

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı

**BİR JAPON TÜRKOLOG PROF. DR. MASAO MORİ: HAYATI VE
TÜRKOLOJİYE ETKİSİ**

Yu YASUI

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

BİR JAPON TÜRKOLOG PROF. DR. MASAO MORİ: HAYATI VE TÜRKOLOJİYE
ETKİSİ

Yu YASUI

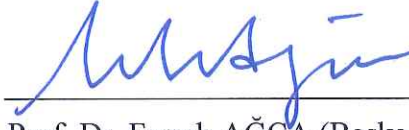
Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı
Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

Yu YASUI tarafından hazırlanan “Bir Japon Türkolog Prof. Dr. Masao Mori: Hayatı ve Türkolojiye Etkisi” başlıklı bu çalışma, 28/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ferruh AĞCA (Başkan)

Doç. Dr. Hakan AKCA

Doç. Dr. Bülent GÜL (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yunus KOÇ

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- o Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

28/06/2019

安井悠

Yu YASUI

¹"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir

*Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Doç. Dr. Bülent GÜL danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

28/06/2019

İmza
宇井 悠
Yu YASUI

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim ve tez çalışmam boyunca bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösteren, yaşadığım olumsuzluklara rağmen anlayışını, desteğini ve hoşgörüsünü esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Bülent Gül'e sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Tez çalışmamda Türkçe gramer ve yazım hatalarının kontrolü ve düzeltmelerinde bana yardım eden Arş. Gör. Nilay Altunay'a içten teşekkürlerimi sunarım.

Her zaman her koşulda beni destekleyen ve motive eden Samet Mert Kuplay ve ailesine ve bütün arkadaşlarıma tüm kalbimle teşekkür ederim.

Son olarak, her zaman maddi manevi desteklerini esirgemeyen ve Türkiye'de okuma imkânı veren aileme çok teşekkür ederim.

ÖZET

YASUI, Yu. *Bir Japon Türkolog Prof. Dr. Masao Mori: Hayatı ve Türkolojiye Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Bu tezin amacı 20. yüzyılda yaşamış Japon Türkolog Prof. Dr. Masao Mori'nin hayatını, akademik kariyerini, yaptığı çalışmalarını ve eserlerini biyografi araştırmaları yöntemi aracılığıyla inceleyerek Mori'nin Türkoloji literatürüne olan etkisini ve katkısını ortaya koymaktır.

Prof. Dr. Masao Mori, Eski Çağ Kuzey ve Orta Asya'daki Türklerin tarihi üzerine uzman ve bu alanda dünyaca ünlü ve seçkin bir araştırmacıdır. Mori'nin eserlerinin çoğu Japonca olduğu gibi onun hakkında yapılan çalışmalar da Japoncadır. Bu nedenle Türkiye Türkolojisinde hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır. Bu çalışma, Japonya Türkolojisinin en önemli isimlerinden Masao Mori'yi Türkiye Türkolojisine tanıtmayı amaçlamaktadır.

Bu amaçla tezin birinci bölümünde Masao Mori'nin hayatı biyografik biçimde çizilmiş; akademik kariyeri ve akademik faaliyetleri anlatılmıştır. İkinci bölümde Masao Mori'nin Kuzey Asya Türkleri ve Anadolu Türkleri sahalarında yaptığı akademik çalışmaları ve çalışmalarını temsil eden eserleri değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise Masao Mori'nin çalışmalarının önemi ve Türkolojiye olan etkisi ve katkısı üzerinde durulmuştur. Onun katkıları ışığında, Japonya'da Anadolu Türkleri üzerine yapılan araştırmaların başlangıcı ve gelişim süreci hakkında bilgi verilmiştir.

Bu çalışmada, Masao Mori'nin Kuzey ve Orta Asya Türkleri tarihi üzerine başarılı çalışmalarıyla ve temelini oluşturduğu Tokyo'da bulunan Toyo Bunko'nun (the Oriental Library) Türkçe arşiv koleksiyonuyla genç araştırmacıların yetiştirilmesinde ve Japonya Türkolojisinin gelişmesinde büyük rol oynadığı, ayrıca Türkiye'deki üniversitelerde çalıştığı süre boyunca Türkiyedeki Türkolojiye ve Japonca eğitiminin temelini kurulmasına katkıda bulunduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Masao Mori, Japon Türkolog, Türkoloji, biyografi çalışmaları

ABSTRACT

YASUI, Yu. *A Japanese Turkologist Prof. Dr. Masao Mori: His Life and Influence on Turkology*, Master's Thesis, Ankara, 2019.

The aim of this thesis is to find out the contributions of Prof. Dr. Masao Mori, who was a Japanese Turkologist lived in 20th century, to Turkology, analyzing his life, academic carrier and works in the method of biographical studies.

Prof. Dr. Masao Mori is a specialist in the history of Turks in ancient North and Central Asia and a scholar of international eminence in this field. Most of his works and the studies about them were written in Japanese. Therefore, there is not any information about him and his works sufficiently in the field of Turkology in Turkey. This study aims to introduce Masao Mori, one of the most important Japanese Turkologists, to Turkology in Turkey.

For this purpose, Masao Mori's life is explained biographically, and his academic carrier and academic activities are described in the first chapter of the thesis. In the second chapter, Masao Mori's academic studies in the fields of Turks in North Asia and Anatolian Turks and the representative works of his studies are assessed. In the third chapter, the significance of his works and the contributions of Masao Mori to Turkology are examined. In the light of his contributions, the origins of the studies about Anatolian Turks in Japan and its progress over time is mentioned.

As a result of the study, it is indicated that Masao Mori produced significant works in the historical study of Turks in North and Central Asia; Mori acted a huge part of the development of Japanese Turkology by founding the basis of the Turkish archive collection of the Toyo Bunko (the Oriental Library) in Tokyo and educating researchers of younger generations; and he also contributed to Turkology in Turkey and founded the basis of Japanese education in Turkey while he worked at universities in Turkey.

Key Words

Masao Mori, Japanese Turkologist, Turkology, biographical studies

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: MASAO MORİ’NİN HAYATI	9
1.1. Gençlik Hayatı.....	9
1.1.1. Çocukluk-Lise Dönemi	9
1.1.2. Üniversitede Öğrencilik Hayatı.....	12
1.1.3. İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Askerlik Hayatı	15
1.1.4. Askerlikten Üniversiteye Geri Dönüşü	18
1.1.5. Asya Tarihi Bölümü Araştırma Odasındaki Akademik Faaliyetleri	18
1.1.6. Türkoloji Çalışmalarına İlk Adımı.....	19
1.2. Akademik Kariyeri	21
1.2.1. Hokkaido Üniversitesi’ndeki Çalışmaları	21
1.2.2. Türkiye’de ve Batı Almanya’da Eğitim Görme.....	23
1.2.3. Nojiriko Kurultayı.....	24
1.2.4. Sovyetler Birliği’ndeki Akademik Faaliyetleri	24
1.2.5. Akademik Ödülleri ve Unvanları	26
1.2.6. Japonya’daki Öğreticilik Kariyeri.....	26
1.2.7. Türkiye’deki Akademik Faaliyetleri	29
1.2.7.1. İstanbul Üniversitesi	29
1.2.7.2. Batı Asya Bölgesi Araştırma Merkezi’nin Açılışı.....	30
1.2.7.3. Ankara Üniversitesi	30
1.2.7.4. Türk Araştırmacıların Masao Mori Hakkında Anıları.....	31
1.2.8. Japonya İmparatorluk Ailesi ile İlişkileri.....	33

1.3. Son Yılları	33
1.4. Aile Bilgileri.....	34
2. BÖLÜM: MASAO MORİ'NİN AKADEMİK ÇALIŞMALARI.....	35
2.1. Kuzey Asya Tarihi Çalışmaları	35
2.1.1. Hsiung-nular Üzerine Çalışmaları.....	35
2.1.1.1. Eleştiri Yazıları	37
2.1.1.2. Tanıtma Yazıları	38
2.1.2. Moğol İmparatorluğu Üzerine Çalışmaları	38
2.1.2.1. Nökör Üzerine Çalışmaları	39
2.1.2.2. Disiplinlerarası Çalışmaları	40
2.1.3. Köktürkler Üzerine Çalışmaları	41
2.1.3.1. Çince Kaynaklardan Yaklaşım	41
2.1.3.2. Eski Türk Dilleri Kaynaklarından Yaklaşım	44
2.1.3.3. Halk Bilimi ve Etnolojiden Yaklaşım.....	49
2.1.4. Uygur Sivil Belgeleri Üzerine Çalışmaları	52
2.2. İslam Sonrası Türkler ile İlgili Çalışmaları.....	55
2.2.1. 'Araştırma' Alanlarının Genişlemesi	55
2.2.2. İslam Sonrası Türk Tarihi Üzerine Çalışmaları	56
2.2.3. Türk Siyaseti, Toplum ve Kültürü Üzerine Çalışmaları	56
2.2.4. Türk Edebiyatı Üzerine Çalışmaları.....	57
2.3. Çalışmalarını Temsil Eden Derleme Eserleri.....	59
2.3.1.Eski Türk Tarihi Araştırmaları I.....	59
2.3.2. Eski Türk Tarihi Araştırmaları II	61
2.3.3. Eski Türk Tarihi Araştırmaları III.....	63
2.4. Masao Mori'nin Yayınlarının Listesi.....	66
2.4.1. Kuzey ve Orta Asya'daki Halklar ile İlgili Çalışmaları.....	66
2.4.1.1. Moğollar Üzerine Çalışmaları	66
2.4.1.2. Hsiung-nular Üzerine Çalışmaları	67
2.4.1.3. Gaocheler Üzerine Çalışmaları	67
2.4.1.4. Tinglingler Üzerine Çalışmaları	67
2.4.1.5. Cungarlar Üzerine Çalışmaları	68
2.4.1.6. Soğdlar Üzerine Çalışmaları.....	68

2.4.1.7. Köktürkler Üzerine Çalışmaları.....	69
2.4.1.8. Uygurlar Üzerine Çalışmaları	72
2.4.2. İslam Sonrası Türkler ile İlgili Çalışmaları.....	73
2.4.2.1. Timur İmparatorluğu Üzerine Çalışmaları	73
2.4.2.2. Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Çalışmaları.....	73
2.4.2.3. Türk Siyasî Fikirleri ve Toplumuna Üzerine Çalışmaları	74
2.4.2.4. Türk Halk Edebiyatı Üzerine Çalışmaları	75
3. BÖLÜM: MASAO MORİ’NİN TÜRKOLOJİYE ETKİSİ VE KATKISI.....	77
3.1. Akademik Çalışmalarının Türkolojiye Kazandırdıkları.....	77
3.1.1. Moğol İmparatorluğu Çalışmaları: “Nökör İncelemesi”.....	77
3.1.2. Eski Türkler ile İlgili Çalışmaları: Köktürk ve Uygur Çalışmaları.....	79
3.2. Akademik Faaliyetlerinin Türkolojiye Katkısı.....	82
3.2.1. Japonya Türkolojisine Katkısı.....	82
3.2.2. Toyo Bunko’nun Tarihi ve Faaliyetleri	84
3.2.3. Türkiye’ye Etkisi ve Katkısı	86
3.3. Japonya’daki Türkoloji Çalışmaları	87
3.3.1. Anadolu Türkleri ile İlgili Çalışmaları.....	87
3.3.1.1. Öncü Türkologlar: Birinci ve İkinci Nesiller.....	87
3.3.1.2. Üçüncü Nesil Türkologların Ortaya Çıkışı.....	89
3.3.1.3. Dördüncü Nesil ve Dahası	91
3.3.1.4. Bugünkü Orta ve Kuzey Asya’daki Türkler ile İlgili Çalışmaları ve İlgili Akademik Teşekkürler.....	92
3.4. Masao Mori’nin Yetiştirdiği Bilim Adamları	94
3.4.1. Koichiro Koyama	94
3.4.2. Takao Moriyasu.....	95
3.4.3. Masami Arai	97
3.4.4. Gülçin Çandarlıoğlu	98
SONUÇ	100
KAYNAKÇA	103
EKLER	
EK 1. Masao Mori’nin Eserlerinin Listesi	107
EK 2. Masao Mori’nin Resimleri	177

EK 3. Etik Kurul İzin Muafiyeti Formu	187
EK 4. Orijinallik Raporu	188
EK 5. Turnitin Benzerlik İndeksi	189

GİRİŞ

Bu tezin amacı 20. yüzyılda yaşamış Japon Türkolog Prof. Dr. Masao Mori'nin hayatını, akademik kariyerini ve çalışmalarını biyografi araştırmaları yöntemini kullanarak incelemektir. Bu çalışmada Mori'nin eserleri ve kendisi hakkında yapılan çalışmalardan faydalanılarak, Prof. Dr. Masao Mori'nin ne şekilde ve hangi çevrede yetiştiği, hangi akademik faaliyetlerde bulunduğu incelendikten sonra, bunların akademik çalışmalarını nasıl etkilediği ve çalışmalarının Türkoloji literatürüne olan etkileri ile neler kazandırdıkları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Mori'nin eserlerinin çoğu Japonca olduğu gibi onunla ilgili yapılan çalışmaların çoğu da Japoncadır. Bu nedenle Türkiye Türkolojisinde hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır. Bu çalışma, Japonya Türkolojisinin en önemli isimlerinden Masao Mori'yi Türkiye Türkolojisine tanıtmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada kullanılan Japonca, Türkçe ve İngilizce kaynaklar için Japonya Milli Meclis Kütüphanesi ve Toyo Bunko (The Oriental Library) gibi kütüphanelerden; J-STAGE (Japan Science and Technology Information Aggregator, Electronic) ve CiNii (Scholarly and Academic Information Navigator) başta olmak üzere akademik kurumlarca desteklenen elektronik makale platformları ve veri tabanlarından yararlanılmıştır.

Bugün Japonya'da Türkoloji çalışmaları hem bölgeleri hem de kaynakları açısından iki gruba ayrılmaktadır. Birincisi, esasen Çince kaynaklara dayanan, Kuzey ve Orta Asya yani Çin etrafındaki Türkler ile ilgili çalışmalardır (Misawa, 2010, s. 453). Diğeri ise Kuzey ve Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmiş Türkler özellikle de Selçuklu Devletleri, Beylikler, Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili esasen Arapça, Farsça ve Osmanlıca kaynaklara dayanan araştırmalardır (Misawa, 2010, s. 453). Burada tezin ana konusuna girmeden önce Japonya'daki Türkoloji çalışmalarının başlangıcı ve Masao Mori'nin alanda ortaya çıkışına kadar geçen süre içerisindeki gelişim süreci hakkında özellikle de Japonya'daki Türkoloji çalışmalarının başlangıcını oluşturan Kuzey ve Orta Asya Türkleri üzerine yapılmış çalışmalar hakkında bilgi verilecektir.

Yeni Çağ'da Japonya, Tokugawa Şogunluğu'nun¹ hakimiyeti altındaydı ve hükümetçe dış ülkelere kapanma politikası uygulanmaktaydı. Bu politika çerçevesinde dış ilişkiler amacıyla sadece Kore'nin (Joseon Krallığı) ve Ryuku Krallığının (şimdiki Okinawa Adaları), ticaret amacıyla da sadece Hollanda'nın (Hollanda Doğu Hindistan Şirketi) ve Çin'in (Ming ve Qing Hanedanlıkları) Japonya'ya girmelerine izin verilmekteydi. Bu sebeple Japonların yabancı ülkeler hakkında bilgi edinmesi oldukça sınırlı durumdaydı. Fakat 19. yüzyıla girilmesiyle beraber Japonya'nın ticarete açılmasını isteyen Amerika'nın baskısına daha da dayanamayan Japonya, bu dış politikasından vazgeçerek kapılarını dış ülkelere açmıştır. Hemen ardından 1867'de Şogun Yoshinobu Tokugawa'nın hükümdarlığını İmparatorluğa devretmesiyle başlayan Meiji Restorasyonu² ile Japonya'da Batılılaşma süreci başlamıştır.

Bu Batılılaşma sürecinde Japonya'da Avrupa sistemine dayalı yükseköğretim kurumları kurulurken tarih araştırmaları *Kokushi* (Japon tarihi), *Seiyoshi* (Batı tarihi, Avrupa tarihi) ve *Toyoshi* (Doğu tarihi, Asya tarihi) olmak üzere üç dala bölünmüştür. Edo Dönemi'nde Çin'i ve Kore'yi kapsayan Kuzeydoğu Asya tarihi araştırmaları, *Kangaku* (Çin araştırmaları, Sinoloji) çerçevesinde yapılmaktaydı ve dolayısıyla Japonya'da Doğu Asya tarihi çalışmalarının hem araştırma konularının hem de araştırmacılarının diğer alanlara göre daha sağlam bir temeli bulunmaktaydı. *Kangaku*'nun Asya tarihi kategorisine ayrılmasıyla Asya tarihi çalışmalarında Çince kaynaklara dayanan Kuzeydoğu Asya tarihi araştırmalarına ağırlık verilmiştir.

Meiji Devri'nden³ sonra Japonya'da Orta Asya ve özellikle Türkler konusundaki akademik çalışmalar başlamıştır (Nagata, 2001, s. 575). Ancak, o günlerde Türkoloji diye bir bilim dalı bulunmamaktaydı. Dolayısıyla bu çalışmaların Asya tarihi çalışmaları çerçevesinde yapıldığına dikkat edilmelidir.

---

¹1600'deki Sekigahara Savaşında İeyasu Tokugawa'nın galibiyeti sonucunda 1603'te Edo'ya (şimdiki Tokyo) Tokugawa Şogunluğu hükümeti açılmıştır. 1603-1867 yılına kadar süren Tokugawa Şogunluğu, Tokugawa klanından çıkan *şogun* (general) tarafından feodalizm ve askeri diktatörlük sistemiyle yönetilmiştir. Bu devri Edo Dönemi olarak da bilinmektedir.

²1868 yılı itibarıyla İmparator Meiji (Mutsuhito) tarafından yürütülen, modern bir devlet yaratmak amacıyla siyasal, ekonomik ve toplumsal alanda gerçekleştirilen büyük değişimler Meiji Restorasyonu olarak adlandırılmaktadır.

³Meiji Devri; 1868-1912 yılları arasında süren, Japonya'nın Modernleşme ve Batılılaşma yaşadığı dönemdir.

Tokyo Üniversitesi'nden Kurakichi Shiratori (1865-1942) Asya tarihi çalışmalarının, dar anlamda da Türkoloji çalışmalarının öncüsü olarak tanınmaktadır. Shiratori Tokyo İmparatorluk Üniversitesi (şimdiki Tokyo Üniversitesi) Tarih Bölümü'nde Alman tarihçi Ludwig Riess'ten Avrupa tarihini ve Avrupa'nın ampirik ve çağdaş tarih araştırma metodunu öğrenmiştir. Shiratori'nin 1890'da mezun olmasıyla birlikte Gakushuin Üniversitesi'nde profesör olarak Çin dışındaki Asya halkları tarihi hakkında dersler vermeye başlaması onun Kore, Mançurya, Moğol ve Orta Asya bölgeleri üzerine tarih, din, halk bilimi, dilbilim vb. çeşitli alanlarda çalışmalara yönelmesine vesile olmuştur (Mori, 1965b, s. 5). Shiratori 1899'da Roma'da düzenlenen 12. Uluslararası Oryantalistler Kongresi'nde (International Congress of Orientalists) Hsiung-nular (Hunlar) ile ilgili Almanca iki tebliğ sunmuş ve 1901-1903 yılları arasında araştırma amacıyla Avrupa'da kalmıştır. 1904'te yeni kurulan Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü'nde profesör olarak çalışan Shiratori, 1907'de Toyo Kyokai (the Oriental Association) Akademik Araştırmalar Departmanı'nın kuruluşu, 1911'de Toyo Gakuho'nun yayına başlaması ve 1924'te Toyo Bunko'nun (The Oriental Library)⁴ kuruluşuna destekte bulunarak Asya tarihi çalışmalarının temelini kurmasının yanı sıra Asya tarihi çalışmalarının gelişimine de büyük oranda katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda Shiratori'nin eğitimi altında çok sayıda Asya tarihi araştırmacıları yetişmiştir. Böylece araştırmacıların Eski Çince kaynaklardan yararlanabilmeleri ve Avrupa'da gelişen çağdaş tarih çalışmaları usullerini de benimsemiş olmaları dolayısıyla Japonya'daki Türkoloji çalışmaları kısa süre içerisinde gelişmiştir (Nagata, 2001, s. 575).

Kyoto Üniversitesi'nden Konan Naito (1866-1934) Çin tarihi uzmanı ve Shiratori ile Asya tarihi çalışmalarının temelini kuran araştırmacı olarak tanınmaktadır. Akita-ken'de Akita Öğretmen Okulu'ndan mezun olan Naito, ilkokul müdürlüğü yaptıktan sonra Tokyo'da gazeteci olarak çalışmaya başlamıştır. Gazetecilik yaparken Çin tarihi üzerine çalışmalarda bulunmuştur. 1907'de açılan Kyoto İmparatorluk Üniversitesi (şimdiki Kyoto Üniversitesi) Tarih Bölümü'nde Asya tarihi dersini okutmaya başlamıştır. Tokyo Üniversitesi'nde Shiratori tarafından temeli kurulan, Avrupa'nın ampirik ve çağdaş tarih

---

⁴ Toyo Bunko (the Oriental Library) Tokyo'da bulunan, tüm Asya bölgelerinin tarihi ve kültürü ile ilgili Asya araştırmalarına uzmanlaşmış kütüphane ve araştırma enstitüsüdür. 1924'te kurulan Toyo Bunko, Asya araştırmaları alanında Japonya'da en eski ve en büyük araştırma kütüphanesi ve dünyadaki 5 Asya araştırmaları kütüphanelerinden biridir.

araştırma metodu ile gerçekleştirilen Asya tarihi çalışmalarına karşın Naito, Kyoto Üniversitesi'nde Çin felsefesi ve Çin edebiyatı gibi geleneksel bilimlere dayalı "Sinoloji" bilim dalını oluşturmuştur.

1904-1905 Rus-Japon Savaşı'ndan sonra Japon hükümeti, Japonya'nın tesirlerini Asya kıtasına yani Çin, Mançurya ve Kore başta olmak üzere Japonya etrafındaki ülkelere ve bölgelere yayma politikasını yürütmeye başlayınca Kuzeybatı Çin, Mançurya, Sibirya, Moğolistan ve Orta Asya ile ilgili çalışmalar askeri hükümetin mali yardımı ile daha da gelişmiştir (Nagata, 2001, s. 575). Bu dönemde Toyohachi Fujita, Jitsuzo Kuwabara ve Toru Haneda gibi Türkologlar yetişmiştir.

Toyohachi Fujita (1869-1929), 1895'te Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Çin Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olduktan sonra 1897-1912 yılları arasında Çin'de araştırma amacıyla kalmasının yanı sıra yükseköğretim kurumlarında öğreticilik görevinde de bulunmuştur. Japonya'ya döndükten sonra 1923'te Waseda Üniversitesi'nde, 1925'te Tokyo İmparatorluk Üniversitesi'nde ve 1928'de Tayvan'daki Taihoku (Taipei) İmparatorluk Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapmıştır. Fujita Doğu-Batı etkileşim tarihi (İpek Yolu tarihi) ve Güney Çin tarihi üzerine çalışmalarda bulunmuştur.

Jitsuzo Kuwabara (1870-1931) 1896'da Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Çin Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olduktan sonra yüksek lisansa devam edip Asya tarihi okumuştur. Devlet Üçüncü Lisesi ve Tokyo Yüksek Öğretmen Okulu'nda profesör olarak çalıştıktan sonra 1907-1909 yılları arasında araştırma amacıyla Qing Hanedanlığı'nda kalmıştır. 1909'da Japonya'ya dönünce Kyoto İmparatorluk Üniversitesi'nde profesör olarak eğitim faaliyetlerinde ve araştırmalarda bulunmuştur. Kuwabara, Qing Hanedanlığı'nın Kaozheng (Qing Dönemi Çin tarih metinlerinin eleştirel ve geleneksel inceleme yöntemi) ile Avrupa'nın filolojik araştırma yöntemini entegre ederek Çin tarihi ve Doğu-Batı etkileşim tarihi alanlarında başarılı araştırmalarda bulunmuştur.

Toru Haneda (1882-1955), Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü'nde Kurakichi Shiratori'nin eğitiminde Asya tarihi öğrenmiştir. 1907'de Kyoto İmparatorluk Üniversitesi'nde yüksek lisansa başlayıp bundan sonra Kyoto Üniversitesi'nde eğitim ve araştırmalarda bulunmuştur. Haneda, Shiratori zamanında esasen Çince kaynaklara dayalı Orta Asya çalışmalarında Orta Asya dillerinde yazılan kaynaklardan yararlanarak Uygur

ve Orta Asya çalışmalarında bulunmuştur. Haneda'nın yerel dil kaynakları kullanma yöntemi, Orta Asya çalışmalarındaki esas araştırma yöntemini oluşturmasının yanı sıra Orta Asya çalışmalarının gelişmesine de büyük katkıda bulunmuştur.

Haneda'nın çalışmalarında temsil edildiği gibi 20. yüzyılın başında Çin tarihi araştırmaları dışında müstakil bir araştırma sahası olan 'Orta Asya Tarihi' kavramı ortaya çıkmıştır. 1920 yıllarının sonlarında Tokyo Üniversitesi'nde Asya Tarihi Bölümü'nde Shiratori'nin emekli olmasıyla nesil değişimi yaşanmaktaydı ve Hiroshi İkeuchi (1878-1952), Shigeru Kato (1880-1946) ve Sei Wada (1890-1963) yeni nesil araştırmacılar olarak bölümde merkezî rol oynamıştı.

Sei Wada, 1915'te Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü'nden mezun olup yüksek lisans yaptıktan sonra 1924-1926 yılları arasında eğitim amacıyla Avrupa'ya ve Çin'e gitmiştir. 1927'de Tokyo İmparatorluk Üniversitesi'nde doçent olarak çalışan Wada, 1933'te profesör unvanı almıştır. Ming ve Qing Hanedanlıkları dönemindeki Mançurya ve Yuan Hanedanlığı'nın çöküşü sonrası Moğolistan üzerine tarih araştırmalarında bulunmuştur. Aynı zamanda Toyo Bunko'nun yönetimine katılarak Mançuca ve Moğolca kaynakları toplamada büyük rol oynamıştır. Wada İkinci Dünya Savaşı sırasında İkeuchi ve Kato emekli olduktan sonraki Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü'nün başında olmuştur.

Bundan sonraki nesil Türkologlar arasında Hisao Matsuda (1903-1982) ve Namio Egami (1906-2002) isimleri başta gelmektedir.

1928'de Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü'nden mezun olan Hisao Matsuda, Tokyo İmparatorluk Üniversitesi, Toyo Üniversitesi ve Seul'daki Keijo İmparatorluk Üniversitesi'nde çalıştıktan sonra İkinci Dünya Savaşı boyunca 1944-1945 yılları arasında Kara Harp Okulu'nda profesör olarak görev yapmıştır. 1952'de Waseda Üniversitesi'nde profesör olarak çalışmaya başlayan Matsuda, 1960'ta Nairiku Ajia Shigakukai'nin (Society of Inner Asian Studies) ilk başkanı olmuştur. Matsuda Kuzey ve Orta Asya tarihi ile İpek Yolu tarihi üzerine çalışmalarda bulunmuştur.

Namio Egami, 1930'da Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü'nden mezun olduktan sonra Çin'de arkeolojik saha incelemeleri yapmıştır. 1931'de Dışişleri

Bakanlığına bağlı Asya ve Sinoloji araştırmaları merkezi olan Toho Bunka Gakuin’de⁵ (Doğu Kültür Enstitüsü) araştırma yesi, 1948’de Tokyo Üniversitesi Toyo Bunka Kenkyujo’da (Institute for Advanced Studies on Asia, The University of Tokyo) profesör olarak çalışmıştır. 1935-1941 yılları arasında da İ Moğolistan’daki Olon Sme kalıntısında arkeolojik incelemeler yapan Egami, atlı konargcerlerin oluşumu tarihi ve İpek Yolu tarihi üzerine araştırmalar yapmıştır. Egami 1948’de ‘‘Japon milleti: Kültürün kökeni ve Japonya Devleti’nin Oluşumu’’ konulu sempozyumda Japonya’da Eski ağ’da kurulan Yamato Devleti’nin Kuzeydoğu Asya’dan göç eden atlı milletler tarafından kurulduğunu ve bunların bütün Japonya’yı fethettiğini ileri srmştr. Bu teori daha sonra birçok eleştiriye uğramakla beraber bugün hl tartışılmaktadır (Nagata, 2001, s. 576). Egami bu teoriyle tanınmış olsa da asıl başarısı Japonya’nın arkeoloji çalışmalarına yurt dışı saha incelemeleri yapma noktasında büyük katkıda bulunmasıdır.

Bir sonraki nesil Türkologlar İkinici Dünya Savaşı başlamadan önce en son yüksek eğitim gören kişilerdir ve aralarında Kazuo Enoki (1913-1989), Naonori Maeda (1915-1949) ve Toru Saguchi (1916-2006) gibi isimler bulunmaktadır.

Kazuo Enoki 1934’te Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü’ne girip Kurakichi Shiratori’nin yanında eğitim görmüştür. Esasen Orta Asya tarihi üzerine alışan Enoki, ayrıca İpek Yolu tarihi, Çin ve Japonya ile ilgili birçok eser yazmıştır. 1974’de Toyo Bunko Kütüphanesi genel müdürü, 1985’te Toyo Bunko yönetim başkanı olarak görev yapmasının yanı sıra Toyo Bunko’nun arşivini zenginleştirmeye çaba göstererek Turfan’da bulunan Budist kaynakları ile Yakın ve Orta Doğu dilleri kaynakları başta olmak üzere İkinici Dünya Savaşı sonrasında yürütülen Toyo Bunko’nun kaynak toplama projeleriyle ilgilenmiştir.

1939’da Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü’nden mezun olan Naonori Maeda, Yuan Hanedanlığı zerine yaptığı ampirik çalışmalar ve Çin tarihindeki yeni dönemlendirme teorisini sunmasıyla tanınmaktadır.

Toru Saguchi 1938’de Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü’ne girip Sei Wada’nın altında çalışmıştır. İkinici Dünya Savaşı sırasında akademik enstitülerde araştırma yesi olarak Mançurya, İ Moğolistan ve Kuzey Çin’de araştırmalar yapmıştır.

---

⁵ Şimdiki Tokyo Üniversitesi Toyo Bunka Kenkyujo’nun (Institute for Advanced Studies on Asia, The University of Tokyo) selefidir.

1950'de Toyama Üniversitesi'nde göreve başlayan Saguchi 1956-1957 yılları sırasında Almanya'daki Hamburg Üniversitesi'nde Annemarie von Gabain'in altında Uygur çalışmalarında bulunmuştur. Saguchi Moğol İmparatorluğu döneminden 19. yüzyıla kadar Orta Asya ve Doğu Türkistan üzerine tarih araştırmaları, Çin'deki Müslümanlar üzerine tarih ve etnografik araştırmalarda bulunmuştur.

Bundan sonraki nesil Türkologlar arasında bu tezin konusu olan Masao Mori (1921-1996) ve Nobuo Yamada (1920-1987) isimleri yer almaktadır.

Masao Mori 1941'de Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü'ne girip Sei Wada ve Kazuo Enoki'nin yanında eğitim görmüştür. Kuzey ve Orta Asya tarihi üzerine özellikle Hsiung-nuların, Köktürklerin ve Moğolların devlet teşkilatları ve sosyal yapılarına dair birçok eseriyle tanınmaktadır.

Masao Mori ile sınıf arkadaşı olarak 1941'de Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü'ne giren Nobuo Yamada, 20. yüzyılın başında Budizm rahibi Kozui Otani'nin önderliğinde düzenlenen Orta Asya keşif heyeti tarafından Japonya'ya getirilen Uygurca belgeler üzerine çalışmalarda bulunmuştur ve Uygur araştırmalarına büyük katkı sağlamıştır. Yamada, 1967-1983 yılları arasında da Osaka Üniversitesi'nde profesör olarak çalışmıştır.

Japonya'daki Türkoloji çalışmaları Asya tarihi çalışmalarının bir uzantısı olarak başlayıp, zamanla ayrı bir araştırma alanı hâline gelmiştir. Bu sebeple esasen Çince kaynaklara dayanan Kuzeydoğu Asya tarihi ile ilgili Türkoloji çalışmaları hayli gelişmiştir. Esasen Çince kaynaklara dayalı Asya tarihi araştırmaları çerçevesinde yetişerek Orta ve Batı Asya alanını da araştırma hedefine alan Masao Mori ve Shinji Maejima⁶ gibi isimlerin Japonya'daki İslam tarihi ve Orta Asya tarihi araştırmalarının öncüleri oldukları söylenebilir.

Öte yandan Orta Asya araştırmalarında Japonların en çok ilgi gösterdikleri konu, İpek Yolu olmuştur (Nagata, 2001, s. 576). Fakat Orta Asya'nın sadece doğu-batı ticaret yolunun geçtiği bir güzergâh olarak ele alınmasından dolayı sonraki zamanlarda Türk

---

⁶ Maejima, Shinji (1903-1983): İslam tarihi araştırmacısı. Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü mezunu. Arapça kaynaklara dayanarak İpek Yolu tarihi üzerine ampirim çalışmaları bulunmaktadır. Nihon İslam Kyokai (Association for Islamic Studies in Japan) ile Nihon Oriento Gakkai'nin (The Society for Near Eastern Studies in Japan) kuruluşu ve yönetimine destek olmasının yanı sıra Japonya'daki İslam araştırmalarının gelişimine büyük katkıda bulunmuştur.

Dünyası ülkelerinde bilimsel araştırma yapma fırsatı olan Japon Türkologlar tarafından İpek Yolu yaklaşımı eleştirilmiştir. Japon Türkologlar oralarda yaşayan Türklerin tarihi ile kültürlerinin daha yakından incelenmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Nagata, 2001, s. 576). Bu görüşü temel alarak Japonya'daki Türkoloji çalışmaları; sadece Çin'in komşusu olan yani İpek Yolu üzerinde yaşayan Türkler üzerine değil aynı zamanda Anadolu'ya göç eden Türkler dahil çeşitli bölgelerde ve dönemlerde yaşayan Türkler üzerine Arapça, Farsça ve Osmanlıca kaynaklardan yararlanılarak da yapılmaya başlanmıştır (Nagata, 2001, s. 576).

1. BÖLÜM

MASAO MORİ'NİN HAYATI

1.1. GENÇLİK HAYATI

1.1.1. Çocukluk-Lise Dönemi

Masao Mori, 30 Mart 1921'de Shiga-ken Nagahama-cho'da (şimdiki Nagahama-shi Motohama-cho) Budizm Shinshu Otani-ha İsshin-ji Tapınağı'nda Budist rahibi Masasuke ile eşi Harue'nin en büyük oğlu olarak dünyaya geldi. Bu dönem Japonya'da, 1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle Japonya'nın ihracat oranının hızla yükselmesinden dolayı piyasada ekonomik patlama yaşanmaktaydı. Fakat 1915'te başlayan ekonomik yükseliş, Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle 1920'de ekonomik krize dönüşmüştür. Öte yandan Japon toplumuna ve siyasetine bakılırsa Japonya'da 1920'li yıllar, *Taisho Demokrasi*⁷ hareketi ile Japonya'da demokrasinin oturtulmasına çalışılan dönem idi.

Babası çocuk eğitime istekli olmasından dolayı 1924'te özel Seitoku Anaokulu'nu kurmuş ve Mori orada anaokulu eğitimi görmüştür. Mori'ye göre bu zamanlarda en azından Shiga-ken'de Budist tapınağının işlettiği özel anaokul bulunmamıştır (Mori, 1985a, s. 23).

Japonya'daki anaokulu tarihine bakılırsa, ülkede ilk kurulan çocuk eğitimi kuruluşlarından biri 1875'de Kyoto'da bir ilkokula bağlı anaokuludur fakat bu anaokulu kısa sürede kapanmıştır. Ardından 1876'da Tokyo'da Tokyo Joshi Shihan Gakkoya (Tokyo Kız Öğretmen Okulu; şimdiki Ochanomizu Üniversitesi) bağlı anaokulu kurulmuştur. Bu okulun başarısı Japonya genelinde anaokulu kurma akımını yarattı. 1879'da Tokyo Joshi Shihan Gakkoya bağlı anaokulunu örnek alarak Kagoshima'da bir kız öğretmen okuluna bağlı anaokulu ve Osaka'da valilik anaokulu açılmıştır. 1880

⁷ Taisho Demokrasi, Japon takvimine göre Taisho Döneminde (1912-1926) ortaya çıkan demokratik ve liberal hareketleri ve eğilimine söylenen bir terimdir. Halk tarafından genel oy hakkı talebi hareketi ve anayasal devleti savunma hareketi gibi sosyal hareketlerin gelişmesi ve liberalizm, sosyalizm vs. fikrilerinin ortaya çıkması sonucunda siyasi ve toplumsal değişiklikler getirilmiştir.

yıllarında başka şehirlerde de özel ve kamuya ait (devlet, valilik, belediye vs.) anaokulları kurulmaya başlamıştır. Böylece Meiji Dönemi'nin başlarında Japonya'da anaokulunun temeli kurulmuş ve gelişmesinin başlangıç noktası olmuştur (Monbu-sho, 1981).

Mori'nin babası halk hikâyelerine dayalı kurduğu masalları hem kendi anaokulu öğrencilerine dinletmiş hem de başka anaokulları ve kreşlerin talebi üzerine bu masalları anlatmak için gezmişti. Bu gezi sırasında Mori de babasının yanına gelip masalları dinlemişti. Böylece Mori'nin halk hikâyelerine olan ilgisi ortaya çıkmaya başlamıştı (Mori, 1985a, s. 23).

Mori eski eğitim-öğretim sistemine göre ilköğretimini Nagahama Jinjo Koto İlkokulu'nda tamamladı. İlkokula girince babası Mori'yi yanına alıp Shiga'nın çeşitli halk şenliklerine; Kohoku bölgesindeki *Okonai*, Maihara-cho Chikuma'daki (şimdiki Maibara-shi) *Nabekama Matsuri*, Kotou Bölgesindeki *Sagiccho* (başka adıyla *Dondoyaki*) ve Nagahama-cho'da bulunan Shinto tapınağı Hachiman-Jinja'da yapılan *Ja no Mai (Yılan Dansı)* gibi şenliklere götürdü. Halk bilimi açısından bu şenliklerin sahip olduğu anlamları sonraki senelerde fark etmişse de Mori'nin çocukluğunda gördüklerinin halkın inancı ve yaşamına karşı olan ilgisini yarattığı kesindir (Mori, 1985a, s. 23).

Mori, Nisan 1933 tarihinde Shiga Valiliği Torahime Ortaokulu'na (şimdiki Shiga Valiliği Torahime Lisesi) girdi. Ortaokul zamanında çiftçilik yapan köylü sınıf arkadaşlarının *Okonai* nedeniyle derse gelmemeleri veya dersten erken ayrılmaları ve öğretmenlerin de onlara izin vermeleri, bu halk şenliğinin Kohoku bölgesindeki köy toplumlarında ne kadar çok önem taşıdığını Mori'ye göstermişti (Mori, 1985a, s. 24).

Mori memleketi Nagahama'dan ayrılıp Nisan 1938'de Kyoto'da bulunan Devlet Üçüncü Lisesi'ne⁸ girdi. Mori lisede sözel/İngilizce kursunda bulunmuştur ve 1938-1941 yılları

---

⁸ Devlet Üçüncü Lisesi (Daisan Koto Gakko), 1894'ten 1950 'ye kadar var olmuş Japonya'nın yükseköğretim kurumlarından biridir. Devlet Üçüncü Lisesi dahil ilk dönemde kurulan devlet liseleri birinciden sekizinciye kadar numaralandırılmıştır. Bu liselerde imparatorluk üniversitelerine hazırlık eğitimi verilmek suretiyle imparatorluk üniversitelerine girme garantisi sağlanmaktaydı. Dolayısıyla yükseköğretime geçiş sınavında derece yaparak numaralı devlet liselerine giren öğrenciler toplumsal olarak elit statüsünü taşımaktaydı. Not etmek gerekirse o dönemde sadece erkeklerin girişi kabul edilmekteydi. Liselerde sayısal ve sözelin iki branşına ayrılarak, branş içinde de eğitim görececek birinci yabancı dillere (İngilizce, Almanca ve Fransızca) göre kurslar sınıflandırılmıştır. Bu liselerde görülen eğitim, şimdiki eğitim sistemine göre üniversitenin liberal sanatlar gibi genel eğitimine denk gelir. 1950'de kapatılan Devlet Üçüncü Lisesi, bugünkü Kyoto Üniversitesi Entegre İnsan Bilimler Fakültesi ve Okayama Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin selefidir.

arasındaki lise hayatı boyunca lisenin öğrenci yurdunda kalmıştır. İkinci sınıfın ikinci yarısında yurdun idarî işlerinde görev almış ve son sınıftayken de yurt temsilcisi olmuştur. Aynı zamanda ortaokuldan beri Kendo oynayan Mori, Japonya genelinde güçlü lise takımlarından biri sayılan Üçüncü Lise Kendo kulübünde *senpo* (maçın birinci pozisyonu) olarak oynamıştır. Bir yandan yurt bültenine *Jiyu Ryoho* ve okul dergisine *Gakusuikai Zasshi*’ye yazılarını vermişti. Tatsuya Kishida’ya⁹ göre 1940’da yayımlanan yurt bülteninde Mori’nin “小さい研究——陶淵明に於ける儒教的なるもの—— (Küçük Bir Çalışma: Tao Yuanming’in Konfüçyüsçülük Yönleri)” başlıklı bir yazısının yer aldığı ve bu yazının 19 yaşındaki gencin yazdığı makale olarak nitelikli olmasından dolayı gelecekteki akademisyen Mori’yi hissettirdiği söylenmektedir (Kishida, 2001, ss. 19-20).

Küçüklüğünden beri kendi gözüyle görüp şahit olduğu halk bilimi unsurlarına karşı ilgisi bulunurken Mori, Devlet Üçüncü Lisesi’nde gördüğü Motoharu Fujita Hoca ve Torakazu Doi Hoca’nın dersleri sayesinde halk bilimi, etnoloji hatta ilkel topluma karşı ufkunun açılmış olduğunu söylemektedir (Mori, 1985a, s. 24).

Yukarıda adı geçen iki hocaya bakılırsa Fujita Hoca coğrafya öğretmeni idi. Mori, Fujita’nın ders sırasında coğrafya konusundan sık sık ayrılarak Shiga’nın halk etkinliklerinden bahsettiğini ve hocanın konu dışı sözleri sayesinde halk etkinliklerinin sahip olduğu derin anlamları ve halk bilimi çalışmalarının önemini öğrendiğini açıklamaktadır (Mori, 1985a, s. 24). Doi Hoca ise psikoloji ve mantık bilimi öğretmeni idi. Özgün derslerinin dikkat çekici olduğunu hatırlayan Mori, hocanın mantık bilimi dersinde bir yıl boyunca Lucien Lévy-Bruhl’un *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı* kitabıyla ilgili görüşlerini; özellikle ‘prelojik’ ile ‘mantıksızın’ aynı olmadığını vurgulayarak anlattığını dile getirmektedir (Mori, 1985a, s. 24). Böylece Mori, Doi Hoca’dan genel mantığı hiç öğrenmemiş ancak etnoloji ve ilkel toplum araştırmalarının zevkini öğrenmişti (Mori, 1985a, s. 24).

---

⁹ Kishida, Tatsuya (1923-2013): Alman tarihçiliği araştırmacısı. Nagoya Üniversitesi emeritus profesörü. Devlet Üçüncü Lisesi’nde Mori’nin iki alt sınıfında öğrenciydi. Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Avrupa Tarihi Bölümü mezunu.

1.1.2. Üniversitede Öğrencilik Hayatı

Nisan 1941’de Tokyo İmparatorluk Üniversitesi (şimdiki Tokyo Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi Asya Tarihi Bölümü’ne girerek yükseköğretimine devam etti. O sene Asya Tarihi Bölümü’ne Mori dahil toplam 20 erkek öğrenci girmiştir. Üniversite öğrencilik yılları Japonya’nın savaşlar dönemine denk geldiği için o günlerde Japonya’da her şey savaşın etkisi altındaydı. Mori, üniversiteye girerken Asya tarihi bölümünü seçme sebebinin Devlet Üçüncü Lisesi’nde Prof. Takeo Abe Hoca’nın Asya tarihi dersinin son derece ilgisini çekmesinden dolayı olduğunu açıklamaktadır (Mori, 1985a, s. 24).

Lise zamanından beri tarih araştırmalarına ilgi duyan Mori, tarih araştırmalarının esasen birincil kaynaklara dayalı yapılması gerektiğini bilmekteydi (Mori, 1981, s. 117) ve Mori’nin üniversitede okuyabileceği üç alan seçeneği bulunmaktaydı. Bunlar Avrupa tarihi, Japon tarihi ve Asya tarihi idi. Mori o zamanki Japonya’nın Batı tarihi çalışmaları, Avrupalı araştırmacıların teorilerini tanıtmaya veya yorumlama gibi ikincil kaynağa dayalı çalışmalardan ibaret olduğunu bildiği için baştan Avrupa Tarihi Bölümü’ne girme niyeti bulunmamaktaydı (Mori, 1981, s. 117). Geri kalan iki seçenek için Japon tarihi çalışmaları hakkında bilgi vermek gerekirse o günlerdeki Japon tarihi çalışmalarında, imparator-merkezli ulusal tarih görüşü olan ‘Kokoku-shikan¹⁰’ görüşü oldukça güçlüydü. Mori Japon tarihi çalışmalarının, Japonya’nın devlet politikasında işe yarar bir ‘uygulamalı bilim (*Jitsugaku*)¹¹’ dalı olduğunu düşünmüştü (Mori, 1981, s. 117). Mori’nin olması gerektiğini düşündüğü tarih araştırmaları, esasen birincil kaynaklara dayalı çalışabilen ve devlet politikasında işe yarar ‘uygulamalı bilim’ değil de ‘kuramsal bilim (*Kyogaku*)¹²’ idi hatta beşerî bilimlerin çalışmaları ‘uygulamalı bilim’ değil de ‘kuramsal bilim’ olması gerektiğine inanmaktaydı (Mori, 1981, s. 117). Böylelikle Mori Asya tarihi okumaya karar vermiştir.

Japonya’nın Aralık 1941’de Müttefik Devletler ile birlikte İkinci Dünya Savaşı’na girmesi insanların hayat içerisindeki meselelerine büyük bir değişiklik getirmiştir. İstisna

¹⁰ Kokoku-shikan, Japon tarihinin, tek bir soydan devam eden ve aslında insan olarak bu dünyaya gelen tanrı olduğuna inanılan imparator-merkezli olarak geliştiğini savunan aşırı milliyetçi tarih görüşüdür. 20. yüzyılın ilk yarısındaki Japon-Çin Savaşı (1937-1945) ve İkinci Dünya Savaşı (1941-1945) sırasında hâkim olup özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında militarist eğitiminde büyük rol oynamıştır.

¹¹ Jitsugaku, sosyal hayata katkı sağlayacak pratiklik ve teknolojiyi önemseyen uygulamalı bilim anlamında kullanılan bir terimdir.

¹² Kyogaku, Jitsugaku’nun tam tersinde yer alan bilimlere denenen kuramsal bilim anlamında bir terimdir.

olmaksızın eğitim-öğretim sistemi de bu savaşın etkisini görüp 16 Ekim 1941’de “Üniversite, Yüksekokul ve Meslek Yüksekokullarının Öğrenim Sürelerinin Geçici Olarak Kısaltılmasına Dair Ferman” çıkarılmıştı. Bundan dolayı 1941 eğitim öğretim yılında mezun olacakların mezuniyet tarihinin 3 ay, 1942 eğitim öğretim yılı ve ondan sonraki yıllarda mezun olacakların ise 6 ay erkene alınmasına karar verilmişti. Böylece Mori ve 13 sınıf arkadaşı 25 Eylül 1943’de; geri kalan arkadaşları da 1 ile 4 sene arasında değişen süre sonunda mezun oldular. Mori’nin sınıf arkadaşlarından Masanobu Utsuo Çin Budizm tarihi üzerine; Nobuo Kanda Çing Hanedanlığı tarihi ve Mançuar tarihi üzerine; Chofu Nunome Tang Hanedanlığı tarihi ve Çin çayı tarihi üzerine; Chinami Hisamura Han Hanedanlığı tarihi üzerine; Yukio Yamane Ming Hanedanlığı tarihi ve Çin modern tarihi üzerine ve Matsuo Ara Hindistan tarihi üzerine akademik çalışmalarını sürdürmüştür ve alanlarında öncü birer akademisyen olarak tanınmaktadır.

1940 yıllarındaki Japonya’da, Asya tarihi deyince genel akım olarak Çin tarihi kabul edilmekteydi. Bu akıma rağmen Mori’nin lisans tezinde Moğol İmparatorluğu ve Yuan Hanedanlığı tarihini ele almasının iki sebebi vardı. Birincisi lisede gördüğü Doi Hoca ve Abe Hoca’nın dersleridir. Doi Hoca’nın dersinden ilkel toplum araştırmaları, etnoloji ve halk biliminin zevkini öğrenen Mori, Çin tarihinden daha çok Çin Seddi’nin ötesindeki halkların tarihine meraklarının arttığını söylemektedir (Mori, 1997, s. 2). Abe Hoca’nın Asya tarihi dersinde ağırlıklı olarak Çin tarihi anlatılıyordu fakat Mori’nin okuduğu Asya tarihi kitaplarına göre bu dersler daha ilgi çekici ve kaliteliydi. Hatta hoca Kuzey Çin sınırı bölgesinin tarihi konusunda da bilgiliydi. Mori lisede okurken Asya tarihi; özellikle Kuzey Çin sınırı bölgesinin tarihi üzerine çalışmak istemeye başlamıştır ve bu isteğinde Doi Hoca ve Abe Hoca’nın büyük etkileri olduğunu açıklamaktadır (Mori, 1997, s. 3). Abe Hoca, Mori’nin Tokyo’da eğitim görmesinde de büyük bir rol oynamıştır. Mori lise son sınıftayken Abe, Kyoto İmparatorluk Üniversitesi (şimdiki Kyoto Üniversitesi) Beşerî Bilimler Araştırmaları Enstitüsü’nde görevliydi. Mori Abe’ye Kyoto İmparatorluk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Asya Tarihi Bölümü’ne girmeyi düşündüğünü söyleyince: “Sen üç sene Kyoto’da liseyi okudun, şimdi de Tokyo’da kendini geliştirebilirsin. Hem de Tokyo İmparatorluk Üniversitesi’nde başta Kurakichi Shiratori olmak üzere öncü araştırmacıların temelini kurduğu Asya tarihi çalışmaları bölümü var.” demişti (Mori, 1997, s. 3).

Mori'nin Moğol İmparatorluğu ve Yuan Hanedanlığı tarihi üzerine çalışmasının ikinci sebebi ise üniversitedeki hocalarının onun üzerinde bıraktığı etkilerdir. Asya Tarihi Bölümü'nün öğretim üyeleri olarak Sei Wada, Shigekuni Hamaguchi, Tsugio Mikami ve Tatsuro Yamamoto bulunmaktaydı. Hamaguchi Hoca 1941'de bu bölüme gelmiş ve bir buçuk yıl ders ve seminer yaptıktan sonra görevinden ayrılmıştı. Mori'nin hatırladığı kadarıyla gördüğü dersler ve seminerlerin konuları şunlardır (Mori, 1997, s. 4): Wada Hoca'nın 'Asya Tarihinin Ana Hatları' ve 'Ming Hanedanlığı'nda Moğollar' dersleri; Hamaguchi Hoca'nın 'Wei ve Jin Hanedanlıkları Tarihi' ve 'Sui Hanedanlığı Tarihi' dersleri ve '*T'ung-tien*'den Memur Seçme Sistemi' semineri; Mikami Hoca'nın 'Orta Çağ Mançurya ve Kore Tarihleri' ve 'Jin Hanedanlığı Tarihi' dersleri; Yamamoto Hoca'nın 'Yuan Hanedanlığı'nın Annam'a Hükmetmesi' ve 'Sir Henry Yule & Henri Cordier: Cathay and the Way Thither' semineri vs. Bunlardan anlaşılan bölümde Çin tarihi hakkında çok fazla ders verilmemişti.

Kishida'ya göre Wada Hoca derse sadece kara tahta tebeşirini getirip tahtaya çadır çadır Çince kaynakları yazardı. Devlet Birinci Lisesi'nde profesör olan Kazuo Enoki Hoca'nın 'Tang Hanedanlığı'nda Batı Bölgesi' dersinde hocanın, başka araştırmacıların hipotezlerine tek tek bakarak yanlışlığını kanıtladığını ve bunun oldukça katı ve deneysel olduğunu belirtmektedir (Kishida, 2001, s. 24). Hem de ayrıntılı bir şekilde o zamanki bölüm karakterini şöyle anlatmaktadır:

Aynı deneysel bir ders olarak Avrupa Tarihi Bölümü'nden Kentaro Murakawa Hoca'nın 'Roma İmparatorluğu Tarihi' dersi vardı. Mori'nin üniversiteye girdiği 1941 yılında, o gün 8 Aralık Pazartesi günüydü ve Mori'nin ilk ders saatinde Murakawa Hoca'nın dersine giriyordu. Ders 1. Bina'nın zemin katında bir sınıfta veriliyordu. Sınıfın yanındaki Hukuk Fakültesinin öğrenci işleri ofisindeki radyodan 'savaş gemi marşı' gibi savaş şarkıları ile beraber hiç ara vermeden 'Japon İmparatorluk Kara ve Deniz Kuvvetlerimiz bugün 8 Aralık sabahı erken saatlerde Batı Pasifik Okyanusu bölgesinde Amerikan ve İngiliz orduları ile savaşa girmiştir.' haberi açıklanmaktaydı ve radyo sesi sınıfa geliyordu. Fakat Murakawa Hoca savaştan bir kelime bile bahsetmeden derse devam ediyordu. Mori, yanındaki bir Japon Tarihi Bölümü öğrencisinin 'Şu anda Latifundiamı öğrenmek ne işe yarar ki' cümlesinin hâlâ kulağında kaldığını ve bu Murakawa Hoca'nın dersinin de bugünkü topluma hiçbir katkı sağlamayan 'kuramsal bilim' çalışmalarının harika bir sonucu olsa gerek diye düşündüğünü söylemişti. Mori, Murakawa Hoca'nın o tavrının savaşa karşı sessiz bir direniş olduğunu algılamıştı. Mori, özellikle tarih araştırmaları dahil beşerî bilimler çalışmalarında bulunanların görevinin bu olması gerektiğine ve beşerî bilimlerin 'uygulamalı bilim' değil 'kuramsal bilim' olduğuna inanmaktaydı. Murakawa Hoca'nın dersi öyleydi hem de Enoki Hoca'nın da. Böylelikle artık savaş başlamış oldu ancak savaşa hiçbir kelime değinmeyerek verilen dersler o zamanki Avrupa ve Asya Tarihi Bölümlerinin karakterlerini simgelemekteydi (Kishida, 2001, ss. 24-25).

Mori, Wada Hoca'nın dersini dinledikçe Moğol tarihine olan merakının arttığını ve Abe Hoca'nın Yuan Hanedanlığı tarihi üzerine çalışmasından da etkilendiğini söylemektedir.

Ayrıca Yamamoto Hoca'nın seminerinde kullandığı *Cathay and the Way Thither* kitabında önemli konulardan biri Doğu ve Batı medeniyetlerinin etkileşimi idi. Bundan dolayı Doğu ve Batı medeniyetlerinin etkileşimi tarihine ilgi duymaya başlamış ve bu etkileşimin tarihini incelerken Moğol İmparatorluğu ve Yuan Hanedanlığı tarihi araştırmalarının da oldukça önemli bir anlam taşıdığını düşünmüştür (Mori, 1997, s. 5). Ayrıca Moğol İmparatorluğu tarihi üzerine tez yazmaya karar verirken Kyoto'ya uğradığı sırada Abe Hoca'yı ziyaret edip yine ona danışmıştır. Tezde Moğol tarihi üzerine çalışmayı düşündüğünü söyleyince Abe: “Sen liseden beri o konuya meraklıydın, o yüzden güzel olur. Hem de bölümde Wada Hoca var.” demişti (Mori, 1997, s. 5). Böylelikle Mori, lisans tezinde Moğol İmparatorluğu ve Yuan Hanedanlığı dönemlerindeki siyasî teşkilata ve toplumsal yapıya sıkı sıkıya bağlı askerî bir sistem olan *Tammaci* üzerine çalışmaya karar vermiştir.

Mori lisans tezini bitirip 25 Eylül 1943'de Tokyo İmparatorluk Üniversitesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Tokyo İmparatorluk Üniversitesi'nin yüksek lisans programına devam etmek üzere Ekim 1943'de üniversiteye yazıldı. Fakat 1 Ekim tarihi itibarıyla Japon İmparatorluk Deniz Kuvvetleri yedek subay öğrencisi olarak Deniz Harp Okulu'na çağrılmasından dolayı okuldaki ilişkisini durdurup askerliğe başladı. Bu sırada Wada Hoca'nın girişimiyle Mori'nin lisans tezinin dörtte bir kısmını “探馬赤部族考序説 (Tammaci Boyu Üzerine Bir Değerlendirmeye Giriş)” (*Shigaku Zasshi*, 55(1), 1944) ve “元初に於ける「探馬赤部族」について (Yuan Hanedanlığı Başlarında ‘Tammaci Boyu’ Üzerine)” (*Kitaajia Gakuho*, 3, 1944) yayımlandı.

1.1.3. İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Askerlik Hayatı

Mori'nin askerlik hayatı Hiroshima-ken'de Etajima'daki Deniz Harp Okulu'nda geçti. Deniz Harp Okulu'nda başta Hisashi Suzuki, Satoru Nakamura, Chofu Nunome, Seinosuke Tanii ve Nobuo Yamada olmak üzere aynı zamanda mezun olan bölüm arkadaşları ile beraber askerî eğitim gördüler. Onlar dışında Tokyo İmparatorluk Üniversitesi, Tokyo Bunrika Üniversitesi, Keio Üniversitesi ve diğer üniversitelerin Edebiyat Fakültesi mezunları da Etajima'ya askerlik görevine gelmişlerdi.

Mori, kendi harp okulunda askerlik görevi yapıyor olsa da en azından ‘deniz kuvvetleri yedek subay öğrencisi’ olduğu için askerî eğitim gördükten sonra cepheye gönderileceğini düşünmüştü fakat aslında eğitmen olarak deniz kuvvetleri subayı olacak öğrencilerin eğitiminde görevlendirileceğini ve cepheye gitme ihtimalinin çok düşük olduğunu öğrendi. Mori cepheye gönderilme düşüncesinin gerçekleşmeyeceğini öğrenirken bir taraftan ömrünün biraz daha uzayacağı için içinin rahatladığını açıklamaktadır (Mori, 1997, s. 9).

Yedek subay öğrencileri üç ay boyunca deniz kuvvetleri askeri olmak için gerekli temel eğitimleri ve beden eğitimini gördüler. Eğitim içinde deniz trafiği, atış tekniği vs. askerlik bilimleri ile ilgili teorik dersler ve kıta tatbikatı, koşu, kürek çekme, savaş sanatları gibi beden eğitimi dersleri bulunmaktaydı. Üniversite döneminde spor aktivitesinden uzak kalan Mori için bu beden eğitimi oldukça zor geçmişti (Mori, 1997, s. 10).

Aralık 1943’de çoğu yedek subay olan öğrenciler ülke genelindeki havacılık birlikleri veya savaş birliklerine eğitmen olarak atanıp Etajima’dan ayrıldılar. Mori ise Jiro Fujioka (Tokyo Bunrika Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü mezunu), Kenzo Murakami (Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Japon Tarihi Bölümü mezunu), Miyahara (Keio Üniversitesi Japon Edebiyatı Bölümü mezunu) ve Miki (Hiroshima Bunrika Üniversitesi Japon Dili Bölümü mezunu) olmak üzere birkaç devresi ile beraber Etajima’da kaldı. Orada sabahları öğrenciler arasında teorik dersleri ve beden eğitimi derslerini alarak öğleden sonraları ise öğrencilere Japon tarihi, İngilizce, klasik Çince eserleri, matematik, fizik, kimya vs. temel eğitim derslerini ve beden eğitimi derslerini vermek üzere eğitmenliğe görevlendirildiler. Mori Japon tarihi dersine yerleştirildi ve onun dışında üniversitede Avrupa tarihini okumuş öğrenciler ile Asya tarihi ve Avrupa tarihi bölümlerinde bulunan sivil profesörler de Japon tarihi dersini vermektelerdi.

31 Mayıs 1944 tarihi itibarıyla Mori, Japon İmparatorluk Deniz Kuvvetleri asteğmenliğine terfi edildi. O günlerde Mori deniz kuvvetleri asteğmeni üniforması giyerek her gün ders veriyor olmasına hiç uyum sağlayamadığını ve statüsünün ‘asker’ olmasına karşın asıl görevi itibarıyla ‘sivil profesörlük’ten veya ‘meslek yüksekokulu öğretmenliği’den hiçbir farkının olmadığını düşünmüştü (Mori, 1997, s. 11). Böylece harp okuluna yerleştirilen yedek subay öğrencilerin ‘askerlik hayatı’ demek ‘sivil profesörlük hayatı’ veya ‘öğretmenlik hayatı’ demektir.

Bu sözde ‘askerlik hayatı’ sırasında Fujioka ve Miyahara’nın önderliğinde Edebiyat Fakültesi’nde okumuş olanlar ayda birkaç kere bir araya gelip toplantı düzenlemişlerdi. Orada üniversitede çalıştıkları konuları tanıtarak, el yazılarıyla hazırladıkları broşürlere eleştiri yazısı, öykü vs. yazıp eleştiriler yapmaktalardı. Üniversite zamanında Kurakichi Shiratori’nin makalelerinden ve ikinci sınıftayken dinlediği Japon folklorcu Kunio Yanagida’nın Japon festivalleri konulu özel dersinden Mori’nin halk bilimine olan ilgisi artmışken halk bilimi araştırmacısı Shinobu Origuchi’nin teorilerine dayanan Miyahara’nın *haiku* (Japon şiir sanatı) ile ilgili halk bilimsel yorumlarını dinleyince içindeki halk bilimine olan ilgi yeniden canlanmıştı (Mori, 1997, s. 12). Bu olaydan sonra boş zaman buldukça harp okulunun kütüphanesinde Wada’nın “東洋史論叢 (Asya Tarihi Makaleleri Derlemesi)” kitabı ile beraber Yanagida ve Origuchi’nin eserleri ve makalelerini okuyarak bu iki araştırmacı tarafından elde edilen halk bilimi çalışmalarının sonuçlarını öğrenmiştir (Mori, 1985a, s. 23).

Böylece ‘askerlik hayatı’ nı geçirirken Mori, Tsuchida (Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Japon Tarihi Bölümü mezunu) ile bir alt devreleri olan yeni yedek subay öğrencilerinin birlik lideri olarak onların eğitimlerine odaklanmak zorunda kaldı. Söz konusu toplantı ise dağılmış hâldeydi. Mori 1 Mart 1945 tarihi itibarıyla teğmenliğe terfi edildi. Ancak artık savaşın getireceği sonuç belliydi; öyle ki Japonya’nın yenilmesini kaçınılmaz kader olarak kabul etmek zorunda kaldılar (Mori, 1997, s. 14). O günlerde artık dersler ve eğitimlere ayıracak vakit kalmadı ve eğitmenler de öğrencileri ile hep beraber hava saldırısından kaynaklı yangını önleme çalışmaları ve gece gündüz hava saldırılarına karşı sığınakları kazma çalışmalarında bulunmuşlardı. 6 Ağustos sabah saat 8.15’te Hiroshima’ya, 9 Ağustos sabah saat 11.02’de Nagasaki’ye atom bombaları atıldı. Mori Hiroshima’ya atom bombası saldırısı düzenlendiği anı böyle ifade etmektedir:

Benim 6 Ağustos’ta Hiroshima’ya ‘yeni tip bomba’ -bunun atom bombası olduğunu sonradan öğrendim- atıldığında onun ışıltısını hissedip, patlama sesini duyup, patlama sonrası oluşan mantar bulutunu gördüğüm an gecedeki devam eden sığınak kazma çalışmasından yatakhaneye dönüp kahvaltı masasında oturduğum o andı (Mori, 1997, s. 14).

15 Ağustos 1945’te Japonya İmparatoru Hirohito tarafından Japonya’nın teslim olduğu ilan edilince İkinci Dünya Savaşı sona ermiştir.

1.1.4. Askerlikten Üniversiteye Geri Dönüşü

Mori 1945 yılının Eylül ortasında askerlik görevinden ayrılıp memleketi Shiga-ken Nagahama'ya dönmüştü. İkinci Dünya Savaşı bittikten hemen sonra Wada, Mori'nin haberi olmadan onun üniversiteye geri dönebilmesi ve özel araştırma öğrencisi olarak görevlendirilmesi için yardımda bulunmuştu. Bu haberi alır almaz Mori Tokyo'ya yola çıktı ve Ekim 1945'te Tokyo Üniversitesi yüksek lisan programına geri döndü. Mori'nin akademik hayatı da bu anda başladı (Mori, 1967, s. 1).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Japonya ekonomisinde enflasyon gün geçtikçe artınca karaborsa her tarafa yayıldı. 1 sho (yaklaşık 1,5 kilogram) pirincin standart fiyatı o zamanki değerinde 0,53 yen iken kara borsada 70 yen, 1 kan (yaklaşık 3,75 kilogram) 3,50 yen olan şeker ise kara borsada 1.000 yen idi. Mori, özel araştırma öğrencisine verilen burstan üç öğün yemek parasının ancak çıktığını ve öğrenci pansiyonunda kalmasına parasının hiç yetmediğini; hatta kalacak yer bulamadığını açıklamaktadır (Mori, 1997, s. 16). Böylece Mori Wada'dan izin almış olsa da gayriresmî olarak 1946 Şubatı'nın başından yıl sonuna kadar Asya Tarihi Bölümü'nün araştırma odasında kalmıştı. Mori'nin hatırladığı kadarıyla 1946 yılının sonunda ya da 1947 yılbaşında Bunkyo-ku Higashikata-cho'da (şimdiki Bunkyo-ku Mukougaoka 1-chome) bulunan öğrenci pansiyonu Mizuho-kan'a taşınmıştı. Burada Çin ekonomi tarihi üzerine çalışan Tsuyoshi Kageyama¹³ ve Moğol tarihi üzerine çalışan Naonori Maeda¹⁴ da kalıyorlardı.

1.1.5. Asya Tarihi Bölümü Araştırma Odasındaki Akademik Faaliyetleri

Bugün İç Asya ve Batı Asya tarihleri üzerine çalışan çoğu araştırmacı Moğolca, Mançuca, Türk dilleri, Türkiye Türkçesi, Tibetçe, Arapça, Farsça vs. yerli dilde yazılan kaynakları kullanarak araştırmalar yapmaktadır. Fakat Mori'nin zamanında yapılan Asya çalışmalarında Çince kaynakları ve Avrupa dilleri ile yazılan makaleler, Avrupalı araştırmacıların yarattığı teorileri tanıtmakla kalıyordu (Sato et al., 2004, s. 12). Mori

¹³ Kageyama, Tsuyoshi (1917-2000): Asya tarihi araştırmacısı. Han Hanedanlığı (MÖ 206- MS 220) ve Xin Hanedanlığı'nın (MS 9-23) ekonomi tarihi üzerine çalışmaları bulunmaktadır.

¹⁴ Maeda, Naonori (1915-1949): 1939'da Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Asya Tarihi Bölümü'nden mezun oldu. Moğol İmparatorluğu (Yuan Hanedanlığı) tarihi üzerine çalıştı ve Moğol İmparatorluğu'ndaki kâğıt para sistemi ve yerel idari sistem ile ilgili çalışmalar da yaptı. Hastalıkları ile mücadele ederek araştırmalarını sürdürürken erken yaşta vefat etti.

üniversite döneminde Moğolca ve Tatarca dersi ve Çince dersi gördüğü için Moğolca ve Çinceyi temel seviyede okuyabiliyor olsa da Batı Asya dillerini ve Rusçayı hiç bilmiyordu. Bundan dolayı öncelikle Asya çalışmalarında gereken temel dilleri öğrenmeye kalkışan Mori, Farsça ve Rusçayı öğrenmeye başladı.

30 Mart 1946'da Maeda'nın önderliğinde Asya Tarihi Bölümü'nün araştırma odasında oluşturulan lisansüstü öğrenciler topluluğunun bir alt grubu olarak Hoppo-shi (Kuzey Asya tarihi) Araştırmaları Topluluğu kuruldu. Bu topluluk çerçevesinde Moğolca, Türkçe, Farsça vb. yabancı dil kursları düzenlenmişti. Türkçe kursunda Dilbilim Bölümü araştırma asistanı Takedhi Shibata, kurs öğretmeni olarak haftada bir kere Türkçe dersi vermekteydi. Ders kitabı olarak Shibata tarafından yazılan "Modern Türkçe Gramer" adlı el kitabı kullanılmıştı ve kursta Türkçe gramer anlatıldıktan sonra hemen Türkçe metinlerin okunmasına geçilmişti. Bu okuma metinleri arasında Nasreddin Hoca'nın fıkraları bulunmaktaydı. Mori'nin bu kursta öğrendiklerinin etkileri sonraki yıllarda çevirip yayımladığı "ナスレディン・ホジャ物語 (Nasreddin Hoca Hikâyeleri)" kitabına da bağlanmaktadır. Mori böylece Shibata'dan Modern Türkçe öğrendi ve Nasreddin Hoca ismini ve fıkralarını öğrenmiş oldu. Her anlamda Shibata'nın kendi hocası olduğunu, üstelik bu Türkçe kursunun Japonya'daki devlet üniversitesinde düzenlenen ilk Türkçe kursu olarak son derece önemli bir anlam taşıdığını belirtmektedir (Mori, 1997, s. 27).

1.1.6. Türkoloji Çalışmalarına İlk Adımı

Mori üniversiteye geri döndüğünde ona verilen araştırma konusu Moğol İmparatorluğu ve Yuan Hanedanlığı tarihi idi. Fakat Asya Tarihi Bölümü'nün araştırma odasında Moğol İmparatorluğu ile ilgili kaynaklar savaş sırasında tahliye edildikten sonra geri getirilmemişti. Dolayısıyla Moğol İmparatorluğu araştırmaları yapması mümkün değildi ve araştırma hedefini daha erken döneme alıp Köktürkler, Gaocheler ve Tinglinglerin tarihi üzerine araştırmalara başlamıştı. Böylelikle Mori, konu ile ilgili birkaç makale hazırlamıştı. Bunlardan ilki "民族のマジック——南満州の唾壺—— (Milletin Büyüsü: Güney Mançurya'nın Tükürük Hokkası)¹⁵" (*Rekishu*, 1(5), 1948) başlıklıdır ve halk

¹⁵ 護雅夫 (1948) 「民族のマジック——南満州の唾壺——」 『歴史』 1(5), 47-54.

bilimsel yaklaşımla yazılan bir makaledir. Bunun ardından hem Eski Türkler olan Köktürklerin taht törenini halk bilimi açısından analiz ederek hem de Köktürklerin siyasal teşkilatı ve toplumsal yapısını tarih çalışmaları görüşünden incelediği “遊牧国家における「王権神授」という考え——トッケツ民族の場合—— (Konar Göçer Devletlerde ‘Kutsal Hak’ Düşüncesi: Köktürkler Örneği)¹⁶” (*Rekishigaku Kenkyu*, 133, 1948) makalesini *Rekishigaku Kenkyu* dergisine verdi. Bu makalenin halk bilimi çalışmaları ile tarih çalışmalarını birleştirmeye çalıştığı bir deneme olduğunu açıklayan Mori’nin halk bilimsel merakları, bu zamanlardan itibaren konargöçerlerin inançlarına ve Şamanizm’e yönelmeye başlamıştı. Bunun sonucunda T’ieh-lelerin bir boyu olan Seyantolar (Xueyantuo) arasında anlatılan bir efsaneyi Şamanizm yönünden yorumlayıp sonucunu “古代チュルク人における『狼頭の神』について (Eski Türklerde ‘Kurt Kafalı’ Tanrı Üzerine)¹⁷” (*Minzokugaku-kenkyu*, 14(1), 1949) makalesine aktardı. Bunun yanı sıra Gaocheler ve Tinglingler ile ilgili araştırmalara da başladı. Bu araştırma sonuçlarından biri ise “高車伝にみえた諸氏族名について——高車諸氏族の分布—— (Gaoche Hatıraları’nda Boy Adları Üzerine: Gaoche Boylarının Dağılımı)¹⁸” (*Orientalika*, 1, 1948) makalesidir. Böylelikle Mori, lisans tezinde ele aldığı Moğol tarihinden ayrılıp geniş anlamda Türklerin tarihi yani Türkoloji ile ilgilendiğinin farkına vardığını anlatmaktadır (Mori, 1997, s. 32).

8 Nisan 1948 tarihinde Mori, Kagoshima’daki Devlet Yedinci Lisesi’nde profesörlük yapan Ganju Kadowaki’nin ikinci kızı Michiko ile evlenip Tokyo’nun güneyindeki Kanagawa-ken Yugawara’ya taşındı. Bu sırada Wada Hoca’nın tavsiyesiyle Hokkaido Üniversitesi’nde yeni kurulan Hukuk ve Edebiyat Fakültesi’ne (şimdiki Edebiyat Fakültesi) Kuzey Çin sınırı bölgesinin tarihini okutmak üzere 14 Eylül 1948’de doçent olarak atandı. Ancak yeni kurulan fakültede ilgili araştırmalar ve dersler için gereken kaynaklar bulunmadığından kaynakları toplamak amacıyla Mart 1949 tarihine kadar Tokyo Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Asya Tarihi Bölümü’nün araştırma odasında

¹⁶ 護雅夫 (1948) 「遊牧国家における「王権神授」という考え——トッケツ民族の場合——」 『歴史学研究』 133, 22-34.

¹⁷ 護雅夫 (1949) 「古代チュルク人における『狼頭の神』について」 『民族学研究』 14(1), 32-35.

¹⁸ 護雅夫 (1948) 「高車伝にみえた諸氏族名について——高車諸氏族の分布——」 『オリエンタリカ』 1, 142-154.

araştırma görevlisi olarak Moğol tarihi araştırmalarında bulunmuştu ve Nisan 1949'da Hokkaido Üniversitesi Hukuk ve Edebiyat Fakültesi'nde çalışmaya başlamıştı.

1.2. AKADEMİK KARIYERİ

1.2.1. Hokkaido Üniversitesi'ndeki Çalışmaları

Mori Nisan 1949 tarihinde doçent olarak Hokkaido Üniversitesi'ne geçmişti. Burada Hsiung-nu çalışmalarında bulunan Mori birkaç makalesini yayımladı. Mori sadece Hsiung-nu çalışmalarından geri kalmayıp Moğol İmparatorluğu çalışmalarına da devam ederken yeni araştırma konusu olarak Cungar tarihi üzerine de çalışmaya başladı. Bu çalışmanın sonucu, “哈喇忽刺と巴図爾渾台吉——準噶爾部勃興史によせて—— (Cungar Hanlığının Yükseliş Tarihi Üzerinden Khara Khula ve Batur Hontaycı)¹⁹” yazısında görülebilmektedir.

Aynı zamanda Mori, üniversitede başta Mashihō Chiri, Takemitsu Natori, Hiromichi Kouno, Genzou Sarashina, Shinichiro Takakura olmak üzere dilbilim, arkeoloji, Hokkaido'nun yerel tarihi vs. alanlarında çalışan araştırmacı meslektaşlarının bilgilerinden ve görüşlerinden yararlanmıştı. Onların kurduğu Hokkaido Kyoudo-shi Kenkyukai'ye (Hokkaido yerel tarihi araştırma topluluğu) katılıp Ainu dili, Hokkaido arkeolojisi ve Hokkaido tarihi gibi konulardaki sunumları dinlerken özellikle Chiri'nin Ainu diliyle ilgili derin bilgileri aynı zamanda zengin halk bilimsel ve etnolojik bilgileri içeren Hokkaido'nun yer adı ile ilgili sunumu Mori üzerinde çarpıcı bir etki bıraktı (Mori, 1985a, s. 26). Ardından yukarıda adı geçenlerin çalışmalarından esinlenerek “「矢を分け与へる話」について——北アジアシャーマニズム研究の一節—— (“Paylaşılan Ok Hikâyesi” Üzerine: Kuzey Asya Şamanizm Çalışmalarının Bir Kısımı)²⁰” (*Hoppo Bunka Kenkyu Hokoku*, 7, 1952) ve “古代一トルコ民族（「高車」）の始祖説話について——イオマンテの研究によせて—— (İomante Çalışmaları Üzerinden Eski Bir

¹⁹ 護雅夫 (1951) 「哈喇忽刺と巴図爾渾台吉——準噶爾部勃興史によせて——」 『和田博士還暦記念東洋史論叢』 (pp. 737-746) 講談社

²⁰ 護雅夫 (1952) 「「矢を分け与へる話」について——北アジアシャーマニズム研究の一節——」 『北方文化研究報告』 7, 81-96.

Türk Boyunun (Gaoche) Ata Efsanesi Hakkında²¹” (*Hoppo Bunka Kenkyu Hokoku*, 8, 1953) makalelerini *Hokkaido Hoppo Bunka Kenkyu Hokoku* dergisine sunmuştu. Bu sırada Hokkaido’da kazı ekibine katılarak Fugoppe Mağarası kazı çalışmalarında bulunan Mori, Fugoppe Mağarası ile ilgili makaleler de kaleme almıştır.

Hokkaido Üniversitesi’nde çalıştığı sıralarda Mori, Hsiung-nu tarihi üzerine ampirik çalışmalar yapmak için kısıtlı imkânları olduğunu fark ettiğinden araştırma konusunu yeniden Köktürk tarihine değiştirerek çalışmalarına devam etti (Mori, 1985b, s. 17). İlk başta elindeki Çince kaynaklardan yararlanarak Birinci Köktürk Devleti’nin siyasî teşkilatı ile ilgili araştırmalar yaptı. Sonra İkinci Köktürk Devleti üzerine çalışmak için Wilhelm W. Radloff’un düzenlediği *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei (Moğolistan’da Eski Türk Yazıtları)* (St. Petersburg, 1894-1899) eserlerini okumaya başladı. Aynı zamanda Tokyo Üniversitesi’nde ise Chishu Naito, Hajime Kobayaşi ve Takeshi Shibata’nın önderliğinde Türk Araştırmaları Topluluğu kurulmuştu. Bu toplantıya Fujio Mitsuhaşi, Hiroshi İwanaga ve Fumio Yajima gibi isimler de katılmaktaydı. Mori, Mayıs 1956 tarihinde Tokyo Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ne geçiş yapınca bu topluluğa katılmaya başladı. Mori, Shibata’dan öğrendiği Hüseyin Namık Orkun’un *Eski Türk Yazıtları, c. 1-4* (İstanbul, 1936-1941) kitabını okuyabilmek için Türkçe öğrenmeye yeniden kalkışmıştı. Bundan sonra da Mori’nin hatırladığı kadarıyla 1957 ya da 1958 yılında S. E. Malov tarafından yayımlanan *Eniseyskaya Pis’mennost Turkov (Yenisey Türk Yazıtları)* (Moskova-Leningrad, 1952) eseriyle tanışması sonrasında ona Yenisey Yazıtları ile ilgileneceğini düşündüren olay olmuştu (Mori, 1985b, s. 14). Böylece bu zamanda anlayabildiklerini “C. E. マーロフ 「イエニセイ突厥碑文」 (S. E. Malov. Yenisey Köktürk Yazıtları)²²” (*Toyo Gakuho*, 41(1), 1958) başlıklı tanıtma yazısına aktarmış ve “イエニセイ・チュルクのil~älについて (Yenisey Türk Dilinde il~äl Üzerine)²³” (*Kodaigaku*, 7(2), 1958) makalesini yazmıştı. Mori bu çalışmalarının tarih araştırmalarına filolojik yaklaşımı yani tarih ile filolojinin entegre olarak çalışılması gerektiği düşüncesini aklına getiren bir fırsat olduğunu ifade etmektedir (Mori, 1985c, s. 20).

²¹ 護雅夫 (1953) 「古代一トルコ民族 (「高車」) の始祖説話について——イオマンテの研究によせて——」 『北方文化研究報告』 8, 143-175.

²² 護雅夫 (1958) 「C. E. マーロフ 「イエニセイ突厥碑文」」 『東洋学報』 41(1), 128-140.

²³ 護雅夫 (1958). 「イエニセイ・チュルクのil~älについて」 『古代学』 7(2), 115-139.

1.2.2. Türkiye’de ve Batı Almanya’da Eğitim Görme

Mori, Mart 1958- Ekim 1959 tarihleri arasında Rockefeller Vakfı’nın bilimsel araştırma burslusu olarak Eski Türk tarihi araştırmaları için gerekli eğitimi görmek üzere Türkiye’de Ankara Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi’nde, Batı Almanya’da (Almanya Federal Cumhuriyeti) da Hamburg Üniversitesi’nde okumuştur. Bu yurtdışı eğitimleri Mori’nin akademik ve öğretmenlik hayatında bir dönüm noktası olmuştur (Mori, 1981, s. 122). Mori, İstanbul Üniversitesi’nde Reşit Rahmeti Arat’ın, Hamburg Üniversitesi’nde Annemarie von Gabain’in yanında Eski Türk dilleri (Köktürkçe ve Uygurca) ve Türk filolojisi üzerine özel ders gördü. Aynı zamanda İstanbul Üniversitesi’nde Ahmet Zeki Velidi Togan’ın derslerini görmüş ve Ankara Üniversitesi’nde de Bahaeddin Ögel ile ortak araştırmalarda bulunmuştu. Mori bu eğitimde kazandıklarını şöyle aktarmaktadır:

Türkiye ve Batı Almanya’ya gitmeden önceki Köktürk araştırmalarım genel olarak Çince kaynaklara dayalıydı ancak Japonya’ya döndükten sonra R. R. Arat ve A. von Gabain’den öğrendiğim Köktürk yazıtları ve Uygur sivil belgeleri ile ilgili filolojik çalışmalara odaklanarak hem de bu çalışma sonuçlarına ve Çince kaynaklara dayanarak Köktürk Devletlerinin tarihini, hatta Uygur Kağanlığı tarihini açıklamaya çalıştım. Ülkemizde “Türkoloji çalışmaları”nın temeli Kurakichi Shiratori ve Toru Haneda tarafından kuruldu ve ben bu iki araştırmacının çalışmalarından beri hızlı gelişen ‘Türkolojinin’ araştırma sonuçlarından mümkün olduğunca yararlanarak ya da yardım alarak derinlemesine çalıştım. ... Eski Türk yazıtları ve belgeleri üzerine filolojik çalışmalar, bir anlamda ‘sanatkâr’ işi ve ‘kuramsal bilim’ çerçevesindedir: Parçalar hâlindeki tarihî Uygur belgelerini birleştirerek orijinal hâline getirmekten başlayıp hem benzer sözcük örnekleri ile kıyaslayarak hem de Uygurca gramer kitaplarına ve sözlüklerine bakarak belgelerdeki el yazılı Uygurca sözcüklerin anlamlarını çözmeye çalışan yöntemdir ve bu uğraştırıcı aynı zamanda da ‘sanatkâr’ işidir. ‘Sanatkâr’ işinin emeğiyle bir sözcüğün anlamı çözüldükten sonra yaşanan sevinç, daima değişmekte olan toplumdan etkilenmeden sadece gerçeği aramak için çabalayan ‘kuramsal bilim’in çekiciliğidir... Eğer ülkemizdeki yeni ‘Türkoloji’nin gelişmesine katkıda bulunmuşsam, bunun sebebi Eski Türk yazıtları ve metinleri ile ilgili filolojik çalışmalarla yani ‘sanatkâr’ işi ve ‘kuramsal bilimle uğraşmamdan dolayıdır (Mori, 1981, ss. 123-125).

Üstelik eğitimden dönünce Mori’nin merakları Osmanlı tarihi, Türkiye Cumhuriyeti tarihi, Batı Asya tarihi ve İslam tarihini içine alacak şekilde genişlemişti.

Bu sıralarda Japonya’da Eğitim, Bilim ve Kültür Bakanlığında ‘Asya Bölgesinin Genel Araştırmaları’ adlı proje yürütülmeye başlanmıştı ve Toyo Bunko’da da Kazuo Enoki’nin liderliğinde Türkçe, Arapça ve Farsça kaynakların toplanmasına karar verilmişti. Mori bu proje kapsamında Türkçe kaynakları toplamada yardım ederek başta bültenler ve dergiler gibi süreli yayınlar olmak üzere İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi’nin çeşitli periyodik yayınlarını toplamıştır (Sato et al., 2004, s. 135). Japonya’ya döndükten sonra Tokyo Üniversitesi’nde çalışmasının yanı sıra 1960 yılında Toyo Bunko’da araştırma üyesi olan Mori, Türkiye’de okurken başladığı yerel dil kaynaklarının toplanması işine

devam etti. Bu arada Mart 1962 tarihinde Tokyo Üniversitesi'nden “古代北アジア遊牧民族史の研究 (Eski Kuzey Asya'da Konar Göçerler Tarihi Üzerine Bir Araştırma)²⁴” adlı doktora tezi ile doktora derecesini aldı.

1.2.3. Nojiriko Kurultayı

1964 yılında Mori'nin de aralarında bulunduğu Asya araştırmacı isimleri tarafından ‘Nojiriko Kurultayı’ diye adlandırılan bir akademik etkileşim topluluğu kurulmuştur. Her yaz, yazlık tatil yeri olarak bilinen Nagano-ken Nojiri Gölü'nde düzenlenen bu kurultayda uzmanlık alanlarına bakılmaksızın Altay araştırmaları veya İç Asya (Orta Avrasya) ile ilgili bölgeler üzerine çalışan araştırmacılar bir araya gelmektedir. Bu gönüllülerden oluşan kurultayın nesiller arasındaki sıcak ortam içerisinde akademik bilgi alışverişi, bildirimler ve söyleşiler yapılmak üzere Japonya'daki Altay araştırmalarına katkıda bulunduğu söylenebilir. Mori de severek nesiller ve alanlar arasında iletişim ve bilgi alışverişinde bulunmuştu. Ayrıca bu kurultaydan doğan ‘saf genç’ araştırma grubunun kuruluşuna ve etkinliğine de her zaman destek vermekteydi. Orta Asya tarihi araştırmacısı Hiroshi Umemura, Mori'nin akademik çalışmaları ve eğitime yönelik geniş görüşünün Nojiriko Kurultayı tarafından desteklendiğini söylemektedir (Umemura, 1997, s. 108). Nojiriko Kurultayı bugün Japonya Altayist Konseyi'nin yöneticiliğinde 2018 yılında 55.si düzenlenmek üzere günümüzde de devam etmektedir.

1.2.4. Sovyetler Birliği'ndeki Akademik Faaliyetleri

Japonya ile Sovyetler (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) arasında imzalanan kültür anlaşması kapsamında ikili araştırmacı değişim programının birinci kuşağından biri olarak Mori 1966 yılında Mart'tan Mayıs'a kadar Sovyetler Birliği'nde kaldı. Leningrad Devlet Üniversitesi Doğu Araştırmaları Fakültesi ve Sovyet Bilimler Akademisi Asya Halkları Enstitüsü Leningrad Şubesi'nde misafir profesör olarak ziyaretler, söyleşiler, tartışmalar vb. çalışmalarda bulundu. Leningrad Devlet Üniversitesi'nde ‘Japonya’daki önemli Doğu araştırmaları kurumları,’ ‘Bugünkü Japonya’da Çin tarihi çalışmaları,’ Asya

²⁴ 護雅夫 (1962) 「古代北アジア遊牧民族史の研究」 (博士学位論文) 東京大学

Halkları Enstitüsü'nde ise 'Bugünkü Japonya'da İç Asya tarihi araştırmaları ve sorunları' konusunda söyleşiler ve Eski Türk tarihi ve İç Asya tarihinin sorunları ile ilgili tartişmalar yaptı. Bunun dışında 'Japonya'da Sovyetler Birliği'ndeki halklar üzerine araştırmalar' hakkında gazete röportajı, 'Leningrad'a ve Leningrad Devlet Üniversitesi'ndeki Doğu araştırmalarına bakışı' konusunda radyo yayını, Japonca ile Rusça basılı kaynakların ikili değişimi hakkındaki görüşmeler vs. etkinliklerde bulunarak Leningrad'da kaldığı süre boyunca yoğun bir mesai yaptı (Mori, 21 Mayıs 1966a, s. 9). Profesörler, öğrenciler, araştırma kurumlarında çalışan araştırma üyeleri, Devlet Ermitaj Müzesi'nin araştırma üyeleri ve birçok kütüphane çalışanları başta olmak üzere çeşitli katılımcılardan oluşan söyleşilerde soru-cevap kısmında da aktif ortam olduğunu söyleyen Mori, Japonyadaki Doğu araştırmalarına karşı Sovyetlerdeki akademik camianın büyük ve derin bir ilgisi olduğunu açıklamaktadır (Mori, 21 Mayıs 1966a, s. 9).

Üstelik Mori, Leningrad Devlet Üniversitesi'nde Türk Filolojisi Bölümü'nden A. N. Kononov'un Eski Türk dili dersi, Japon Filolojisi Bölümü'nden E. M. Pinus'un Japon Edebiyatı tarihi dersi ve Uzak Doğu Tarihi Bölümü'nden G. V. Efimov'un '1949-1952 yılları arasında Çin Halk Cumhuriyeti'nin iç ve dış politikaları ve sosyoekonomik sorunları' derslerine girmişti. Sovyetlerdeki Doğu araştırmacılarının zenginliğini dikkate almasının yanı sıra Mori ders aldığı Leningrad Devlet Üniversitesi dışında da ziyaret ettiği Moskova, Bakü ve Taşkent'teki üniversiteler hatta Sovyetler genelinde Doğu Araştırmaları Fakültesine sahip üniversiteler için de buralarda tarih çalışmalarından daha çok filoloji çalışmalarına önem veren Doğu araştırmaları geleneğinin hâlâ devam ettiği ve bundan dolayı tarih derslerinden ziyade filoloji derslerinin daha kaliteli olduğu görüşündedir (Mori, 1966b, ss. 1257-1258). Leningrad'da kalışı sırasında Asya Halkları Enstitüsü Leningrad Şubesi'nde S. G. Klyashtorny ile hayatı boyunca devam edecek dostluk ilişkisini kurmuştur.

Bunun dışında yurtdışı ziyareti olarak Almanya, Türkiye, Sovyetler Birliği ve Moğolistan gibi ülkeleri de ziyaret etme fırsatını da bulmuştu. 1977 yılında da Japon Çin Kültür Etkileşim Kurulu'nun Çin ziyaret heyetine katılarak Çin'de Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde Turfan'a kadar gitmişti. Umemura, o dönem için Uygur bölgesini ziyaret etmenin çok yeni bir Şey olduğunu söylemektedir (Umemura, 1997, s. 109).

1.2.5. Akademik Ödülleri ve Unvanları

Mori, Nisan 1968’de Tokyo Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde profesör kadrosuna atandı. Mayıs 1970’de “古代トルコ民族史研究 (Eski Türk Tarihi Araştırmaları, c. 1)” eseriyle kendisine Japon Akademi Ödülü takdim edilen Mori sonraki yıllarda da akademik kurum ve kuruluşlarda idari görevlerde de bulunmaya başladı. Aldığı unvanlar sırasıyla şu şekildedir: Toyo Bunko İdari İşler Departmanı genel müdürü (1972), Toyo Bunko içerisindeki UNESCO’ya bağlı Doğu Asya Kültürleri Araştırma Merkezi müdür yardımcısı (1976) ve Japonya Bilimler Kurulu Asya Çalışmaları Komitesi komite üyesi (1976), Japonya UNESCO Yurtiçi Komitesi komite üyesi (1978-1987), Shigakukai (The Historical Society of Japan) yönetim kurulu başkanı (1980-1981), Toyo Bunko yönetim kurulu üyesi (1981), Japonya Bilimler Kurulu üyesi (1985-1988), Toho Gakkai (The Institute of Eastern Culture) yönetim kurulu başkanı (1985-1991), Toyo Bunko Araştırma Departmanı genel müdürü (1986-1987), Ortadoğu Kültür Merkezi (The Middle Eastern Culture Center in Japan) yönetim kurulu başkanı (1987-1993).

Mori’nin Türk tarihi çalışmaları ve ilgili ülkeler ile kültür etkileşiminde bulunması sonucunda katkıları dolayısıyla Türkiye’den Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Sanat Büyük Ödülleri (1973), Türkiye Bilimler Akademisi Ödülleri, Türk Japon Dostluk Yüzüncü Yıldönümü Altın Madalyası ve Bulgaristan’dan Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Milli Kuruluşlar Nişanı’na (1982) layık görüldü. Yurt içinde ise 1991 yılında Japonya İmparatoru tarafından verilen Kutsal Hazine, Altın ve Gümüş Yıldız Nişanı takdim edilmiş, 1992 yılında Japon Akademisi’ne üye seçilmiştir.

1.2.6. Japonya’daki Öğreticilik Kariyeri

Mori’nin öğreticilik kariyerine bakıldığında 1956 yılında Hokkaido Üniversitesi’nden Tokyo Üniversitesi’ne geçtikten sonra hayatının büyük bir bölümünü Tokyo Üniversitesi’nde geçirdiği görülmektedir. 1981’de altmış yaşını tamamlamak üzereyken Tokyo Üniversitesi’nden emekli olan Mori, aynı yılda Tokyo Üniversitesi’nden *emeritus profesör* (fahri profesör) unvanını almıştır. Ardından 1981-1991 yılları arasında Nihon Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde profesör olarak görev yapmıştır.

Profesör olarak Tokyo Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde eğitim veren Mori'nin 1960-1980 yılları arasında yetiştirdiği birçok Türkolog bulunmaktadır. Mori'nin öğrencisi olmuş birkaç araştırmacının kaydettiği bilgilere bakarak Mori'nin verdiği dersler, seminerler vb. bilgiler aşağıda anlatılacaktır (Sato et al., 2004, ss. 123-125, 131-132, 142-143, 145):

Tsugitaka Sato²⁵ ve Akio Katayama'ya²⁶ göre Mori; esprili, otoriteyi sevmeyen, genç araştırmacılara kibarca davranan ve akademik tartışmalarda aktif rol alan biriydi. Sato ve Katayama'nın Mori'den eğitim gördüğü zamanlarda Mori'nin ders notlarını detaylı bir şekilde hazırlayıp makale taslağı anlatır gibi dersleri yürüttüğünü söylemektedir.

Koichiro Koyama²⁷, Moriyle baş başa ders yaparak ve *Tearch Yourself Turkish* kitabını kullanarak Mori'den Türkçe öğrenmişti. Konuşma pratiği için Mori'nin referansıya eski Tokyo Türk İlkokulu Başkanı Sıddık Ungan'a başvuran Koyama, -Koyama, Ungan'ın Tokyo Camii'nin yanındaki ek binada oturduğunu hatırlamaktadır- Türkçe konuşmayı ondan öğrendiğini açıklamaktadır.

Sato, Koyama ve Hirotoshi Shimo²⁸ Mori'nin 1960 yıllarındaki öğrencileridir. Sato'nun Mori'den aldığı seminer *Altun Yaruk* konusundaydı. Koyama'nın gördüğü ders ise Köktürk Devletleri konusundaydı. Koyama ayrıca gördüğü diğer bir seminerde A. von Gabain tarafından yazılan *Eski Türk Dili Grameri* adlı Almanca kitap üzerine çalıştığını ve Shimo ile kendisinin gördüğü diğer bir seminerde ise Eberhard Schrader'in fethedilen hanedanlıklar hakkındaki İngilizce makalesi üzerine çalıştıklarını söylemektedir. Shimo'nun gördüğü ders, Moğollar ve Köktürkler konuluydu ve seminerinde ise *Yuan-shi* içindeki Cengiz Han ve Ögeday Han bölümlerinin aslı olan Çince kaynağı *Shengwu Qinzheng Lu*'yu (聖武親征錄) ele almıştı.

²⁵ Sato, Tsugitaka (1942-2011): Arap ve İslam tarihi araştırmacısı. Uzmanlık alanı Orta Çağ Arap toplumu tarihidir. Tokyo Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Asya Tarihi Bölümü mezunu. Ochanomizu, Tokyo ve Waseda üniversitelerinde çalışmıştır. Çalışmaları arasında iktisat sistemi üzerine çalışması önde gelmektedir.

²⁶ Katayama, Akio (1957-): Asya tarihi araştırmacısı. Araştırma alanı Eski Türk yazıtları ve Otani Keşif Heyetidir. Sophia Üniversitesi'nden doktor unvanını alıp 1995'ten bu yana Tokai Üniversitesi Kültür ve Toplum Çalışmaları Fakültesi Asya Çalışmaları Bölümü'nde profesör olarak görev yapmaktadır.

²⁷ Koyama, Koichiro: Asya tarihi araştırmacısı. Uzmanlık alanı erken dönem Osmanlı tarihidir. Tokyo Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Asya Tarihi Bölümü mezunu. Kokushikan Üniversitesi profesörü.

²⁸ Shimo, Hirotoshi (1941-): Asya tarihi araştırmacısı. Uzmanlık alanı Moğol tarihidir. Tokyo Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Asya Tarihi Bölümü mezunu. Toyo Bunko araştırma üyesi.

Takao Moriyasu²⁹ 1960 yıllarının sonundan itibaren toplam 8 sene Mori'nin derslerine devam etmiştir. Mori'nin dersleri arasında Edebiyat Fakültesi'nde yabancı dil dersi olarak Türkçe dersi açılmaktaydı. Bunun dışında Asya araştırmaları semineri ve Köktürkleri konu aldığı 'Eski Türk tarihinin sorunları' dersi bulunmaktaydı. Moriyasu 1972 yılında yüksek lisans programına başladığında Kuzey Asya tarihi araştırmaları konulu seminer dersini aldığını hatırlamaktadır. Sonraki yılda bu seminerin konusu Liao Hanedanlığı tarihi araştırmaları olarak değişmiştir. Ayrıca yüksek lisans seminerinde Kıtaylar ve Şamanizm konulu dersler olduğunu söylemektedir. Yukarıda bahsedilen bilgilerden anlaşıldığı üzere Mori; Çince, İngilizce, Almanca gibi çeşitli kaynaklar kullanarak Eski Türkler üzerine dersler ve seminerler vermiştir.

Bu isimler dışında Tadashi Suzuki³⁰, Mori hakkındaki anılarını şöyle aktarmaktadır:

Lisede okuduğum zamandan beri Masao Mori Hoca'nın ismini biliyordum ve onun verdiği Türkçe dersine girmek istemiştım; fakat o zaman (kendisi Tokyo Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okuduğu için) Türkçe dersi farklı fakülteden alınmazdı. 1970 yılında Hukuk Fakültesi'nin yüksek lisans programına girdim ve Edebiyat Fakültesi kapsamında açılan Mori'nin Türkçe dersine katılmaya izin almışken Mori Hoca niye Hukuk Fakültesi öğrencisi Türkçe dersime gelmiş diye şaşırılmış görünüyordu (Suzuki, 2018, ss. 174-175).

Mori'nin en genç öğrencilerinden biri Masami Arai'dir³¹. Arai 19. yüzyılın son yarısından 20. yüzyılın başına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve entelektüel tarihi üzerine çalışan tarih araştırmacısıdır.

1981 yılında Tokyo Üniversitesi'nden emekli olan Mori, aynı yıl Nihon Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarihi Bölümü'nde profesörlüğe başladı. Bundan önce de 1970 yılından beri Mori Nihon Üniversitesi yüksek lisans programında yarı zamanlı öğretim üyesi olarak çalışmaktaydı. 1991 yılı itibariyle yüksek lisans programı içerisinde açılan ve Türkçe kaynaklar kullanılan seminer dersine 6 öğrencinin katıldığı kaydedilmektedir (Matsumura, 1991, s. 70). Mori 1991 yılında Nihon Üniversitesi'nden emekli olup üniversitelerdeki öğreticilik kariyerine son noktayı koymuştur.

²⁹ Moriyasu, Takao (1948-): Asya tarihi araştırmacısı. Uzmanlık alanı İslam öncesi Orta Avrasya tarihidir. Tokyo Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Asya Tarihi Bölümü mezunu. Osaka Üniversitesi emeritus profesörü.

³⁰ Suzuki, Tadashi (1947-): Batı Asya tarihi araştırmacısı. Uzmanlık alanı modern dönem öncesi Osmanlı siyasi-sosyal tarihidir. Tokyo Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu. Tokyo Üniversitesi Toyo Bunka Kenkyujo (Institute for Advanced Studies on Asia) emeritus profesörü.

³¹ Arai, Masami (1953-): Batı Asya tarihi araştırmacısı. Uzmanlık alanı Yakın Çağ Türk tarihidir. Tokyo Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Asya Tarihi Bölümü mezunu. Tokyo Yabancı Diller Üniversitesi emeritus profesörü.

1.2.7. Türkiye'deki Akademik Faaliyetleri

1.2.7.1. İstanbul Üniversitesi

Mori, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden davet alarak 1976-1977 yılları arasında İstanbul'da kalmıştır. Üniversitede misafir profesör olarak çalışan Mori, yaklaşık 200 fakülte öğrencisine 'Doğu Asya tarihi (Japonya tarihi dahil),' 'Türk tarihi' ve 'Eski Türk dili' derslerini ve seminerlerini vermiştir. Çandarlıoğlu, daha ayrıntılı olarak Mori'nin Tarih Bölümü'nde 'Köktürk tarihi,' Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde 'Köktürk dili' derslerini verdiğini aktarmaktadır (Çandarlıoğlu, 2019, s. ix). Ayrıca Mori bölümdeki araştırma görevlisinin 'konargöçer devletlerin devlet teşkilâtı' üzerine hazırladığı doktora tezinin ve doçentin '15. yüzyılda Orta Asya tarihi' üzerine profesörlüğe geçiş tezinin danışmanlığını yürütmüş ve istekli olan öğrencilere 'Japoncaya Giriş' dersi vermiştir (Mori, 1977a, s. 5).

Mori İstanbul'da kalırken Japon gazetesi *Asahi Shimbun*'a verdiği “トルコでトルコ民族史を講義 (Türkiye'de Türk Tarihi Dersini Vermek)” başlıklı yazısında Türkiye'deki üniversitelerde Türk tarihi üzerine yapılan araştırmalar hakkında şöyle yazmaktadır:

İç Asya'da yani Moğol Platosu ve Orta Asya'da Eski Türklerin tarihini açıklayan ilk kaynaklar Çince yazılan Çin tarihi kitaplarıdır. İkincisi de 7. yüzyıldan sonraki Türk dili yazıtları ve belgeleridir. Dersini verdiğim 'Eski Türk dili' yazıtlarında ve belgelerinde kullanılan dildir ve bu dilde yazılan kaynakları anlamak için de konuya Çince kaynaklardan yaklaşmak gerekiyor. Fakat bu Türk araştırmacılar için oldukça zor bir şey. Bu sıralarda başta Ankara Üniversitesi olmak üzere bu zor kaynakları kullanmaya çalışan genç araştırmacılar yetişmektedir. Bunlardan biri Pulat Otkan şu an Tokyo Üniversitesi'nde Sadao Nishijima'nın yanında eğitim görmekte, İstanbul Üniversitesi'nde ise eskiden Tokyo Üniversitesi'nde okumuş Gülçin Çandarlıoğlu da Orta Asya ve Türk tarihi üzerine çalışmaktadır. Önceden beri Türkiye üniversitelerinde Orta Asya ve Türk tarihi dersleri yapılmaktadır ancak İstanbul Üniversitesi'ne bakarsak sadece yabancı araştırmacıların çalışma sonuçlarına dayalı dersler var. Kısacası Türkiye'de doğrudan Çince kaynaklara dayanılarak yapılan araştırmaların kalitesi ve sayısı henüz yeterli değildir (Mori, 1977a, s. 5).

İstanbul Üniversitesi'nde yapılan çoğu tarih dersi -Türk tarihi konulu dersler dahil- ilgili alandaki araştırmacıların çalışma sonuçlarının tanıtılmasıyla sınırlı kalmaktaydı. Buna karşın Mori, kendi dersinde 'Japon tarzı' eğitim vermeye çalışmıştı ki Türkçeye çevirdiği Çince kaynakları tek tek göstererek kaynaklardan nasıl sonuç çıkarılacağını ve bu süreci detaylı bir biçimde anlattığını ifade etmektedir (Mori, 1977a, s. 5).

Bu arada Mori'nin İstanbul'da kaldığı yılda Türkiye üniversitelerinde öğrenci çatışmaları yaşanmaktaydı ve bu öğrenci çatışmaları solcu öğrenciler ile sağcı öğrencilerin karşı

karşıya gelmeleriyle gerçekleşiyordu. Çatışmadan dolayı çoğu üniversitede dersler yapılamaz hâle gelirken İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde ise kış döneminde kısa bir süre derslerin kapatılması hariç hiçbir aksaklık yaşanmadan dersler devam etmişti (Mori, 1977b, s. 148). Fakültede uygulanan kapatılma kararı da aynı binadaki Fen Bilimleri Fakültesi'nde ortaya çıkan karışıklıktan kaçınmak amacıyla uygulanmış olup Edebiyat Fakültesi'nin kendisi içerisinde bir sorun yaşadığından değildi (Mori, 1977b, ss. 148-149). Mori, katıldığı fakülte toplantısında sunulan rapora göre yaklaşık 6,000 Edebiyat Fakültesi öğrencisinden 1.500'ünün yani %25'inin solcu ya da solcu taraftarı olup onların arasından sadece 70'inin radikal solcu olduğunu öğrenmişti (Mori, 1977b, s. 149). Demek ki Edebiyat Fakültesi'nde sağcıların solculara oranla güçlü durumda bulunması dolayısıyla öğrenci çatışmalarının yaşanma ihtimalinin neredeyse hiç bulunmadığını ve 'fakültenin sağcılar tarafından işgali' sayesinde 'huzur içinde' derslere devam edebildiklerini dile getirmektedir (Mori, 1977b, s. 149).

1.2.7.2. Batı Asya Bölgesi Araştırma Merkezi'nin Açılışı

1982 yılında Mori, Mart-Mayıs ayları arasında Japonya Bilim Destek Kurumu'na bağlı Batı Asya Bölgesi Araştırma Merkezi'nin kuruluşu için Ankara'da kalmıştı. Bu projenin öncüsü olarak Umemura, Mori'den önce Ankara'ya gitmişti. Tahran'dan geri çekilip Ankara'ya taşınan bu merkez ise bugün Mısır'ın başkenti Kahire'de bulunmaktadır.

1.2.7.3. Ankara Üniversitesi

Mori 1986-1987 yılları arasında Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nın kuruluşu için Japonya Tanıtma Vakfı (Japan Foundation) ve Nihon Üniversitesi tarafından Türkiye'ye gönderilerek Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ne misafir profesör olarak görevlendirilmişti. 1968 yılından beri anabilim dalının kuruluşuna yönelik hareketler olsa da ilgili uzmanların olmaması sebebiyle bu plan gerçekleşememişti. Oysa Sinoloji Anabilim Dalı araştırma görevlisi Pulat Otkan Japonya eğitiminden dönünce Sinoloji Anabilim Dalı'nda Japonca eğitimine başlayıp seçmeli ders olarak Japonca dersini koymuştu. 1985 yılında da başta Doç. Dr. Otkan olmak üzere Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden Doç. Dr. Ahmet Mete Tunçoku, Boğaziçi Üniversitesi'nden Doç. Dr.

Ayşe Selçuk Tözeren (Ayşe Selçuk Esenbel) Japonca, Japon kültürü ve Japonya'nın modernleşmesi hakkındaki dersleri Sinoloji Anabilim Dalı'nda seçmeli ders olarak vermişti. Mori'nin Türkiye'ye geldiği 1986 yılında resmî olarak Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı kurulmuş olup 17 öğrenci bu anabilim dalına girmişti. O dönemde bu bölüm, Türkiye'deki ilk ve tek Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı olarak bulunmaktaydı.

Mori Japon tarihi ve kültürüne giriş, Kuzey Asya tarihi, İpek Yolu tarihi derslerini; Japonca ve Kana (Japon alfabesi) ile Kanji (Çin alfabesi) eğitimini de Doç. Dr. Otkan, Tayvan Soochow Üniversitesi Japon Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu öğretim görevlisi Abdulhak Malkoç ile birlikte vermişti. Haftada toplam 17 saat ders veren Mori, en çok ders hazırlığı için Türkçe notlar yazmakta zorlandığını açıklamaktadır (Mori, 1987a, s. 5).

O dönemde Ankara Üniversitesi dışında Hacettepe Üniversitesi'nde Bozkurt Güvenç tarafından Japon kültürü, Talat Tekin tarafından Japonca ile Türkçenin ilişkileri hakkında dersler verilmekte ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde de Çağ Güvenç tarafından Japon sanatları tarihi, Tunçoku tarafından Japonya dahil Uzak Doğu'daki uluslararası ilişkiler hakkında dersler verilmekteydi.

Üniversiteler dışında ise Japonya Büyükelçiliğinin düzenlediği Japonca kursu, İstanbul'da Türk Japon Kadınları Dostluk ve Kültür Derneği tarafından düzenlenen Japonca kursu bulunmaktaydı. Mori "Bugünkü Türkler, Japonya'yı Asya'daki 'şampiyon' olarak düşünerek ve kendine örnek alarak Japonya'ya karşı sıcak ve beklentili bir bakışla yaklaşmakta." diye söyleyerek Türklerin gelenek ile modernleşmeyi bağdaştırmaya ilgisinin olduğunu açıklamaktadır (Mori, 1987a, s. 5).

1.2.7.4. Türk Araştırmacıların Masao Mori Hakkındaki Anıları

İslam öncesi Orta Asya tarihi uzmanı Gülçin Çandarlıoğlu (1942-), İstanbul Üniversitesi'nde Zeki Velidi Togan'ın danışmanlığında doktorasını tamamladıktan sonra 1968-70 yılları arasında National Taiwan Üniversitesi'nde araştırma konusu olan Uygur tarihini etraflıca çalışabilmek için Uygurların yaşadığı dönemde Çin'de hüküm süren Tang Hanedanlığı'na ait bilgileri derinlemesine öğrenmesi gerekmektedir. Tayvan'dan

Japonya'ya geçip 1970-1971 yılları arasında da Tokyo Üniversitesi'nde Mori'nin öğrencisi olup Çin yıllıklarının tercüme metodu konulu seminer derslerini görmüştür (Çandarlıoğlu, 2019, s. ix). Aynı zamanda Toyo Bunko'da ve kütüphanesinde Mori'nin danışmanlığında çalışmıştır (Çandarlıoğlu, 2019, s. ix). National Taiwan Üniversitesi tarafından yapılan röportajda Çandarlıoğlu, Mori ile ilgili anılarını şöyle anımsamaktadır (The Research and Educational Center for China Studies and Cross Taiwan Strait Relations, Department of Political Science, National Taiwan University, n.d.):

Tayvan'daki çalışmalarımı tamamlamaya yakın hocam Zeki Velidi Togan'ın teşvikiyle de Japonya'ya gitmek için hazırlık yapmaya başladım. 1970 yılında Tayvan'daki ikinci yılım tamamlanır tamamlanmaz, Japonya'da meşhur olan Prof. Masao Mori ile çalışmak üzere Japonya'ya geçtim. Masao Mori'nin öğrencisi oldum. O sırada doçentliğe hazırlanıyordum. 1971 yılında Türkiye'ye geri döndüm.

Doçentliğe hazırlandığım sırada, Masao Mori'nin öğrencisi olmak benim için büyük bir şanstı. Japonya'ya gittiğim sırada Masao Mori bir seminer düzenlemek için hazırlık yapıyordu. Seminerin konusu Çin kaynaklarının tercüme metodu üzerineydi. Çinceyi öğrenip, diğer yandan da Çince tarih kaynaklarının çevirilerini öğrenme sürecini takiben Çin kaynaklarını tercüme metodunu Masao Mori'den öğrenmek benim için çok değerli bir fırsat olmuştu.

Benim Türkiye'ye dönüşümden bir süre sonra Prof. Masao Mori, araştırma yapmak için bir yılına Türkiye'ye geldi. Bir yıl süresince de kendisiyle beraber Türkiye'de çalışma fırsatım oldu. Bir yıl Tokyo'da bir yıl da İstanbul'da çalıştık. Ancak, Türkiyedeysen Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu ve Prof. Dr. Bahaddin Ögel ve Prof. Dr. Masao Mori ile beraber çalışmak hayatımın akademik zenginlik açısından en önemli dönemi oldu. Masao Mori'nin Türkiye'de bulunduğu bir yıl içerisinde ayrıca Masao Mori ile beraber dünyaca tanınmış Prof. Dr. Annemarie von Gabain'i ziyarete gittik. Kendisi bizi bir hafta misafir etti. Bu süre zarfında, Masao Mori ve Annemarie von Gabain ile de çalışma fırsatım oldu. Bu nedenle, gerçekten çok şanslı olduğumu söyleyebilirim. Önümde açılan imkânlar, bana çok değerli hocalarla çalışma fırsatını verdi ve açıkçası çok zengin bir akademik alt yapıya sahip olma fırsatım oldu. Hocalarımız bizleri en iyi şekilde yetiştirdi, biz de aynı şekilde öğrencilerimizi yetiştirdik.

Türk tarihi araştırmacısı Tuncer Baykara da “Prof. Dr. Masao Mori (1921-1996)” başlıklı bir yazı kaleme almıştır (*Bilge, 19, 1999*). “Japon Türkologlarının en ünlüsü” (Baykara, 1999, s. 23) olarak nitelendirdiği Mori'nin biyografisi, akademik kariyeri, Türkiye ile ilişkileri vb. bilgilerin yanı sıra kendisi ile yaşadığı anıları da yazıya aktarmaktadır. Mori İstanbul Üniversitesi'nde misafir profesörken 1976'da Hacettepe Üniversitesi'nin 10. kuruluş yılı münasebetiyle düzenlenen kongreye davetli olarak katılmış ve Baykara orada kendisiyle tanışmıştı. Sonraki zamanlarda da onu görme fırsatı olmuş: 1982'de Mori Ankara'dayken Baykara ile beraber İzmir'i ziyaret etmiş, Baykara'nın bulunduğu Ege Üniversitesi Tarih ve Türk Dili bölümleri mensuplarıyla tanışmıştı. 1983 yılbaşında da Mori, kendi evinde Japon Türkologları karşıladığında Baykara da buna katılıp Mori'nin eşiyile ve kızıyla da tanışmıştı (Baykara, 1999, s. 23).

Mori'nin bilim adamı olarak bir yandan Türk tarihinin eski zamanlarını incelerken bir yandan da şimdiki zamanı ilgilendiren Türk-Japon bilimsel araştırmalarını geliştirmek isteyen bir şahsiyet" (Baykara, 1999, s. 23) olduğunu söyleyen Baykara, Mori'nin en önemli özelliklerini şöyle anlatmaktadır: "Mori'nin en önemli özelliği, büyük ve seçkin bir ilim adamı oluşudur. O, döneminin tarihini çok yönlü özellikleriyle ele alabilen bir ilim adamı idi... Mori San'ın (Sayın Mori anlamında) ikinci özelliği, büyük bilim adamı özelliği yanındaki tevazuu ve yardımseverliğidir. O, ilim yolunda, özellikle Türk tarihi alanında çalışmak isteyenleri teşvik ederdi." (Baykara, 1999, ss. 23-24).

1.2.8. Japonya İmparatorluk Ailesi ile İlişkileri

Mori eski Japonya İmparatoru Akihito, veliaht prens iken Tsugio Mikami'nin referansıyla ona özel ders vermekteydi. 1987-1993 yılları arasında Japonya Orta Doğu Kültür Merkezi Yönetim Kurulu Başkanlığı yaparken Antik Yakın Doğu tarihi araştırmacısı ve bu merkezin Onursal Başkanı olan Prens Takahito Mikasa'nın Mori'ye olan güveni tamdı. Mori'nin eşi Michiko'nun şiir kitabı yayımlandığında onu İmparator Sarayı'na götürmüştü. Eski Japonya İmparatoru Hirohito vefat ettiğinde ise cenaze törenlerine Japonya Doğu Kültür Enstitüsü Yönetim Kurulu Başkanı unvanıyla katılımda bulunmuştu. Ayrıca Prens Takahito Mikasa'nın oğlu Prens Tomohito Mikasa ile ikisinin de kanser hastası olması sebebiyle dostluk ilişkileri bulunmaktaydı. Böylece Mori, Japonya İmparatorluk Ailesi ile yakın ilişki kurması sebebiyle onlara karşı bir yakınlık hissi taşımaktaydı (Sato et al., 2004, ss. 140-141).

1.3. SON YILLARI

Birçok akademik kurumda çeşitli görevler alan Mori, 1990 yılı civarından beri rahatsızlığından şikâyet etmeye başlayıp vefat edene kadarki altı senelik süre içerisinde birkaç büyük ameliyat geçirmiştir. 1990 yılının sonundan itibaren mide kanseri ve akciğer kanseri ameliyatları olurken sürekli ev ve hastane arasında gidip gelmekteydi. Temmuz 1996'da sıvı kaybı ile acil hastaneye yatırılması ve sürekli yapılan çeşitli tahlillerin yanı sıra Ekim'de geçirdiği hipofiz çukurundaki tümör çıkarma ameliyatı sonucunda Mori'nin

vücudu dinçliğini kaybetmeye başlamıştı. Ekim 1996'da akciğer iltihabı yüzünden tekrar hastanelik oldu. Bu hâldeyken bir ara iyileşmeye yakın duruma gelmişti. Ancak, durumu kötüleşip bir daha hayata geri dönemedi. Masao Mori; 75 yaşında, 23 Aralık 1996 tarihinde Kanagawa-ken Sagamihara-shi Toshiba Rinkan Hastanesi'nde vefat etti.

24 Aralık'ta Fujisawa'da bulunan evinde cenaze töreni öncesi ayin düzenlendi. 25 Aralık'ta da sadece ailesi ile yakın arkadaşlarının katılımıyla düzenlenen cenaze töreninde bedenine kremasyon işlemi yapılarak Masao Mori'nin bedeninden geriye kalan küller Mori ailesinin mezarlığında saklandı. 12 Ocak 1997 tarihinde Tokyo Aoyama Cenaze Salonu'nda düzenlenen veda törenine İmparatorluk ailesi, ilgili akademik kurumlar, konseyler ve topluluklar ile Türkiye'den ilgili isimler başta olmak üzere Mori'nin geniş dostluk ilişkilerini simgeleyen birçok insan katılmıştı.

1.4. AİLE BİLGİLERİ

Masao Mori'nin, eşi Michiko ile Masanori ve Masayuki isimli ikisi erkek ve Kazuko isimli biri kız üç evladı bulunmaktadır. Son yıllarında Kanagawa-ken Fujisawa'da ikamet etmiştir. Babası Masasuke 1957 yılında vefat etmiştir (Baykara, 1999, s. 23).

Memleketi Shiga-ken Nagahama-shi Motohama-cho'da bulunan ve doğduğu ev olan Budizm Shinshu Otani-ha İsshin-ji Tapınağı hâlen Mori'nin akrabası olduğu tahmin edilen Budist rahibi Gen Mori'nin yönetiminde bulunmaktadır (Nagahama-shi Motohama-cho İsshin-ji, 2000).

2. BÖLÜM

MASAO MORİ’NİN AKADEMİK ÇALIŞMALARI

2.1. KUZEY ASYA TARİHİ ÇALIŞMALARI

Mori’nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1960 yıllarına kadar yaptığı Kuzey Asya tarihi çalışmalarında ana temalar Hsiung-nu, Köktürkler ve Moğol İmparatorluğu idi. Mori çalışmalarda Çince ve Eski Türk dili kaynakları kullanarak ampirik şekilde araştırmaya çalışmıştı. Aynı zamanda Karl H. Marx’ın savunduğu ‘tarihsel materyalizm’ görüşü altında Kuzey Asya tarihi araştırmaları için kabul edilen ‘durgunlaşma teorisi’ni tekrar değerlendirmeye; Kuzey Asya tarihinin ‘durgunlaşma’ yaşamadığını ve ‘gelişme’ yaşadığını ispatlamaya çalışmıştı.

Mori ampirik çalışmalarda bulunmasının yanı sıra halk bilimi ve arkeoloji başta olmak üzere disiplinler arası çalışmalar da yapmıştı. Mori, “Japonya’nın, Kurakichi Shiratori ile Toru Haneda tarafından temeli kurulmuş ve Toshio Matsuda, Seiichiro İwasa, Hidemi Onogawa gibi öncü araştırmacılar tarafından devam ettirilerek geliştirilen Köktürk tarihi çalışmalarının müthiş geleneği” (Mori, 1967, s. 6) üzerinde ayrıca Kuzey Asya halklarını Ainular, Sibirya bölgesi vs. materyallerini de dahil eden Kuzey Asya kültürü olarak tanımlamaya çalışmıştı (Sato et al., 2004, s. 123).

Türkiye’de ve Almanya’da eğitim gördükten sonra Mori, 1960 yıllarında Uygur tarihi üzerine de çalışmalarda bulunmuştur.

2.1.1. Hsiung-nular Üzerine Çalışmaları

Mori’nin Hsiung-nular üzerine çalışmasına dair düşünceler 1948’de Hokkaido Üniversitesi’ne doçent olarak görevlendirildiği sırada ortaya çıkmıştı. Mori, çalışacağı Hokkaido Üniversitesi Hukuk ve Edebiyat Fakültesinin yeni kurulmuş olması sebebiyle Asya tarihi araştırmaları için gereken kitapların, eserlerin ve kaynakların neredeyse hiç bulunmadığını öğrenince Moğol İmparatorluğu ve Yuan Hanedanlığı tarihinin kendisinden daha da uzaklaşacak olduğunu hissetmişti (Mori, 1985b, s. 16).

Bu sıralarda Mori liseden hocası olan Takeo Abe'yi ziyaret edip Hokkaido Üniversitesi'ndeki Moğol İmparatorluğu ile ilgili kaynakların eksikliğinden araştırma hedefini değiştirip Hsiung-nular üzerine çalışmayı düşündüğünü söyleyerek ona danışmıştı. Abe, "Tokyo Üniversitesi'nde Kurakichi Shiratori'nin temelini kurduğu Hsiung-nu araştırmaları yapılmakta ve Kyoto Üniversitesi'nde ise Ginpu Uchida üzerine çalışmalar yapılmakta fakat hâlâ açıklanması gereken meseleler bulunmaktadır. *Shi Ji (Tarihçinin Kayıtları)* ve *Han Shu* eserlerini iyice okursan yeni fikirler ortaya çıkar" (Mori, 1985b, s. 16) ifadesiyle Mori'nin düşüncesine katılarak ona moral vermesinden etkilenerek Mori Hsiung-nular üzerine çalışmaya karar vermiştir.

Mori Hokkaido Üniversitesindeyken Hsiung-nu çalışmaları üzerine şu makaleleri yayımladı:

1. 「匈奴」の国家——その予備的考察——（‘Hsiung-nu’ Devleti Hakkında Ön Değerlendirme). (*Shigaku Zasshi*, 59(5), 1950)³²
2. 中国古代における遊牧国家と農耕国家 (Eski Doğu Asya'da Konar Göçer Devletler ve Tarım Devletleri). (*Rekishigaku Kenkyu*, 147, 1950)³³

Bu makalelerde o günlerde yeterince açıklandığını söyleyemeyeceğimiz Hsiung-nuların siyasal teşkilatını ve toplumsal yapısını inceleyerek çalışma sonuçlarını aktarmıştır.

Bunun dışında da Mori, genel okuyuculara yönelik yazılan dünya tarihi konulu kitaplarda Hsiung-nular üzerine yazılar yazmaktadır.

3. 匈奴遊牧国家の興亡 (Hsiung-nu Konar Göçer Devletinin Yükselişi ve Çöküşü). (1958)³⁴
4. 匈奴——古代遊牧帝国の形成—— (Hsiung-nu: Eski Konar Göçer Devletlerin Ortaya Çıkışı). (1960)³⁵

³² 護雅夫 (1950) 「「匈奴」の国家——その予備的考察——」 『史学雑誌』 59(5), 1-21.

³³ 護雅夫 (1950) 「中国古代における遊牧国家と農耕国家」 『歴史学研究』 147, 1-13.

³⁴ 護雅夫 (1958) 「匈奴遊牧国家の興亡」 『世界史大系 3 東アジア 1』 (pp.284-303) 誠文堂新光社

³⁵ 護雅夫 (1960) 「匈奴——古代遊牧帝国の形成——」 『世界の歴史 3 東アジア文明の形成』 (pp.272-290) 筑摩書房

5. 匈奴の発展 (Hsiung-nuların Gelişimi). (1961)³⁶

2.1.1.1. Eleştiri Yazıları

1948'de *Minzokugaku-kenyaku (The Japanese Journal of Ethnology)* dergisinde Namio Egami tarafından “馬弩關と匈奴の鐵器文化 (The Ma-nu-kuan (The "Horse-and-Bow Barrier") and Iron Culture of the Hsiung-nu)³⁷” (*Minzokugaku-kenyaku*, 12(3), 221-228, 1948) makalesi yayımlandı. Mori 1950'de Egami'nin ileri sürdüğü demir malzemeleri ve demir silahlarının bozkıra nasıl ve ne zaman karıştığına dair görüşüne karşı “「馬弩關と匈奴の鐵器文化」について (On “The Ma-nu-kuan and the Iron Culture of the Hsiung-nu”)³⁸” başlıklı bir eleştiri yazısını kaleme almıştı.

Özeti şudur:

“馬弩關と匈奴の鐵器文化 (The Ma-nu-kuan and Iron Culture of the Hsiung-nu)” makalesinde Egami, *Ma-nu-kuan*'ın; (At ve Yay Bariyeri) Çin'in Hsiung-nu'ya atlar, çapraz yay (弩) ve demiri ihraç etmesini engellediği kurumsal bir bariyer olduğunu ve Hsiung-nu'nun Demir Çağı ile tanıştığı MÖ 82'de bu kurumun ortadan kaldırıldığını ileri sürmektedir. Mori ise bu bariyerin o malların Hsiung-nu'ya değil de hanedanlığın düşmanı olabilecek başka Çin prensliklerine ihraç edilmesini engellemesi için *Ma-nu-kuan*'ın Han Hanedanlığı tarafından kurulduğunu savunmaktadır. Ayrıca *Ma-nu-kuan*'ın, uluslararası değil uluslar içi bir bariyer olduğunu ve *Ma-nu-kuan*'ın ortadan kaldırılmasının da ne Hsiung-nu'ya atlar ve çapraz yay ihracına konan ambargonun kaldırılmasından ne de sonraki Demir Çağı'nın başlangıcından kaynaklandığını ifade ettiğini söylemektedir.

Bunun dışında Omeljan Pritsak'ın Hsiung-nu devleti üzerine çalışmaları hakkında eleştiri makaleleri bulunmaktadır.

³⁶ 護雅夫 (1961) 「匈奴の発展」 『図説世界文化史大系 13 北アジア・中央アジア』 (pp. 74-82) 角川書店

³⁷ 江上波夫 (1948) 「馬弩關と匈奴の鐵器文化」 『民族學研究』 12(3), 221-228.

³⁸ 護雅夫 (1950) 「「馬弩關と匈奴の鐵器文化」について」 『民族學研究』 14(4), 71-73.

6. プリツァク「二四大臣——匈奴国家の統治機構史の研究——」について (On Prof. O. Pritsak's "Die 24 Ta-ch'en; Studie zur Geschichte des Verwaltungsaufbaus der Hsiung-nu Reiche"). (*Shigaku Zasshi*, 80(1), 1971)³⁹
7. Reconsideration of the Hsiung-nu State: A response to Professor O. Pritsak's Criticism. (*Acta Asiatica*, 24, 1973)⁴⁰

2.1.1.2. Tanıtma Yazıları

Mori 1968'de V. S. Taskin'in Hsiung-nu tarihi üzerine hazırladığı eser hakkında *Toyo Gakuho* dergisine tanıtma yazısını vermiştir⁴¹. *Materialy po istorii Syunnu (po kitajskim istočnikam) [Hsiung-nu Tarihine Dair Materyaller]* adlı eserde Taskin, Çin resmî tarihini kaydettiği eserlerden *Shi Ji* arasından *Hsiung-nu Hatıraları* ve Hsiung-nu ile ilişkileri olan bireylerin hatıralarını derleyip Rusça çevirilerini ve detaylı notlarını hazırlamıştı. Bu tanıtma yazısının yazılma amacınının 1851'de Bicurin tarafından çevrilen *Shi Ji* eserindeki Hsiung-nu Hatıralarının Taskin tarafından Rusça olarak yayıma hazırlanan eserini yeniden değerlendirmek olduğu ve Taskin'in çevirisinin Bicurin'e göre daha doğru ve detaylı olduğunu söyleyen Mori, tanıtımda birkaç çeviriye değinmesinin yanı sıra kendi görüşlerini de aktarmaktadır. Son olarak Taskin'in bu eserine olumlu baktığını ve bunun Sovyetlerde Hsiung-nu çalışmalarına önemli oranda katkıda bulunacağını söylemektedir.

2.1.2. Moğol İmparatorluğu Üzerine Çalışmaları

Mori'nin Moğol İmparatorluğu'na duyduğu merakı, Tokyo Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü'nde okurken başta Wada olmak üzere bölüm öğretmenlerinin derslerinden etkilenecek ortaya çıkmaya başlamıştır. Lisans tezinde Moğol İmparatorluğu ve Yuan Hanedanlığı döneminde devletin siyasî teşkilatı ve toplumsal yapısına sıkıca bağlı olan askerî sistemi *Tammaci* üzerine çalıştıktan sonra İkinci Dünya Savaşı yüzünden akademik hayatına ara verse de üniversiteye geri döndüğünde Moğol tarihinden de tam olarak

³⁹ 護雅夫 (1971)「プリツァク「二四大臣——匈奴国家の統治機構史の研究——」について」『史学雑誌』80(1), 43-60.

⁴⁰ Bu makale İngilizce yazılmıştır.

⁴¹ 護雅夫 (1972)「V.S. タスキン訳註 匈奴関係資料」『東洋学報』55(1), 105-111.

kopmamıştı. Mori sonraki yıllarda Hokkaido Üniversitesi'nde doçentliğe başladığı yıllarda da Moğol İmparatorluğu tarihi üzerine çalışmalarda bulunmuştu.

2.1.2.1. Nökör Üzerine Çalışmaları

“Mori'nin Moğol tarihi çalışmaları 1952'de yayımlanan *Nökör* üzerine makaleleri ile tanımlanabilir.” (Sato et al., 2004, s. 129) sözünden anlaşıldığı gibi şu iki makalesi Mori'nin Moğol tarihi çalışmalarında öne çıkmaktadır:

1. Nökör 考——「チンギス・ハン国家」形成期における——（‘Cengiz Han Hükümeti'nin Oluşum Döneminde Nökör Üzerine Bir Değerlendirme’). (*Shigaku Kenkyu*, 61(8),1952)⁴²
2. Nökör 考序説——主として、主従関係成立の事情について——（On the Relation between Noyan and Nökör’). (*Tohogaku*, 5, 1952)⁴³

Bu iki makalede Moğol İmparatorluğu'nda Cengiz Han hükümetinin oluştuğu dönemde Cengiz Han ile vassalı konumundaki konargöçer askerler olan Nökörlerin (Nöker) ilişkileri konu edilmektedir. Mori, bu ilişkilerini analiz edip ikisinin ‘aile reisi’ ve ‘aile üyeleri’ olarak nitelendirilen efendi-vassal ilişkilerinin gelişmesi yoluyla Cengiz Han hükümetinin oluştuğunu belirtmektedir.

Mori ‘Hükümdar ailesi ile vassalı konargöçer boyların aile bağlarına dayalı boylar birliği’ teşkilatının, Hsiung-nu'dan Moğol İmparatorluğu sonrası dönemine kadar çeşitli konargöçer devletlerde ortak görülen bir özellik olduğunu açıklamıştır. Bu makaleler konargöçer askerler olan Nökörleri Avrupadaki feodalizm çalışmalarıyla eşleştirerek yorumlamaya çalışan önceki Avrupa araştırmalarını eleştirme amacıyla yazılmıştır. Ayrıca bu iki makalede kaynak gösterilen iki esas materyal ise Moğolca seslerin Çince alfabesiyle transkripsiyonu ve dönemin Moğolcasının Farsça çevirisi gibi Moğol konargöçerler tarafından kendi devletlerinin görkemini ve olması gereken devlet hâlini heyecanlandırıcı ve vurgulayıcı biçimde kaydeden materyallerdir. Cengiz Han ile birçok

⁴² 護雅夫 (1952) 「Nökör 考——「チンギス・ハン国家」形成期における——」 『史学雑誌』 61(8), 1-27.

⁴³ 護雅夫 (1952) 「Nökör 考序説——主として、主従関係成立の事情について——」 『東方学』 5, 56-68.

konar göçer askerin bağlarını ampirik bir şekilde tanımlayarak Cengiz Han devletinin yapılarını makaleye aktarmıştır.

2.1.2.2. Disiplinlerarası Çalışmaları

Genel okuyuculara yönelik dünya tarihi kitaplarında Çin Hanedanlıkları ile Moğol İmparatorluğu'nun ilişkileri, konargöçer devlet olan Moğol İmparatorluğu'nun dünya tarihinde ortaya çıkışı vb. konularda yazıları bulunmaktadır.

Bunun dışında 1955'te yayımlanan makale derlemesinde *Moğolların Gizli Tarihi*'nde geçen *oboq* sözcüğünün anlamı üzerine filolojik çalışması bulunmaktadır ve 1974'te Japonya'nın arkeoloji dergisine de Moğolistan'dan çıkan sikkenin üzerindeki Köktürk alfabeli yazılar üzerine çalıştığı bir makaleyi vermiştir.

3. 元朝秘史における<oboq>の語義について (Moğolların Gizli Tarihi'nde Geçen 'oboq' Sözcüğünün Anlamı Üzerine). (1955)⁴⁴
4. モンゴリア出土五銖銭の突厥文字銘文考 (Moğolistan'dan Çıkan Wu-chu Sikkesindeki Köktürk Alfabeli Yazılar Üzerine Bir İnceleme). (*Kokogaku Janaru*, 92, 1974)⁴⁵

1965'te Mori, 13. yüzyılın ortasında Fransisken rahipleri olan İtalyalı Plano Carpini ve Fransız Rubruklu Wilhelm'in, Moğol İmparatorluğu'nun başkenti Karakorum'a kadar gidip o günlerdeki hanları (Möngke Han ve Güyük Han) ziyaret ettikleri sırada kaydettiklerinden oluşan seyahatnamelerinin Japonca çevirilerini yayımladı. 1955'te C. Dawson tarafından Orta Çağ Latincesiyle düzenlenen eserin İngilizceye çevirisi olan *The Mongol Mission* eserinden Plano Carpini ve Rubruklu Wilhelm'in seyahatnamelerini Japoncaya çeviren Mori, iki seyahatnameyi bir araya getirip “中央アジア蒙古旅行記 (Orta Asya ve Moğolistan Seyahatnameleri)” adlı bir esere dönüştürmüştür. Yuan Hanedanlığı'nın kurulmasından önceki döneme dair Moğol İmparatorluğu ve Orta Asya ile ilgili bilgilerin Avrupayla ilk kez tanıştırıldığı bu önemli kaynakları Japoncaya çevirerek Japonlara da tanıtmış ve alana katkıda bulunmuştur.

⁴⁴ 護雅夫 (1955) 「元朝秘史における<oboq>の語義について」ユーラシア学会編『内陸アジアの研究——ヘディン博士記念号——』(pp.43-83) ユーラシア学会

⁴⁵ 護雅夫 (1974) 「モンゴリア出土五銖銭の突厥文字銘文考」『考古学ジャーナル』92, 2-5.

2.1.3. Köktürkler Üzerine Çalışmaları

Mori'nin Köktürkler üzerine birçok makalesinin ve eserinin bulunmasından anlaşıldığı üzere onun akademik çalışmalarının en büyük konusu Köktürkler hakkındaki çalışmalarıdır. Mori Köktürkler ile ilgili çalışmalarında birkaç farklı yaklaşımı kullanarak araştırmalarda bulunmuştur.

Çalışmalarının ilk zamanlarında Köktürk Devletleri'nin siyasî ve toplumsal yapısını çözmek için Çince kaynaklardan konuya yaklaştırmaya çalışmıştı. 1950'li yılların sonunda Türkiye'de ve Almanya'da Eski Türk dilini öğrendikten sonra da Köktürk Yazıtları gibi Eski Türk dilinde yazılan kaynaklardan yararlanarak konu ile ilgili çalışmalarına devam etti. Aynı zamanda o günlerde Sovyet araştırmacılar tarafından Güney Sibirya ve Altay bölgelerinden elde edilen arkeolojik çalışma sonuçlarını da kullandığı çalışmaları bulunmaktadır. Bunun dışında Köktürklerin inançları, tahta geçme töreni vb. konulara halk bilimsel ve etnolojik yöntemlerle yaklaşmıştır. Mori araştırmaları sırasında tarihci bakış açısıyla filoloji ile tarihi yanı sıra halk bilimi ve etnoloji ile de tarih çalışmalarını birleştirmeye çabalamıştı. Kendisi de "Esas olarak Çince kaynaklara dayalı tarih çalışmalarını Türk filolojisi, etnolojisi ve halk bilimi çalışmaları ile tamamlayarak ve en sonunda da bunları bir araya getirerek disiplinler arası çalışmalar yapmayı hedeflediğini" ifade etmektedir (Mori, 1992, s. 12).

2.1.3. Köktürkler Üzerine Çalışmaları

2.1.3.1. Çince Kaynaklardan Yaklaşım

Mori Köktürkler üzerine ilk çalışmaya başladığı sırada Eski Türk dili hakkında pek bir bilgisi bulunmamaktaydı. Bundan dolayı ilk başta esas olarak Çince kaynaklara dayanarak araştırabileceği konulardan birini seçerek Birinci Köktürk Kağanlığı'nın siyasi teşkilatını araştırma konusu olarak ele aldı. Böylece konuyu açıklayacak bir ipucu olarak Köktürklerde kullanılan resmî unvanlar ile ilgili çalışmalarda bulunup sonuçlarını şu makalelere aktarmıştı:

1. 東突厥官称号考序説——「突厥第一帝国」に於ける可汗—— (An Introduction to the Studies of the Official Titles of the Eastern Türküt: On "Qaghan" of the "First Türküt Empire"). (*Toyo Gakuho*, 37(3), 1954)⁴⁶
2. 東突厥官称号考 (一、二) ——「突厥第一帝国」における Šad—— (Doğu Köktürk'te Resmî Unvanlar Üzerine: Birinci Köktürk Devleti'nde Šad). (*Shigaku Zasshi*, 70(1, 2), 1961)⁴⁷
3. 東突厥官称号考——鉄勒諸部の俟利発と俟斤—— (On the Ssü-li-fa (Iltäbär) and the Ssü-chin (Irkin) Titles of the T'ieh-lê Tribes). (*Toyo Gakuho*, 46(3), 1963)⁴⁸
4. 東突厥国家内部の胡人 (Doğu Köktürk Devleti'nde Soğdlar). *Kodaigaku*, 12(1), 1965)⁴⁹

Yukarıda adı geçen makalelerin özetleri aşağıdaki gibidir:

1. Bir konargöçer devlet olan Köktürklerde sadece Aşina boyundan birinin alabileceği *Kağan* unvanı, tek ve mutlak hükümdarı gösteren kelimenin ilkesidir ve Hsiung-nularda *Shan-yü* veya 'Göktanrının oğlu' anlamına gelen Çince *T'ien-tzu* unvanına tekabül eder. Aslında bu ilke her zaman gerçekleşmemiştir. Birinci Köktürk Kağanlığında (552-630) İşbara Kağan dönemi öncesine kadar (581-587) merkezdeki *Büyük Kağan* dışında her bölgede bulunan *Küçük Kağanlar* 'feodal' mülklerini taşımakta ve *Büyük Kağan*'dan bağımsız kalarak kendi mülklerindeki boyları yönetmekteydi. Ancak Mo-ho Kağan dönemine (587-588) girince *Küçük Kağanlar*, sayılarını azaltarak Ch'ih-pi Kağan döneminden (609-619) sonra ise yalnız bir *Küçük Kağan* dışında hiçbir *Küçük Kağan* kalmayarak ortadan kaybolmuş oldu. Mori bu gerçeği özellikle Ch'ih-pi Kağan döneminden itibaren *Büyük Kağan*'ın tek ve en üstün hükümdar olduğu ve Köktürk Devleti'nin 7. yüzyılın başında dağıtılmış 'feodal' devletten merkezi

⁴⁶ 護雅夫 (1954) 「東突厥官称号考序説——「突厥第一帝国」に於ける可汗——」 『東洋学報』 37(3), 1-51.

⁴⁷ 護雅夫 (1961) 「東突厥官称号考 (一) ——「突厥第一帝国」における Šad——」 『史学雑誌』 70(1), 1-33; 護雅夫 (1961) 「東突厥官称号考 (二) ——「突厥第一帝国」における Šad——」 『史学雑誌』 70(2), 29-58.

⁴⁸ 護雅夫 (1963) 「東突厥官称号考——鉄勒諸部の俟利発と俟斤——」 『東洋学報』 46(3), 1-36.

⁴⁹ 護雅夫 (1965) 「東突厥国家内部の胡人」 『古代学』 12(1), 1-20.

yapıda bir ‘feodal’ devlete dönüştüğünü söyleyerek ifade etmektedir. Ch’ih-pi Kağan yönetimindeki Köktürk Devleti’nin güçlenmesi, devlet sisteminin merkezileştirilmesine bağlı olsa gerek.

2. Köktürklerde *Kağan* unvanından sonra *Şad* unvanı gelmekteydi. *Kağan* ‘hükümdar’ iken *Şad* ‘vassalı’ idi. Şadlar Aşına boyundan birileri olurdu ve Köktürk Devleti’nin her bölgesinde *Büyük Kağan*’ın doğrudan denetlediği mülklerden farklı olup ‘feodal’ mülkleri taşıyan ‘derebeyi’ konumunda bulunuyordu. Fakat böyle şadların çoğu Ch’ih-pi Kağan döneminden sonra atanmıştı. Bu gerçek ile önceki çalışmada elde edilen sonuçları birleştirirsek İşbara Kağan dönemi öncesinde ‘hükümdar’ olan *Küçük Kağanlar* tarafından icra edilen görevlerin, özellikle Ch’ih-pi Kağan döneminden sonra *Kağan*’ın ‘vassalı’ olan şadlar tarafından yürütülmeye başlandığı söylenebilir.
3. Aşına boyuna bağlı olup Köktürk Devleti’ni oluşturanlardan Türuk (T’ieh-le) boylarının şefleri, *Eltäbär* veya *İrkin* unvanlarını taşımaktaydı. Köktürk Devleti’nde sadece Aşına boyundan biri *Kağan* olabilirdi ve Türuk boylarından biri *Kağan* olamazdı. Bu boylardan nispeten güçlü boyların şefleri *Eltäbär*, gücü az olan boyların şefleri ise *İrkin* diye adlandırılırdı. Türuk (T’ieh-le) boyları Tang Hanedanlığı’na teslim olup onların bulunduğu bölgelere hanedanlığın devlet kapıları olan *Tu-tu-fu* (都督府; eyalete konan askeri idare bürosu) ve *Tz’ü-shih-chou* (刺史州; eyalete konan idari işler bürosu) kurulduğunda yöneticisi *Eltäbär* olan boylara *Tu-tu-fu*, yöneticisi *İrkin* olan boylara ise *Tz’ü-shih-chou* kapısı konmuştu. *Eltäbär*’in *Tu-tu*’ya (都督; eyalet askeri yöneticisi) görevlendirilmesine karşın *İrkin*’in, *Tu-tu*’dan daha alt unvan olan *Tz’ü-shihe*’ye (刺史; eyalet genel müdürü) görevlendirilmesinin sebebi, *Eltäbär*’in yönettiği boyların *İrkin*’in boylarından daha güçlü olmasından başka bir şey değildir.
4. Doğu Köktürk Devleti’nin yönetimi altındaki Moğol Platosu’nda Semerkand, Buhara, Kish gibi şehirlerden gelen Soğdlar kolonileşip yerleşmekteydi ve *Kağanlar* tarafından devletin önemli işlerine görevlendirilmekteydi. Bu Soğd topluluklarının şefleri, *Kağan* tarafından verilen *Eltäbär* unvanını taşımaktaydı. Köktürk kağanları, mülklerindeki Soğd kolonilerinin şeflerine *Eltäbär* unvanını

vererek onların statüsünü kabul edip Soğd *Eltäbärler* üzerinden Soğdları yönetmeye ve ele almaya çalışmaktaydı. Ayrıca İlig Kağan döneminde (620-630) *Kağan* Soğdlar kolonisi şefi *Eltäbär*'in üstüne Aşına boyundan birisini *Tigin* makamına görevlendirerek *Tigin*'e *Eltäbär* üzerinden Soğd topluluklarını yönettiği.

2.1.3.2. Eski Türk Dili Kaynaklarından Yaklaşım

Mori 1958-1959 yılları arasında Türkiye ve Batı Almanya'ya gidip İstanbul Üniversitesi'nde R. R. Arat'tan, Hamburg Üniversitesi'nde A. von Gabain'den Eski Türk dilini öğrenmişti. "Köktürk tarihinin sadece 'Birinci Köktürk Kağanlığı' değil, 'İkinci Köktürk Kağanlığı' araştırmalarının da birlikte yapılması ile tamamının aydınlatılabileceğinin ortada" (Mori, 1967, s. 3) olduğunu söyleyen Mori, İkinci Köktürk Kağanlığı üzerine çalışmalara da başlamıştı. İkinci Köktürk Kağanlığı araştırmalarında önemli kaynaklar olarak Çince kaynakların yanı sıra Köktürk Yazıtları (Orhun Yazıtları) ve Yenisey Yazıtları sayılmaktadır. Orhun Yazıtları üzerine Hidemi Onogawa'nın kaliteli çalışmaları bulunmuş olsa da o günlerde Japonya'da Türk filolojisinin temeli bulunmamaktaydı. Bundan dolayı Mori, "Köktürk Yazıtları'nı kullanırken Onogawa'nın eserlerini başlangıç noktası sayarak, üstüne Sovyetler, Avrupa ve Türkiye ülkelerinde Türk filolojisi üzerinden yapılan ilgili çalışmaların sonuçlarına dayanmak zorunda kaldığını" (Mori, 1967, s. 3) söylemektedir. Mori bu süreçte Malov'un Yenisey Yazıtları çalışmalarının zirvesi sayılan bir eseri hakkında, kendi görüşünü de eklediği "C. E. マーロフ「イェニセイ突厥碑文」 (S. E. Malov. Yenisey Köktürk Yazıtları)" (*Toyo Gakuho*, 41(1), 1985) başlıklı bir tanıtma yazısını hazırlamıştı.

Türk filolojisi alanına Sovyetlerdeki, Avrupadaki ve Türkiye'deki araştırmacıların katkıları büyük olsa da onların filolog açısından konuyu ele almaları konunun aydınlatılması için sınırlı kalmaktaydı. Bundan dolayı Mori 'tarihçi bakış açısından' Eski Türklerin siyasî ve toplumsal yapısı üzerine yapacağı çalışmalarında Köktürk Yazıtları'ndan yararlanmak ve yanı sıra Çince kaynaklardan da konuya yaklaşmak için neredeyse sıfırdan başlamak zorundaydı (Mori, 1967, s. 4). Bu süreçte şu makaleleri yayımlamıştır:

1. sīcīと四至 (Sīcī ve Ssū-chih). (*Dr. Wada'nın Yetmişinci Yaş Hatırasına Asya Tarihi Makaleleri Derlemesi*, 1961)⁵⁰
2. イエニセイ碑文に見えるqu(o?)y, öz両語について (On the Meanings of the Words "qu(o?)y", and "öz" in the Yenisey Inscriptions). (*Toyo Gakuho*, 45(1), 1962)⁵¹
3. 突厥の啓民可汗の上表文の文章——読「突厥碑文」割記（二）—— (On Some Passages in a Memorial Presented to Yang-ti of the Sui Dynasty by Ch'i-min-qayan). (*Toyo Gakuho*, 48(1), (1965)⁵²
4. 「契丹」の語源について——読「突厥碑文」割記（1）—— ('Kıtay' Boyunun Etimolojisi Üzerine). (*Yurashia Bunka Kenkyu*, 1, 1965)⁵³

Yukarıda adı geçen makalelerin özetleri aşağıdaki gibidir:

1. Çin'de arsayı belirtirken “dört sınır” anlamına gelen *ssū-chih* kelimesi kullanılmakta ve tapu senedinde de *ssū-chih* kelimesiyle alıcı veya yeni sahibinin sahip olacağı arsanın sınırı gösterilmekteydi. Öte yandan Eski Türk dilinde (Uygurca) yazılan arsa alım satımı sözleşme belgelerinde de arsanın dört sınırı, Çince *ssū-chih* 'in fonetik çevirisi olan *sīcī* kelimesiyle belirtilmekteydi. Ancak Çince ile Uygurca belgeler arasında *ssū-chih* ile *sīcī* kelimelerinin anlatımında farklılık bulunmaktadır. Çince belgelerde çoğu zaman *ssū-chih* doğu, batı, güney ve kuzey sırasıyla yazılırken Uygur belgelerinde ise *sīcī*'nin doğu, güney, batı ve kuzey sırasıyla yazılması yaygındır. Köktürkler ve Uygurlar gibi Eski Türkler güneşe taparak Güneş'in doğup battığı yöne göre yönleri ifade etmekteydi. Onların algısına göre Güneş, gün içinde doğu, güney, batı ve kuzey sırasıyla yön değiştirir. Buradan anlaşıldığı üzere dört yönü doğu,

⁵⁰ 護雅夫 (1961) 「sīcīと四至」 『和田博士古稀記念東洋史論叢』 (pp.959-970) 講談社. Makalenin Türkçe çevirisi için bkz.: Mori, M. (1972). Sīcī ve SŞŪ-CHIH. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6(1968), 217-223.

⁵¹ 護雅夫 (1962) 「イエニセイ碑文に見える qu(o?)y, öz 両語について」 『東洋学報』 45(1), 1-32.

⁵² 護雅夫 (1965) 「突厥の啓民可汗の上表文の文章——読「突厥碑文」割記（二）——」 『東洋学報』 48(1), 49-79. Makalenin Türkçe çevirisi için bkz.: Mori, M. (1966). Ch'i-min Hakan'ın Bir Çin İmparatoruna Gönderdiği Mektubun Üslûbu Üzerine. *Reşid Rahmeti Arat için*, içinde (ss. 363-371). Ankara: Ankara Üniversitesi.

⁵³ 護雅夫 (1965) 「契丹」の語源について——読「突厥碑文」割記（1）——」 『ユーラシア文化研究』 1, 37-47.

güney, batı ve kuzey sırasıyla belirtmeleri, Eski Türklerin ibadetlerine dayalı onlara özgü bir gelenektir. Buna göre Uygurların sözleşme belgelerini hazırlarken şeklini ve içeriğini Çince belgelerden örnek alıp onlara uymaları, her zaman Eski Türklere özgü geleneğin Çinlilerinkine tamamen boyun eğdiği anlamına gelmez. Böylece Uygurların *ssū-chih*; yani *sīcī* kelimesini ifade ederken Çince belgelerdeki doğu, batı, güney ve kuzey sıralı geleneğine uymadan doğu, güney, batı ve kuzey sıralarını kullanmaları yukarıda belirtilen sebepten dolaydır.

2. W. W. Radloff ve S. E. Malov Uyük-Turan Yazıtı'nın ön taraftaki ilk satırını "quida qunçuyīm yazīda oylīm..." diye transliterasyon yaparken H. N. Orkun aynı metni "quyda qonçuyum özdä oylum..." diye okumaktadır. Fakat başka Yenisey Yazıtları'nda da görülen bu yaygın ifadenin "quyda qunçuyum özdä oylum..." diye transliterasyonunun yapılması daha doğrudur. 1931'de W. Bang ile A. von Gabain tarafından yayımlanan *Türkische Turfan-Texte, vol. 5* eserindeki bir Eski Uygurca belgede *öz*, Çince *chien ch'i* (潤谿, iki dağ arasındaki vadi) anlamında kullanılmaktadır. Kâşgarlı Mahmud *öz* kelimesini "iki dağ arasındaki vadi," *quy* kelimesini "vadinin dibi" diye çevirmiş ve Kâşgarlı Mahmud tarafından alıntı yapılan iki şiirde *öz* ve *quy*, "vadi" diye hendiadyoin anlamında kullanılmıştır. Böylece *öz* ve *quy* yan yana geldiği zaman hem *öz* hem de *quy*, "vadi" anlamına gelmektedir. Uyük-Turan Yazıtı'nı içeren Yenisey Yazıtları'nda görülen "quyda (qī) qunçuyum özdä oylum..." ifadesi, "vadinin dibindeki benim qunçuy'um ve iki dağ arasında bulunan vadideki benim oğlum (oğullarım)" anlamındadır. Bu çeviri, Çince eser *T'ang-hui-yao* (唐会要) içindeki "İnsanlar (Kırgızlar) nehirler boyunca yaşamaktadır." tanımıyla açıklandığı gibi Kırgız derebeylerinin Yenisey Nehri'nin vadilerinde de yaşadıklarını belirtmektedir.
3. 607'de Ch'i-min-qayan tarafından Sui Hanedanı İmparatoru Yang-ti'ye sunulan mektuptaki birkaç metin parçası, ifade tarzı açısından T'u-chüeh (Köktürk) Yazıtları'na dikkat çekici bir şekilde benzemekte ve mektuptaki Çince metinlerin Türk dilinden çeviri olduğunu göstermektedir.

Mektupta “ölmeyenlerin bir araya gelip halk olduğu T’u-chüeh halkının arasında” ifadesi bulunmaktadır fakat Çince böyle bir ifade yaygın değildir. Öte yandan Köktürk Yazıtları’nda şu ifadeler görülmektedir: “il ymä il boldi, budun ymä budun boldi (Devlet yine devlet oldu, halk yine halk oldu.)”, “ičikigmä içikdi, budun boldi. ölügmä ölti (Teslim olanlar teslim oldu ve halk oldu. Ölenler öldü.)”, “ıda taşda qalmişi qubranip yiti yüz boldi (Ağaç ve taşta (?) kalanlar bir araya gelip yedi yüz (kişi) oldu.)” vesaire. Yukarıda bahsedilen mektuptaki metinlerin Türkçe ifadesi şöyle olabilir: “ölügmä ölti, anda qalmişi qubranip budun boldi.”

Mektupta (A) “Majesteleri İmparator... bütün ülkenin dört yönünü elinde bulunduran, (İmparatorun) yerine oturdu” ve (B) “Hikmet Sahibi, önceki İmparator... beni Büyük Kağan tahtına oturttu.” Bu metinler içinde tahta çıkma, “oturmak” anlamına gelen *𐰇𐰏* (*tso*) kelimesiyle ifade edilmektedir. Bu *tso* kelimesi Türk dilinde “tahta oturmak” anlamını içeren “olur-” kelimesine denk gelmektedir. Türk ifadesi “özümün ol tənri qayan olurtdi ärinç (Gök beni kağan tahtına oturttu.)” yukarıda bahsedilen Çince metindeki prototipi olabilir (B). Ayrıca Köktürk Yazıtları’nda “tört bulunğdaqi budunuy qop almış (Dört yönde bütün halkı ele aldı.)” vb. ifadeler bulunmaktadır. Bu “bütün ülkenin dört yönünü ele alma”yı anlatan Türk ifadesi, Çince tabirin prototipi sayılabilir.

Ch’i-min-qayan, Yang-ti’ye önceki İmparator ile Yan-ti’nin kendisi ve T’u-chüeh halkını yetiştirip canlandırdığı için minnettarlığını sunmaktadır. Yazıtlarda kağanlar ile tiginin *igid-* ve *tirgür-* eylemleri son derece övülmektedir. *tirgür-* “canlanmak, dirilmek” anlamına gelmektedir. Yazıtlarda *igid-* “yükseltmek” olarak çevrilmişti fakat aslen “yetiştirmek” anlamına gelir. Bundan dolayı *igid-* ile *tirgür-* kelimeleri, mektupta Çince “yetiştirme ve canlandırma” ifadesine denk gelmektedir.

Mektuptaki bir metin diyor ki: “Yukarıya baktığımda sadece Gök’ü gördüm. Aşağı baktığımda sadece Yer’i gördüm.” Çin’de böyle bir dünya görüşünün varlığı olasılık dışı bir şeydir. Fakat Köktürk Yazıtları’nda ve başka Çince kaynaklarda görüldüğü gibi T’u-chüeh aslen Gök, Yer ve Su’ya tapmaktaydı. Ayrıca Köktürk Yazıtları’nda şöyle ifadeler bulunmaktadır: “üzä kök tənri, asra

yayız yir (üstte mavi Gök, altta yağız Yer)”, “üzä täñri asra yir (üstte Gök, altta Yer)”, vb. Böyle ifadelerin ışığında sözü geçen Çince metnin Türk dilinin etkisi altında düzenlendiği söylenebilmektedir.

4. Prof. M. Otagi, *Ch'i-tan* kelimesinin türemesi hakkında şöyle bir teori ileri sürmektedir: Bilgä-qayan, Kül-tigin ve Tonyuquq yazıtlarında *Ch'i-tan* kavminin/ boyunun ismi *Qitay* diye geçmektedir. Neredeyse tüm Çince kaynaklarda bu isim *Qitay* diye geçmekte, Ramsted'in Rusça çevirisine göre *Šine-usu* yazıtında *Kitan* (>Kitanej), *Yüan-ch'ao-pi-shih* (*Moğolların Gizli Tarihi*) içinde *Kitan* (>Kitad) diye geçmektedir. Otagi *Ch'i-tan* kelimesinin en eski hâllerinin *Kitai* ve *Kitan* olduğu sonucuna varmaktadır. Kelimenin bu iki hâli ayrı ayrı “Ki+tai” ve “Ki+tan” olarak analiz edilebilir. *Wei-shu*, vol. 100 ve *Pei-shih*, vol. 94 içindeki *Ch'i-tan* bölümlerindeki ifadelere göre, *Ch'i-tanlar* eskiden K'u-mo-hsi ya da Hsi ile ikamet ettiğini söyleyen Otagi, bu olaydan *Ch'i-tan* kelimesinin aslında “Hsi ile ikamet edenler” veya “Hsi ile benzerlik gösterenler” anlamında olduğunu düşünmektedir. “Ki+tai” ve “Ki+tan” içindeki /+tai/ ve /+tan/, “bir şey içinde olanlar” ve “bir şey ile benzer olanlar”ı ifade eden Moğolca birliktelik eki ve “Ki” Hsi demektir. Kısacası söz konusu kavim veya boy ismi, “Hsi ile ikamet edenler” veya “Hsi ile benzer olanlar” anlamına gelen “Hsi+tai” ve “Hsi+tan” kelimeleriyle kökteştir.

Mori, Otagi'nin teorisini şu şekilde eleştirmektedir: *Šine-usu* yazıtında söz konusu kavim veya boy ismini ifade ettiği düşünülen karakterler bozulmuş ve okunmaz durumdadır. Buna rağmen Ramsted'in o karakterleri “Kitanej” olarak çevirmesi, güvenilir bir transliterasyon işi değil de yalnızca tahmin işidir. Yukarıda görüldüğü gibi ‘yazıtların lehçesi’ aşamasında bu kavim veya boy ismi *qitany*'dir. Böylece *Šine-usu* yazıtında bozulmuş karakterler, Prof. Otagi'nin ileri sürdüğü *Kitan* değil *Qitany* olsa gerek. Bu durumda söz konusu kavim veya boy isminin en eski hâllerinin runik yazıtlarda *qitany*, Çince kaynaklarda *Ch'i-tan* olduğu belirtilmiştir.

Mori Köktürklerin siyasî tarihindeki önemli meseleleri çözmeye de çalışmıştır. Köktürk siyasî tarihini anlamak için önemsenmesi gereken, Orhun Yazıtları'nda adı geçen isimler

ile Çince kaynaklarda adı geçenler arasındaki ilişkiler hakkında yaygın teorilerin yanlışlarını düzelterek ve eksiklerini tamamlayarak şu makaleleri yayımlamıştır.

1. böğü (büğü) qağanと匍俱 (Bögü (Bügü) qağan ve Fu-chü). (*Dr. Kamata'nın Altmışıncı Yaş Hatırasına Tarih Araştırmaları Makaleleri Derlemesi*, 1969)⁵⁴
2. Tonyuquq碑文に見えるböğü-, büğü-qağanについて (On böğü-, büğü-qağan in the Tonyuquq Inscription). (*Toyo Gakuho*, 52(1), 1969)⁵⁵
3. 阿史徳元珍と Tonyuquq (A-shih-tê Yüan-chên ve Tonyuquq). (*Dr. Yamamoto'nun Altmışıncı Yaş Hatırasına Asya Tarihi Araştırmaları Makaleleri Derlemesi*, 1972)⁵⁶

Ayrıca Mori İkinci Köktürk Kağanlığı'nın önemli karakterlerinden birinin güçlü 'milliyetçilik' olduğunu düşünerek “突厥碑文割記——突厥第二可汗国における「ナショナルリズム」—— (The Khosho-Tsaidam Inscriptions: Turkish (Tu-jue) “Nationalism” under the Second Turkic Khanate)⁵⁷” (*Toyoshi Kenkyu*, 34(4), 1976) makalesini yazmıştır.

Yukarıda belirtilen çalışmalarından da anlaşıldığı üzere Mori, Eski Türk dili dönemine ait Runik alfabeli kaynaklar ile Çince kaynakları karşılaştırma- inceleme yöntemiyle değerlendirerek tarih ile filoloji çalışmalarını entegre etmeye çalışmıştır.

2.1.3.3. Halk Bilimi ve Etnolojiden Yaklaşım

Mori Köktürklerin tahta çıkma törenini etnoloji ve halk bilimi açısından analiz ederek, aynı zamanda Köktürklerin siyasal ve toplumsal yapısını tarih araştırmaları açısından inceleyerek etnoloji ve halk bilimi ile tarih çalışmalarını entegre etmeye çalışmıştır. Mori'nin Köktürklerin tahta çıkma törenini Şamanizm adetleri açısından yorumlaması,

⁵⁴ 護雅夫 (1969) 「böğü (büğü) qağanと匍俱」 『鎌田博士還暦記念歴史学論叢』 (pp.213-223) 鎌田博士還暦記念歴史学論叢刊行会

⁵⁵ 護雅夫 (1969) 「Tonyuquq 碑文に見える böğü-, büğü-qağan について」 『東洋学報』 52(1), 62-89.

⁵⁶ 護雅夫 (1972) 「阿史徳元珍と Tonyuquq」 『山本博士還暦記念東洋史論叢』 (pp.457-468) 山川出版社. Makalenin Türkçe çevirisi için bkz.: Mori, M. (1973). A-shih-tê Yüan-chên ve Tonyuquq. *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 5(1-4), 87-93.

⁵⁷ 護雅夫 (1976) 「突厥碑文割記——突厥第二可汗国における「ナショナルリズム」——」 『東洋史研究』 34(4), 1-31.

Köktürkler başta olmak üzere Orta Avrasya'daki tüm konargöçerlere özgü inancın Şamanizm olup onların tahta çıkma törenini dinî adetler olarak anlaşılması gerektiğini ve Şamanizm açısından yorumlamadan onların eşsiz törenlerini tamamen anlayabilmenin imkânsız olduğunu düşünmesinden kaynaklanmaktadır (Mori, 1992, s. 2). Böylece Eski Türklerin inançları üzerine Şamanizm açısından yaklaşılarak çalışmalarda bulunan Mori'nin ilgili makaleleri şunlardır:

1. 古代—トルコ民族（「高車」）の始祖説話について——イオマンテの研究によせて—— (İomante Çalışmaları Üzerinden Eski Bir Türk Boyunun (Gaoche) Ata Efsanesi Hakkında). (*Hoppo Bunka Kenkyu Hokoku*, 8, 1953)⁵⁸
2. 突厥における君主観 (Köktürklerde Hükümdar Görüşü). (*Orta Asya ve Batı Asya'nın Toplum ve Kültürleri*. 1983)⁵⁹
3. 突厥の信仰——とくにシャーマニズムについて—— (Köktürklerin İnançları: Şamanizm Üzerine). (*Dr. Tsugio Mikami'nin Yetmişinci Yaş Hatırasına Makaleler [Tarih Bölümü]*, 1985)⁶⁰
4. 突厥の即位儀礼 (Köktürklerin Tahta Geçme Töreni). (*Shiso*, 34, 1985)⁶¹
5. 突厥の即位儀礼補論 (Köktürklerin Tahta Geçme Töreni: Ek Bölüm). (*Dr. Enoki'nin Uzun Yaşamının Hatırasına Asya Tarihi Makaleleri Derlemesi*, 1988)⁶²

Mori yukarıdaki çalışmaları yaparken “sadece Köktürk dönemi kaynaklarını değil de onlardan sonraki konargöçerler ile ilgili kaynakları da kullanma” ve “Köktürklerin Tahta Geçme Töreni” makalesinde ise “Hsiung-nular, Hsien-piler, Gaocheler, Köktürkler, Kıtaylar, Kazakların vs. halkların geniş anlamda dinî adetlerini ve törenlerini

⁵⁸ 護雅夫 (1953) 「古代—トルコ民族（「高車」）の始祖説話について——イオマンテの研究によせて——」 『北方文化研究報告』 8, 143-175.

⁵⁹ 護雅夫 (1983) 「突厥における君主観」 護雅夫編 『内陸アジア・西アジアの社会と文化』 (pp.95-132) 山川出版社

⁶⁰ 護雅夫 (1985) 「突厥の信仰——とくにシャーマニズムについて——」 三上次男博士喜寿記念論文集編集委員会編 『三上次男博士喜寿記念論文集』 (歴史編) (pp.304-319) 平凡社

⁶¹ 護雅夫 (1985) 「突厥の即位儀礼」 『史叢』 34, 1-17.

⁶² 護雅夫 (1981) 「突厥の即位儀礼補論」 榎博士頌寿記念東洋史論叢編纂委員会編 『榎博士頌寿記念東洋史論叢』 (pp.369-393) 汲古書院

Japonya'dakileri ile karşılaştırma” (Mori, 1992, s. 4) yöntemini uyguladığını söyleyen Mori, bunu yapma sebebini şöyle anlatmaktadır:

Şamanizm'in dinî adetleri ve törenlerinde ana unsur ve çevresel unsur bulunmakta ve çevresel unsurun uluslara göre farklılaşp kültürel, toplumsal ve ekonomik gelişmeler ve aşamalardan dolayı değiştiği, ancak ana unsurun pek farklılaşmadan bazı değişiklikler görmüşse de orijinal hâlini devam ettiren şeylerden oluştuğunu düşünüyorum... Benim daha sonraki döneme ait kaynaklara dayanmam, “eski kaynaklar konuşmaz” olduğundan dolayı buna cevap vermek istediğim içindir... Orta Asya'daki konargöçerlerin geniş anlamda dinî adetlerini ve törenlerini Japonlarkileri ile karşılaştırarak incelemem, konu olarak ele aldığım ana unsurun kendine özgü inançlarının konargöçerlerinki ile aynı türde bir Şamanizm olduğundan ve Japonlarkinden de pek farklı olmadığından ikisini karşılaştırarak incelemede neredeyse hiç sıkıntı bulunmadığını düşündüğüm içindir (Mori, 1992, ss. 4-5).

Mori'nin Hokkaido Üniversitesi'nde geçirdiği yıllarda Malov'un eseri ile tanışması onu Yenisey Yazıtları'na yönlendiren bir olay olmuştu. Fakat o günlerde Japonya'da Yenisey Yazıtları'nın kaliteli ve güvenilir metinlerine ulaşma fırsatı bulunamamıştı. Bu sırada 1983'te D. D. Vasiliev tarafından *Korpus tjurkskih runičeskih pamjatnikov bassejna Eniseja (Codex of Türkiç Runic Monuments in the Basin of Yenisei)* adlı eserin yayımlanmasıyla 109 Yenisey Yazıtı'nın daha net fotoğraflarına dayalı araştırmalar yapmak mümkün hâle gelmişti. Böylece Mori eserdeki fotoğraflar ve transkripsiyondan yararlanarak şu makaleleri yayımlamıştır:

1. イェニセイ銘文に見える ‘säkiz adaqlıx barım’ について (Yenisey Yazıtları'nda “säkiz adaqlıx barım” Üzerine). (*Nihon Daigaku Jinbun Kagaku Kenkyujo Kenkyu Kiyō*, 32, 1986)⁶³
2. アルトウン・キョル第一碑文考釈 (An Interpretation of the First Altın-Köl Inscription). (*Tohogaku*, 72, 1986)⁶⁴
3. アルトウン・キョル第二碑文考釈 (An Interpretation of the Second Altın-Köl Inscription). "*Eastern Studies" Fortieth Anniversary Volume*, 1987)⁶⁵

“イェニセイ銘文に見える”säkiz adaqlıx barım”について (Yenisey Yazıtları'nda ‘säkiz adaqlıx barım’ Üzerine” makalesinde Mori, o zamana kadar Türk filolojisi açısından çeşitli çalışmalar ve yorumlar yapıldığı hâlde çözülmüş denmesi hâlâ güç olan

⁶³ 護雅夫 (1986) 「イェニセイ銘文に見える"säkiz adaqlıx barım"について」『日本大学人文科学研究 研究所研究紀要』32, 29-56. Makalenin Türkçe çevirisi için bkz.: Mori, M. (1987). Yenisey Yazıtlarındaki "Sekiz Adaqlıg Barım" Üzerine. *Erdem*, 3(8), 349-356, 357-365.

⁶⁴ 護雅夫 (1986) 「アルトウン・キョル第一碑文考釈」『東方学』72, 1-17.

⁶⁵ 護雅夫 (1987) 「アルトウン・キョル第二碑文考釈」『東方学会創立四十周年記念東方学論集』 (pp.797-811) 東方学会

konuya etnoloji ve halk bilimi açısından yaklaşılmaya çalışmıştır. “アルトゥン・キョル 第一碑文考釈 (An Interpretation of the First Altın-Köl Inscription)” ile “アルトゥン・キョル 第二碑文考釈 (An Interpretation of the Second Altın-Köl Inscription)” makalelerinde Klyashtorny’in konu ile ilgili teorisini inceleyerek konu hakkındaki yeni görüşlerini de sunmuştur. Özellikle Birinci Altın Kөл Yazıtı üzerine çalıştığı makalesinde anıt metinleri Yenisey Yazıtları’nda ölenlerin sözleri ile yaşayanlar ile yas tutanların ve hatta yazıtları yapanların sözlerinin sırayla kaydedildiği ‘diyalog tipi’ yazıtların bulunduğunu açığa çıkarmıştır.

2.1.4. Uygur Sivil Belgeleri Üzerine Çalışmaları

Mori 1958-1959 yılları arasında Türkiye’de ve Almanya’da R. R. Arat ile A. von Gabain’dan Eski Türk dili ve Türk filolojisinin temel bilgilerini öğrendikten sonra Köktürk tarihi araştırmalarında Köktürk Yazıtları’nı kullanmaya başlarken Uygur belgeleri üzerine de çalışmalara başlamıştır. Böylece Mori 1960 yıllarının başında yoğun olarak konu ile ilgili makalelerini yayımlamıştı. Bu makalelerinde ele alınan konular Çin’in Turfan bölgesinde keşfedilen Uygur sivil belgeleri ve Gansu bölgesinde bulunan Uygurca Budist kitabıdır.

1. ウイグル葡萄園売渡文書 (A Contract Note about a Vineyard in Uyghur Language). (*Toyo Gakuho*, 42(4), 1960)⁶⁶
2. ウイグル文消費賃借文書 (Tüketim Borcuna Dair Uygur Belgesi). (*Batu Bölgeleri Kültürü Araştırmaları 4: Orta Asya Eski Dili Kaynaklar*, 1961)⁶⁷
3. ウイグル文売買文書に於る売買担保文言 (The Clause of Warrant in the Uigur Documents of Sale and Purchase). *Toyo Gakuho*, 44(2), 1961)⁶⁸

⁶⁶ 護雅夫 (1960) 「ウイグル葡萄園売渡文書」 『東洋学報』 42(4), 22-50.

⁶⁷ 護雅夫 (1961) 「ウイグル文消費賃借文書」 西域文化研究会編 『西域文化研究第四 中央アジア古代語文献』 (pp.221-254) 法蔵館; Makalenin İngilizcesi için bkz.: Mori, M. (1961). A Study on Uygur Documents of Loans for Consumption. *Memories of the Reserach Department of the Toyo Bunko*, 20, 111-148.

⁶⁸ 護雅夫 (1961) 「ウイグル文売買文書に於る売買担保文言」 『東洋学報』 44(2), 1-23.

4. ウイグル文売買文書——とくに、その売主と買主とについて—— (Alım Satımına Dair Uygur Belgesi: Satıcısı ve Alıcısı Üzerine). (*Yuboku Shakaishi Tankyu*, 9, 1961)⁶⁹
5. 元代ウイグル文土地売買文書一通 (Yuan Hanedanlığı'nda Arsa Alım Satımına Dair Bir Uygur Belgesi). (*İwai'nin Yetmişinci Yaş Hatırasına Makaleler*, 1963)⁷⁰
6. ふたたびウイグル文消費賃借文書について (Tekrar Tüketim Borcuna Dair Uygur Belgesi Üzerine). (*Çağdaş Öncesi Anıya'da Hukuk ve Toplum [Dr. Noboru Niida'nın Ölüm Anısına Makaleler 1. Cilt]*, 1967)⁷¹
7. ウイグル語訳金光明最勝王経 (Uygurca Çevirisi Suvarṇaprabhāsa Sūtra (Altun Yaruk)). (*Shigaku Zasshi*, 79(1), 1962)⁷²

1960'ta yayımladığı “ウイグル葡萄園売渡文書 (A Contract Note about a Vineyard in Uyghur Language; Üzüm Bağı Alım Satımına Dair Uygur Belgesi)” makalesinin özeti şudur:

Söz konusu Uygur belgesi Zuicho Tachibana⁷³ tarafından Turfan'ın güneydoğusunda bulunan Khara-Khodja kalıntısı civarında bulunmuştur ve “西域考古図譜 (Orta Asya Arkeolojik Resimli Kitabı)⁷⁴” içinde fotoğraf olarak yer almaktadır. Toru Haneda, bu belgeyi çevirip “回鶻文女子売渡文書 (Kız Satış Sözleşmesine Dair Uygur Belgesi)⁷⁵” (*Toyo Gakuho*, 6(2), 1916) makalesini yayımlamıştır. Mori'ye göre söz konusu belge Haneda'nın çevirdiği üzere Bägtämür'ün kızı ya da kadın kölesini Sinsudin'e sattığında

⁶⁹ 護雅夫 (1964) 「ウイグル文売買文書——とくに、その売主と買主とについて——」 内陸アジア史学会編『内陸アジア史論集』(pp. 122-139) 大安

⁷⁰ 護雅夫 (1963) 「元代ウイグル文土地売買文書一通」 『岩井博士古稀記念典籍論集』(pp.712-727) 岩井博士古稀記念事業会

⁷¹ 護雅夫 (1967) 「ふたたびウイグル文消費賃借文書について」 『前近代アジアの法と社会』(仁井田陸博士追悼論文集第一巻) (pp.235-266) 勁草書房

⁷² 護雅夫 (1962) 「ウイグル語訳金光明最勝王経」 『史学雑誌』79(1), 66-81.

⁷³ Tachibana, Zuicho (1890-1968): Budizm Jodo Shinshu Hongan-ji-ha'nın rahibi. Kozui Otani'nin önderliğinde düzenlenen Orta Asya keşif heyetinin (Otani Keşif Heyeti) ikinci ve üçüncü seferine katılarak Turfan, Loulan vs. kalıntılarında inceleme yaptı. Seferler sırasında pek çok Uygurca Budist kitapları ve sutra nüshalarını toplayıp Japonya'ya getirmiştir.

⁷⁴ 香川黙識編 (1915) 『西域考古図譜』1,2 巻 国華社

⁷⁵ 羽田亨 (1916) 「回鶻文女子売渡文書」 『東洋学報』6(2), 272-276.

yazılan satış sözleşme belgesi değil, Bâktâmür'ün Qiyasudîn'a üzüm bağını sattığında birinci şahıstan ikinci şahısa verilen belgedir.

1961'de “ウイグル文売買文書に於る売買担保文言 (The Clause of Warrant in the Uigur Documents of Sale and Purchase; Alım Satıma Dair Uygur Belgesinde Teminat Fıkrası)” makalesinin özeti şudur:

Noboru Niida, alım satım Çince belgelerinin, söz ihlalinde ceza sözleri ile birlikte, söz ihlaline karşı teminat fıkrası, üçüncü şahıs tarafından tahliyesine karşı teminat fıkrası ve ilgili şahısların yakınlarından itiraza karşı teminat fıkrası içerdiğini ispatlamıştır. Mori, Uygur belgelerinde görülen bu tipteki teminat fıkraları ile Çince belgelerde bulunanları karşılaştırmıştır ve Uygur belgelerindeki bazı teminat fıkralarının Çince belgelerdekiler ile birkaç benzerlik taşıdığını, fakat özellikle söz ihlalinde cezayı tanımlayan fıkraların Çince belgelerdekilerle herhangi bir benzerliğinin bulunmadığını belirtmektedir. Mori bu farklı noktaların, Uygurların Çinliler ile temas etmeden önce sahip oldukları yasal sisteme dayandığı sonucunu çıkarmaktadır.

Mori'nin konu ile ilgili çalışmalar yaparken kullandığı Eski Uygurca kaynaklar, Kozui Otani'nin⁷⁶ (Kont Otani Kozui) önderliğinde düzenlenen Orta Asya keşif heyeti (Otani Keşif Heyeti) tarafından saha incelemeleri sonucunda Japonya'ya getirilenler arasında bulunmaktadır. Otani Keşif Heyeti'nin, 1902-1904'te birinci seferi, 1908-1909'da ikinci seferi ve 1910-1914'te üçüncü seferi düzenlenmiştir. Bu üç seferde Çin'de Sincan'da bulunan Hotan, Kuça, Lop Nur, Turfan vs. yerlerdeki kalıntılarda saha incelemeleri yapılmıştır. Otani Keşif Heyeti keşifler sırasında bulunan pek çok eski sanat eserleri ve Budist kitaplar ve sutra nüshaları başta olmak üzere tarihî belgeleri toplayıp Japonya'ya getirmiştir. Böylece Otani Keşif Heyeti tarafından bulunan Orta Asya dillerinde yazılan kaynaklar arasında bulunan Uygur belgelerinin Japonya'ya getirilmesi, Japonya'da Türkoloji alanında Uygur çalışmalarının gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

Mori Uygur sivil belgeleri üzerine çalışmalar yaparken üniversiteden sınıf arkadaşı Nobuo Yamada da Ryukoku Üniversitesi Orta Asya Kültürü Araştırma Topluluğuna katılmasının sonucunda “大谷探検隊将来ウイグル文売買貸借文書 (Otani Keşif

⁷⁶ Otani, Kozui (1876-1948): Budizm Jodo Shinshu Hongan-ji-ha'nın ana tapınağı Nishi Hongan-ji'nin 22. başrahibi. Orta Asya keşif heyetini düzenleyip 1902-1914 arasında üç seferliğe Orta Asya'da saha incelemelere gönderdi. Keşifler sonucunda bölgelerden bulunan değerli tarihi kaynakları Japonya'ya getirdi.

Heyeti Tarafından Getirilen Alım Satım Borcuna Dair Uygur Belgesi)⁷⁷” ve “大谷探検隊将来ウイグル字資料目録 (Otani Keşif Heyeti Tarafından Getirilen Uygurca Kaynaklar Kataloğu)⁷⁸” eserlerini yayımlamıştır. Böylelikle Mori ile Yamada’nın Uygur sivil belgeleri üzerine çalışmalarında akademik rekabet yaşanmıştı. Yamada söz konusu çalışmalara devam edip Uygur sivil belgeleri çalışmalarında önde gelen bir araştırmacı olurken; Mori ise Köktürkler ile ilgili çalışmalarına ağırlık verip Köktürk tarihi çalışmalarında öncü bir araştırmacı olmuştur.

2.2. İSLAM SONRASI TÜRKLER İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARI

2.2.1. ‘Araştırma’ Alanlarının Genişlemesi

Mori Eski Türklerin tarihi ile ilgili çalışmalar için Türkiye’de ilgili eğitimi gördükten sonra Osmanlı, Türkiye Cumhuriyeti, Batı Asya ve İslam tarihlerine de ilgi duymaya başlamıştı. Sonraki yıllarda Osmanlı tarihi, Kurtuluş Savaşı tarihi, Türkiye Cumhuriyeti tarihi, Batı Asya tarihi ve İslam tarihi üzerine çalışmalarda bulunmuştur. Mori bu konularda çalışmalar kaleme alırken ilgili çalışmaların temelini oluşturan kaynaklar üzerine hiç filolojik bir inceleme yapmadığını ve bundan dolayı yaptığı çalışmaların ‘araştırma’ adı altında geçmeyeceğini (Mori, 1981, s. 126) belirtmesinin yanı sıra kendisinin Kuzey Asya tarihi uzmanı olup İslam sonrası Türk tarihi uzmanı olmadığını söylemekteydi. Bu söyleme rağmen Koyama ve Sato, Mori’nin Osmanlı tarihi hakkında geniş bilgiler ile derin anlayışa sahip olduğunu, uzmanlık alanı olmasa da İslam sonrası Türklerin tarihini öğrenmeye her zaman istekli olduğunu ifade etmektedir (Sato et al., 2004, s. 134).

Yukarıda bahsedilen alanlarda kaleme aldığı çoğu eserleri kitap bölümleri ve akademik dergi yazıları hâlinde yayımlanmıştır.

⁷⁷ 山田信夫 (1961) 「大谷探検隊将来ウイグル文売買貸借文書」 『西域文化研究』 4, 207-220.

⁷⁸ 山田信夫・羽田明 (1961) 「大谷探検隊将来ウイグル字資料目録」 『西域文化研究』 4, 171-206.

2.2.2. İslam Sonrası Türk Tarihi Üzerine Çalışmaları

Mori, Batı Asya’da ortaya çıkan Selçuklu Devletleri ve özellikle de Osmanlı İmparatorluğu’na Eski Türklerin Orta Asya’dan getirdiği Türk unsurlarını incelemek üzere Batı Asya tarihi üzerine çalışmalarda bulunmuştur (Nagata, 2016, s. 334). Mori, 1991’de yayımlanan “*イスラム世界帝国の完成 (Dünya İslam İmparatorluğunun Başarısı)*” (*Dünya Tarihi 7: İslam Kültürünün Gelişimi*, Tokyo: Chikuma Shobo, 1991) eserinde bu konudaki bilinçliliğini açık ve net bir şekilde ifade etmektedir: Osmanlı İmparatorluğu’nun karakterini anlamak için Moğolistan ve Orta Asya zamanından beri sahip olunan Türklere özgü konargöçer geleneği; İran, Moğol ve Doğu Roma unsurları ve bunların hepsini bir potasının içinde eriten İslam geleneğini kapsamlı bir şekilde düşünmek gerektiğini belirtmektedir. Bu düşüncesinin Orta Avrasya zamanındaki Eski Türkler ile ilgili derin bilgilerinden kaynaklandığı bellidir (Nagata, 2016, s. 334).

2.2.3. Türk Siyaseti, Toplum ve Kültürü Üzerine Çalışmaları

Batı Asya tarihi dışında da Türkiye’nin siyaseti, ekonomisi, toplumu, kültürü vs. üzerine birçok yazıları bulunmaktadır. Özellikle Mori’nin Osmanlı’nın son dönemi ve modern Türkiye’deki siyasî fikirler hakkındaki incelemeleri Japonya’da ilgili alanın gelişmesinin temelini oluşturmuştur (Suzuki, 2003, s. 120). Bunlar arasında Namık Kemal ve Hüseyin Nihal Atsız hakkında makaleleri de bulunmaktadır.

Mori 1967’de “*トルコの思想家——自由主義の父ナームク・ケマル—— (Türk Fikir Adamı: Liberalizmin Atası Namık Kemal)⁷⁹*” (*Asya Felsefeleri Semineri 7, İslam Felsefeleri*, Tokyo: Tokyo Daigaku Shuppankai, 1967) başlıklı makaleyi yayımlamaktadır. Makalede modern Türk fikir adamlarından Ziya Gökalp ve Namık Kemal’in isimlerini göstererek, Türkiye dışında neredeyse hiçbir ülkede Namık Kemal hakkında araştırma yapılmamış olması ve birkaç edebî kitap hariç eserlerinin çevirilerinin de hiç bulunmamasından dolayı Japonya’da ilk kez hakkındaki tanıtma ve araştırma yazıları başta olmak üzere Namık Kemal’i çalışmalarında konu edinen ilk kişinin kendisi olduğunu belirtmektedir (Mori, 1967, s. 236). Mori, Namık Kemal’in Türk modern fikir

⁷⁹ 護雅夫 (1967) 「トルコの思想家——自由主義の父ナームク・ケマル——」 『講座東洋思想 7 イスラムの思想』 (pp. 236-266) 東京大学出版会

dünyasında büyük rol oynadığını belirterek onu ‘Türk liberalizmi’nin atası olarak nitelemiştir (Mori, 1967, ss. 263-264).

1978’de kaleme aldığı “アトスズと現代トルコのトゥラニズム——「灰色の狼たち」を中心に——（‘Bozkurt’ Üzerinden H. N. Atsız ve Bugünkü Türkiye’de Turanizm)⁸⁰” (*Dr. Ashikaga’nın Yetmiş Yedinci Yaş Hatırasına Orient Çalışmaları ve Hint Çalışmaları Makaleler Derlemesi*, 1978) makalesinde Türkçü fikri adamı Nihal Atsız’ı Türkiye’de Turancılık düşünceleri üzerinden kaleme almıştır.

Mori, 1958 yılından sonra toplam üç sefer üç sene Türkiye’de kalmıştır. Bu sıralarda gördüğü Türk siyasî kültürü hakkında birkaç makale kaleme almıştır: “トルコの「右翼」政党と「極右」思想とその源流 (Türkiye’de ‘Sağcı’ Parti, ‘Aşırı Sağ’ Düşünceler ve Kaynağı)⁸¹” (*Shiruku Rodo*, 3(10), 1977), “トルコにおける右翼と左翼 (Türkiye’de Sağcılar ve Solcular)⁸²” (*İslam Ekonomi Araştırmaları Merkezi Raporu*, Tokyo: Nihon Boeki Shinkokai Kaigai Keizai Joho Center, 1981) ve “トルコ——革新と伝統 (Türkiye: Yenilik ve Gelenek)⁸³” (*Dünya Ekonomik ve Bölgesel Düzeni Sempozyumu Raporu*, 1980, Tokyo: World Economic Information Services, 1981).

2.2.4. Türk Edebiyatı Üzerine Çalışmaları

Mori, Tokyo Üniversitesi’nde yüksek lisans yaparken Takeshi Shibata’dan Türkçe öğrendiğinde Nasreddin Hoca hikâyeleri ile tanışması sonucunda 1960’lı yılların başında Nasreddin Hoca hakkında makaleler kaleme almıştır. Ardından Toyo Bunko’da bulunan Türkçe ‘Nasreddin Hoca’ kitaplarını kaynak alarak bunların Japonca çevirisini “ナスレディン・ホジャ物語 トルコの知恵ばなし (Nasreddin Hoca: Türk Fıkralar)⁸⁴”

⁸⁰ 護雅夫 (1978) 「アトスズと現代トルコのトゥラニズム——「灰色の狼たち」を中心に——」 『足利博士喜寿記念オリエント学インド学論集』 (pp.331-343) 国書刊行会

⁸¹ 護雅夫 (1977) 「トルコの「右翼」政党と「極右」思想とその源流」 『月刊シルクロード』 3(10), 21-25.

⁸² 護雅夫 (1981) 「トルコにおける右翼と左翼」 『イスラム経済研究会報告書』 (pp.23-27) 日本貿易振興会海外経済情報センター

⁸³ 護雅夫 (1981) 「トルコ——革新と伝統」 『世界の経済秩序と地域秩序シンポジウム報告書 昭和 55 年度』 (pp.83-88) 世界経済情報サービス

⁸⁴ 護雅夫訳 (1965) 『ナスレディン・ホジャ物語 トルコの知恵ばなし』 (東洋文庫 38) 平凡社

(Tokyo: Heibonsha, 1965) yayımlamıştır. Mori bu kitabı hazırlarken Türkçe çevirisi için “eski ‘Tokyo Türk İlkokulu’ başkanı Sıddık Ungan Hoca, bugünkü Türkiye’de ismi tanınan, mizah ve espri yazarı olan arkadaşım Aziz Nesin ve Türkiye’deki Nasreddin Hoca araştırmalarının öncüsü ve Arif Kitabevi sahibi arkadaşım Arslan Kaynaradağ” gibi Türklerden fikir aldığını belirtmektedir (Mori, 1965a, s. 309). Japonya’da “Türk edebiyatı çalışmalarının ve Türk edebiyatı eserlerinin çevirilerinin tarihi oldukça az.” diyen Katsuda, bu alanın öncüsü olarak Mori’nin adını vererek bu kitabın Türk insanların yaşam tarzını ve değerlerini anlamak için değerli bir kaynak olduğunu söylemektedir (Katsuda, 2002, ss. 86-87).

1986-1987 yıllarında Ankara Üniversitesi’nde misafir profesör olarak çalışırken Türk yazar Aziz Nesin ile yakın ilişkileri bulunan Mori, 1982’de hakkında bir yazı kaleme almıştır: “トルコの作家アジズ・ネシンのこと (Türk Yazar Aziz Nesin Hakkında)” (*Chuo Koron*, 97(10), 1982)⁸⁵. Ayrıca Nesin’in eserlerini Japoncaya çevirdiği “口で鳥をつかまえる男 : アズィズ・ネスィン短篇集 (Short Stories of Aziz Nesin)⁸⁶” (Tokyo: Fujiwara Shoten, 2013) kitabı ölümünden sonra yayımlanmıştır.

Bunlar dışında Plano Carpini ve Rubruklu Wilhem’in seyahatnamelerinin çevirisi: “中央アジア蒙古旅行記 (Orta Asya ve Moğolistan Seyahatnameleri)” (Tokyo: Togensha, 1965); “中央アジア・蒙古旅行記 遊牧民族の実情の記録 (Orta Asya ve Moğolistan Seyahatnameleri, Konar Göçerler Gerçeğinin Kayıtları)” (Tokyo: Kofusha, 1989)⁸⁷ ve İngiliz tarihçi Steven Runciman tarafından 1965’te yazılan *The Fall of Constantinople 1453* eserinin Japonca çevirisi: “コンスタンティノープル陥落す (Konstantinopolis Düştü)” (Tokyo: Misuzu Shobo, 1969) başta olmak üzere yabancı dilde yazılan tarih eserlerini Japoncaya çevirerek bu eserleri Japon okurların ilgisine sunmuştur.

⁸⁵ 護雅夫 (1982) 「トルコの作家アジズ・ネシンのこと」 『中央公論』 97(10), 299-309.

⁸⁶ 護雅夫訳 (2013) 『口で鳥をつかまえる男 : アズィズ・ネスィン短篇集』 藤原書店

⁸⁷ 護雅夫訳 (1965) 『中央アジア蒙古旅行記 カルピニ・ルブルク』 (東西交渉旅行記全集 1) 桃源社; 護雅夫訳 (1989) 『カルピニ／ルブルク 中央アジア・蒙古旅行記 遊牧民族の実情の記録』 (光風社選書) 光風社

2.3. ÇALIŞMALARINI TEMSİL EDEN DERLEME ESERLERİ

Mori, Kuzey Asya tarihinden İslamiyet sonrası Türk tarihine kadar oldukça geniş alanlar üzerine makaleler kaleme almıştır. Fakat Mori'nin esas araştırma konusu Eski Türk tarihidir. Bu konu üzerine çalışmalarından seçilmiş Japonca makalelerinin yer aldığı üç ciltten oluşan “古代トルコ民族史研究 (Eski Türk Tarihi Araştırmaları, c. 1-3)⁸⁸” (1967, 1992, 1997) Mori'nin akademik çalışmalarını temsil eden eserlerdir.

Bu kısımda *Eski Türk Tarihi Araştırmaları* eserlerinin içeriği ve konuları hakkında bilgiler verilecektir.

2.3.1. Eski Türk Tarihi Araştırmaları I

İçindekiler:

- Önsöz
- Açıklamalar
- Birinci Bölüm: Doğu Köktürk (T'u-chüeh) Kağanlığının Siyasî ve Toplumsal Yapısı
  1. Doğu Köktürk Kağanlığında Siyasî Teşkilat
  2. Doğu Köktürk Kağanlığında Soğdlar
  3. Doğu Köktürk Kağanlığının Toplumsal Yapısı
  4. Köktürkler ile Sui ve Tang Hanedanlıklarının İlişkilerinin Değişimi
- İkinci Bölüm: Birinci Köktürk Devleti'ndeki Resmî Unvanlar Üzerine Çalışmalar
  1. Birinci Köktürk Devleti'ndeki Kağan (Qayan) Unvanı Üzerine Bir Çalışma
  2. Birinci Köktürk Devleti'ndeki Şad (Şad) Unvanı Üzerine Bir Çalışma
  3. Birinci Köktürk Devleti'ndeki Eltabâr ve İrkin Unvanları Üzerine Bir Çalışma
- Üçüncü Bölüm: Köktürk Yazıtları Üzerine Denemeler

---

⁸⁸ 護雅夫 (1967) 『古代トルコ民族史研究』 I 山川出版社; 護雅夫 (1992) 『古代トルコ民族史研究』 II 山川出版社, 護雅夫 (1997) 『古代トルコ民族史研究』 III 山川出版社

1. Ch'i-min Kağan'ın Sui Hanedanı İmparatoru Yang-ti'ye Gönderdiği Mektubun Üslubu Üzerine
  2. Siç'i ve Ssü-chih
  3. Prof. Matsuo Otagi'nin İleri Sürdüğü 'Kıtay (Ch'i-tan)' Boyunun Etimolojisi Üzerine
  4. Yenisey Yazıtlarında Geçen 'qu(o?)y' ile 'öz' Kelimelerinin Anlamları
- Ekler (Makale Tanıtmaları)
1. S. G. Klyashtorny'in Köktürk Tarihi Araştırmaları
S. G. Klyashtorny: Drevnetyurkskie runičeskie pamyatniki kak istočnik po istorii Srednej Azii [Ancient Turkic Runiform Monuments as a Source of Central Asian History]. Moskva, 1964.
  2. Liu Mau-Tsai'nin Köktürk Tarihi Araştırmaları
Liu Mau-Tsai: Die chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe) [The Chinese News on the History of the Eastern Turks (Tu-küe)]. 2 BDE., Wiesbaden, 1958.
  3. Bahaeddin Ögel'in Şad (Şad) Unvanı Araştırmaları
B. Ögel: Über die Altürkischen Schad (Sü-Baschi)-Würde [About the Old Turkish Title Sad (Sü-Baschi)]. Central Asiatic Journal, Vol. VIII, 1963.
  4. S. E. Malov'un Yenisey Yazıtları Araştırmaları
S. E. Malov: Enisejskaya pis'mennost' tyurkov. Teksty i perevody [The Yenisei Script of the Turks. Texts and Translations]. Moskva-Leningrad, 1952.
- Table of Contents (İngilizce)
- English Summary (İngilizce)

Bu eserde Mori, Köktürlere odaklanarak Eski Türkler, daha geniş kavram ile eski konargöçerlerin siyasî ve toplumsal imajını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Çince kaynaklar esas olarak kullanılırken Eski Türk dilinde yazılan Orhun Yazıtları ve Yenisey Yazıtları'ndan da yararlanarak "Japonya'nın, Kurakichi Shiratori ile Toru Haneda tarafından temeli kurulmuş ve Toshio Matsuda, Seiichiro İwasa, Hidemi Onogawa gibi

öncü araştırmacılar tarafından devam ettirilerek geliştirilmiş Köktürk tarihi çalışmalarının müthiş geleneği” (Mori, 1967, s. 6) üzerinden geliştirilen çalışma sonuçları eserde yeterince gösterilmektedir (Moriyasu, 1998, s. 473). Doktora tezinin bir kısmını içeren Mori'nin temsili eseri, 1970'de Japon Akademi Ödülü'ne layık görülmüştür.

2.3.2. Eski Türk Tarihi Araştırmaları II

İçindekiler:

- Önsöz
- Açıklamalar
- Giriş: Eski Türkler Arasında Siyaset
  1. Kuzey Asya'da Eski Konar Göçer Devletlerin Siyasî Teşkilatı
  2. Köktürk Devletleri'nin Siyasî Teşkilatı
- Birinci Bölüm: Eski Türk Tarihi Üzerine Düşünceler
  1. Böğü (Bügü)-qayan ve Fu-chü
  2. Tonyukuk Yazıtı'nda Böğü (Bügü)-qayan ile Fu-chü
  3. A-shih-te Yuan-ch'en ile Tonyukuk
  4. İkinci Köktürk Kağanlığı'nda 'Milliyetçilik'
  5. Sözde bökli Üzerine
  6. Sudzi Yazıtı Üzerine Bir Açıklama: İlk Üç Satırı Hakkında
  7. Moğolistan'dan Çıkan Wu-chu Sikkesindeki Köktürk Alfabeli Yazılar Üzerine
  8. Türgiş Bakır Sikkesindeki Yazılar Üzerine
  9. Köktürk Kağanlığındaki Soğdlar Üzerine Bir Materyal: Bugut Yazıtı
  10. Soğdların Doğu Yayılışına Dair Arkeolojik Bir Materyal
- İkinci Bölüm: Eski Türkler Arasındaki Dinî İnançlar
  1. Köktürklerin İnançları: Şamanizm Üzerine
  2. Konargöçer Devletlerde 'Kutsal Hak' Teorisi: Köktürkler Örneği

3. Aynuların İomante Festivali Üzerinden Bir Eski Türk Boyunun (Gaoche) Ata Efsanesi
  4. Eski Türklerde 'Kurt Kafalı' Tanrı Üzerine
  5. 'Bozkurt' Miti Üzerine
  6. Köktürklerde Hükümdar Görüşü
  7. Köktürklerin Tahta Geçme Töreni
  8. Köktürklerin Tahta Geçme Töreni: Ek Bölüm
- Üçüncü Bölüm: Yenisey Yazıtları Üzerine Denemeler
1. Yenisey Yazıtlarındaki "Sekiz Adaqlıg Barım" Üzerine
  2. Birinci Altın Köl Yazıtı Üzerine Bir Değerlendirme
  3. İkinci Altın Köl Yazıtı Üzerine Bir Değerlendirme
- Ekler: Kitap Eleştirileri ve Tanıtmaları
1. A. İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar, Ankara, 1954, 229 s.
  2. I. Laude-Cirtautas, Der Gebrauch der Farbbezeichnungen in den Türkdialekten [Türk Dillerinde Renk Adları]. Wiesbaden, 1961, 137 s.
  3. S. G. Klyashtorny i V. A. Livshic, "Sevrejskij Kamen [Sevrey Yazıtı]", Sovetskaja Tjurkolojia, 1971, No. 3, Bakü, str. 106-112.
  4. S. G. Klyashtorny, Runičeskaja nadpis' iz Vostočnoj Gobi [Doğu Gobi'deki Runik Harfli Yazılar], Studia Turcica, Budapest, 1971, pp. 249-258.
  5. S. G. Klyashtorny, i I. U. Sambu, Novaja runičeskaja nadpis' v Ulug-Xemskom rajone [Ulug-Hem Bölgesinde Keşfedilen Runik Harfli Yazıtlar], Ucenye zapiski XV, Tuvinskij Naucno-issledovatel'skij Institut jazyka, l,teratury i istorii, Kyzyl, 1971.
  6. D. D. Vasiliev, Korpus tjurkskih runičeskih pamjatnikov bassejna Eniseja [Codex of Türkiç Runic Monuments in the Basin of Yenisei], (pod obscej redakciej akademika A. N. Kononova. Otvetstvennyj redaktor: S. G.

Kljastornyj. Recenzenty: I. G. Dobrodomov, E. R. Tenisev), Leningrad, 1983, 127 str.

7. A. Róna-Tas, “On the Development and Origin of the East Turkic ‘Runic’ Script”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Tomus XLI (1), 1987, pp. 7-14.
8. G. Clauson, “The Origin of the Turkish ‘Runic’ Alphabet”, *Acta Orientalia XXXII*, Havniae, 1970, pp. 51-76. V. A. Livsic, “O proishzdenii drevnetjurkoskoj runiceskoj pis’mennosti”, *Arheologiceskie isskedovanija drevnego i srednevekovogo Kazahstana*, Alma-ata, 1980, str. 3-13.
9. S. G. Klyashtorny, “Mifologičeskie sjužety v drevnetjurkskih pamjatnikah [Mythlogical Plots in Ancient Turkic Inscriptions]”, *tjurkologiceskij Sbornik* 1977, Moskva, 1981, str. 117-138.

- Sonsöz
- Table of Contents (İngilizce)

Eski Türk Tarihi Araştırmaları’nın ikinci cildi, birinci cildinin yayımından 25 sene sonra 1992’de yayımlanmıştır. Bu eserde yine Köktürkler ile ilgili makaleler yer almaktayken önceki esere göre daha zengin biçimde Orhun Yazıtları ve Yenisey Yazıtları’ndan yararlanılmaktadır. Birinci cildinde 1954-1965 yılları arasında yayımlanan Köktürklerin devlet teşkilatı ve siyasî tarihi ile ilgili makaleler yer alırken, bu eserde ise Şamanizm bakımından Köktürklerin hükümdar görüşünü ve tahta geçme törenini incelemeler ve Yenisey Yazıtlarını yeniden yorumlamalar gibi halk bilimi ve etnolojiden yaklaşım yöntemini kullanarak Köktürklerin toplum, din, dil, kültürel etkileşim vs. taraflarını konu alan makaleler yer almaktadır (Moriyasu, 1998, s. 474). Bunların çoğu 1967 yılından sonra, Mori’nin Köktürk tarihi çalışmalarının önder araştırmacısı olarak başarısını kanıtladığı bir dönemde yazılmıştır.

2.3.3. Eski Türk Tarihi Araştırmaları III

İçindekiler:

- Önsöz

- Açıklamalar
- Giriş: Eski Kuzey Asya'daki Konar Göçer Devletlerin Tarihi
  - Genel Notlar: Avrasya'daki Kuzey Asya Tarihi
  - 1. Konar Göçer Devletlerin Oluşumu ve Gelişimi
    - 1.1. Hsiung-nuların Konargöçer Devleti
    - 1.2. Hsien-pilerin (Siyenpiler) ve Juan Juanların (Cücenler) Konargöçer Devletleri
  - 2. Konar Göçer Devletlerin 'Uygarlaşması'
    - 2.1. Köktürk Konargöçer Devleti
    - 2.2. Uygur Konargöçer Devleti
- Birinci Bölüm: Eski Kuzey Asya Tarihi'nin Sorunları
  - 1. Eski Doğu Asya'da Konargöçer Devletler ve Tarım Devletleri
  - 2. Hsiung-nuların Devletleri Üzerine Ön Çalışma
  - 3. Prof. O. Pritsak'ın "Die 24 Ta-ch'en; Studie zur Geschichte des Verwaltungsaufbaus der Hsiung-nu Reiche" Makalesi Üzerine
  - 4. Prof. N. Egami'nin "The Ma-nu-kuan and the Iron Culture of the Hsiung-nu" Makalesi Üzerine
  - 5. Güney Sibirya'da Han Döneminin Mimari Kalıntıları
  - 6. Hristiyan Devrinin Başında Kuzey Sibirya'da Yukarı Yenisey Nehri'nin Yerli Halkları
  - 7. *Wie-lüeh* İçerisinde Yer Alan "Hsi-jung chuan" Bölümündeki Tingling Hakkındaki Açıklamalar Üzerine
  - 8. Sözde 'Pei Tingling (Kuzey Tingling)' ve 'Hsi Ting-ling (Batı Tingling)' Üzerine
  - 9. Gaoche Hatıraları'nda Geçen Boy Adları Üzerine: Gaoche Boylarının Dağılımı
  - 10. "Tu-chin chiu chên": Kuzey Wei Hanedanlığı Altındaki Kuzey Çin Sınırında Bulunan Eski Gaoche ve Ch'ih-lei Boyları Üzerine

- İkinci Bölüm: Uygur Belgeleri Üzerine Çalışmalar
  1. Tüketim Borcuna Dair Uygur Belgesi
  2. Tekrar Tüketim Borcuna Dair Uygur Belgesi Üzerine
  3. Üzüm Bağı Satış Sözleşmesine Dair Uygur Belgesi
  4. Alım Satıma Dair Uygur Belgesi: Satıcısı ve Alıcısı Üzerine
  5. Alım Satıma Dair Uygur Belgesindeki Teminat Fıkrası
  6. Yuan Hanedanlığı'nda Arsa Alım Satımına Dair Bir Uygur Belgesi
  7. Uygurca Çevirisi Suvarṇaprabhāsa Sūtra (Altun Yaruk)
- Ayrı Bölüm:
  1. 1.-3. Cildin Endeksleri
  2. Masao Mori'nin Yayın Listesi

Üçlü eserin son cildi olan bu kitap, Mori'nin ölümünden 1 ay sonra Ocak 1997 tarihinde yayımlanmıştır. 1993'te Fujisawa'daki Mori'nin evinde Toru Hayashi, Gen Kasuya, Kayoko Hayashi ve Hikari Egawa ile Mori arasında yapılan karşılıklı konuşma, *Toruko Bunka Kenkyu (Türk Kültürü Araştırmaları)* dergisinde “わたしのテュルク (トルコ) 学事始め (Benim Türkolojiye Başlangıcım)⁸⁹” başlıklı transkripsiyon yazısı olarak yayımlanmıştır. 1990 yılından itibaren rahatsızlık yaşayan Mori, yukarıda geçen konuşmanın özetini eserin önsözü yerine koymuştur. Bu kısımda lise döneminden itibaren Hokkaido Üniversitesi'nde çalışmaya başlamasına kadar geçen döneme ait anılarını ve Türkoloji çalışmalarına nasıl başladığını detaylı bir şekilde kaydetmektedir.

Giriş ‘Eski Kuzey Asya’da Konar Göçer Devletler Tarihi’ bölümünde 1981’de yeni basım olarak yayımlanmış “北アジア史 (Kuzey Asya Tarihi)⁹⁰” kitabında Mori'nin yazdığı bir bölüm de yer almaktadır. Kitabın birinci bölümünü oluşturan ‘Eski Kuzey Asya Tarihi’nin Sorunları’ adlı bölümde on makaleden birisi hariç geri kalan hepsi Mori'nin 1948-1957 yılları arasında yayımlanmış olan Hsiung-nular, Tinglingler ve Gaocheler hakkında yazdığı makalelerdir. Mori, kaynakları kullanmada zorluk çektiği

⁸⁹ 護雅夫・粕谷元・林佳世子・林徹・江川ひかり・護道子 (1994) 「わたしのテュルク (トルコ) 学事始め」 『トルコ文化研究』 7, 1-35.

⁹⁰ 護雅夫・神田信夫編 (1981) 『北アジア史 (新版) 』 (世界各国史 12) 山川出版社

ortamda Çin resmî tarihi ve ona eşdeğer birkaç Çince kaynak ile çalışmıştır. İkinci bölüm ‘Uygur Belgeleri Üzerine Çalışmalar’ adında olup 7 makaleden oluşmakta ve bu makaleler 1960-1963 yılları arasında ve ayrıca 1967 yılında da yayımlanmıştır. Bu makaleler, 1958-1959 yılları arasında Türkiye’de ve Almanya’da Eski Türk dilini öğrendikten sonra yaptığı çalışmaların ürünleridir.

2.4. MASAO MORİ’NİN YAYINLARININ LİSTESİ

Masao Mori’nin Kuzey ve Orta Asya’daki halklar ile İslam sonrası Türkler alanlarında çeşitli konular üzerine akademik çalışmaları bulunmaktadır. Bu kısımda Masao Mori’nin akademik eserleri konuya göre sıralanmış olup Japonca başlığı ile birlikte kaynak bilgileri sunulmaktadır.

2.4.1. Kuzey ve Orta Asya’daki Halklar ile İlgili Çalışmaları

2.4.1.1. Moğollar Üzerine Çalışmaları

1. Mori, M. (1944). 探馬赤部族考序説 (Tammaci Boyu Üzerine Bir Değerlendirmeye Giriş). *Shigaku Zasshi*, 55(1), 34-69.
2. Mori, M. (1944). 元初に於ける「探馬赤部族」について (Yuan Hanedanlığı Döneminin Başlarında ‘Tammaci Boyu’ Üzerine). *Kitaajia Gakuho*, 3, 127-205.
3. Mori, M. (1952). Nökür考——「チンギス・ハン国家」形成期における—— (‘Cengiz Han Hükümeti’nin’ Oluşum Döneminde Nökür Üzerine Bir Değerlendirme). *Shigaku Kenkyu*, 61(8), 1952.
4. Mori, M. (1952). Nökör考序説——主として、主従関係成立の事情について—— (On the Relation between Noyan and Nökör). *Tohogaku*, 5, 56-68.

2.4.1.2. Hsiung-nular Üzerine Çalışmaları

1. Mori, M. (1950). 「匈奴」の国家——その予備的考察——（‘Hsiung-nu’ Devleti Hakkında Ön Değerlendirme). *Shigaku Zasshi*, 59(5), 1-21.
2. Mori, M. (1950). 『馬弩関と匈奴の鉄器文化』について (On “The Ma-nu-kuan and the Iron Culture of the Hsiung-nu”). *Minzokugaku-kenkyu*, 14(4), 71-73.
3. Mori, M. (1971). プリツァク「二四大臣——匈奴国家の統治機構史の研究——」について (On Prof. O. Pritsak’s “Die 24 Ta-ch'en; Studie zur Geschichte des Verwaltungsaufbaus der Hsiung-nu Reiche [The 24 Ta-ch'en: A Historical Study of the Administrative Structure of the Hsiung-nu Empires]”). *Shigaku Zasshi*, 80(1), 43-60.
4. Mori, M. (1973). Reconsideration of the Hsiung-nu State: A response to Professor O. Pritsak's Criticism. *Acta Asiatica*, 24, 20-34.

2.4.1.3. Gaocheler Üzerine Çalışmaları

1. Mori, M. (1948). 高車伝にみえた諸氏族名について——高車諸氏族の分布—— (Gaoche Hatıraları'ndaki Boy Adları Üzerine: Gaoche Boylarının Dağılımı). *Orientalika*, 1, 142-154.
2. Mori, M. (1953). 古代—トルコ民族（「高車」）の始祖説話について——イオマンテの研究によせて—— (İomante Çalışmaları Üzerinden Eski Bir Türk Boyunun (Gaoche) Ata Efsanesi Hakkında). *Hoppo Bunka Kenkyu Hokoku*, 8, 143-175.

2.4.1.4. Tinglingler Üzerine Çalışmaları

1. Mori, M. (1957). 丁令に関する魏略西戎伝の記事について (The Account of Ting-ling in the Hsi-jung-chuan of the Wei-liao). *Toyo Gakuho*, 40(1), 82-109.

2. Mori, M. (1957). いわゆる「北丁令」「西丁令」について (Sözde 'Kuzey Tingling' ve 'Batı Tingling' Hakkında). *Dr. Takigawa'nın Altmışınıc Yaşı Hatırasına Makaleler 1: Asya Tarihi*, içinde (ss. 57-71). Ueda: Nakazawa İnsatsu.

2.4.1.5. Cungarlar Üzerine Çalışmaları

1. Mori, M. (1951). 哈喇忽刺と巴圖爾渾台吉——準噶爾部勃興史によせて—— (Cungar Hanlığı'nın Yükseliş Tarihi Üzerinden Khara Khula ve Erdeni Batur (Batur Hontaycı)). *Prof. Dr. Wada'nın Altmışınıc Yaşı Hatırasına Asya Tarihi Makaleleri Derlemesi*, içinde (ss. 737-746). Tokyo: Kodansha.

2.4.1.6. Soğdlar Üzerine Çalışmaları

1. Mori, M. (1965). 東突厥国家内部の胡人 (Doğu Köktürk Devleti'nde Soğdlar). *Kodaigaku*, 12(1), 1-20.
2. Mori, M. (1972). 突厥帝国内部におけるソグド人の役割に関する一資料——ブグト碑文—— (Köktürk Kağanlığı'nda Soğdların Rolüne Dair Bir Materyal: Bugut Yazıtı). *Shigaku Zasshi*, 81(2), 77-86.
3. Mori, M. (1972). ソグド人の東方発展に関する考古学的一資料 (Soğdların Doğu Yayılışına Dair Bir Arkeolojik Materyal). *Yuboku Shakaishi Tankyu*, 45, 1-9.
4. Mori, M. (1978). ソグド人と中央アジア史——間野英二氏の見解について—— (Soğdlar ve Orta Asya Tarihi: Eiji Mano'nun Görüşü Üzerine). *Shiruku Rodo*, 4(2), 57-62
5. Mori, M. (1979). シルクロードとソグド人 (İpek Yolu ve Soğdlar). *Toyo Gakujutsu Kenkyu*, 18(2), 21-50.
6. Mori, M. (1979). ソグド人の東方発展に関する考古学的一資料 (Soğdların Doğu Yayılışına Dair Bir Arkeolojik Materyal). *İç Asya Tarihi Makaleler Derlemesi*, (Nairiku Ajiashigakukai, Ed.) içinde (ss. 49-57). Tokyo: Daini Kokusho Kankokai.

2.4.1.7. Köktürkler Üzerine Çalışmaları

1. Mori, M. (1948). 遊牧国家における「王権神授」という考え——トッケツ民族の場合—— (Konar Göçer Devletlerde 'Kutsal Hak' Düşüncesi: Köktürkler Örneği). *Rekishigaku Kenkyu (The Journal of Historical Studies)*, 133, 22-34.
2. Mori, M. (1954). 東突厥官称号考序説——「突厥第一帝国」に於ける可汗—— (An Introduction to the Studies of the Official Titles of the Eastern Türküt: On “Qaghan” of the “First Türküt Empire”). *Toyo Gakuho*, 37(3), 1-51.
3. Mori, M. (1956). 突厥初期可汗の系譜——伊瀬仙太郎氏に答ふ—— (The Genealogy of the Early Qaghans of T'u-ch'üeh). *Toyo Gakuho*, 39(1), 44-75.
4. Mori, M. (1958). イェニセイ・チュルクの il~äl について (Yenisey Türk Yazıtları'nda il~äl Üzerine). *Kodaigaku*, 7(2), 115-139.
5. Mori, M. (1961). 東突厥官称号考 (一) ——「突厥第一帝国」における Šad—— (Doğu Köktürk'te Resmî Unvanlar Üzerine 1: Birinci Köktürk Devleti'nde Šad). *Shigaku Zasshi*, 70(1), 1-33.
6. Mori, M. (1961). 東突厥官称号考 (二) ——「突厥第一帝国」における Šad—— (Doğu Köktürk'te Resmî Unvanlar Üzerine 2: Birinci Köktürk Devleti'nde Šad). *Shigaku Zasshi*, 70(2), 29-58.
7. Mori, M. (1961). siçï と 四至 (Siçï ve Ssü-chih). *Dr. Wada'nın Yetmişinci Yaş Hatırasına Asya Tarihi Makaleleri Derlemesi*, içinde (ss. 959-970). Tokyo: Kodansha.
8. Mori, M. (1962). イェニセイ碑文に見える qu(o?)y, öz 両語について (On the Meanings of the Words “qu(o?)y”, and “öz” in the Yenisey Inscriptions). *Toyo Gakuho*, 45(1), 1-32.
9. Mori, M. (1963). 東突厥官称号考——鉄勒諸部の俟利発と俟斤—— (On the Ssü-li-fa (Iltäbär) and the Ssü-chin (Irkin) Titles of the T'ieh-lê Tribes). *Toyo Gakuho*, 46(3), 1-36.
10. Mori, M. (1965). 「契丹」の語源について——読「突厥碑文」劄記 (1) —— (‘Kitay’ Boyunun Etimolojisi Üzerine). *Yurashia Bunka Kenkyu*, 1, 37-47.

11. Mori, M. (1965). 突厥の啓民可汗の上表文の文章——読「突厥碑文」割記 (二) —— (On Some Passages in a Memorial Presented to Yang-ti of the Sui Dynasty by Ch'i-min-qayan). *Toyo Gakuho*, 48(1), 49-79.
12. Mori, M. (1965). On Chi-li-fa 俟利發 (Eltäbär/Eltäbir) and Chi-chin 俟斤 (Irkin) of the T'ieh-lê 鉄勒 Tribes. *Acta Asiatica*, 9, 31-56.
13. Mori, M. (1966). Ch'i-min Hakan'ın Bir Çin İmparatoruna Gönderdiği Mektubun Üslubu Üzerine. Reşid Rahmeti Arat için, Ankara.
14. Mori, M. (1969). Tonyuquq碑文に見えるböğü-, bögü-qayanについて (On böğü-, bögü-qayan in the Tonyuquq Inscription). *Toyo Gakuho*, 52(1), 62-89.
15. Mori, M. (1969). böğü (bögü) qayanと匍俱 (Bögü (Bögü) qayan ve Fu-chü). *Dr. Kamata'nın Altmışınca Yaş Hatırasına Tarih Araştırmaları Makaleleri Derlemesi*, içinde (ss. 213-223). Tokyo: Kamata Hakushi Kanreki Kinen Rekishigaku Ronso Kankokai.
16. Mori, M. (1972). 阿史徳元珍とTonyuquq (A-shih-tê Yüan-chên ve Tonyuquq). *Dr. Yamamoto'nun Altmışınca Yaş Hatırasına Asya Tarihi Araştırmaları Makaleleri Derlemesi*, içinde (ss. 457-468). Tokyo: Yamakawa Shuppansha.
17. Mori, M. (1972b). Sïçï ve SŞÜ-CHIH. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6(1968), 217-223.
18. Mori, M. (1973). A-shih-tê Yüan-chên ve Tonyuquq. *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 5(1-4), 87-93.
19. Mori, M. (1974). モンゴリア出土五銖銭の突厥文字銘文考 (Moğolistan'dan Çıkan Wu-chu Sikkesindeki Köktürk Alfabeli Yazılar Üzerine Bir İnceleme). *Kokogaku Janaru (The Archaeological Journal)*, 92, 2-5.
20. Mori, M. (1975). スージ碑文の一解釈——とくに最初の三行について—— (Sudzi Yazıtı Üzerine Bir Açıklama: İlk Üç Satırı Hakkında). *Dr. Enoki'nin Altmışınca Yaş Hatırasına Asya Tarihi Makaleleri Derlemesi*, içinde (ss. 445-463). Tokyo: Yamakawa Shuppansha.

21. Mori, M. (1975). いわゆるチュルギシユ銅銭の銘文について (Türgiş Bakır Sikkesindeki Yazılar Üzerine). *Prens Mikasa'nın Altmışınca Yaş Hatırasına Oryent Çalışmaları Makaleler Derlemesi*, içinde (ss. 322-329). Tokyo: Kodansha.
22. Mori, M. (1976). 突厥碑文割記——突厥第二可汗国における「ナショナルイズム」—— (The Khosho-Tsaidam Inscriptions: Turkish (Tu-jue) “Nationalism” under the Second Turkic Khanate). *Toyoshi Kenkyu (The Journal of Oriental Researches)*, 34(4), 1-31.
23. Mori, M. (1976). Бёгю-каган н Поцзюй. *Turcologica*, Ленинград, 284-290.
24. Mori, M. (1977). いわゆる bökli について——民族学と歴史学との間—— (Sözde Bökli Hakkında: Etnoloji ve Tarih Çalışmalarının Arasında). *Dr. Namio Egami'nin Yetmişinci Yaş Hatırasına Makaleler (Etnik ve Kültür Bölümü)*, içinde (ss. 299-324). Tokyo: Yamakawa Shuppansha.
25. Mori, M. (1979). スージ碑文の一解釈——とくに最初の三行について—— (Sudzi Yazıtı Üzerine Bir Açıklama: İlk Üç Satırı Hakkında). *Proceedings The Vith International Symposium Sep. 5-9, 1978*, içinde (ss. 91-106). Seoul: National Academy of Sciences Republic of Korea.
26. Mori, M. (1981). “Bökli” veya “Bükli” Şekillerinde Transkripsiyonu Yapılan Bir Kelime Üzerine. *VIII. Türk Kongresi Ankara: 11-15 Ekim 1976 Kongreye Sunulan Bildiriler, cilt 2*, (ss. 579-582) Ankara.
27. Mori, M. (1981). The T'u-chüeh Concept of Sovereign. *Acta Asiatica*, 41, 47-51.
28. Mori, M. (1983). On the Meaning of the Word 'qut' in the Orkhon Inscriptions. *Proceedings of the Sixth East Asian Altaistic Conference*, (Jie Xian Chen, Ed.) in (pp. 39-47). Taipei: National Taiwan University.
29. Mori, M. (1984). How Should Bökli or Bükli Transcribe and Interpreted? *Memories of the Research Department of the Toyo Bunko*, 42, 139-144.
30. Mori, M. (1985). 突厥の即位儀礼 (Köktürklerin Tahta Geçme Töreni). *Shiso*, 34, 1-17.

31. Mori, M. (1985). 突厥の信仰——とくにシャーマニズムについて—— (Köktürklerin İnançları: Şamanizm Üzerine). *Dr. Tsugio Mikami'nin Yetmişinci Yaş Hatırasına Makaleler (Tarih Bölümü)*, (Mikami Tsugio Hakushi Kiju Kinen Ronbunshu Henshu İinkai, Ed.) içinde (ss. 304-319). Tokyo: Heibonsha.
32. Mori, M. (1986). イェニセイ銘文に見える"säkiz adaqlıx barım"について (Yenisey Yazıtları'ndaki "säkiz adaqlıx barım" Üzerine). *Nihon Daigaku Jinbun Kagaku Kenkyujo Kenkyu Kiyo (Studies in Humanities and Social Sciences)*, 32, 29-56.
33. Mori, M. (1986). アルトゥン・キョル第一碑文考釈 (An Interpretation of the First Altın-Köl Inscription). *Tohogaku*, 72, 1-17.
34. Mori, M. (1987). Yenisey Yazıtlarındaki "Sekiz Adaklıg Barım" Üzerine, On the "Säkiz Adaklıx Barım Adaklıg Barım" in the Yenisey Inscriptions. *Erdem*, 3(8), 349-356, 357-365.
35. Mori, M. (1987). アルトゥン・キョル第二碑文考釈 (An Interpretation of the Second Altın-Köl Inscription). "Eastern Studies" Fortieth Anniversary Volume, içinde (ss. 797-811). Tokyo: Toho Gakkai.
36. Mori, M. (1988). 突厥の即位儀礼補論 (Köktürklerin Tahta Geçme Töreni: Ek Bölüm). *Dr. Enoki'nin Uzun Yaşamının Hatırasına Asya Tarihi Makaleleri Derlemesi*, (Enoki Hakushi Shoju Kinen Toyoshi Ronso Hensan İinkai, Ed.) içinde (ss. 369-393). Tokyo: Kyuko Shoin.

2.4.1.8. Uygurlar Üzerine Çalışmaları

1. Mori, M. (1960). ウイグル葡萄園売渡文書 (A Contract Note about a Vineyard in Uyghur Language). *Toyo Gakuho*, 42(4), 22-50.
2. Mori, M. (1961). ウイグル文消費賃借文書 (Tüketim Borcuna Dair Uygur Belgesi). *Batı Bölgeleri Kültürü Araştırmaları 4: Eski Orta Asya Dillerinin Kaynakları*, (Seiiki Bunka Kenkyukai, Ed.) içinde (ss. 221-254). Kyoto: Hozokan.

3. Mori, M. (1961). A Study on Uygur Documents of Loans for Consumption. *Memories of the Reserach Department of the Toyo Bunko*, 20, 111-148.
4. Mori, M. (1961). ウィグル文売買文書——とくに、その売主と買主とについて—— (Alım Satıma Dair Uygur Belgesi: Satıcısı ve Alıcısı Üzerine). *Yuboku Shakaishi Tankyu*, 9, 1-18.
5. Mori, M. (1961). ウィグル文売買文書に於る売買担保文言 (The Clause of Warrant in the Uigur Documents of Sale and Purchase). *Toyo Gakuho*, 44(2), 1-23.
6. Mori, M. (1961). ウィグル文契約文書、特に消費賃借文書について (Uygur Sözleşme Belgesi: Özellikle Tüketim Borcuna Dair Belge Üzerine). *Toyo Bunko Nenpo 1960*, 74-75.
7. Mori, M. (1962). ウィグル語訳金光明最勝王經 (Uygurca Çevirisi Suvarṇaprabhāsa Sūtra (Altun Yaruk)). *Shigaku Zasshi*, 79(1), 66-81.
8. Mori, M. (1963). 元代ウィグル文土地売買文書一通 (Yuan Hanedanlığı'nda Arsa Alım Satımına Dair Bir Uygur Belgesi). *İwai'nin Yetmişinci Yaş Hatırasına Makaleler*, içinde (ss. 712-727). Tokyo: İwai Hakushi Koki Kinen Jigyokai.
9. Mori, M. (1964). ウィグル文売買文書——とくに、その売主と買主とについて—— (Alım Satıma Dair Uygur Belgesi: Satıcısı ve Alıcısı Üzerine). *İç Asya Tarihi Makaleleri*, (Nairiku Ajiashigakukai, Ed.) içinde (ss. 122-139). Tokyo: Daian.
10. Mori, M. (1967). ふたたびウィグル文消費賃借文書について (Tekrar Tüketim Borcuna Dair Uygur Belgesi Üzerine). *Çağdaş Öncesi Asya'da Hukuk ve Toplum (Dr. Noboru Niida'nın Ölüm Anısına Makaleler 1. Cilt)*, içinde (ss. 235-266). Tokyo: Keiso Shobo.

2.4.2. İslam Sonrası Türkler ile İlgili Çalışmaları

2.4.2.1. Timur İmparatorluğu Üzerine Çalışmaları

1. Mori, M. (1968). 内陸の王者チムール (Orta Asya'nın Kralı Timur). *Dünya Tarihi*, c. 6, içinde (ss. 371-393). Tokyo: Shueisha.

2. Mori, M. (1971). チムール帝国の世界史的役割 (Timur İmparatorluğu'nun Dünya Tarihindeki Rolü). *Chuo Koron*, 86(5), (*Rekishi to Jimbutsu Özel Sayısı*, 2), 24-42.

2.4.2.2. Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Çalışmaları

1. Mori, M. (1961). タンズイマート (Tanzimat). *Dünya Tarihi 7: İslam Kültürünün Gelişimi*, içinde (ss. 233-247). Tokyo: Chikuma Shobo.
2. Mori, M. (1968). オスマン・トルコ (Osmanlı İmparatorluğu). *Dünya Tarihi*, c. 8, içinde (ss. 397-421). Tokyo: Shueisha.
3. Mori, M. (1969). オスマン帝国の性格 (Osmanlı İmparatorluğu'nun Karakteri). *Rekishi to Chiri*, 164, 18-30.
4. Mori, M. (1970). オスマン帝国の遺産 (Osmanlı İmparatorluğu'nun Mirasları). *İslam İmparatorluğunun Mirasları*, (Johei Shimada, Ed.) içinde (ss. 342-389). Tokyo: Heibonsha.
5. Mori, M. (1970). トルコ革命 (Türk Kurtuluş Savaşı). *İwanami Semineri: Dünya Tarihi*, c. 25, içinde (ss. 451-475). Tokyo: İwanami Shoten.
6. Mori, M. (1971). オスマン帝国の改革運動 1 トルコの改革運動 (Osmanlı İmparatorluğu'nda Devrim Eylemleri 1, Türkiye'de Devrim Eylemleri). *İwanami Semineri: Dünya Tarihi*, c. 21, içinde (ss. 386-410). Tokyo: İwanami Shoten.

2.4.2.3. Türk Siyasî Fikirleri ve Toplumunu Üzerine Çalışmaları

1. Mori, M. (1966). 西欧化の矛盾——トルコ (Batılılaşma Çelişkisi, Türkiye). *Daha Fazla Bilinmesi Gereken Ülkeler*, c. 1, (Asahi Janaru Henshubu, Ed.) içinde (ss.126-134). Tokyo: Kobundo.
2. Mori, M. (1967). トルコの思想家——自由主義の父ナムク・ケマル—— (Türk Fikir Adamı: Liberalizmin Atası Namık Kemal). *Asya Felsefeleri Semineri 7, İslam Felsefeleri*, içinde (ss. 236-266). Tokyo: Tokyo Daigaku Shuppankai.

3. Mori, M. (Ed.). (1971). トルコの社会と経済 (*Türk Toplumunu ve Ekonomisi*). Tokyo: JETRO Institute of Developing Economies.
4. Mori, M. (1978). ヒュセイン・ニハール・アトスズと今日のトルコにおけるトゥラニズム運動 (Hüseyin Nihal Atsız ve Bugünkü Türkiye’de Turanizm Eylemleri). *Orient*, 20(2), 126-127.
5. Mori, M. (1978). アトスズと現代トルコのトゥラニズム——「灰色の狼たち」を中心に—— (‘Bozkurt’ Üzerinden H. N. Atsız ve Bugünkü Türkiye’de Turanizm). *Dr. Ashikaga’nın Yetmiş Yedinci Yaş Hatırasına Orient Çalışmaları ve Hint Çalışmaları Makaleler Derlemesi*, içinde (ss. 331-343). Tokyo: Kokusho Kankokai.
6. Mori, M. (1981). トルコにおける右翼と左翼 (Türkiye’de Sağcılar ve Solcular). *İslam Ekonomi Araştırmaları Merkezi Raporu*, içinde (ss. 23-27). Tokyo: Nihon Boeki Shinkokai Kaigai Keizai Joho Center.
7. Mori, M. (1981). トルコ——革新と伝統 (Türkiye: Yenilik ve Gelenek). *Dünya Ekonomik ve Bölgesel Düzeni Sempozyumu Raporu, 1980*, içinde (ss. 83-88). Tokyo: World Economic Information Services.

2.4.2.4. Türk Halk Edebiyatı Üzerine Çalışmaları

1. Mori, M. (1961). ナスレッディン・ホジャ物語 (Nasreddin Hoca Hikâyeleri). *Shigaku Zasshi*, 71(10), 61-73.
2. Mori, M. (1961). ナスレッディン・ホジャ物語——ホジャとティムール—— (Nasreddin Hoca Hikâyeleri: Hoca ve Timur). *Yuboku Shakaishi Tankyu*, 14, 1-18.
3. Mori, M. (1962). ナスレッディン・ホジャとその語物 (Nasreddin Hoca ve Hikâyeleri). *Orient*, 5(1), 33-45.
4. Mori, M. (1964). トルコにおけるナスレッディン・ホジャ研究——特にその生存年代について—— (Türkiye’de Nasreddin Hoca Hakkında Araştırmalar: Özellikle Yaşadığı Dönem Üzerine). *Ajia Afurika Bunken Chosa Hokoku*, 24, 1-22.

5. Mori, M. (1964). ナスレツディン・ホジャ物語——ホジャとティムール——
(Nasreddin Hoca Hikâyeleri: Hoca ve Timur). *İç Asya Tarihi Makaleleri*, (Nairiku
Ajiashigakukai, Ed.) içinde (ss. 182-199). Tokyo: Daian.

3. BÖLÜM

MASAO MORI’NİN TÜRKOLOJİYE ETKİSİ VE KATKISI

3.1. AKADEMİK ÇALIŞMALARININ TÜRKOLOJİYE KAZANDIRDIKLARI

Mori’nin hem öğrencilik dönemini geçirdiği hem de profesör olarak en uzun süre görev yaptığı Tokyo Üniversitesi’nde, Meiji Dönemi’nden beri Kurakichi Shiratori, Toyohachi Fujita, Watari Yanai, Hiroshi İkeuchi, Sei Wada, Namio Egami, Kazuo Enoki gibi araştırmacıların emeğiyle sürdürülen Kuzey ve Orta Asya tarihi çalışmalarının bir kolu olarak Doğu-Batı etkileşim tarihi çalışmalarının müthiş geleneği bulunmaktaydı (Moriyasu, 1997, s. 115). Mori’nin akademik çalışmaları, bu geleneğin içerisinde doğmuş olup Naonori Maeda, Toru Saguchi, Nobuo Yamada, Nobuo Kanda, Chofu Nunome, Minobu Honda, Johei Shimada, Jun Matsumura ve Hidehiro Okada gibi isimlerden oluşan bir çevrede akademik rekabet ilişkileri içinde yetişmiş, aynı zamanda alandaki büyük önder araştırmacılar Toru Haneda, Hisao Matsuda ve Seiichiro İwasa gibi isimlerden de etkilenmiştir (Moriyasu, 1997, s. 115).

3.1.1. Moğol İmparatorluğu Çalışmaları: “Nökör İncelemesi”

“Japonya’daki Kuzey ve Orta Asya tarihi araştırmalarının bir kolu olan Doğu-Batı etkileşim tarihi araştırmalarının altın çağında yetişmiş olan Mori” (Moriyasu, 1997, s. 115) akademik hayatının ilk yıllarında Moğol İmparatorluğu üzerine çalışmıştır. Mori’nin 20’li yaşlarda çalışmaya başlayıp 31 yaşındayken Türkoloji dünyasına sunduğu *Nökör* üzerine araştırmaları (“Nökör İncelemesi”), bugün Japonya’nın Moğol tarihi araştırmalarının kalitesi ve sayısı açısından dünyada önde gelen bir ülke konumunda olmasına büyük katkıda bulunmuştur (Moriyasu, 1997, s. 115).

Mori’nin “Nökör İncelemesi”, Cengiz Han hükümetinin olduğu dönem hakkındaki araştırmaları üzerinden Orta Asya’da ortaya çıkan konargöçer devletlerdeki ortak temel devlet teşkilatını son derece ampirik bir biçimde gösterdiğinden Moğol tarihi

çalışmalarında büyük önem taşımaktadır. Ayrıca Mori'nin "Nökör İncelemesi"nde belirttiği devlet teşkilatının, bütün Moğol İmparatorluğu dönemi ve hükümdarlığında da temel olarak aynı olduğu bugünkü çalışmalarda da kanıtlanmıştır. Moğol İmparatorluğu'nun devlet teşkilatı üzerine araştırmalar yapan Shimo, Moğolca *Nökör* teriminin Farsçaya çevrilince genel ad konumunda bulunduğuna dikkat etmiş ve Farsça kaynakları kullanarak Cengiz Han ailesi ile Nökörlerin ilişkilerini incelemiştir. Shimo, araştırmalarının sonunda "Nökör İncelemesi" ile aynı sonuca vardığını söylemektedir (Sato et al., 2004, s. 129). Qing Hanedanlığı ve Mançurya tarihi uzmanı Matsumura da Mançuca *gucu* terimi hakkında araştırma yapmak için Mori'nin "Nökör İncelemesi"nin oldukça işe yarar bir kaynak olduğunu açıklamaktadır (Sato et al., 2004, s. 136). Böylece Mori'nin "Nökör İncelemesi" sonraki araştırmacıların ilgili çalışmalarına büyük bir fayda da sağlamıştır.

"Nökör İncelemesi"nin şaşırtıcı noktası, Mori'nin 20'li yaşlardaki düşüncelerini 30 yaşındayken makaleye aktarmasıdır. Lisans mezuniyet tezinde konu olarak Moğol İmparatorluğu'nu ele alan Mori, *Moğolların Gizli Tarihi*'nin içeriğini 1907'deki Japonca çevirisi olan "成吉思汗實録 (Cengiz Han Vakayinamesi)"⁹¹ adlı eserden oldukça iyi bilmekteydi. Bu sırada Mori'nin B. Y. Vladimirtsov'un "蒙古社会制度史 (Moğolların İçtimai Teşkilatı)"⁹² eserinin Japonca çevirisini okuması, eserde anlatılanları doğru bulmayan Mori'yi henüz 30 yaşındayken "Nökör İncelemesi"ni yazmaya yönlendirmiştir (Sato et al., 2004, s. 137).

Akademik çalışmalara Moğol İmparatorluğu tarihinden başlayan Mori, ilk zamandan beri Moğol İmparatorluğu'nun temel devlet teşkilatının 'boylar birliği'nden oluşmuş olup; bu birliğin temel bağlarının evliliği esas alan 'simgesel aile ilişkileri' olduğunun sağlam bir şekilde farkındaydı (Sato et al., 2004, s. 137). Üstelik Çince kaynaklardan da Hsiung-nu ve Köktürkler hakkında Moğol İmparatorluğu ile ortaklaşan birçok olayı ve örnekleri de bulmuştur (Sato et al., 2004, s. 137). Bu açıdan "Nökör İncelemesi"; Mori'nin Hsiung-nu, Köktürkler ve Moğol İmparatorluğu'nun devlet yapılarının temelde aynı olduğuna net bir şekilde farkındalık kazanmasıyla yazılan bir makaledir. "Nökör İncelemesi"nde

⁹¹ 那珂通世訳 (1907) 『成吉思汗實録』 大日本図書

⁹² ベ・ヤ・ウラヂミルツオフ (1937) 外務省調査部訳 『蒙古社会制度史』 生活社; Eserin Türkçesi için bkz.: Vladimirtsov, B.Y. (1995). *Moğolların İçtimai Teşkilatı* (A. İnan, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Mori'nin hissettiği konargöçer devletlerin devlet yapılarının temeline karşı sağlam fikri, Köktürk tarihi araştırmalarını da etkilemiştir.

“Nökör İncelemesi”nin yazıldığı 1950 yıllarında Japonya’da Moğol İmparatorluğu ya da Moğol İmparatorluğu sonrası devletler araştırmalarında gereken Farsça kaynakları elde etmek neredeyse imkânsızdı. Shimo’ya göre bundan dolayı Mori, Köktürk tarihi araştırmalarına yöneldiğinden “Nökör İncelemesi”nin devamı niteliğindeki makaleyi yazamamıştı fakat ara sıra “Moğol İmparatorluğu, Moğol İmparatorluğu sonrası devletler, Selçuklu devletlerinin devlet yapıları temel olarak Hsiung-nu ve Köktürklerinki ile aynıdır.” diye anlatırdı (Sato et al., 2004, s. 137).

3.1.2. Eski Türkler ile İlgili Çalışmaları: Köktürk ve Uygur Çalışmaları

Mori, akademik çalışmaları arasındaki en büyük başarısını Köktürkler ve Uygurlar üzerine çalışmalarıyla kazanmıştır. Moriyasu, Japonya’da Orta Asya çalışmalarının bir dalı olarak ‘Eski Türkler ile ilgili çalışmalar’ın (Köktürk ve Uygur çalışmaları) iki kaynağı olduğunu söylemektedir (Sato et al., 2004, s. 127; Moriyasu, 1998, ss. 475-476): Birincisi Çince kaynakları esas alan ampirik *Saiiki-gaku*’dur (Orta Asya çalışmaları). Japonya’da Asya tarihi çalışmaları, Japonya’nın *Kokugaku* (Japon tarihi çalışmaları), Qing Hanedanlığı’nın *Kaozheng* (Qing Dönemi Çin tarih metinlerinin eleştirel ve geleneksel inceleme yöntemi) ve Avrupa’nın modern tarih çalışmalarının birleşmesinden oluşmuştur ve Asya tarihi çalışmalarının göbeğinde Orta Asya çalışmaları bulunmaktadır. O günkü Japonya’da Kurakichi Shiratori tarafında kurulan Tokyo Üniversitesi’nin Orta Asya araştırmaları önde gelmekteydi.

İkincisi ise Eski Yunan ve Latin klasikleri üzerine çalışmalar ve 17-18. yüzyılda Sanskritçenin ‘yeniden keşfedilmesi’ ile birlikte temeli kurulan Avrupa karşılaştırmalı dilbilimine dayalı Avrupa filolojisidir. Özellikle 19. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın başına kadar Orta Asya kazı ve keşif akımı sayesinde başta Sincan, Gansu ve Moğolistan olmak üzere Orta Asya’nın birçok yerinden çeşitli eski dillerin kaynaklarının bulunmasıyla Avrupa’da Orta Asya filolojisi canlanmıştır.

Avrupa’da Orta Asya keşiflerinden elde edilen kaynaklardan yararlanan makaleler yayımlanırken aralarında Köktürkler ve Uygurlar üzerine çalışmalar da bulunmaktaydı.

Japonya’da Köktürk ve Uygur çalışmalarının gelişimine bakılırsa 20. yüzyılın başında ortaya çıkan Toru Haneda, Kurakichi Shiratori ve Toyohachi Fujita gibi isimler tarafından kurulan Japonya’nın Orta Asya çalışmalarının halefi olarak tanımlanmaktadır. Haneda, Shiratori tarafından sunulan dilbilimsel ve filolojik bilgileri tarih çalışmalarına uygulama görüşüne sahip olmakla beraber Shiratori döneminde hâlâ tamamlayıcı bir yöntem olarak bulunan Orta Asya dilleri araştırmalarını da içine alarak yenilikçi çalışmalarda bulunmuştur (Moriyasu, 1998, s. 476). Özellikle Uygurca kaynaklara odaklanmasından dolayı Haneda, sonraki yıllarda ‘Japonya’daki Uygur çalışmalarının atası’ olarak adlandırılmıştır. Öte yandan Köktürk çalışmalarında ise Haneda’dan 30 yaş küçük, Mori’den 10 yaş büyük Seiichiro İwasa alanda gelecek vaat etmesine rağmen 25 yaşında vefat etmiştir. Mori’nin Köktürk çalışmalarıyla İwasa’nın yapamadıklarını devralmış olduğu söylenebilir (Moriyasu, 1998, s. 476).

Mori böyle bir akım içerisinde gelişen Asya tarihi araştırmalarında, Eski Türk dilini esas alan Almanya’da A. von Gabain, Türkiye’de R. R. Arat olmak üzere bu iki araştırmacının yanında Eski Türk dilini ve Türk filolojisini öğrenmiştir. Böylelikle Mori Eski Türk dilini esas alan Avrupa filolojisi akımını ve Çince kaynakları esas alan Japonya Orta Asya çalışmalarını Türkoloji çalışmalarında ilk defa birleştirerek Köktürk tarihi araştırmalarını son derece geliştirmiştir. Ayrıca Şamanizm gibi halk bilimi ve etnoloji açısından Eski Türk dilinde yazılan Köktürk Yazıtları ve Yenisey Yazıtları üzerine çözümlenmeler ve incelemeler konusunda yenilikçi çalışmalarda bulunarak birçok makale ve eser kaleme almıştır. Örneğin; Köktürkler ve Kırgızların Şamanizm’e inandığını, Yenisey Yazıtları’nda geçen "säkiz adaqlıx barım" ifadesinin Şamanistik ‘sekiz ayaklı at’ anlamında olduğunu, genelde ölenin üçüncü şahısla anlatılması gerektiği yazıtlarda birinci ya da ikinci şahısla anlatılmasının şamanın “kendinden geçme durumunda ölünün sözlerini kendi ağzından söyleme geleneğine dayalı” (Mori, 1987b, s. 356) olduğunu tespit etmiştir.

Yukarıda bahsedildiği gibi Mori’nin Köktürk çalışmalarında yenilikçi araştırmalar yapması ve pek çok eseri yayımlamasıyla sadece Japonya’daki Türkoloji çalışmalarına değil dünyadaki Türkoloji çalışmalarına da büyük katkıda bulunmuştur.

Mori, Kyoto Üniversitesi’nin Asya tarihi çalışmalarının temelini oluşturan ve ‘Japonya’daki Uygur çalışmalarının atası’ olarak adlandırılan Toru Haneda’nın

çalışmalarını izleyerek 1960 yıllarında Uygur sivil belgeleri üzerine çalışmaya başlamıştır. Mori ve Yamada, Orta Asya'dan bulunan Çince sözleşme belgeleri ile kolay bir şekilde karşılaştırma yapabilen Japon araştırma geleneğinden de faydalanarak Uygur sivil belgeleri çalışmalarını geliştirmiştir (Moriyasu, 1998, s. 477). Mori ve Yamada hayattayken Japonya'da Uygur sivil belgeleri üzerine çalışan araştırmacıların sayısının artması ve Japonya'nın Uygur çalışmalarının dünyada önde gelen Asya tarihi çalışmaları dalı olarak gelişmesi bu iki öncü araştırmacının Uygur çalışmalarında oluşturduğu temel sayesinde (Umemura, 1997, s. 106). Hatta Orta Asya dilleri araştırmaları ve Budist araştırmaları gibi alanlar dışında tarih araştırmalarında Uygur sivil belgelerini kaynak olarak kullanma akımının iki isim tarafından ilk defa denendiği söylenebilir (Umemura, 1997, ss. 106-107).

Mori, Haneda'nın çeviri hatasını düzelttiği “ウイグル葡萄園売渡文書 (Üzüm Bağı Alım Satımına Dair Uygur Belgesi)” makalesinde Haneda'nın yaptığı öncü çalışmalara saygı göstererek ondan şöyle söz etmektedir:

(Japonya'da) Türkoloji çalışmaları bundan (Haneda'nın makalesinin yayımlandığı 1916 yılından) beri hızlıca gelişmekte ve özellikle benzer Uygur sözleşme belgeleri, sözlükler, gramer kitaplarının art arda yayımlanması sayesinde bizim gibi sonraki yıllarda ortaya çıkan araştırmacılara araştırmalarında ve çevirilerinde sağlanan kolaylıklar Haneda'nın dönemine göre karşılaştırılamayacak kadar büyüktür... Bugün elimizden geldiği kadar doğru düşündüğümüz biçimde düzeltmeler ve makale yayımları yapmamız sadece biz sonraki araştırmacıların, dünyada Türkoloji literatürüne değil, Haneda'ya karşı da taşıdığımız bir görevdir (Mori, 1960, s. 22).

Bu sözü tutmak üzere Mori 1961'de yayımladığı “ウイグル文消費賃借文書 (Tüketim Borcuna Dair Uygur Belgesi)” makalesinde Uygurca belgelerde sözcük olarak anlaşılan fakat cümle hâline gelince anlamsız olan ifadelerin, orijinali olan Çince belgelerde kullanılan terimlerin kopyası olduğunu bularak Uygur belgelerin formatının Çince belgelerden etkilendiğini ilk kez tespit etmiştir (Moriyasu, 1998, s. 477). Böylece adı geçen makalenin Uygur sivil belgeleri çalışmalarına katkı sağlayan bir makale olarak değerlendirilmesiyle birlikte makalenin İngilizce çevirisi sayesinde ilgili alanda çalışan yurt dışındaki araştırmacılara da büyük katkı sağladığı söylenmektedir (Moriyasu, 1998, s. 477).

3.2. AKADEMİK FAALİYETLERİNİN TÜRKOLOJİYE KATKISI

3.2.1. Japonya Türkolojisine Katkısı

Mori, Eski Türk dilini öğrenmek amacıyla Türkiye'ye gittiği 1958 yılında Japonya'da Eğitim, Bilim ve Kültür Bakanlığı bünyesinde 'Asya Bölgesinin Genel Araştırmaları' adlı bir proje yürütülmeye başlanmıştır ve Toyo Bunko'da Kazuo Enoki'nin liderliğinde yürütülen 'İslam Bölgelerinin Toplumsal Yapıları' projesi kapsamında Türkçe, Arapça ve Farsça kaynakların toplanmasına karar verilmişti. Mori, bu proje kapsamında 1958-1959'da Türkiye'de kaldığı sürece çeşitli Türkçe kaynakları toplamıştır. 1960'ta Toyo Bunko araştırma üyesi olarak Japonya'ya döndükten sonra da Türkçe kaynakları toplamaya devam eden Mori, Toyo Bunko'nun Türkçe arşiv koleksiyonunun temelinin oluşturulmasında büyük katkıda bulunmuştur. Sonraki yıllarda 'Asya Bölgesinin Genel Araştırmaları' projesi, Toyo Bunko'ya kurumsal araştırma olarak devredilerek bu proje kapsamında yerel dil kaynaklarının toplanması sekiz sene boyunca devam etmiştir. Bu proje sonucunda bugün Toyo Bunko'da 11.736 Türkçe kitap bulunmaktadır (Toyo Bunko, n.d.). Bu proje sayesinde söz konusu arşivlerden yararlanarak İç Asya tarihi ve Batı Asya tarihi araştırmaları alanlarında pek çok araştırmacı yetişmiştir (Matsumura, 1997, s. 87).

Mori, Türkoloji çalışmalarında kullanmak üzere uzmanlık seviyesinde Türkçeyi öğrenmiş ilk Japon Türkolog sayılmaktadır (Sato et al., 2004, s. 132). Mori 1960'lı yıllardan beri Tokyo Üniversitesi'nde genç öğrencilere Eski Türkler konulu dersler vermekten geri kalmayıp Modern Türkiye Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Uygurca ve Eski Türk dili (Köktürkçe) öğretmek (Hattori, 1974, s. 29) genç Türkolog araştırmacıların yetişmesinde katkıda bulunmuştur. Mori üniversite dışında da akademik faaliyetlere aktif olarak katılarak genç nesil araştırmacıları yetiştirilmesinde her zaman destek olmaya gayret etmiştir. Örneğin Mori, Orta Asya araştırmacılarının bir araya geldiği Nojiriko Kurultayı'nda nesiller ve alanlar arası iletişim ve akademik bilgi alışverişinde bulunarak genç araştırmacılara gönülden yol göstermekten geri kalmamıştır. Böylelikle araştırmalarında ve öğreticiliğinde geniş bir görüşe sahip Mori'nin yetiştirdiği Eski Çağ'dan modern döneme kadar Orta Avrasya ve Batı Asya bölgelerini kapsayan, başta tarih, arkeoloji, filoloji, Budist araştırmaları, müzik olmak üzere çeşitli akademik alanlarda araştırmacılar ortaya çıkmıştır (Umemura, 1997, s. 107).

Mori, Türkiye ile Japonya arasındaki akademik değişim programının temelini oluşturmuştur. 1958-1959 yılları arasında Türkiye’de Eski Türk dili üzerine çalışan Mori, eğitim amacıyla uzun süre Türkiye’de kalan ilk Japon Türkologdur. Mori’nin Türkiye’ye gidişinden sonra 1960 yıllarının sonunda Türkiye Hükümeti tarafından burs programı kurulunca Mori’den sonraki nesil araştırmacıların Türkiye’de araştırma yapmaları mümkün hâle gelmiştir (Misawa, 2010, s. 456).

Mori akademik kurumlarda ve konferanslarda da aktif bir rol oynamıştır. 1985-1991 yılları arasında Toho Gakkai adlı akademik topluluğun yönetim kurulu başkanlığını yaparken bu topluluk tarafından yayımlanan bülteni *Tohogaku*’ya gelen çoğu makalenin Çin üzerine çalışmalardan oluştuğunu görerek Çin dışındaki Asya’nın başka bölgelerini konu alan makaleleri de bülteneye koymak gerektiğini savunmuş ve bültenin içeriğini zenginleştirmeye çalışmıştır (Sato et al., 2004 s. 139). Üstelik Mori, 1974 yılından beri Japonya Tanıtma Vakfı tarafından yürütülen ‘An Introductory Bibliography for Japanese Studies⁹³’ adlı Japon çalışmalarının İngilizce bibliyografisini derleme projesini Toho Gakkai’nin devralmasına karar vermişti ve Toho Gakkai, 1986’dan beri devam ettiği bu derleme projesi üzerinden sosyal bilimler ve beşerî bilimleri kapsayan Japonoloji çalışmalarında bulunan araştırmacılarla ilişki kurma fırsatı da elde etmişti (Sato et al., 2004 s. 139). Böylece Mori, Toho Gakkai’nin büyümesi ve kuruluşun araştırmacılar ile bağlantılarının güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Mori, 1983’te Toho Gakkai yönetim kurulu üyeliğinde bulunurken 31. CISHAAN’da (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Beşerî Bilimler Konferansı) basın işleri başkanı olarak konferans yönetiminde görev almıştır (Sato et al., 2004 s. 139). *Toho Gakkai-ho*’ya (Toho Gakkai Üyelik Bülteni) konferansın hazırlık süreci ile ilgili ve üyelerine konferans katılımına çağrı gibi yazılar vermesinin yanı sıra konferans bittikten sonra Japan Times ve Mainichi Shimbun gibi gazetelerde Japonya’da CISHAAN’ın açılmasının önemi üzerine yazılar da yayımlamıştır. Aynı zamanda konferans bildirisinin hazırlığına da katılarak CISHAAN’ın akademik sonuçlarını yayına çıkarmıştır (Sato et al., 2004 s. 139). CISHAAN’ın adını 1986’da ICANAS’a (International Conference for Asian and African

⁹³ Bu yayın sosyal bilimler bölümü ve beşerî bilimler bölümünün iki parçası olmak üzere her yıl sırayla yayımlanmaktadır. Bkz.: Toho Gakkai. (Ed.). (2003). *An Introductory Bibliography for Japanese Studies*. vol. 15, part 1, Social Sciences 2002-03. Tokyo: The Japan Foundation; Toho Gakkai. (Ed.). (2004). *An Introductory Bibliography for Japanese Studies*. vol. 15, part 2, Humanities 2003-04. Tokyo: The Japan Foundation.

Studies) değiştirerek bu konferanslar dizisinin Hamburg’da 32.’si düzenlendiğinde Mori, Nihon Gakujutsu Kaigi (Science Council of Japan) ve Toho Gakkai’nin temsilcisi olarak katılıp Yenisey Yazıtları zerine bildiri sunmuş ve kapanış konuşmasını da yapmıştır (Sato et al., 2004 s. 140). Böylelikle Mori uluslararası konferansta Japonya’nın Asya araştırmaları içerisindeki prestijinin yükseltilmesinde anlamlı bir rol oynamıştır.

3.2.2. Toyo Bunko’nun Tarihi ve Faaliyetleri

Toyo Bunko (The Oriental Library), Japonya’nın başketi Tokyo’da bulunan, tüm Asya bölgelerinin tarihi ve kültürü ile ilgili Asya araştırmalarında uzmanlaşmış bir kütüphane ve araştırma enstitüsüdür. Toyo Bunko’nun kurucusu Hisaya İwasaki, Mitsubishi şirketinin (şimdiki Mitsubishi Group) kurucusu olan iş adamı Yataro İwasaki’nin oğlu olup kendisi de iş adamıdır. Amerika Birleşik Devleti’nin Philadelphia şehrindeki Pensilvanya niversitesi’nden mezun olduktan sonra 1893’te Mitsubishi şirketinin başkanlığını devralmıştır. şirket başkanı olarak Japonya’nın sanayi gelişiminde katkıda bulunmasının yanı sıra kültürel ve toplumsal projelerde de bulunan Hisaya İwasaki, zellikle Asya araştırmaları ile ilgili kitapları toplamaya ilgi göstermiştir. İwasaki 1901’de Alman kökenli İngiliz filolog ve şarkiyatçı Friedrich Max Mller’e (1823-1900) ait Eski Hint araştırmalarına dair kaynakları satın alıp Tokyo İmparatorluk niversitesi’ne armağan etmiştir. İngiliz gazeteci George Ernest Morrison (1862-1920), 1911’den beri Çin Cumhuriyeti başkanlığı müsteşarı görevinde bulunduğu sürede Doğu Asya ile ilgili yaklaşık 24.000 kitabı (*‘Morrison Koleksiyonu’*) toplamıştır. Toyo Bunko, 1917’de Hisaya İwasaki’nin *Morrison Koleksiyonu*’nu satın alınmasıyla temeli atılarak 1924’de kurulmuştur. Asya araştırmacısı Kurakichi Shiratori, Toyo Bunko konsey üyelerinden biri olarak Toyo Bunko’nun kuruluşunda önemli rol oynamıştır.

Morrison Koleksiyonu’nda, Japonya, Mançurya, Moğolistan, Kore, Orta Asya, Pers, Batı Asya, Hindistan ve Güneydoğu Asya ile ilgili yabancı dil kaynakların koleksiyonuna eklenmesi sonucunda yaklaşık 20.000’i Çin kaynakları olmak üzere toplam 35.000 kitap bulunmaktadır. Ayrıca Hisaya İwasaki, Japonya’nın Nara Dönemi’nden sonraki Eski Japonca kaynakları; Çin’in Song, Yuan, Ming ve Qing Hanedanlıkları dönemlerindeki Eski Çince kitapları; Korece kaynakları ve Edo Dönemi’ndeki Japonca kaynakları içeren yaklaşık 38.000 kitabı toplayıp *İwasaki Koleksiyonu*’nu oluşturmuştur.

Toyo Bunko, Kütüphane Departmanı, Araştırma Departmanı, Sergi Departmanı ve İdarî İşler Departmanı'ndan oluşmaktadır. Asya araştırmaları alanında Japonya'nın hem en eski hem de en büyük araştırma kütüphanesi olan Toyo Bunko, Avrupa dilleri kaynakları, Japonca kaynakları ve Çince kaynakları içeren Asya bölgelerinin tarihî kaynaklarını kapsayan yaklaşık 950.000 kitaba sahiptir. Koleksiyonda Asya bölgeleri kaynakları olarak Doğu Asya dilleri: Japonca, Çince, Korece ve Vietnamca; Orta Asya dilleri: Moğolca, Kırgızca, Uygurca, Kazakça; Sindhi dili ve Tibetçe; Güney Asya dilleri: Sanskritçe, Birmanca, Thaica, Endonezyaca, Malayca; Batı Asya dilleri: Arapça, Farsça, Türkçe ve Osmanlıca gibi çeşitli yabancı dil kaynakları yer almaktadır. Ayrıca Toyo Bunko'da başta Masao Mori'nin Orta Asya kaynakları koleksiyonu, Kazuo Enoki'nin Asya araştırmaları ile ilgili kitap koleksiyonu ve Tatsuro Yamamoto'nun Güneydoğu Asya ile ilgili kaynak koleksiyonu olmak üzere Japonya'nın öncü Asya araştırmacılarının armağan koleksiyonları bulunmaktadır.

Toyo Bunko'nun akademik faaliyetlerine bakıldığında burada yaklaşık 80 araştırma üyesinin çalıştığı enstitüde bölgelerarası Asya araştırmaları, bölgelere göre tarih ve kültür araştırmaları ile bibliyografik araştırmalar yapılmakta ve dünya genelindeki akademik enstitüler ile Asya araştırmaları konsorsiyumu veya iş birliği anlaşmaları sağlanmaktadır. Japonca bülten *Toyo Gakuho*, İngilizce bülten *Memoirs of the Research Department of The Toyo Bunko*, makaleler derlemesi *Toyo Ronso*, tarihî kaynaklar ile ilgili bibliyografik çalışmaların ve kitap tanıtımlarının yer aldığı *Toyo Bunko Shoho*, bölgelerarası Asya araştırmaları alanındaki İngilizce çevrimiçi yayın olan *Modern Asian Studies Review* gibi periyodik yayınlarda Toyo Bunko tarafından yapılan akademik çalışmaların sonuçları bilim dünyasına sunulmaktadır. Aynı zamanda Toyo Bunko'nun bilgi havuzu *Toyo Bunko E-Resource Network Storage* (ERNEST) üzerinden hem Toyo Bunko Araştırma Departmanı tarafından yayımlanan yayınlara ve makalelere hem de Toyo Bunko araştırma üyelerinin çalışmalarına ulaşılabilir. Toyo Bunko Araştırma Departmanı tarafından düzenlenen akademik etkinlikler arasında halka açık Asya araştırmaları ile ilgili kurslar, araştırmacılara ve öğrencilere açık Asya araştırmaları alanındaki akademik sempozyumlar ve konferanslar ile bibliyografik çalışmalarda bulunan yüksek lisans ve doktora öğrencilerine açık bibliyografik çalışmaları ile ilgili dersler yer almaktadır.

3.2.3. Türkiye'ye Etkisi ve Katkısı

Mori, Türkiye'deki bir yıllık eğitimini tamamlayıp Japonya'ya döndükten sonra da toplam iki kez iki sene Türkiye'de kalarak Türkiye'deki Türkoloji çalışmalarına ve Japonca eğitimine büyük katkıda bulunmuştur. Mori, 1976-1977 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nde misafir profesör olarak Türk öğrencilere eğitim vermiştir. Sato, "Mori'nin neslinde Türkiye'deki bir üniversitede Eski Türk tarihi dersini Türkçe olarak vermenin herkesin yapabileceği bir şey olmadığını" (Sato et al., 2004, s. 135) söyleyerek Mori'nin Türkiye'de yaptıklarının büyük önem taşıdığını dile getirmektedir. Mori, 1986-1987 yılları arasında da Ankara Üniversitesi'nde misafir profesör olarak çalışarak Türkiye'de ilk Japon Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. Aynı zamanda Mori, Japon Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Japon tarihi ve kültürü, Kuzey Asya tarihi, İpek Yolu tarihi derslerini yapmasının yanı sıra Japonca dersleri vermek üzere Pulat Otkan ve Abdülhak Malkoç ile de beraber çalışmıştır.

Gülçin Çandarlıoğlu, İstanbul Üniversitesi'ndeyken Masao Mori, Zeki Velidi Togan, İbrahim Kafesoğlu, Bahaddin Ögel ile beraber çalıştığını, Mori ile Annemarie von Gabain'i ziyaret ederek Mori ve A. von Gabain ile de çalışma fırsatı bulduğunu açıklamaktadır (The Research and Educational Center for China Studies and Cross Taiwan Strait Relations, Department of Political Science, National Taiwan University, n.d.). Ayrıca adı geçen Türkologlar ile çalışmasının, hayatının akademik zenginlik açısından en önemli dönemi olduğunu ve ona çok zengin bir akademik alt yapıya sahip olma fırsatını verdiğini (The Research and Educational Center for China Studies and Cross Taiwan Strait Relations, Department of Political Science, National Taiwan University, n.d.) söylemesinden Mori'nin Türkiye'de de genç nesil Türkologların yetiştirilmesinde katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tuncer Baykara, 1976'da Hacettepe Üniversitesi'nde düzenlenen "1. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresinde" Mori ile tanıştığını hatırlamaktadır (Baykara, 1999, s. 23). Mori'nin Ankara'da bulunduğu zaman 1982'de birlikte İzmir'i ziyaret edip Ege Üniversitesi'nin Tarih ve Türk Dili bölümleri mensuplarıyla tanıştığını, 1983'te de Baykara'nın Japonya'ya gidip Mori'nin evinde Japon Türkologlar ile yılbaşını geçirdiğini anlatmaktadır (Baykara, 1999, s. 23). Baykara'nın, "Mori San'ın derslerinin ve konferanslarının tam bir ilim ziyafeti olduğunu" (Baykara, 1999, s. 24) ve Ankara'da

dinlediği iki konferansının “gerçekten Türk tarihi araştırmalarında dönüm noktası sayılabilecek özelliklerle dolu olduğunu” (Baykara, 1999, s. 24) söylemesinden anlaşıldığı gibi Mori, Türkiye Türkolojisinin gelişmesine katkı sağlamak üzere Türkiye’deki Türkologlara akademik yardımlarda bulunmuştur.

3.3. JAPONYA’DAKİ TÜRKOLOJİ ÇALIşMALARINI

3.3.1. Anadolu Türkleri ile İlgili Çalışmaları

Japonya’da Kuzey ve Orta Asya’daki Türkler ile ilgili araştırmalar yapan bir bilim dalı olarak ortaya çıkmış olan Türkoloji, günümüzde araştırma alanlarını Kuzey ve Orta Asya’dan Anadolu’ya kadar genişletmiştir. Kuzey ve Orta Asya’daki Türkler ile ilgili araştırmalar, Japonya’da esasen Çince kaynaklara dayanan Asya tarihi araştırmaları kapsamında ele alındığı için eskiden beri yapılan çalışmalar olup bu çalışmaların sayısı da hayli fazladır. Ancak tarihte Japonya ile Anadolu Türkleri arasındaki ilişkiler sınırlı oranda olduğu için Arapça, Farsça ve Osmanlıca kaynaklara dayanan Türkoloji, Japon akademik sahasına yeni girmeye başlayan bir disiplindir (Misawa, 2010, s. 453).

Kuzey ve Orta Asya’daki Türkler ile ilgili araştırmalarda Türkolojiye başlayan Mori, Türkiye’de çalışmalar yaptıktan sonra 1960’lı yıllardan itibaren Anadolu’daki Türklerle de merak duyarak ilgili çalışmalarda bulunmuştur. Bu kısımda Japonya’daki Anadolu Türkleri üzerine yapılan Türkoloji çalışmaları hakkında başlangıcını ve gelişim sürecini kısaca aktarmanın yanı sıra Mori’nin Türkoloji çalışmalarındaki konumu ve bugünkü çalışmalarının durumu hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktayız.

3.3.1.1. Öncü Türkologlar: Birinci ve İkinci Nesiller

19. yüzyılın sonunda Avrupa’nın diplomatik tarihi ve uluslararası ilişkileri alanında Japon uzmanlar “*Şark Meselesi*⁹⁴” bakış açısından Osmanlı İmparatorluğu ve Balkanlara ilgi

⁹⁴ Şark Meselesi, Avrupa’ya göre doğusunda yer alan Osmanlı İmparatorluğu ve hükmettiği bölgeler ile ilgili Avrupa ülkelerinin politika meselesi anlamında Avrupa tarafından kullanılan bir terimdir. 19. yüzyılda belirginleşen Osmanlı İmparatorluğu toprağında yaşanan çatışmalar ile ilgili Avrupa ülkelerinin uluslararası meselesi anlamında kullanılmıştır.

duymaktaydı (Suzuki, 2003, s. 119). Bu ekoldeki önemli ve öncü isimler Hosuke Nagase (1865-1926), Sentaro Kemuriyama (1877-1954), Hiroshi Ashida (1887-1959) ve Jiichi Nakayama'dır (1911-1990). 1925-1929 yılları arasında İstanbul'daki Japonya Büyükelçiliğinde başkatip ve sonrasında müsteşar olarak çalışmış ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında da Japonya başbakanlığı görevinde bulunmuş Ashida'nın, Türkiye'de kaldığı sırada çalıştığı Boğaz meseleleri (İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının seyrüsefer sistemi) ile ilgili detaylı çalışması⁹⁵ dikkat çekmektedir (Misawa, 2010, s. 455). Ashida başta olmak üzere bu ekoldeki öncü araştırmacılar çalışmalarında sadece Avrupa dilleri kaynaklarına dayanmış olup Türkolog sayılmamaktadır (Suzuki, 203, s. 119).

Anadolu Türkleri ile ilgili Türkoloji araştırmalarına bakılırsa İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan iki önemli isim bulunmaktadır. Bunlar Chishu Naito (1886-1984) ve Koji Okubo'dur (1887-1947). İkinci Dünya Savaşından önce İstanbul'daki Japonya Büyükelçiliği'nde tercüman sekreter olarak çalışmış Naito Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye ile ilgili birkaç kitap ve çok sayıda makale yazmıştır. Eserleri arasında bulunan Türk-Japon ilişkileri üzerine kaleme aldığı kitabı⁹⁶, günümüzde de bu konu ile ilgili en önemli eserlerden biridir (Misawa, 2010, s. 455). Okubo tamamen Osmanlı Türklerine ve modern Türklere odaklanarak Anadolu Türkleri ile ilgili çalışmalar yapan en eski Türkolog sayılabilir (Suzuki, 2003, s. 119). Osmanlı tarihi ve modern Türkiye ile ilgili çok sayıda makale yayımlayan Okubo, eserleri ile Japonya'ya Türkiye'yi ve Türkleri tanıtmaya çalışmıştır. Aynı zamanda Okubo, 1938'de İslam dünyasıyla ve Müslümanlarla ilgili Japonya'daki ilk akademik araştırma enstitüsü olan Kaikyoken Kenkyujo'yu (İslam Dünyası Araştırmaları Enstitüsü) kurmasıyla Japonya'daki İslam araştırmalarının temelini atılmasına büyük katkıda bulunmuştur.

İkinci nesil Türkologlar iki tipe ayrılabilir. Bunlar arasında Fujio Mitsuhashi (1909-1999), İkinci Dünya Savaşı sırasında Orta Asya'daki Türkler ve Çin'deki Tatarların tarihi üzerine araştırmalar yapmış ve savaştan sonra çalışma alanını değiştirerek Anadolu Selçukluları ve Osmanlı İmparatorluğu tarihi üzerine araştırmalar yapmaya başlamıştır (Misawa, 2010, s. 455). Mitsuhashi Osmanlıca ve Türkçe kaynaklardan yararlanarak devşirme, ilmiye teşkilatı, tımar sistemi gibi konularda makaleler kaleme almıştır

⁹⁵ 芦田均 (1930) 『君府海峡通航制度史論』 巖松堂

⁹⁶ 内藤智秀 (1931) 『日土交渉史』 泉書院

(Misawa, 2010, s. 455). Mitsuhashi'nin Anadolu'ya göç eden Türklerin tarihi ve Osmanlı tarihi üzerine yazdığı iki kitabı⁹⁷, Japonya'daki Anadolu Türkleri tarihi çalışmalarının gelişiminde büyük katkı sağlamıştır.

Diğer ikinci nesil Türkologlar arasında Akira Haneda (1910-1989) ve Masao Mori (1921-1996) yer almaktadır. Bu iki Türkolog, Çince kaynaklara dayanarak Orta Asya'daki Türkler üzerine araştırmalar yapmalarının yanı sıra Anadolu'daki Türklerin tarihi ile ilgili çalışmalarda da bulunmuştur. Asya tarihi araştırmacısı Toru Haneda'nın oğlu Akira Haneda, esasen Orta Asya ve Ming Hanedanlığı dönemindeki Batı Çin sınırı tarihi uzmanı olup ilgili birkaç önemli makalesi bulunmaktadır. Haneda Ming Hanedanlığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler üzerine bir eser⁹⁸ de kaleme almıştır.

Kuzey ve Orta Asya'daki Türklerin tarihi üzerine uzman bir Türkolog olan Mori, Türkiye'de kaldıktan sonra Anadolu'daki Türklerin tarihi ve edebiyatına ilgi duyarak çok sayıda ilgili makale kaleme almıştır. Aynı zamanda Osmanlı'nın son dönemi ve modern Türkiye'nin siyasî fikirleri ile ilgili Namık Kemal ve Nihal Atsız üzerine makaleler de kaleme almıştır. Akademik araştırmalarının yanı sıra Toyo Bunko'daki Türkçe arşiv koleksiyonunun temelini oluşturmuştur. Öte yandan genç nesil Türkologların yetişmesine de katkıda bulunmuştur.

3.3.1.2. Üçüncü Nesil Türkologların Ortaya Çıkışı

Üçüncü nesil Türkologlar, 1960 yıllarının sonunda ve 1970 yıllarının başında ortaya çıkmıştır. 1965'te Türkiye Hükümeti tarafından düzenlenen burs programı bu neslin ortaya çıkışında önemli bir rol oynamıştır (Suzuki, 2003, s. 120). Burslu öğrenci statüsünde Türkiye'de kalarak araştırma yapma şansı bulan bu nesil Türkologlar, Türkçe ve Osmanlıca kaynaklara dayanarak Anadolu Türkleri sahasında araştırmalarda bulunmuştur. Bu neslin en büyükleri arasında Koichiro Koyama, Yuzo Nagata ve Kunihiro Shidara bulunmaktadır.

Tokyo Üniversitesi'nde Mori'nin öğrencisi olan Koyama, erken dönem Osmanlı tarihi üzerine uzman bir Türkologdur. Koyama, 1967'de yayımladığı makalesinde

⁹⁷ 三橋富治男 (1964) 『トルコの歴史』 紀伊國屋書店.; 三橋富治男 (1966) 『オスマン=トルコ史論』 吉川弘文館

⁹⁸ 羽田明 (1965) 「明帝国とオスマン帝国」 『西南アジア研究』 14, 95-100.

Aşıkpaşazade Tarihi'ni ele alarak ilk dönem Osmanlı Devleti'nin devlet teşkilatını ortaya çıkarmaya çalışmış, 1971'de de kaynak incelemesi ve tarihsel kaynak eleştirisi açısından *Aşıkpaşazade Tarihi* üzerine bir makale kaleme almıştır. 1970-1980'li yıllarda Modern Türk Edebiyatı üzerine çalışmalar yapmasıyla Japonya'daki Modern Türk Edebiyatı üzerine yapılacak olan çalışmaların temelini oluşturmuştur.

Nagata ve Shidara, Mitsuhashi'nin öğrencileriydi. Türkiye Hükümeti burslusu ilk Japon öğrenci olan Nagata, İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde doktora programını tamamlamıştır. Nagata, Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik tarihi üzerine uzman olup Japonca dışında birçok Türkçe eseri de bulunmaktadır. Öte yandan Toyo Bunko'nun hem Osmanlıca ve Türkçe arşivlerinin zenginleştirilmesini hem de Osmanlı tarihi üzerine Osmanlıca elyazmalarının mikrofilmlerinin tedarik edilmesini sağlamıştır (Misawa, 2010, s. 457).

Yüksek lisans programını Ankara'da tamamlayan Shidara, Osmanlı'nın son döneminin siyasî tarihi, özellikle de Jön Türkler tarihi üzerine araştırmalar yapmıştır (Misawa, 2010, s. 457; Suzuki, 2003, s. 120).

Kyoto Üniversitesi'nden Juten Oda, esasen Orta Asya'daki Türkler ile ilgili filoloji çalışmalarında uzman bir Türkologdur. Aynı zamanda Osmanlı'nın ilk dönemi üzerine ve Ali Ekber tarafından kaydedilen Çin seyahatnamesi olan *Hıtâyname* üzerine eserleri bulunmaktadır.

Tokyo Üniversitesi'nde Masao Mori'den Türkçe öğrenmiş Suzuki, Osmanlı sosyo-siyasi tarihi üzerinde uzmandır. Öte yandan İslam dünyasının düzeni ve Osmanlı yemek tarihi üzerine eserler kaleme almıştır.

Yamauchi hem Osmanlıca hem de Rusça kaynaklara dayanarak Türk inkılabı sırasındaki Türkiye'nin uluslararası ilişkileri üzerine çok sayıda makale yazmıştır. Ayrıca Osmanlı-Mısır ilişkileri, Sultan Galiyev, Enver Paşa vs. farklı konularda akademik eserler kaleme almıştır.

Kuzey ve Orta Asya'daki Türkler üzerine çalışan Hisao Komatsu'nun, 19. yüzyılda Orta Asya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler hakkındaki eserleri ve Rus-Japon Savaşından sonra Japonya'yı ziyaret eden Kazan Tatarı ilim adamı Abdurreşid İbrahim'in Japonya seyahatnamesinin çevirisi de bulunmaktadır. Komatsu'nun düzenlediği “テュル

クを知るための61章 (Türkleri Bilmek İçin 61 Bölüm)⁹⁹” kitabında seçkin Japon araştırmacılar tarafından kaleme alınan Kuzey ve Orta Asya’dan Anadolu’ya kadar Türkler hakkında tarih, dil, din, ideoloji, Türkoloji çalışmaları ve Türk dünyası ile Japonya gibi çeşitli konularda yazılar yer almaktadır.

Yukarıda adı geçen Türkologlar dışında bahsedilmesi gereken bazı araştırmacılar ise şunlardır: 16. yüzyıldaki Orta Asya tarihi üzerine çalışan Toru Horikawa Osmanlı İmparatorluğu ile Orta Asya arasındaki ilişkiler hakkında makaleler yayımlamıştır. Mete Tunçoku Kyoto Üniversitesi’nden doktora unvanı alan Türk Türkologdur. Tunçoku’nun doktora tezi düzeltilip sonrasında kitap olarak basılmıştır ve o kitapta Tanzimat dönemindeki Osmanlı İmparatorluğu ve Meiji devrindeki Japonya’da yabancı müşavirlerin rolü hakkında kapsamlı incelemeler yapılmıştır. Bu eser Türk araştırmacı tarafından yapılan ilk Japonca akademik monografidir (Suzuki, 2003, s. 123).

3.3.1.3. Dördüncü Nesil ve Dahası

1970’li yılların ortasından 1980’li yıllara kadar dördüncü nesil Türkologlar ortaya çıkmıştır. Üçüncü ve dördüncü nesillerin arasında yaş açısından önemli bir fark olmasa da üçüncü nesil Türkologların öğrencisi olarak yetişen araştırmacı sayısı çoktur (Misawa, 2010, s. 457).

Bunlar arasında Masami Arai, Masao Mori’nin en genç öğrencilerinden biridir. Arai Osmanlı siyasi fikirleri ve modern Türkiye tarihi üzerine araştırmalar yapmıştır.

Fujio Mitsunashi’den sonra Anadolu Selçuklu Devleti üzerine çalışan Japon araştırmacı bulunmamaktaydı fakat Kozo İtani, kapsamlı şekilde betimleyici kaynaklardan yararlanarak Anadolu Selçuklu Devleti’nin siyasî tarihi hakkında detaylı çalışmalar yapmıştır (Suzuki, 2003, s. 122). Öte yandan Osmanlı’nın ilk devirlerindeki abideler üzerine de makaleler yazmıştır (Misawa, 2010, s. 458).

13.-17. yüzyıllardaki Osmanlı İmparatorluğu üzerine çok sayıda çalışma bulunmakta olup bu çalışmalar iki kola ayrılabilir: Birincisi Osmanlıca elyazmaları hakkında olanlar;

---

⁹⁹ 小松久男編著 (2016) 『テュルクを知るための61章』 明石書店

ikincisi ise Osmanlı belgeleri ve defterleri gibi arşiv kaynakları üzerine olanlardır (Misawa, 2010, s. 458).

Elyazmaları üzerine çalışan araştırmacılar arasında Jin Yonebayashi, Hidemitsu Shintani, Koji İmazawa, Hiroyuki Ogasawara, Yasushi İmamatsu gibi isimler yer almaktadır (Misawa, 2010, s. 458).

Osmanlı arşiv kaynaklarına dayanarak araştırma yapan Japon Türkologlardan Kayoko Hayashi, vakıf müessesesi üzerine makaleler yazmıştır (Misawa, 2010, s. 458).

İlk dönem Osmanlı kaynaklarına dayanan sosyo-ekonomik tarih üzerine çalışan araştırmacılar arasında Nobuo Misawa, Mamoru Tada, Kumiko Saito, Tsuyoshi Konno, Hikari Egawa ve Yutaka Horii gibi isimler bulunmaktadır (Misawa, 2010, s. 458).

18. yüzyıldan Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasına kadarki dönem üzerine çalışan araştırmacılar ya Osmanlı belge ve defterleri gibi arşiv kaynaklarına dayanarak ya da söz konusu dönemde basılan gazete ve dergi gibi medya kaynaklarına dayanarak çalışmalarda bulunmaktadır. Arşiv kaynaklarına dayanan araştırmacılar arasında Yoichi Takamatsu, Kaori Komatsu, Jun Akiba, Yoko Uno, Masako Matsui, Kenji Fujiki, Tetsuya Sahara, Tatsuya Yoshida, Masayuki Ueno, Kiyohiko Hasebe ve Shoko Takahata gibi isimler çeşitli konularda çalışmalar yapmıştır (Misawa, 2010, s. 459).

Gazete ve dergi gibi medya kaynaklarına dayanarak çalışan araştırmacılar arasında ise Yumi İshimaru, Hiroaki İto, Shin Sasaki, Nobuyoshi Fujinami gibi isimler bulunmaktadır (Misawa, 2010, s. 459).

Japonya'da Türkiye Cumhuriyeti üzerine çalışmalar fazla bulunmamaktadır. Misawa, bunun ikinci nesil Türkologlardan sonra ortaya çıkan Türkologların çoğunun tarihçi olmasıyla izah edilebildiğini açıklamaktadır (Misawa, 2010, s. 459). Gen Kasuya, Fumiko Sawae, Noriko Nakayama, Hiroshi Nagaba, Yasushi Hazama ve Kaoru Murakami gibi araştırmacılar bu alanda çalışmalar yapmaktadır (Misawa, 2010, s. 459).

3.3.1.4. Bugünkü Orta ve Kuzey Asya'daki Türkler ile İlgili Çalışmaları ve İlgili Akademik Teşekküller

Bugünkü Japonya'daki Kuzey ve Orta Asya Türkleri ile ilgili çalışmalara bakıldığında Kobe Kadın Üniversitesi Tarih Bölümü'nde doçent olarak çalışan Kosetsu Suzuki,

Köktürk tarihi ve Eski Türk yazıtları üzerine araştırmalar yapmaktadır. Osaka Üniversitesi'nde profesör görevinde bulunan Dai Matsui, Eski Uygur ve Moğol belgeleri üzerine çalışan bir Türkologdur. Osaka Üniversitesi'nde profesör olan Takashi Osawa, Türk tarihi ve Köktürk, Uygur ve Moğol İmparatorluğu dönemlerindeki eski yazıtlar üzerine tarihî ve filolojik çalışmalar yapmaktadır. Köktürk tarihi üzerine araştırmalar yapan Shigeo Saito, Osaka Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Hokkaido Üniversitesi Slav ve Avrasya Araştırmaları Merkezi'nde araştırma üyesi olan Tomomi Murakami, arkeoloji ve antropoloji çalışmaları bakımından Orta Asya'da keşfedilen boyalı ve dokumalı kumaşları ele alarak eski yaşam kültürü ve kültür etkileşimi üzerine çalışmalar yapmaktadır.

Bugünkü Japonya'da devlet üniversitesi olan Tokyo Yabancı Diller Üniversitesi ve Osaka Üniversitesi, anabilim dalı olarak Türkçe bölümüne sahiptir. Bu üniversitelerde Türkçe derslerinin yanı sıra tarih, dil, siyaset, toplum ve kültür başta olmak üzere çeşitli alanlardan dersler verilmektedir. Bunların dışında da çok sayıda üniversitede Türkçe kürsüsü ve Türkoloji ile ilgili kürsüler bulunmaktadır.

20. yüzyılın başlarında Kozui Otani'nin liderliğinde Orta Asya Keşif Heyeti tarafından gerçekleştirilen keşif gezisinde Orta Asya'dan birçok tarihî kaynak toplanmıştır. Bu koleksiyonlar, bugün Çin, Kore ve Japonya'daki müzelerde ve kütüphanelerde bulunmaktadır. Kyoto'da bulunan Ryukoku Üniversitesi Omiya Kütüphanesi'nde başta Budist kitaplar ve sutra nüshaları, Çince ve Asya dillerinin tarihî belgeleri, duvar resimleri ve boyalı kumaşlar gibi sanat eserleri ve arkeolojik malzemeler olmak üzere 9.000'i aşan Otani Koleksiyonu materyalleri bulunmaktadır. Bunun dışında da Tokyo Ulusal Müzesi (Tokyo), Kyoto Ulusal Müzesi (Kyoto), Goto Müzesi (Tokyo), Mitsui Bunko (Tokyo), Japonya Milli Meclis Kütüphanesi (Tokyo), Otani Üniversitesi (Kyoto), Tokyo Üniversitesi Toyo Bunka Kenkyujo (Asya Araştırmaları Enstitüsü) vb. teşekküllerde Orta Asya koleksiyonu materyalleri bulunmaktadır.

Japonya'daki Türkoloji çalışmaları ile ilgili akademik enstitüler arasında Toyo Bunko öne çıkmaktadır. Toyo Bunko'da Türkçe, Arapça, Farsça, Osmanlıca ve Batı dilleri başta olmak üzere çeşitli dillerde yazılan kaynakların arşiv koleksiyonları mevcuttur. İlgili arşiv koleksiyonunun temelini kurmasında katkıda bulunan Enoki ve Mori gibi

araştırmacılar sayesinde sonraki nesil Japon Türkologlar Toyo Bunko'daki arşiv kaynaklarından da yararlanma imkânı bulunmaktadır.

Prens Takahito Mikasa'nın önderliğinde 1954'te Nihon Oriento Gakkai (The Society for Near Eastern Studies in Japan), 1984'te de Nihon Chuto Gakkai (Japan Association for Middle East Studies) kurulmuştur. Bu akademik teşekküllere bugün Japon Asya araştırmacılarının çoğu üye olmakta ve düzenli olarak akademik konferanslar ve sempozyumlar düzenleyerek başta Türkoloji olmak üzere Japonya'daki Asya çalışmalarının gelişmesine katkıda bulunmaktadırlar. Yukarıda adı geçen kurumlardan ilkinden yılda iki sayı çıkarılan *Orinetto* (Japonca) ve bir sayı çıkarılan *Orient* (İngilizce) dergileri yayımlanmaktadır.

1975'te Prens Takahito Mikasa'nın önderliğinde *Ortadoğu Kültürü Merkezi* kurulmuştur. Merkeze bağlı müze ve kütüphane bulunmasının yanı sıra Türkiye'de Kırşehir Kaman'da arkeolojik araştırmalar yapılması amacıyla 1998'de Ortadoğu Kültürü Merkezi'ne bağlı Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü (Japanese Institute of Anatolian Archaeology) de kurulmuştur.

3.4. MASAO MORİ'NİN YETİŞTİRDİĞİ BİLİM ADAMLARI

3.4.1. Koichiro Koyama

Koichiro Koyama, Tokyo Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü'nde okurken hem Mori'nin derslerini almış hem de ondan Türkçe öğrenmiştir. Akademik çalışmalarda Türkçe ve Osmanlıca kaynakları kullanan Koyama, 1967'de yayımladığı “オスマン朝の始祖オスマンと「オスマン集団」の性格 (Osman and the First Organization of the Ottoman Turks)¹⁰⁰”de (*Toyo Gakuho*, 50(3), 37-78) 15. yüzyılın ikinci yarısında yazılan vakayinâme *Aşıkpaşazade Tarihi*'ni ele alıp ilgili kaynaklar ile önceki araştırmalardan yararlanarak Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman'ın soyunu ve ilk dönem Osmanlı devlet teşkilatını incelemiştir. 1971'de ise kaynak incelemesi ve tarihsel kaynak eleştirisi

¹⁰⁰ 小山皓一郎 (1967) 「オスマン朝の始祖オスマンと「オスマン集団」の性格」 『東洋学報』 50(3), 37-78.

açısından *Aşıkpaşazade Tarihi* üzerine “初期オスマン史書アシク・パシヤ・ザーデ・ターリヒについて (An Early Ottoman Chronicle Âşikpaşazâde Târîhi)¹⁰¹” (*İslam Sekai*, 8, 1-24) bir makale kaleme almıştır.

Koyama, 1970-1980’li yıllar arasında Eski Orta Asya kaynaklarını ele alarak “オグズ=カガン説話(1) (On the Legend of Oghuz Qaghan I)¹⁰²” (*Hoppo Bunka Kenkyu*, 7, 19-63) ve “マフムード・カシュガリー「トルコ・アラビア語辞典」に見えるチュルク称号 (Turkish Titles as seen in Maḥmūd al-Kāshgharī’s Divān Lughat al-Turk.)¹⁰³” (*Hoppo Bunka Kenkyu*, 11, 39-61) gibi makalelerini yayımlamıştır.

Modern Türk Edebiyatı üzerine de çalışan Koyama, Japonya’daki Modern Türk Edebiyatı üzerine çalışmaların temelini oluşturmuştur. 1983’te Modern Türk Edebiyatı eseri olan Yaşar Kemal’in *İnce Memed* romanını incelediği “アナトリアの山賊(eşkiya)—《インジェ=メメッド》(İnce Memed)をめぐって (About An Anatolian Bandit (eşkiya): Ince Memed)¹⁰⁴” başlıklı bir makaleyi yayımlamıştır. 1990’lı yıllarda Yahya Kemal’in İstanbul ile ilgili yazıları üzerine incelediği bir makalesi “ヤヒヤ・ケマルの『イスタンブール論』について (Yahya Kemal’s Essays on Istanbul)¹⁰⁵” (The Annual Report on Cultural Science of the Faculty of Letters, Hokkaido University, 42(4), 65-112) ve Sait Faik’in kısa hikâyelerini Japoncaya çevirdiği bir kitabı “サイト・ファーイク『イスタンブール短編集』 (S. Faik, Short Stories of Istanbul)¹⁰⁶” da yayımlanmıştır.

3.4.2. Takao Moriyasu

Takao Moriyasu, 1969’dan itibaren 1970’li yıllar boyunca Tokyo Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü’nde Mori’nin derslerini almıştır. Tokyo Üniversitesi’nde doktora

¹⁰¹ 小山皓一郎 (1971) 「初期オスマン史書アシク・パシヤ・ザーデ・ターリヒについて」 『イスラム世界』 8, 1-24.

¹⁰² 小山皓一郎 (1974) 「オグズ=カガン説話(1)」 『北方文化研究』 7, 19-63.

¹⁰³ 小山皓一郎 (1977) 「マフムード・カシュガリー「トルコ・アラビア語辞典」に見えるチュルク称号」 『北方文化研究』 11, 39-61.

¹⁰⁴ 小山皓一郎 (1983) 「アナトリアの山賊(eşkiya)—《インジェ=メメッド》(İnce Memed)をめぐって」 護雅夫編『内陸アジア・西アジアの社会と文化』 山川出版社, 717-734.

¹⁰⁵ 小山皓一郎 (1994) 「ヤヒヤ・ケマルの『イスタンブール論』について」 『北海道大学文学部紀要』 42(4), 65-112.

¹⁰⁶ 小山皓一郎編・訳 (1997) 「サイト・ファーイク『イスタンブール短編集』 響文社.

öğrencisiyken Fransa Hükümeti burslusu olarak 1978-1980 yılları arasında Paris'te okuma şansını kazanmıştır. İslam öncesi Orta Asya tarihi uzmanı Moriyasu, Çin'in Dunhuang ve Turfan bölgelerinden keşfedilen tarihî belgeleri, Eski Türk yazıtları ve Çince kaynakları ele alarak çalışmalar yapmıştır. Akademik kariyerinin büyük bir bölümünü Osaka Üniversitesi'nde çalışarak geçirmiştir.

1970'li yıllardan beri Uygur Maniheizm tarihini araştıran Moriyasu, 1980'li yılların sonlarında ziyaret ettiği Çin'in Pekin, Gansu ve Uygur bölgelerinde Eski Uygur tarihi ve Maniheizm tarihi ile ilgili belgeleri ve tarihî kalıntıları incelemiştir. Moriyasu, 1991'de yayımlanan Uygur-Maniheizm tarihi üzerine bir tezi “ウイグル=マニ教史の研究 (A Study on the History of Uighur Manichaeism: Research on Some Manichaeic Materials and their Historical Background)¹⁰⁷” ile Osaka Üniversitesi'nden doktor unvanını almıştır. 2015'te de Uygur-Maniheizm tarihi üzerine bir eser “ウイグル=マニ教史関係史料集成 (Uygur-Maniheizm Tarihi ile İlgili Kaynaklar Derlemesi)¹⁰⁸” yayımlamıştır.

Moriyasu'nun çok sayıda Uygur tarihi ve Uygur sivil belgeleri üzerine eseri bulunmaktadır. 1993'te Nobuo Yamada tarafından yazılan ve Juten Oda, Peter Zieme, Hiroshi Umemura ve Takao Moriyasu tarafından hazırlanan üç ciltli eser “ウイグル文契約文書集成 (Sammlung Uigurischer Kontrakte; Uygur Sivil Belgeleri Derlemesi)¹⁰⁹” hem Japonca hem de Almanca olarak yayımlanmıştır. 2004'te de “中央アジア出土文物論叢 (Orta Asya'da Keşfedilen Tarihî Belgeler Üzerine Makaleler Derlemesi)” eserini yayımlamıştır. Moğolistan'da bulunan tarihî kalıntılar ve yazıtlar üzerine saha incelemeleri de yapan Moriyasu, “モンゴル国現存遺蹟・碑文調査研究報告 (Moğolistan'da bulunan Tarihî Kalıntıları ve Yazıtları İnceleme ve Araştırma Raporu)¹¹⁰” konuyla ilgili birkaç makale kaleme almıştır.

¹⁰⁷ 森安孝夫 (1991) 「ウイグル=マニ教史の研究」 『大阪大学文学部紀要』 31-32, 248 pp.

¹⁰⁸ 森安孝夫 (2015) 「ウイグル=マニ教史関係史料集成」 『近畿大学国際人文科学研究会紀要』 137 pp.

¹⁰⁹ 山田信夫著, 小田壽典, P. ツィーメ, 梅村 坦, 森安孝夫共編 (1993) 『ウイグル文契約文書集成』 全 3 巻, 大阪大学出版会: Yamada, N.; Oda, J., Zieme, P., Umemura, H., & Moriyasu, T. (Eds.). (1993). *Sammlung uigurischer Kontrakte*. 3 vols., Osaka: Osaka University Press.

¹¹⁰ 森安孝夫, A. オチル共編 (1999) 『モンゴル国現存遺蹟・碑文調査研究報告』 大阪大学文学研究科内中央ユーラシア学研究会.

Öte yandan Orta Asya tarihî belgelerinden yararlanarak İpek Yolu ticareti ve kültürel etkileşim üzerine de çalışan Moriyasu, 2007’de “シルクロードと唐帝国 (İpek Yolu ile Tang Hanedanlığı)¹¹¹” ve 2015’te “東西ウイグルと中央ユーラシア (Doğu ve Batı Uygurlar ile Orta Avrasya)¹¹²” gibi eserleri de yayımlamıştır.

3.4.3. Masami Arai

Masami Arai, Masao Mori’nin en genç öğrencilerinden biridir. 1976’da Tokyo Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü’nü bitirdikten sonra Tokyo Üniversitesi Asya Tarihi Anabilim Dalı’nda yüksek lisans ve doktora programlarına devam etmiştir. Arai, 1979-1981 yılları arasında İstanbul Üniversitesi’nde araştırmalarda bulunmuştur. 1984’te doktora programını tamamladıktan sonra Osaka Şehir Üniversitesi Tarih Bölümü’nde öğretim üyesi olarak ve sonra da Tokai Üniversitesi Batı Asya Araştırmaları Bölümü’nde doçent olarak görev yapmıştır. 1995’ten itibaren 2017’de emekli olana kadar Tokyo Yabancı Diller Üniversitesi Yabancı Diller Fakültesi Türkçe Bölümü’nde profesör olarak çalışmıştır. Arai, 2013’te Türk Tarih Kurumu şeref üyesi seçilmiştir.

Arai, Osmanlı siyasi fikirleri üzerine araştırmalar yapmıştır: “ナムク・ケマルをめぐる二、三の問題点 (Some Topics in the Life and Thought of Namık Kemal)¹¹³” ve “トルコのナショナリズム思想に関する一考察：ズィヤ・ギョカルプを中心に (A Study of Turkish Nationalist Thought: With Special Reference to Ziya Gökalp)¹¹⁴” makalelerinde Namık Kemal ve Ziya Gökalp’ın siyasi fikirlerini milliyetçilik düşüncesi bakımından incelenmiştir. Arai’nin Jön Türklerin siyasi fikirleri ve hareketleri üzerine kaleme aldığı çalışmalar, 1992’de İngilizce eseri “Turkish Nationalism in the Young Turk Era¹¹⁵” ve 1994’te Türkçe eseri “Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği¹¹⁶” adıyla yayımlanmıştır.

¹¹¹ 森安孝夫 (2007) 『シルクロードと唐帝国』 講談社

¹¹² 森安孝夫 (2015) 『東西ウイグルと中央ユーラシア』 名古屋大学出版会

¹¹³ 新井政美 (1977) 「ナムク・ケマルをめぐる二、三の問題点」 『史学雑誌』 86(4), 45-61.

¹¹⁴ 新井政美 (1978) 「トルコのナショナリズム思想に関する一考察：ズィヤ・ギョカルプを中心に」 『史学雑誌』 88(2), 55-75.

¹¹⁵ Arai, M. (1992). *Turkish Nationalism in the Young Turk Era*. Leiden: E.J.Brill.

¹¹⁶ Arai, M. (1994). *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği* (Tansel Demirel Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ayrıca Yakın-Modern Çağ Türkiye tarihi ile ilgili çalışmalar kaleme alan Arai, 1699'dan 1999'a kadarki Türkiye'nin genel tarihini anlattığı “トルコ近現代史(Modern Türkiye Tarihi)¹¹⁷” ve Batı Dünyasıyla ilişkileri açısından Türk tarihini yeniden düşündüğü “オスマン vs. ヨーロッパ (Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı Avrupa)¹¹⁸” gibi eserler yayımlamıştır. Öte yandan Arai, 2005'te Beyazıt Devlet Kütüphanesi ile Tokyo Yabancı Diller Üniversitesi'nin ortak projesi kapsamında Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nin Osmanlıca süreli yayınlarının düzenlenmesi ve korunması projesine de katılmıştır.

3.4.4. Gülçin Çandarlıoğlu

Gülçin Çandarlıoğlu, İslam öncesi Orta Asya Türk Tarihi uzmanı bir Türkologdur. 1964'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olmuştur. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Umumi Türk Tarihi kürsüsüne asistan olan Çandarlıoğlu, Zeki Velidi Togan'ın danışmanlığında 1967'de “Sarı Uygurlar ve Kansu Bölgesi Kabileleri” başlıklı bir tezle doktor unvanını almıştır. Çandarlıoğlu, İstanbul Üniversitesi'ndeyken Zeki Velidi Togan, İbrahim Kafesoğlu ve Bahaeddin Ögel'in rehberliğinde çalışmıştır.

Çandarlıoğlu, 1968-1970 yılları arasında Tayvan'da araştırma yaptıktan sonra 1970-1971 yılları arasında Tokyo Üniversitesi'nde Masao Mori'nin öğrencisi olarak onun yanında çalışmıştır. Aynı zamanda Toyo Bunko'nun araştırma departmanında ve kütüphanesinde Mori'nin danışmanlığında çalışmıştır. Mori 1976-1977 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nde misafir profesör olarak çalıştığı sırada da Çandarlıoğlu'nun onunla beraber çalışma fırsatı olmuştur. 1964-1986 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Umumi Türk Tarihi kürsüsünde görevine devam eden Çandarlıoğlu, 1986'dan itibaren 2009'da emekli olana kadar Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Tarih Fakültesi Türk Devletleri Tarihi kürsüsü'nde ve Manas Uluslararası Türk-Kırgız Üniversitesi Orta Asya Araştırmaları Merkezi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde profesör olarak çalışmıştır.

¹¹⁷ 新井政美 (2001) 『トルコ近現代史』 みすず書房

¹¹⁸ 新井政美 (2002) 『オスマン vs. ヨーロッパ』 講談社

Tayvan’da araştırma yaptığı sırada Çince öğrenen Çandarlıoğlu, Çin Yıllıkları gibi Çince kaynaklardan yararlanarak çalışmalar kaleme almıştır. Çandarlıoğlu, 2003’te başta Hsiung-nular, Köktürkler ve Uygurlar olmak üzere Kuzey ve Orta Asya’da yaşamış İslam öncesi Türklerin tarihi ve onların içtimaî, siyasî, iktisadî, dinî ve kültür yapıları üzerine çalıştığı “İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü¹¹⁹” adlı eserini yayımlamıştır. 2013’te yayımlanan “Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü¹²⁰”nde Uygur Devletlerinin tarihi ve onların içtimaî, siyasî, iktisadî, dinî ve kültür yapıları hakkında Çince kaynaklardaki bilgiler değerlendirilmiş ve Çince kaynaklardaki ilgili bölümlerin Türkçe tercümeleri verilmiştir. Aynı yılda yayımlanan “Sarı Uygurlar ve Kansu Bölgesi Kabileleri¹²¹” eserinde Çandarlıoğlu, Sarı Uygurlar ile Kansu bölgesindeki kavimleri onların birbirleriyle olan ilişkileri üzerinde durarak incelemiştir. Üstelik esere yararlandığı Çince kaynakların Türkçe tercümesini de eklemiştir.

---

¹¹⁹ Çandarlıoğlu, G. (2003). *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

¹²⁰ Çandarlıoğlu, G. (2013). *Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

¹²¹ Çandarlıoğlu, G. (2013). *Sarı Uygurlar ve Kansu Bölgesi Kabileleri*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

SONUÇ

Bu çalışmada Japonya'nın Türkoloji alanında en önemli Türkologlarından biri olan Prof. Dr. Masao Mori'nin hem hayatını biyografik biçimde çizerek hem de yaptığı araştırmalarına odaklanarak, Mori'nin nasıl ve hangi çevrede yetişip nasıl bir eğitim gördüğünü, öğrenim hayatının akademik çalışmalarını nasıl etkilediğini ve çalışmalarının Türkoloji literatürüne neler kazandırdıklarını ortaya çıkarmaya çalıştım.

Masao Mori, iki büyük dünya savaşlarının arasında doğdu. Savaşların etkisiyle ekonomik dalgalanma geçiren Japonya, diğer taraftan sosyo-politik açıdan demokratik ve liberal değişikliklerin yaşandığı dönemdeydi. O günkü Japonya'da okul öncesi eğitim yeni başlamış sayılırdı. Budist rahibi olan Masao Mori'nin babası çocuk eğitimini önemseyen biriydi ve Mori babasının kurduğu anaokulunda çocuk eğitimi görmüştü. Bu konuda babasının rolü son derece önemliydi. Mori küçük yaştan beri halk masalları ve halk şenlikleri ile temas kurarak büyümüştür. Mori'nin yaşadığı bu tür tecrübeler, sonraki yıllarda halk bilimi ve etnolojiye karşı meraklarının doğmasına vesile olmuştur.

Mori memleketinde ortaöğretimi tamamladıktan sonra ilk dönem yükseköğretimini Kyoto'daki Devlet Üçüncü Lisesi'nde görmüştür. O zamanki Japonya'da "numaralı lise" yani elit okulu olarak bilinen devlet liseleri, üniversiteye hazırlık eğitimi verme özelliği de taşımaktaydı. Böyle bir ortamda Mori hem derslere hem de spora odaklanarak lise hayatını geçirmiştir. Özellikle lisede gördüğü Fujita Hoca ve Doi Hoca'nın dersleri, Mori'nin halk bilimine ve etnolojiye karşı ilgisini arttırmıştır. Aynı zamanda Doi Hoca ve Abe Hoca'nın derslerinden Asya tarihine ilgi duyan Mori, Abe Hoca'nın tavsiyesiyle Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Asya Tarihi Bölümü'ne girmiştir. Başta Kurakichi Shiratori olmak üzere öncü araştırmacıların temelini kurduğu Asya tarihi çalışmalarının geleneğini taşıyan Tokyo Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü'nde Mori'nin bilim çalışmaları başlamış ve Nobuo Yamada, Nobuo Kanda ve Chofu Nunome gibi sınıf arkadaşlarıyla birlikte yetişmiştir. Mori, bölümde Çin filolojisi ve Çince kaynaklara dayanan Asya tarihini okumasının yanı sıra Wada Hoca'nın dersinde Moğol tarihine de ilgi duymaya başlamıştır. Böylelikle Mori, Sei Wada'nın danışmanlığında Moğol İmparatorluğu ve Yuan Hanedanlığı dönemindeki devlet teşkilatı ve toplumsal yapıyla bağlantılı bir askerî sistem olan *Tammaci* üzerine mezuniyet tezi yazmıştır.

Mori'nin üniversite hayatı, İkinci Dünya Savaşı'nın tam ortasında idi. Savaştan dolayı üç senede üniversiteyi bitiren Mori, yüksek lisansa devam edecekken savaşa katılmak zorunda kalmıştır. Mori, Hiroshima Etajima'daki Deniz Harp Okulu'nda önce askerlik eğitimi gördükten sonra yedek subay öğrencilerine *Kokushi* (Japon tarihi) okutmuştur. Mori'ye göre asker üniformalı olmasına rağmen yaptığı görev “sivil öğretmeninki” ile aynıydı. Üstelik Deniz Harp Okulu'nda verilen tarih eğitiminde *Kokoku-shikan* görüşü hâkimdi. Mori hiç istemediği hâlde yapılması zorunlu olan Japon tarihi dersini vermiştir. Böylece Mori'nin askerlik hayatı, rahatsız ve zorlayıcı bir dönem olarak geçmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle beraber üniversiteye geri dönen Mori, savaş sonrası Japonya'da zorlukla geçinirken özgürce bilim çalışmalarında bulunabilme sevinci ile akademik çalışmalarına odaklanmıştı. Bu sırada Mori, Naonori Maeda'nın önderliğinde kurulan Hoppo-shi (Kuzey Asya tarihi) Araştırmaları Topluluğu ve Moğolca, Türkçe, Farsça vb. dil kurslarına katılmış ve Mori'nin Türkoloji çalışmalarının temeli oluşturulmuştur.

Hokkaido Üniversitesi ve Tokyo Üniversitesi'nde görev yapan Mori, 1958-1959 yılları arasında Türk filolojisi ve Eski Türk dilleri (Köktürkçe ve Uygurca) çalışmak amacıyla Almanya'ya ve Türkiye'ye gitmiştir. Bu, Mori'nin akademik çalışma hayatındaki dönüm noktası olmuştur. Japonya'ya döndükten sonra Tokyo Üniversitesi'nden doktor unvanını alan Mori, 1981'de emekli olana kadar 25 yıl Tokyo Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü'nde çalışarak çok sayıda öğrenciyi yani genç nesil Türkologları yetiştirmiştir. Bu sırada Sovyetler Birliği'ndeki Leningrad Üniversitesi'nde, Türkiye'deki İstanbul Üniversitesi'nde ve Ankara Üniversitesi'nde misafir profesör olarak yurtdışında da akademik faaliyetlerde bulunan Mori; A. von Gabain, R. R. Arat, A. Temir, Z. V. Togan, B. Ögel ve S. G. Klyashtorny gibi Türkologlarla birlikte çalışmıştır.

Türkiye'deki Mori'nin akademik faaliyetlerine bakılırsa İstanbul Üniversitesi'nde Türk öğrencilere Türk tarihi dersini vererek Türkiye Türkolojisi'ne katkıda bulunmuştur. Ayrıca Ankara Üniversitesi'nde Japon Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün kuruluşuna emek harcayarak Türkiye'deki Japonca eğitiminin temelini kurmasında da önemli rol oynamıştır. Japonya Türkolojisi'ne bakılırsa Mori Türkiye'de kaldığı sırada Türkçe kaynakları toplayarak Toyo Bunko'nun Türkçe arşiv koleksiyonunun temelini oluşturulmasına büyük katkıda bulunmuştur. Üstelik Türkiye'de uzun süre kalan ilk

Japon Türkolog olarak Türkiye ile Japonya arasındaki akademik değişimin temelini oluşturmuş ve genç araştırmacıların Türkiye’de araştırma yapma fırsatını elde etmesinde katkıda bulunmuştur. Bunun dışında Mori; Japonya’da Toyo Bunko, Shigakukai, Toho Gakkai, Orta Doğu Kültürü Merkezi vb. akademik kurumlarda idari görevlerde bulunarak Japon bilim dünyasında da önemli rol oynamıştır.

Mori ilk başta Hsiung-nu ve Moğolların devlet teşkilatları üzerine araştırmalar yapmıştır. Özellikle Mori’nin Moğol İmparatorluğu’ndaki *Nökör* hakkında kaleme aldığı “Nökör İncelemesi” başlıklı yazısı, bugünkü Japonya’nın Moğol tarihi çalışmalarının gelişimine büyük katkı sağlamış bir makaledir.

Mori’nin Köktürk tarihi ve Uygur sivil belgeleri araştırmaları, akademik çalışmaları arasındaki en büyük başarılarını temsil etmektedir. Mori, Köktürk tarihi çalışmalarında Çince kaynaklara dayanan Japonya’nın Asya tarihi çalışmalarının araştırma yöntemi ile Almanya’da ve Türkiye’de öğrendiği Eski Türk dilleri bilgisi ve Eski Türk dilleri kaynaklarına dayanan Türk filoloji metodolojisini birleştirip çok sayıda makale kaleme almıştır. Ayrıca tarih, filoloji, halk bilimi ve etnoloji gibi çeşitli bilim dallarının yaklaşımlarını birleştirerek Köktürk tarihi üzerine çalışmıştır. Öte yandan Uygur sivil belgeleri çalışmalarında bulunan Mori, Uygur çalışmalarında uzmanlaşmış Nobuo Yamada ile beraber Japonya’daki Uygur çalışmalarının ilerlemesine katkı sağlamıştır.

Kuzey ve Orta Asya tarihi uzmanı Mori, Türkolojinin geniş alanlarında ilgi ve bilgi sahibiydi (Takamatsu, 2018, s. 14). 1958-1959 yılları arasında Türkiye’de kalması, Mori’nin Selçuklu Devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu gibi Kuzey ve Orta Asya’dan Anadolu’ya göç etmiş, İslamlaşma yaşayan Türklere ilgi duymasına vesile olmuştur. Mori uzmanlık alanında önemli çalışmalar yaparken başta Namık Kemal ve Nihal Atsız olmak üzere Türk siyaseti, toplumu ve kültürü hakkında birçok makale yazmıştır. Türk edebiyatıyla da ilgilenen Mori, Nasreddin Hoca ve Aziz Nesin’in hikâyelerini Japoncaya çevirmiştir.

Prof. Dr. Masao Mori, Türkoloji kapsamında hem Kuzey ve Orta Asya tarihi sahasında hem de Anadolu’daki Türkler sahasında çok sayıda başarılı çalışmalar yapmıştır. Japonya’daki faaliyetlerden geri kalmayıp yurtdışında da aktif olarak akademik faaliyetler gösteren Mori’nin, dünya çapında Türkoloji çalışmalarına katkıda bulunan bir Türkolog olduğu kabul edilebilir.

KAYNAKÇA

- Baykara, T. (1999). Prof. Dr. Masao Mori (1921-1996). *Bilge*, 19, 23-24.
- Çandarlıoğlu, G. (2019). *Prof. Dr. Masao Mori'nin Köktürkler Ders Notları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Hattori, S. (1974). The Studies of the Turkic Languages in Japan after World War II. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1973-1974, 25-39.
- Katsuda, S. (2002). The Development of the Study of Turkish Linguistics and Literature in Japan -Concentrating on Turkologists since 1970-. *Orient*, 37, 84-90,
- Kishida, T. (2001). Kayoheru Yume wa Konron no Kourei no Kanata Gobi no Hara. *Shinryo Bunko Kobosho*. c. 8, (Sanko Jishokai, Ed.), içinde (ss. 12-37). Kyoto: Sanko Jishokai. 岸田達也 (2001) 「通へる夢は崑崙の高嶺の此方ゴビの原」三高自昭会編『神陵文庫 紅萌抄』第8巻 (pp. 12-37) 財団法人三高自昭会.
- Matsumura, J. (1991). Mori Masao İwasawa Yoshihiko Ryou sensei no Koki wo İwatte. *Shiso*, 48, 70-72. 松村潤 (1991) 「護雅夫・岩澤愿彦両先生の古稀を祝って」『史叢』48, 70-72.
- Matsumura, J. (1997). Mori Masao Sensei Tsuitou. *Shiso*, 57, 85-87. 松村潤 (1997) 「護雅夫先生追悼」『史叢』57, 85-87.
- Misawa, N. (2010). Japonya'daki Türkoloji Araştırmaları: Anadolu Türkleri Üzerine Araştırmalar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8(15), 453-472.
- Mori, M. (1960). A Contract Note about a Vineyard in Uyghur Language. *Toyo Gakuho*, 42(4), 22-50. 護雅夫 (1960) 「ウイグル葡萄園売渡文書」『東洋学報』42(4), 22-50.
- Mori, M. (Çev.). (1965a). *Nasreddin Hoca Monogatari Toruko no Chiebanashi*. Tokyo: Heibonsha. 護雅夫訳 (1965a) 『ナスレディン・ホジャ物語 トルコの知恵ばなし』 (東洋文庫 38) 平凡社.
- Mori, M. (1965b). Shiratori Kurakichi to Naito Konan. *Asahi Shimbun Yukan (Akşam Baskısı)*, 10 Ağustos, 5. 護雅夫 (1965b) 「白鳥庫吉と内藤湖南」『朝日新聞』8月20日付夕刊5.

- Mori, M. (1966a). Sakan na Soren no Nihon Kenkyu: Nichi-so Kokangakusha Daiichigou toshite. *Asahi Shimbun Yukan*, 21 Mayıs, 9. 護雅夫 (1966a) 「盛んなソ連の日本研究 日ソ交換学者第一号として」 『朝日新聞』 5月21日付夕刊9.
- Mori, M. (1966b). Soren no Toyogaku ni Tsuite: Leningrad Daigaku Toyogakubu wo Chushin ni. *Shiso*, 507, 77-86. 護雅夫 (1966b) 「ソ連の東洋学について——レニングラード大学東洋学部を中心に——」 『思想』 507, 77-86.
- Mori, M. (1967). *Kodai Toruko Minzokushi Kenkyu*. c. 1. Tokyo: Yamakawa Shuppansha. 護雅夫 (1967) 『古代トルコ民族史研究』 1, 山川出版社.
- Mori, M. (1977a). Toruko de Toruko Minzokushi wo Kougi. *Mainichi Shimbun Yukan (Akşam Baskısı)*, 20 Haziran, 5. 護雅夫 (1977a) 「トルコでトルコ民族史を講義」 『毎日新聞』 6月20日付夕刊5.
- Mori, M. (1977b). Toruko de Torukoshi wo Oshieta Watashi. *Chuo Koron*, 92(11), 148-158. 護雅夫 (1977b) 「トルコでトルコ史を教えた私」 『中央公論』 92(11), 148-158.
- Mori, M. (1981). Rekishi wo Manabu to İukoto: Wakaki Gakuto eno Tegami. *Chuo Koron*, 96(5), 116-129. 護雅夫 (1981) 「歴史を学ぶということ——若き学徒への手紙」 『中央公論』 96(5), 116-129.
- Mori, M. (1985a). Toruko Minzokushi ni Miserarete 1, Sougen to Oasis no Hitobito no Shuhen 1. *Tozai Kosho*, 4 (1), 23-26. 護雅夫 (1985a) 「トルコ民族史に魅せられて 1『草原とオアシスの人々』の周辺(1)」 『季刊東西交渉』 4(1), 23-26.
- Mori, M. (1985b). Toruko Minzokushi ni Miserarete 2, Sougen to Oasis no Hitobito no Shuhen 2. *Tozai Kosho*, 4(2), 14-18. 護雅夫 (1985b) 「トルコ民族史に魅せられて 2『草原とオアシスの人々』の周辺(2)」 『季刊東西交渉』 4(2), 14-18.
- Mori, M. (1985c). Toruko Minzokushi ni Miserarete 3, Sougen to Oasis no Hitobito no Shuhen 3. *Tozai Kosho*, 4(3), 20-24. 護雅夫 (1985c) 「トルコ民族史に魅せられて 3『草原とオアシスの人々』の周辺(3)」 『季刊東西交渉』 4(3), 20-24.
- Mori, M. (1987a). Toruko no Atsui Manazashi: Nihongaku Kouza Kaisetsu kara Kaette. *Asahi Shimbun Yukan*, 19 Kasım, 5. 護雅夫 (1987a) 「トルコの熱いまなざし 日本学講座開設から帰って」 『朝日新聞』 11月19日付夕刊5.

- Mori, M. (1987b). Yenisey Yazıtlarındaki “Sekiz Adaklıg Barım” Üzerine. *Erdem*, 3(8), 349-356, 357-365.
- Mori, M. (1992). *Kodai Toruko Minzokushi Kenkyu*. c. 2. Tokyo: Yamakawa Shuppansha. 『古代トルコ民族史研究』 2, 山川出版社.
- Mori, M. (1997). *Kodai Toruko Minzokushi Kenkyu*. c. 3. Tokyo: Yamakawa Shuppansha. 護雅夫 (1997) 『古代トルコ民族史研究』 3, 山川出版社.
- Moriyasu, T. (1998). Masao Mori-cho, *Kodai Toruko Minzokushi Kenkyu Dai 3 Kan. Toyoshi Kenkyu* 57(3), 473-482. 森安孝夫 (1998) 「<批評・紹介>護雅夫著 古代トルコ民族史研究 第 III 卷」 『東洋史研究』 57(3), 473-482.
- Nagata, Y. (2001). Japonya, IV. Ülkede İslâm ve Şarkiyat Çalışmaları. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c. 23, 575-576. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.
- Nagata, Y. (2016). VI Türkçüğü Dai 57-sho Nihon. *Türk wo Shirutameno 61-sho*, (Hisao Komatsu, Ed.), içinde (ss. 331-335). Tokyo: Akashi Shoten. 永田雄三 (2016) 「VI テュルク学 第 57 章 日本」 小松久男編著 『テュルクを知るための 61 章』 明石書店/
- Sato, T., Katayama, A., Moriyasu, T., Shimo, H., Koyama, K., Matsumura, J., & Yanase, H. (2004). Reminiscences of the late Prof. Dr. Mori Masao (1921-1996): His Scholarship and Personality as a Savant of History of Northern and Central Asia. *Tohogaku*, 108, 122-149. 佐藤次高, 森安孝夫, 志茂碩敏, 小山皓一郎, 松村潤, 柳瀬廣 (2004) 「先学を語る——護雅夫博士——」 『東方学』 108, 122-149.
- Suzuki, T. (2003). From Central Asian Studies to Anatolian Studies: A Century of Turkish Studies in Japan. *Orient*, 38, 117-134.
- Suzuki, T. (2018). Wtashi no Osman-shi Kenkyu no Kaisou: Watashi no Hikaku-shi eno Michi no Daiichidankai. *İslam Sekai Kenkyu (Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies)*, 11, 172-185. 鈴木董 (2018) 「私のオスマン史研究の回想:私の比較史への道の第一段階」 『イスラム世界研究』 11, 172-185.
- Takamatsu, Y. (2018). Japonya'da Osmanlı Tarihi Araştırmaları. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 51, 13-18.
- Umemura, H. (1997). Mori Masao Sensei wo Shinonde. *Toyo Gakuho*, 79(1), 105-111. 梅村坦 (1997) 「護雅夫先生を偲んで」 『東洋学報』 79(1), 105-111.

Elektronik Kaynaklar

- Monbu-sho (Japonya Eğitim Bakanlığı). (1981). Youchien no Sosetsu 第一章第二節 五 幼稚園の創設. *Gakusei Hyakunenshi* 学制百年史, 23 Mayıs 2019 tarihinde http://www.mext.go.jp/b_menu/hakusho/html/others/detail/1317591.htm adresinden erişildi.
- Nagahama-shi Motohama-cho Isshin-ji. (2000). 13 Mayıs 2019 tarihinde <http://www.kokokujitanbo.com/nagahama-c-17-2.htm> adresinden erişildi.
- The Research and Educational Center for China Studies and Cross Taiwan Strait Relations, Department of Political Science, National Taiwan University. (n.d.). Comparative Epistemologies for Thinking China: Röportaj Serisi- Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu. 23 Mayıs 2019 tarihinde <http://www.china-studies.taipei/comm2/InterviewTurk2.pdf> adresinden erişildi.
- Toyo Bunko. (n.d.). Torukogo Tosho Online Kensaku Kekka (Türkçe Kitaplar Arama Sonuçları). 8 Haziran 2019 tarihinde <http://124.33.215.236/open/TurkishQueryResult.php?sw1=&sw2=&sw3=&andor=&and&UNIT=20&ORDERBY1=author&searchtype=keyword&navizonestart=1> adresinden erişildi.

EK 1

MASAO MORI'NİN ESERLERİNİN LİSTESİ¹²²

KİTAPLAR

1. (1956) 『近代以前の東洋』 (社会科歴史文庫 4) 三省堂. (1956). *Yeni Çağ Öncesi Asya*. Tokyo: Sanseido.
2. 護雅夫, 中金武彦, 戸田通男編 (1960) 『世界史演習 1200 題』 山田書院. Mori, M., Nakagane, T., & Toda, M. (1960). *Dünya Tarihi 1200 Soru*. Tokyo: Yamada Shoin.
3. 堀米庸三, 護雅夫 (1966) 『高校世界史講義』 三省堂. Horigome, Y., & Mori, M. (1966). *Lise Dünya Tarihi Semineri*. Tokyo: Sanseido.
4. (1967) 『古代トルコ民族史研究』 1, 山川出版社. (1967). *Eski Türk Tarihi Araştırmalar*. c. 1. Tokyo: Yamakawa Shuppnsa.
5. (1967) 『遊牧騎馬民族国家——“蒼き狼”の子孫たち——』 講談社. (1967). *Atlı Konar Göçerler Devlet: 'Mavi Kurtların' Oğulları*. Tokyo: Kodansha.
6. 護雅夫, 別枝達夫 (1968) 『大世界史 9 絹の道と香料の島』 文藝春秋. Mori, M., & Besshi, T. (1968). *Büyük Dünya Tarihi 9: İpek Yolu ve Baharat Adası*. Tokyo: Bungei Shunju.
7. (1970). *Political Structure of the Ancient Nomadic State in Mongolia*. Moscow: Nauka Publishing House. EN¹²³
8. (1973) 『よくわかる世界史』 旺文社. (1973). *Dünya Tarihi*. Tokyo: Obunsha.
9. (1974) 『李陵』 (中公叢書) 中央公論社. (1974). *Li Ling*. Tokyo: Chuo Koronsha.

¹²² Bu liste, “古代トルコ民族史研究 3” (Mori, M. *Eski Türk Tarihi Araştırmaları*. c. 3, 1997) kitabına ekli ayrı ciltte yer alan, Masao Mori'nin Eserleri Listesi Yayın Komitesi tarafından hazırlanmış “Masao Mori'nin Eserleri Listesi”ne dayanmıştır. Ayrıca, hem orijinal listede bulunan eksikler tamamlanarak ve düzeltmeler yapılarak, hem de eserlerin başlıklarının Türkçe çevirisi eklenerek hazırlanmıştır. İngilizce başlığı bulunan eserler için Türkçe çevirisi konulmamıştır.

¹²³ Künye sonunda EN işaretli olan İngilizce, TR işaretli olan Türkçe, DE işaretli olan Almanca ve RS işaretli olan Rusça yayınlar olup hiçbir işaret olmayan Japonca eserlerdir.

10. 杉勇, 前嶋信次, 谷泰, 護雅夫, 縫田清二, 久保田誠一, 牟田口義郎 (1974) 『アラブの世界——その歴史と文化——』 (朝日ゼミナール双書) 朝日新聞社. Sugi, İ., Maejima, S., Tani, Y., Mori, M., Nuida, S., Kubota, S., & Mutaguchi, Y. (1974). *Arap Dünyası: Tarihi ve Kültürü*. Tokyo: Asahi Shinbunsha.
11. 栗原益男, 山口修, 護雅夫 (1974) 『世界の歴史 6 宋朝とモンゴル』 (教養文庫 826) 社会思想社. Kurihara, M., Yamaguchi, O., & Mori, M. (1974). *Dünya Tarihi 6: Song Hanedanlığı ve Moğolistan*. Tokyo: Shakai Shisosha.
12. 三上次男, 護雅夫, 佐久間重男 (1974) 『人類文化史 4 中国文明と内陸アジア』 講談社. Mikami, T., Mori, M., & Sakuma, S. (1974). *İnsan Kültürü Tarihi 4: Çin Medeniyeti ve Orta Asya*. Tokyo: Kodansha.
13. (1975) 『よくわかる中国歴史』 (中学よくわかるシリーズ) 旺文社. (1975). *Çin Tarihi*. Tokyo: Obunsha.
14. (1976) 『古代遊牧帝国』 (中公新書 437) 中央公論社. (1976). *Eski Konar Göçer Devletler*. Tokyo: Chuo Koronsha.
15. 護雅夫, 牟田口義郎 (1978) 『世界の歴史 22 アラブの覚醒』 講談社. Mori, M., & Mutaguchi, Y. (1978). *Dünya Tarihi 22: Arapların Uyanışı*. Tokyo: Kodansha.
16. 塚原鉄雄, 護雅夫, 根本峰好 (1978) 『54年版傾向と対策 小論文』 (大学入試対策シリーズ 18) 旺文社. Tsukahara, T., Mori, M., & Nemoto, M. (1978). *1954 Eğilim ve Önlem: Kısa Makale*. Tokyo: Obunsha.
17. 前嶋信次, 三上次男, 陳舜臣, 加藤九祚, 護雅夫, 森豊...近藤悦朗 (1978) 『続・私のシルクロード』 朝日新聞社. Maejima, S., Mikami, T., Shunshin, C., Kato, K., Mori, M., Mori, Y., ...Kondo, E. (1978). *Benim İpek Yolu'm*. Tokyo: Asahi Shinbunsha.
18. 塚原鉄雄, 護雅夫, 根本峰好 (1979) 『55年版傾向と対策 小論文』 (大学入試対策シリーズ 18) 旺文社. Tsukahara, T., Mori, M., & Nemoto, M. (1979). *1955 Eğilim ve Önlem: Kısa Makale*. Tokyo: Obunsha.
19. 塚原鉄雄, 護雅夫, 根本峰好 (1980) 『56年版傾向と対策 小論文』 (大学入試対策シリーズ 15) 旺文社. Tsukahara, T., Mori, M., & Nemoto, M. (1980). *1956 Eğilim ve Önlem: Kısa Makale*. Tokyo: Obunsha.

20. (1981)『中央アジア史——シルクロードに興亡した国々——』（現代アジア論 I）旺文社. (1981). *Orta Asya Tarihi: İpek Yolunda Ortaya Çıkan ve Çöken Devletler*. Tokyo: Obunsha.
21. 加藤九祚, 長沢和俊, 護雅夫 (1983)『シルクロード』（読書マップ）筑摩書房. Kato, K., Nagasawa, K., & Mori, M. (1983). *İpek Yolu*. Tokyo: Chikuma Shobo.
22. (1984)『草原とオアシスの人々』（人間の世界歴史 7）三省堂. (1984). *Bozkır ve Vahadaki İnsanlar*. Tokyo: Sanseido.
23. 井上靖, 司馬遼太郎, 陳舜臣, 榎一雄, 樋口隆康, 護雅夫...NHK 取材班 (1984)『すべての道はローマに通ず イスタンブール・ギリシャ・イタリア』（シルクロードローマへの道 第十二巻）日本放送出版協会. Inoue, Y., Shiba, R., Shunshin, C., Enoki, K., Higuchi, T., Mori, M., ...NHK Shuzaihan. (1984). *Bütün Yollar Roma'ya Çıkar: İstanbul, Yunanistan, İtalya*. Tokyo: Nihon Hoso Shuppan Kyokai.
24. (1992)『古代トルコ民族史研究』2, 山川出版社. (1992). *Eski Türk Tarihi Araştırmaları*. c. 2. Tokyo: Yamakawa Shuppansha.
25. (1992)『李陵』（中央文庫）中央公論社. (1992). *Li Ling*. Tokyo: Chuo Koronsha.
26. (1997)『古代トルコ民族史研究』3, 山川出版社. (1997). *Eski Türk Tarihi Araştırmaları*. c. 3. Tokyo: Yamakawa Shuppansha. (Ölümünden sonra yayımlanmıştır.)

KİTAP BÖLÜMLERİ

1. (1948)「第二章 古代国家の変遷 六～八」東京大学東洋史学会編『東洋の歴史 第一部 中国の歴史』（pp. 88-120）山川出版社. (1948). İkinci Bölüm: Antik Devletlerin Değişimi, 6-8. *Asya Tarihi: Birinci Bölüm Çin Tarihi*, (Tokyo Daigaku Toyoshigakkai, Ed.) içinde (ss. 88-120). Tokyo: Yamakawa Shuppansha.
2. (1948)「第三章 中世的秩序と征服王朝」東京大学東洋史学会編『東洋の歴史 第一部 中国の歴史』（pp. 121-169）山川出版社. (1948). Üçüncü

Bölüm: Orta Çağ Düzeni ve Fethedilen Hanedanlıklar. *Asya Tarihi: Birinci Bölüm Çin Tarihi*, (Tokyo Daigaku Toyoshigakkai, Ed.) içinde (ss. 121-169). Tokyo: Yamakawa Shuppansha.

3. (1953) 「フゴッペ洞窟文化と旧大陸文化」 フゴッペ洞窟調査団・余市郷土史研究会編 『フゴッペ洞窟』 (pp.13-17) フゴッペ洞窟調査団・余市郷土史研究会. (1953). Fugoppe Mağarası ve Eski Dünya Kültürü. *Fugoppe Mağarası*, (Fugoppe Dokutsu Chosadan, & Yoichi Kyoudo-shi Kenkyukai, Eds.) içinde (ss. 13-17). Hokkaido: Fugoppe Dokutsu Chosadan & Yoichi Kyoudo-shi Kenkyukai.
4. (1953) 「フゴッペ洞窟文化と旧大陸文化」 地方史研究所 (島田正郎) 編 『余市』 (pp.67-72) 余市町役場・余市郷土史研究会. (1953). Fugoppe Mağarası ve Eski Dünya Kültürü. *Yoichi*, (Chihoshi Kenkyujo: Masaro Shimada, Ed.) içinde (ss. 67-72). Hokkaido: Yoichi Machiyakuba & Yoichi Kyoudo-shi Kenkyukai.
5. (1956) 「第二編モンゴリア 第一章 遊牧国家の成立」 江上波夫編 『北アジア史』 (世界各国史 12) (pp.25-63) 山川出版社. (1956). İkinci Kısım: Moğolistan, Birinci Bölüm: Konar Göçer Devletlerin Ortaya Çıkışı. *Kuzey Asya Tarihi*, (Namio Egami, Ed.) içinde (ss. 25-63). Tokyo: Yamakawa Shuppansha.
6. (1957) 「東洋史学」 淡野安太郎編 『人文科学の名著』 (毎日ライブラリー) (pp.210-231) 毎日新聞社. (1957). Asya Tarihi Çalışmaları. *Beşerî Bilimler Alanında Önemli Eserler*, (Yasutaro Danno, Ed.) içinde (ss. 210-231). Tokyo: Mainichi Shinbunsha.
7. (1957). The Steppe Route. *Research in Japan in History of Eastern and Western Cultural Contacts*, in (pp. 19-37). Tokyo: Japanese National Commission for UNESCO. EN
8. (1958) 「匈奴遊牧国家の興亡」 『世界史大系 3 東アジア 1』 (pp.284-303) 誠文堂新光社. (1958). Hsiung-nu Konar Göçer Devletinin Yükselişi ve Çöküşü. *Dünya Tarihi 3: Doğu Asya 1*, içinde (ss. 284-303). Tokyo: Seibundo Shinkosha.
9. (1958) 「鮮卑国家の活動」 『世界史大系 3 東アジア 1』 (pp. 304-313) 誠文堂新光社. (1958). Hsien-pi Devletinin Hareketleri. *Dünya Tarihi 3: Doğu Asya 1*, içinde (ss. 304-313). Tokyo: Seibundo Shinkosha.

10. (1960) 「ウイグルの発展」 『図説世界文化史大系 26 東西文化の交流』 (pp.192-199) 角川書店. (1960). Uygurların Gelişimi. *Resim Açıklamalı Dünya Kültür Tarihi 26, Doğu-Batı Kültürlerinin Etkileşimi*, içinde (ss. 192-199). Tokyo: Kadokawa Shoten.
11. (1960) 「匈奴——古代遊牧帝国の形成——」 『世界の歴史 3 東アジア文明の形成』 (pp.272-290) 筑摩書房. (1960). Hsiung-nu: Eski Konar Göçer Devletlerin Ortaya Çıkışı. *Dünya Tarihi 3: Doğu Asya Medeniyetlerinin Oluşumu*, içinde (ss. 272-290). Tokyo: Chikuma Shobo.
12. (1961) 「匈奴の発展」 『図説世界文化史大系 13 北アジア・中央アジア』 (pp. 74-82) 角川書店. (1961). Hsiung-nuların Gelişimi. *Resim Açıklamalı Dünya Kültür Tarihi 13, Kuzey ve Orta Asya*, içinde (ss. 74-82). Tokyo: Kadokawa Shoten.
13. (1961) 「中国の西域発見」 『図説世界文化史大系 13 北アジア・中央アジア』 (pp. 74-82) 角川書店. (1961). Çin'in Batı Bölgesini Keşfetmesi. *Resim Açıklamalı Dünya Kültür Tarihi 13, Kuzey ve Orta Asya*, içinde (ss. 74-82). Tokyo: Kadokawa Shoten.
14. (1961) 「イスラム世界帝国の完成」 『世界の歴史 7 イスラム文化の発展』 (pp.191-231) 筑摩書房. (1961). Dünya İslam İmparatorluğunun Başarısı. *Dünya Tarihi 7: İslam Kültürünün Gelişimi*, içinde (ss. 191-231). Tokyo: Chikuma Shobo.
15. (1961) 「タンズィマート」 『世界の歴史 7 イスラム文化の発展』 (pp. 233-247) 筑摩書房. (1961). Tanzimat. *Dünya Tarihi 7: İslam Kültürünün Gelişimi*, içinde (ss. 233-247). Tokyo: Chikuma Shobo.
16. (1962) 「トルコ語文献」 『アジア地域総合研究「イスラーム諸国の社会構造」昭和 34, 35, 36 年度における文献蒐集について』 (pp.1-4) 東洋文庫内アジア地域総合研究施設. (1962). Türkçe Kaynaklar. *Asya Bölgesi Genel Araştırmaları 'İslam Ülkelerinin Toplumsal Yapıları' 1959-1961 Yılları Arasındaki Kaynakların Derlemesi Hakkında*, içinde (ss. 1-4). Tokyo: Toyo Bunko-nai Ajia Chiiki Sogo Kenkyu Shisetsu.
17. (1962). Eastern History. *Recent Trends of East Asian Studies in Japan with Bibliography*, in (pp. 111-140). Tokyo: The Centre for East Asian Cultural Studies.

18. (1962)「遊牧国家の君主たち、竜城を中心として」『世界考古学大系 9 北方ユーラシア・中央アジア』(pp.150-153) 平凡社. (1962). Nengcheng'de Konar Göçer Devletlerin Hükümdarları Üzerine. *Dünya Arkeoloji 9: Kuzey Avrasya ve Orta Asya*, içinde (ss. 150-153). Tokyo: Heibonsha.
19. (1962)「突厥の国家——「オルホン碑文」を中心に——」『古代史講座 4 古代国家の構造（上）——デスポティズムと古代民主制』(pp.79-112) 学生社. (1962). Köktürk Devletleri: Orhon Yazıtları Üzerine. *Eski Tarih Semineri 4: Eski Devletlerin Teşkilatı 1, Despotizm ve Antik Demokrasi*, içinde (ss. 79-112). Tokyo: Gakuseisha.
20. (1962)「古代チュルク社会に関する覚書——「イェニセイ碑文」を中心に」『古代史講座 6 古代社会の構造（上）——古代家族と村落機構——』(pp.149-186) 学生社. (1962). Eski Türk Toplumunu Hakkında Notlar: Yenisey Yazıtları Üzerine. *Eski Tarih Semineri 6: Eski Toplumun Yapısı 1, Eski Aile ve Köy Sistemi*, içinde (ss. 149-186). Tokyo: Gakuseisha.
21. (1964)「トルコ イスタンブールとマルマラ海地域」『世界地理風俗大系 12 西アジア』(pp.399-411) 誠文堂新光社. (1964). Türkiye, İstanbul ve Marmara Bölgesi. *Dünya Coğrafya ve Adetleri 12, Batı Asya*, içinde (ss. 399-411). Tokyo: Seibundo Shinkosha.
22. (1964)「アンカラと内陸地方」『世界地理風俗大系 12 西アジア』(pp. 423-437) 誠文堂新光社. (1964). Ankara ve İç Anadolu Bölgesi. *Dünya Coğrafya ve Adetleri 12, Batı Asya*, içinde (ss. 423-437). Tokyo: Seibundo Shinkosha.
23. (1964)「東部地方」『世界地理風俗大系 12 西アジア』(pp. 438-443) 誠文堂新光社. (1964). Doğu Anadolu Bölgesi. *Dünya Coğrafya ve Adetleri 12, Batı Asya*, içinde (ss. 438-443). Tokyo: Seibundo Shinkosha.
24. (1964)「隋・唐とチュルク国家——隋・唐「世界帝国」の性格究明によせて——」『古代史講座 10 世界帝国の諸問題』(pp.83-117) 学生社. (1964). Sui ve Tang Hanedanlıkları ile Türk Devletleri: Sui ve Tang 'Dünya İmparatorluklarının' Karakterinin Açıklaması Üzerinden. *Antik Tarih Semineri 10, Dünya İmparatorluklarının Meseleleri*, içinde (ss. 83-117). Tokyo: Gakuseisha.

25. (1966) 「西域史の第一展開——西域三十六国のありかた——」水野清一編『世界の文化 15 西域』(pp.59-73)河出書房. (1966). Batı Bölgeleri Tarihinin Birinci Yayılımı: Batı Bölgelerinin Oluşu. *Dünya Tarihi 15, Batı Bölgeleri*, (Seiichi Mizuno, Ed.) içinde (ss. 59-73). Tokyo: Kawade Shobo.
26. (1966) 「西欧化の矛盾——トルコ」朝日ジャーナル編集部編『もっと知ってよい国』上 (pp.126-134) 弘文堂. (1966). Batılaşmanın Çelişkisi, Türkiye. *Daha Fazla Bilinmesi Gereken Ülkeler*, c. 1, (Asahi Janaru Henshubu, Ed.) içinde (ss.126-134). Tokyo: Kobundo.
27. (1966) 「北アジア・中央アジア」国際歴史学会議日本国内委員会編『日本における歴史学の発達と現状』2 (pp.315-327) 東京大学出版会. (1966). Kuzey Asya ve Orta Asya. *Japonya'da Tarih Araştırmalarının Gelişimi ve Durumu*, c. 2, (Kokusai Rekishigaku Kaigi Nihon Kokunai İinkai, Ed.) içinde (ss. 315-327). Tokyo: Tokyo Daigaku Shuppankai.
28. (1967) 「イスラム世界近代化の歩み」『講座東洋思想 7 イスラムの思想』(pp.127-176) 東京大学出版会. (1967). İslam Dünyasının Modernleşmeye Adımları. *Asya Felsefeleri Semineri 7, İslam Felsefeleri*, içinde (ss. 127-176). Tokyo: Tokyo Daigaku Shuppankai.
29. (1967) 「トルコの思想家——自由主義の父ナムク・ケマル——」『講座東洋思想 7 イスラムの思想』(pp. 236-266) 東京大学出版会. (1967). Türk Fikir Adamı: Liberalizmin Atası Namık Kemal. *Asya Felsefeleri Semineri 7, İslam Felsefeleri*, içinde (ss. 236-266). Tokyo: Tokyo Daigaku Shuppankai.
30. (1968) 「騎馬民族——北方諸民族の興亡——」『NHK ラジオ学校放送 1 学期昭和 43 年度 4 月 8 日—7 月 20 日』(p.28) 日本放送出版協会. (1968). Atlı Konar Göçerler: Kuzey Bölgelerindeki Boyların Yükselişi ve Çöküşü. *NHK Radyo Okul Yayını 1. Sömestr, 8 Nisan- 20 Temmuz 1968*, içinde (s.28). Tokyo: Nihon Hoso Shuppan Kyokai.
31. (1968) 「内陸の王者チムール」『世界の歴史』6 (pp.371-393) 集英社. (1968). Orta Asya'nın Kralı Timur. *Dünya Tarihi*, c. 6, içinde (ss. 371-393). Tokyo: Shueisha.

32. (1968)「イスタンブルの栄華」『世界歴史シリーズ 9 イスラム世界』(pp.134-141) 世界文化社. (1968). İstanbul'un Görkemi. *Dünya Tarihi Serisi 9: İslam Dünyası*, içinde (ss. 134-141). Tokyo: Sekai Bunkasha.
33. (1968)「オスマン・トルコ」『世界の歴史』8 (pp.397-421) 集英社. (1968). Osmanlı İmparatorluğu. *Dünya Tarihi*, c. 8, içinde (ss. 397-421). Tokyo: Shueisha.
34. (1969)「ロシア考古学とエルミタージュ博物館」『草原とオアシスの文化 スキタイとシルクロード美術展鑑賞のガイドブック』(p.11) 日本経済新聞社文化事業部. (1969). Rus Arkeolojisi ve Ermitaj Müzesi. *Bozkır ve Vaha Kültürleri: İskitler ve İpek Yolu Sergisinin Rehber Kitabı*, içinde (s.11). Tokyo: Nihon Keizai Shinbunsha Bunka Jigyobu.
35. (1969)「民族と文化のるつぼ」座右宝刊行会編『世界歴史の旅 5 西アジアとイスラムの国』(pp.141-148) 小学館. (1969). Ulus ve Kültürün Eritme Potası. *Dünya Tarihinin Yolculuğu 5: Batı Asya ve İslam Ülkeleri*, (Zauho Kankokai, Ed.) içinde (ss. 141-148). Tokyo: Shogakukan.
36. (1969)「西アジア世界 総説」『岩波講座世界歴史』8 (中世 2) (pp.3-32) 岩波書店. (1969). Batı Asya Dünyasına Dair Değerlendirmeler. *İwanami Semineri: Dünya Tarihi*, c. 8, içinde (ss. 3-32). Tokyo: İwanami Shoten.
37. (1969)「北方騎馬民族の動き 柔然、鮮卑の興亡」『日本と世界の歴史 3 古代、先史—5世紀』(pp.308-312) 学習研究社. (1969). Kuzey Bölgelerindeki Atlıların Hareketleri: Juan-Juanlar (Cücenler) ve Hsien-pilerin Yüseliş ve Çöküşü. *Japonya ve Dünya'nın Tarihi 3: Antik Çağ, Tarih Öncesi-5. Yüzyıl*, içinde (ss. 308-312). Tokyo: Gakushu Kenkyusha.
38. (1970)「突厥帝国の成立 トルコ民族の北アジア制覇」『日本と世界の歴史 4 6・7世紀』(pp.292-295) 学習研究社. (1970). Köktürk Kağanlığının Oluşumu: Türklerin Kuzey Asya Fethi. *Japonya ve Dünya Tarihi 4: 6-7. Yüzyıl*, içinde (ss. 292-295). Tokyo: Gakushu Kenkyusha.
39. (1970)「内陸アジア世界の展開 I 総説」『岩波講座世界歴史』9 (中世 3) (pp.3-17) 岩波書店. (1970). Orta Asya Dünyasının Yayılımı 1, Değerlendirmeler. *İwanami Semineri: Dünya Tarihi*, c. 9, içinde (ss. 3-17). Tokyo: İwanami Shoten.

40. (1970) 「トルコ史とトルコ民族史」 『アジアアフリカ図書』 (pp.1-2). Hotaka Book co., ltd. (1970). Türkiye Tarihi ve Türklerin Tarihi. *Asya Afrika Kitabı*. İçinde (ss. 1-2). Tokyo: Hotaka Book.
41. (1970) 「フゴッペ洞窟文化と旧大陸文化」 フゴッペ洞窟調査団編 『フゴッペ洞窟』 (pp.146-149) ニュー・サイエンス社. (1970). Fugoppe Mağarası ve Eski Dünya Kültürü. *Fugoppe Mağarası*, (Fugoppe Dokutsu Chousadan, Ed.) içinde (ss. 146-149). Tokyo: New Science.
42. (1970) 「トルコ革命」 『岩波講座世界歴史』 25 (現代 2) (pp.451-475) 岩波書店. (1970). Türk Kurtuluş Savaşı. *İwanami Semineri: Dünya Tarihi*, c. 25, içinde (ss. 451-475). Tokyo: İwanami Shoten.
43. (1970) 「オスマン帝国の遺産」 嶋田襄平編 『イスラム帝国の遺産』 (東西文明の交流 3) (pp.342-389) 平凡社. (1970). Osmanlı İmparatorluğu'nun Mirasları. *İslam İmparatorluğunun Mirasları*, (Johei Shimada, Ed.) içinde (ss. 342-389). Tokyo: Heibonsha.
44. (1971) 「トルコの改革——ケマル・アタチュルク——」 『NHK ラジオ学校放送 3学期 昭和 45 年度 1 月 8 日—3 月 19 日』 (p. 21). 日本放送出版協会. (1971). Türk Devrimi: Mustafa Kemal Atatürk. *NHK Radyo Okul Yayını 3. Sömestr 8 Ocak – 19 Mart 1970*, içinde (s. 21). Tokyo: Nihon Hoso Shuppan Kyokai.
45. (1971) 「北アジア・古代遊牧国家の構造」 『岩波講座世界歴史』 6 (古代 6) (pp.359-386) 岩波書店. (1971). Kuzey Asya'da Eski Konar Göçer Devletlerin Teşkilatı. *İwanami Semineri Dünya Tarihi*, c. 6, içinde (ss. 359-386). Tokyo: İwanami Shoten.
46. (1971) 「東洋史学」 淡野安太郎編 『人文科学の名著 (改定新版)』 (pp.210-231) 毎日新聞社. (1971). Asya Tarihi Çalışmaları. *Beşerî Bilimler Alanında Önemli Eserleri (Revize Edilmiş Yeni Baskı)*, (Yasutaro Danno, Ed.) içinde (ss. 210-231). Tokyo: Mainichi Shinbunsha.
47. (1971) 「オスマン帝国の改革運動 1 トルコの改革運動」 『岩波講座世界歴史』 21 (近代 8) (pp.386-410) 岩波書店. (1971). Osmanlı İmparatorluğu'nda

- Devrim Eylemleri 1, Türkiye’de Devrim Eylemleri. *İwanami Semineri: Dünya Tarihi*, c. 21, içinde (ss. 386-410). Tokyo: İwanami Shoten.
48. (1971) 「西アジアにおける歴史意識」 『岩波講座世界歴史』 30 (別巻 現代歴史学の課題) (pp.35-77) 岩波書店. (1971). Batı Asya’da Tarihe Anlayışlar. *İwanami Semineri: Dünya Tarihi*, c. 30, içinde (ss. 35-77). Tokyo: İwanami Shoten.
49. (1972) 「遊牧民族——モンゴルの台頭——」 『NHK ラジオ学校放送 1 学期 昭和 47 年度 4 月 8 日—7 月 20 日』 27. 日本放送出版協会. (1972). Konar Göçerler: Moğolların Ortaya Çıkışı. *NHK Radyo Okul Yayını 1. Sömestr 8 Nisan – 20 Temmuz 1972*, içinde (s. 27). Tokyo: Nihon Hoso Shuppan Kyokai.
50. (1973) 「「文化伝播」「文化交流」について」 堀米庸三編『歴史学のすすめ』 (学問のすすめ 11) (pp.167-187) 筑摩書房. (1973). ‘Kültürün Yayılımı’ ve ‘Kültür Etkileşimi.’ *Tarih Araştırmaları Tavsiyesi*, (Y. Horigome, Ed.) içinde (ss. 167-187). Tokyo: Chikuma Shobo.
51. 吉田金一, 護雅夫 (1973) 「剣道部」 『写真図説 紅萌ゆる丘の花 第三高等学校八十年史』 (pp.208-211) 講談社. Yoshida, Kin’ichi, & Mori, M. (1973). Kendo Klübü. *Fotograf Açıklamalı Devlet Üçüncü Lisesi 80. Yıl Tarihi*, içinde (ss. 208-211). Tokyo: Kodansha.
52. (1973) 「トルコと日本」 並河萬里 (写真) 他 『トルコの至宝』 (pp.351-369) 毎日新聞社. (1973). Türkiye ve Japonya. *Türk Hazinesi*, (Banri Namikawa, et al.) içinde (ss. 351-369). Tokyo: Mainichi Shinbunsha.
53. (1974) 「序文」 東洋文庫中央アジア・イスラム研究委員会編 『東洋文庫所蔵アラビア語文献および関係書誌目録』 (2p.) 東洋文庫. (1974). Önsöz. *Toyo Bunko Sahipli Arapça ve İlgili Bibliyografyası*, (Toyo Bunko Chuo Ajia İslam Kenkyu İinkai, Ed.) içinde (2s.). Tokyo: Toyo Bunko.
54. (1974) 「序文」 東洋文庫中央アジア・イスラム研究委員会編 『東洋文庫所蔵トルコ語・オスマン語文献および関係書誌目録』 (2p.) 東洋文庫. (1974). Önsöz. *Toyo Bunko Sahipli Türkçe, Osmanlıca ve İlgili Bibliyografyası*, (Toyo Bunko Chuo Ajia İslam Kenkyu İinkai, Ed.) içinde (2s.). Tokyo: Toyo Bunko.
55. (1974) 「パレスチナ戦争」 『NHK ラジオ学校放送 3 学期 昭和 48 年度 1 月 8 日—3 月 19 日』 25. 日本放送出版協会. (1974). Filistin Savaşı. *NHK Radyo Okul*

- Yayını 3. Sömestr 8 Ocak – 19 Mart 1973, içinde (s. 25). Tokyo: Nihon Hoso Shuppan Kyokai.*
56. (1974) 「マルコ・ポーロ」 『NHK ラジオ学校放送 2 学期 昭和 49 年度 9 月 1 日—12 月 24 日』 44. 日本放送出版協会. (1974). Marco Polo. *NHK Radyo Okul Yayını 2. Sömestr 1 Eylül – 24 Aralık 1974, içinde (s. 44). Tokyo: Nihon Hoso Shuppan Kyokai.*
57. (1975) 「オスマン帝国」 『NHK ラジオ学校放送 3 学期 昭和 49 年度 1 月 8 日—3 月 19 日』 22. 日本放送出版協会. (1975). Osmanlı İmparatorluğu. *NHK Radyo Okul Yayını 3. Sömestr 8 Ocak – 19 Mart 1975, içinde (s. 22). Tokyo: Nihon Hoso Shuppan Kyokai.*
58. (1975) 「ブハラ・ハン国」 『NHK ラジオ学校放送 3 学期 昭和 49 年度 1 月 8 日—3 月 19 日』 23. 日本放送出版協会. (1975). Buhara Hanlığı. *NHK Radyo Okul Yayını 3. Sömestr 8 Ocak – 19 Mart 1975, içinde (s. 23). Tokyo: Nihon Hoso Shuppan Kyokai.*
59. (1975) 「チムール帝国」 『NHK ラジオ学校放送 2 学期 昭和 50 年度 9 月 1 日—12 月 24 日』 41. 日本放送出版協会. (1975). Timur İmparatorluğu. *NHK Radyo Okul Yayını 2. Sömestr 1 Eylül – 24 Aralık 1975, içinde (s. 41). Tokyo: Nihon Hoso Shuppan Kyokai*
60. (1975) 「(図表) 前 5 世紀—15 世紀の東西交渉史」 前嶋信次, 加藤九祚編 『シルクロード事典』 (p. 506) 芙蓉書房. (1975). (Resim Açıklamalı) MÖ 5.-MS 15. Yüzyılda Doğu-Batı Etkileşim Tarihi. *İpek Yolu Ansiklopedisi*, (S. Maejima & K. Kato, Eds.) içinde (s. 506). Tokyo: Fuyo Shobo.
61. (1975) 「騎馬民族日本征服説とはどのようなもので、その問題点は何か」 森克己, 田中健夫編 『海外交渉史の視点 1 原始・古代・中世』 (pp.58-63) 日本書籍. (1975). Atlı Konar Göçerler Tarafından Japonya Fethi Teorisi ve Sorunları Nedir? *Yabancı Ülkelerinin Etkileşimi Tarihine Bakış Açısı 1: İlkel Çağ, Eski Çağ, Orta Çağ*, (Katsumi Mori & Takeo Tanaka, Eds.) içinde (ss. 58-63). Tokyo: Nihon Shoseki.
62. (1975) 「解題」 『鳥居龍蔵全集』 第九巻 (pp.581-592) 朝日新聞社. (1975). Bibliyografik Tanıtım. *Ryuzo Torii Külliyatı*, c. 9, içinde (ss. 581-592). Tokyo: Asahi Shinbunsha.

63. (1975) 「シルクロードと東西文化の交流」前嶋信次, 加藤九祚編『シルクロード事典』(pp.3-37) 芙蓉書房. (1975). İpek Yolu ve Doğu ve Batı Kültürlerinin Etkileşimi. *İpek Yolu Ansiklopedisi*, (S. Maejima & K. Kato, Eds.) içinde (ss. 3-37). Tokyo: Fuyo Shobo.
64. (1976). Stand der Altaisk Arbeitsberichte Japan. *Altaica Collecta, Berichte und Vorträge der XVIII. Permanent International Altaistic Conference 3.-8. Juni 1974 in Beonn/ Bad Honnef*, in (pp. 69-70). Wiesbaden. DE
65. (1976) 「露土戦争」『NHK ラジオ学校放送 3 学期 昭和 50 年度 1 月 8 日—3 月 19 日』23. 日本放送出版協会. (1976). Rus-Japon Savaşı. *NHK Radyo Okul Yayını 3. Sömestr 8 Ocak – 19 Mart 1976*, içinde (s. 23). Tokyo: Nihon Hoso Shuppan Kyokai.
66. (1976) 「東西文明の交流とソグド人」『世界史資料集』(pp.7-18) 実教出版. (1976). Doğu-Batı Medeniyetlerinin Etkileşimi ve Soğdlar. *Dünya Tarihi Kaynaklar Kitabı*, içinde (ss. 7-18). Tokyo: Jikkyo Shuppan.
67. (1977) 「不肖の弟子として」下村外枝男『私の満州終戦記』(pp.1-20) 自費出版(1977). Hocamın Öğrencisi Olarak. *Mançurya Savaş Günlüğüm*, (Toshio Shimomura) içinde (ss. 1-20). Self-publishing.
68. (1978) 「トルコ語と日本語」板垣雄三編『中東ハンドブック』(pp.376-378) 講談社. (1978). Türkçe ve Japonca. *Orta Asya El Kitabı*, (Yuzo İtagaki, Ed.) içinde (ss. 376-378). Tokyo: Kodansha.
69. (1979) 「シルクロードとソグド人」岡崎敬編『シルクロードと仏教文化』(pp.219-258) 東洋哲学研究所. (1979). İpek Yolu ve Soğdlar. *İpek Yolu ve Budizm Kültürü*, (Takashi Okazaki, Ed.) içinde (ss. 219-258). Tokyo: Toyo Tetsugaku Kenkyujo.
70. (1980) 「ナスレディン・ホジャ物語——とくにホジャとティムールについて——」『月曜会参拾年記念誌』(pp.80-89) 月曜会(1980). Nasreddin Hoca Hikâyeleri: Özellikle Hoca ve Timur Hakkında. *Getsuyokai Sanjunen Kinenshi*, içinde (ss. 80-89). Tokyo: Getsuyokai.

71. (1981)「シルクロードと日本人」車慕奇『シルクロード今と昔』上 (pp.248-277) 小学館. (1981). *İpek Yolu ve Japonlar. İpek Yolunun Geçmiş ve Bugünü*, c. 1, (Che Muqi) içinde (ss. 248-277). Tokyo: Shogakukan.
72. (1981)「蒙古軍、東ヨーロッパを席捲す——蒙古帝国の世界戦略」『歴史への招待』15. (pp. 236-238). 日本放送出版協会. (1981). *Moğol Ordusu Doğu Avrupa'yı İstila Etti: Moğol İmparatorluğu'nun Dünya Stratejisi. Tarih Dünyasına Davet*, c. 15, içinde (ss. 236-238). Tokyo: Nihon Hoso Shuppan Kyokai.
73. (1981)「シルクロードを通った人びと」車慕奇『シルクロード今と昔』中 (pp.241-270) 小学館. (1981). *İpek Yolu'ndan Geçen İnsanlar. İpek Yolunun Geçmiş ve Bugünü*, c. 2, (Che Muqi) içinde (ss. 241-270). Tokyo: Shogakukan.
74. (1981)「民族の興亡——アリア人世界からトルコ人世界へ——」車慕奇『シルクロード今と昔』下 (pp.203-239) 小学館. (1981). *Ulusların Yükselişi ve Çöküşü: Aryan Dünyasından Türk Dünyasına. İpek Yolunun Geçmiş ve Bugünü*, c. 3, (Che Muqi) içinde (ss. 203-239). Tokyo: Shogakukan.
75. (1982)「序説」『オリエント史講座 3 渦巻く諸宗教』(pp.7-16) 学生社. (1982). *Giriş. Asya Tarihi Semineri 3: Dinler*, içinde (ss. 7-16). Tokyo: Gakuseisha.
76. (1982)「刊行に当たって」東洋文庫中央アジア・イスラム研究委員会編『東洋文庫所蔵ペルシア語文献および関係書誌目録』(2p.) 東洋文庫. (1982). *Yayma Dair. Toyo Bunko Sahipli Farsça ve İlgili Bibliyografyası*, (Toyo Bunko Chuo Ajia İslam Kenkyu İinkai, Ed.) içinde (2s.). Tokyo: Toyo Bunko.
77. (1982)「イスタンブル」守屋健郎編『都市物語』(pp.203-227) 読売新聞社. (1982). *İstanbul. Şehir Hikâyeleri*, (Kenro Moriya, Ed.) içinde (ss. 203-227). Tokyo: Yomiuri Shinbunsha.
78. (1982)「序文」*Modern China Studies in Japan*. (pp.v-vi) The Centre for East Asian Cultural Studies. (1982). *Preface. Modern China Studies in Japan*, in (pp. v-vi). Tokyo: The Centre for East Asian Cultural Studies.
79. (1983)「三角形と蚯蚓——解説にかえて——」豊田穰『江田島教育』(集英社文庫 78K) (pp.252-260) 集英社. (1983). *Üçgen ve Yer Solucanı: Açıklama Yerine. Etajima Kyoiku*, (Jo Toyoda) içinde (ss. 252-260). Tokyo: Shueisha.

80. (1983)「中央アジアのシルクロード——西トルキスタン紀行」『朝日サンツアーズ '83.12-'84.6 世界の主要史蹟を訪ねる 朝日歴史教室』(p.17) 朝日新聞社. (1983). Orta Asya'nın İpek Yolu: Batı Türkistan Yolculuğu. *Asahi Sun Tours 12.1983-6.1984, Dünyaki Önemli Tarihi Yerleri Gezmek*, içinde (s. 17). Tokyo: Asahi Shinbunsha.
81. (1984). The Centre for East Asian Cultural Studies. *Proceedings of the Thirty-First International Congress of Human Sciences in Asia and North Africa TOKYO-KYOTO 31st August-7th September 1983*, II, The Toho Gakkai, 1116-1118. EN
82. (1984)「栄光のチムール帝国」『第18回朝日歴史教室 シルクロード 中央アジア』(pp.3-8) 朝日歴史教室. (1984). Şanlı Timur İmparatorluğu. *Asahi Tarihi Kursu: İpek Yolu ve Orta Asya*, içinde (ss. 3-8). Tokyo: Asahi Rekishi Kyoshitsu.
83. (1984)「海軍兵学校・研究室・みづほ館」神田信夫, 山根幸夫編『戦中戦後に青春を生きて 東大東洋史同期生の記録』(pp.117-143) 山川出版社. (1984). Deniz Harp Okulu, Araştırma Odası, Mizuho-kan. *Savaş Sırasında ve Savaş Sonrasında Gençliği Yaşamak: Tokyo Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü Sınıf Arkadaşlarının Kayıtları*, (Nobuo Kanda & Yukio Yamane, Eds.) içinde (ss. 117-143). Tokyo: Yamakawa Shuppansha.
84. (1984)「「勤勉さ」からの訣別」上山義雄編『道 昭和の一人一話集』(pp.105-111) 中統教育図書株式会社. (1984). 'Çalışkanlıkla' Vedalaşmak. *Yol: Showa'nın Bir Kişi Bir Hikâyesi*, (Yoshio Kamiyama, Ed.) içinde (ss. 105-111). Tokyo: Chuto Kyoiku Tosho.
85. (1984)「序」『西嶋定生博士還暦記念 東アジア史における国家と農民』(pp.57-60) 山川出版社. (1984). Önsöz. *Dr. Sadao Nishijima'nın Altmışıncı Yaş Hatırasına: Doğu Asya Tarihinde Devletler ve Çiftçiler*, içinde (ss. 57-60). Tokyo: Yamakawa Shuppansha.
86. (1984)「「征服王」メフメト二世 コンスタンティノーブルの征服」NHK取材班編『写真集シルクロード ローマへの道 6 コーカサス・シリア・トルコ・ギリシャ・イタリア』(pp.169-175) 日本放送出版協会. (1984). Fatih Sultan Mehmet'in Konstantinopolis'i Fethi. *İpek Yolu'nun Roma'ya Doğru*

- Yolu 6: Kafkasya, Suriye, Türkiye, Yunanistan, İtalya*, (NHK Shuzaihan, Ed.) içinde (ss. 169-175). Tokyo: Nihon Hoso Shuppan Kyokai.
87. (1985) 「序文」 東洋文庫アジア・アフリカ研究委員会編『東洋文庫所蔵アラビア語文献目録（増補・改訂版）』（pp.i-iii）東洋文庫. (1985). Önsöz. *Toyo Bunko Sahipli Arapça Bibliyografyası (Eklenmiş ve Revize Edilmiş Baskı)*, (Toyo Bunko Ajia Afurika Kenkyu İinkai, Ed.) içinde (ss. i-iii). Tokyo: Toyo Bunko.
88. (1985) 「序文」 東洋文庫アジア・アフリカ研究委員会編『東洋文庫所蔵トルコ語・オスマン語文献目録（増補・改訂版）』（pp.i-iii）東洋文庫. (1985). Önsöz. *Toyo Bunko Sahipli Türkçe ve Osmanlıca Bibliyografyası (Eklenmiş ve Revize Edilmiş Baskı)*, (Toyo Bunko Ajia Afurika Kenkyu İinkai, Ed.) içinde (ss. i-iii). Tokyo: Toyo Bunko.
89. (1985?1986?) 「草原のシルクロード」 『昭和 60 年度日本大学付属高等学校夏季教科研修会「社会科」報告書』（pp.3-16）日本大学学務部付属課. (1985? 1986?). Bozkırın İpek Yolu. *1985 Yılı Nihon Üniversitesi Liseleri Yaz Dönemi Ders Semineri, 'Toplum Bilimleri' Raporu*, içinde (ss. 3-16). Tokyo: Nihon Daigaku Gakumu-bu Fuzoku-ka.
90. (1986) 「はじめに」 『イスラム圏における宗教運動に関する総合的研究』（pp. 1-3）日本大学. (1986). Önsöz. *İslam Ülkelerinde Dini Hareketler Üzerine Genel Çalışmalar*, içinde (ss. 1-3). Tokyo: Nihon Daigaku.
91. (1986) 「コンスタンティノーブルの征服」 『オリエント史講座 5 スルタンの時代』（pp.170-193）学生社. (1986). Konstantinopolis'in Fethi. *Asya Tarihi Semineri 5, Padişahlar Dönemi*, içinde (ss. 170-193). Tokyo: Gakuseisha.
92. (1986) 「解説」 『松田壽男著作集 2 遊牧民の歴史』（pp.381-397）六興出版. (1986). Açıklama. *Hisao Matsuda'nın Yayınları 2: Konar Göçerlerin Tarihi*, (ss. 381-397). Tokyo: Rokko Shuppan.
93. (1987) 「アルトゥン・キョル第二碑文考釈」 『東方学会創立四十周年記念東方学論集』（pp.797-811）東方学会. (1987). An Interpretation of the Second Altın-Köl Inscription. *"Eastern Studies" Fortieth Anniversary Volume*, içinde (ss. 797-811). Tokyo: Toho Gakkai.

94. (1987) 「跋」 『東方学会創立四十周年記念東方学論集』 (pp.990-995) 東方学会. (1987). Postscript. "*Eastern Studies*" *Fortieth Anniversary Volume*, içinde (ss. 990-995). Tokyo: Toho Gakkai.
95. (1987) 「シルクロードの十字路——サマルカンド・ブハラ——」 三高自昭会編 『神陵文庫』 第三巻 (pp.43-69) 三高自昭会. (1987). İpek Yolu'nun Kavşağı: Semerkand ve Buhara. *Koryo Bunko*, c. 3, (Sanko Jishokai, Ed.) içinde (ss. 43-69). Tokyo: Sanko jishokai.
96. (1987) 「解説 シルクロードと日本人」「シルクロードを通った人びと」「民族の興亡——アリア人世界からトルコ人世界——」 車慕奇 『シルクロード今と昔』 下 (pp.221-306) 徳間書店 <改版再録>. (1987). Açıklama: İpek Yolu ve Japonlar; İpek Yolu'ndan Geçen İnsanlar; Ulusların Yükselişi ve Çöküşü: Aryan Dünyasından Türk Dünyasına. *İpek Yolunun Geçmiş ve Bugünü*, c. 3, (Che Muqi) içinde (ss. 221-306). Tokyo: Tokuma Shoten.
97. 護雅夫, 高橋忠久 (1988) 「トプカプ宮殿」 『トルコ・トプカプ宮殿秘宝展 オスマン朝の栄光』 (pp.22-24) 中近東文化センター, 朝日新聞社. Mori, M., & Takahashi, T. (1988). Topkapı Sarayı. *Türkiye Topkapı Sarayı Hazineseleri Sergisi, Osmanlı'nın Şanı*, içinde (ss. 22-24). Tokyo: The Middle Eastern Culture Center in Japan & Asahi Shinbunsha.
98. (1988) 「序」 榎博士頌寿記念東洋史論叢編纂委員会編 『榎博士頌寿記念東洋史論叢』 (pp. 1-4) 汲古書院. (1988). Önsöz. *Dr. Enoki'nin Uzun Yaşamının Hatırasına Asya Tarihi Makaleleri Derlemesi*, (Enoki Hakushi Shoju Kinen Toyoshi Ronso Hensan İnkai, Ed.) içinde (ss. 1-4). Tokyo: Kyuko Shoin.
99. (1989). Foreword. *Urbanism in Islam The Proceedings of the International Conference on Urbanism in Islam (ICUIT) Oct.22-28,1989*, v. 1, in (2p.). Tokyo: Research Project "Urbanism in Islam, a Comparative Study" & The Middle Eastern Culture Center in Japan. **EN**
100. (1990) 「私の近況報告」 『海軍兵学校・エ 106 分隊会 私の近況報告』 1. (1990). Benim Güncel Durumum. *Kaigunhei Gakko E-106 Buntaikai, Watashi no Kinkyō Hokoku*, c. 1, içinde (s. 1). Tokyo.
101. (1990) 「イスラムにおける音楽と舞踊——メヴレヴィー教団の旋舞をめぐって——」 野村雅一, 鈴木道子編 『身ぶりと音楽』 (民族音楽叢書 9)

- (pp.441-460) 東京書籍 <改編再録> . (1990). Mevleviliğin Sema Töreni Üzerinden İslam'da Müzik ve Dans. *Jest ve Müzik*, (Masaichi Nomura & Michiko Suzuki, Eds.) içinde (ss. 441-460). Tokyo: Tokyo Shoseki.
102. (1993) 「序言」 山田信夫著, 小田壽典, P.ツィーメ, 梅村坦, 森安孝夫編『ウイグル文契約文書集成』 1 (pp.vi-vii) 大阪大学出版会. (1993). Önsöz. *Uygur Sözleşme Belgesi Hakkında Çalışmalar*, c. 1, (Nobuo Yamada; Juten Oda, P. Zieme, Hiroshi Umemura, & Takao Moriyasu, Eds.) içinde (ss. vi-vii). Osaka: Osaka Daigaku Shuppankai.
103. (1994) 「外国語は少しでも油断すると忘却の彼方に」 安原顯編『私の外国語上達法』 (リテレール・ブックス 2) (pp.28-33) メタローク. (1994). *Yabancı Dil Dikkat Etmeyince Unutulur. Benim Yabancı Dili Geliştirme Metodum*, (Ken Yasuhara, Ed.) içinde (ss. 28-33). Tokyo: Metalogue.
104. (1994) 「死ぬまで直らぬ蒐書癖と無精」 安原顯編『私の「本」整理術』 (リテレール・ブックス 8) (pp.28-31) メタローク. (1994). *Kitap Toplama Huyum ve Üşengeçliğim Ömür Boyu Düzelmaz. Benim 'Kitapları' Düzenleme Metodum*, (Ken Yasuhara, Ed.) içinde (ss. 28-31). Tokyo: Metalogue.
105. (1994) 「癌告知を機に、人生を濃密に生きる日々」 安原顯編『私の死生観』 (リテレール・ブックス 10) (pp.36-39) メタローク. (1994). *Kanser Haberi Beni Hayatı Yoğun Yaşamaya Yöneltti. Benim Ölüm-Kalım Görüşüm*, (Ken Yasuhara, Ed.) içinde (ss. 36-39). Tokyo: Metalogue.
106. (1994) 「男の社交場 トルコのカフェ」 井上俊子編『思い出のカフェ ドゥマゴからの贈り物』 (pp.8-11) Bunkamura. (1994). *Erkeklerin Sosyal Yeri, Kahvehane. A Cafe of Memories*, (Shunko Inoue, Ed.) içinde (ss. 8-11). Tokyo: Bunkamura.
107. (1994) 「旅の醍醐味は、異国の人と話し、理解しあうこと」 安原顯編『私の海外旅行術』 (リテレール・ブックス 12) (pp.80-83) メタローク. (1994). *Seyahatin Zevki Yabancılarla Konuşup Anlaşmaktır. Benim Yurt Dışı Seyahati Tekniğim*, (Ken Yasuhara, Ed.) içinde (ss. 80-83). Tokyo: Metalogue.
108. (1994) 「学生も教師もつまらぬことで多忙すぎる」 安原顯『日本の大学のどこがダメか』 (pp.114-147) メタローク. (1994). *Hem Öğrenciler Hem de*

Öğretmenler Akademik Çalışmalardan Başka İşlere Uğraşmakla Meşguller. *Japon Üniversitelerinin Kötü Yönleri*, (Ken Yasuhara, Ed.) içinde (ss. 114-147). Tokyo: Metalogue.

MAKALELER

1. (1944) 「探馬赤部族考序説」 『史学雑誌』 55(1), 34-69. (1944). Tammaci Boyu Üzerine Bir Değerlendirmeye Giriş. *Shigaku Zasshi (The Historical Journal of Japan)*, 55(1), 34-69.
2. (1944) 「元初に於ける「探馬赤部族」について」 『北亜細亜学報』 3, 127-205. (1944). Yuan Hanedanlığı Başlarında ‘Tammaci Boyu’ Üzerine. *Kitaajia Gakuho*, 3, 127-205.
3. (1948) 「民族のマジック 南満州の唾壺——」 『歴史』 1(5), 47-54. (1948). Milletin Büyüsü: Güney Mançurya'nın Tükürük Hokkası. *Rekishi*, 1(5), 47-54.
4. (1948) 「遊牧国家における「王権神授」という考え——トッケツ民族の場合——」 『歴史学研究』 133, 22-34. (1948). Konar Göçer Devletlerde 'Kutsal Hak' Düşüncesi: Köktürklerin Örneği. *Rekishigaku Kenkyu (The Journal of Historical Studies)*, 133, 22-34.
5. (1948) 「高車伝にみえた諸氏族名について——高車諸氏族の分布——」 『オリエンタリカ』 1, 142-154. (1948). Gaoche Hatıraları'nda Boy Adları Üzerine: Gaoche Boylarının Dağılımı. *Orientalika*, 1, 142-154.
6. (1949) 「古代チュルク人における『狼頭の神』について」 『民族学研究』 14(1), 32-35. (1949). On the "Wolf-headed" Deity of the Ancient Turks. *Minzokugaku-kenkyu (The Japanese Journal of Ethnology)*, 14(1), 32-35.
7. (1950) 「「匈奴」の国家——その予備的考察——」 『史学雑誌』 59(5), 1-21. (1950). ‘Hsiung-nu’ Devleti Hakkında Ön Değerlendirme. *Shigaku Zasshi*, 59(5), 1-21.
8. (1950) 「中国古代における遊牧国家と農耕国家」 『歴史学研究』 147, 1-13. (1950). Eski Doğu Asya'da Konar Göçer Devletler ve Tarım Devletleri. *Rekishigaku Kenkyu*, 147, 1-13.

9. (1950) 「ロシヤとモンゴル——草原史への一つの途——」 『思想』 318, 46-54. (1950). Rusya ve Moğolistan: Bozkır Tarihine Bir Yolculuk. *Shiso*, 318, 46-54.
10. (1951) 「フゴッペ洞窟と大陸文化との関係」 『民族学研究』 16(2), 86. (1951). Relation of the Fugoppe Cave Site to the Asiatic Continental Culture. *Rekishigaku Kenkyu*, 16(2), 86.
11. (1951) 「哈喇忽刺と巴圖爾渾台吉——準噶爾部勃興史によせて——」 『和田博士還暦記念東洋史論叢』 (pp. 737-746) 講談社. (1951). Cungar Hanlığının Yükseliş Tarihi Üzerinden Khara Khula ve Erdeni Batur (Batur Hontaycı). *Prof. Dr. Wada'nın Altmışınca Yaşı Hatırasına Asya Tarihi Makaleleri Derlemesi*, içinde (ss. 737-746). Tokyo: Kodansha.
12. (1951) 「最近における北海道考古学の成果」 『北大史学』 1, 101-104. (1951). Son Zamanlarda Hokkaido'da Arkeoloji Çalışmalarının Sonucu. *Hokudai Shigaku (The journal of Historical Association of Hokkaido University)*, 1, 101-104.
13. (1950) 「『馬弩関と匈奴の鉄器文化』について」 『民族学研究』 14(4), 71-73. (1950). On “The Ma-nu-kuan and the Iron Culture of the Hsiung-nu.” *Minzokugaku-kenkyu*, 14(4), 71-73.
14. (1952) 「「矢を分け与へる話」について——北アジアシャーマニズム研究の一節——」 『北方文化研究報告』 7, 81-96. (1952). “Paylaşılan Ok Hikâyesi” Üzerine: Kuzey Asya Şamanizm Çalışmalarının Bir Kısmı. *Hoppo Bunka Kenkyu Hokoku (Studies from the Research Institute for Northern and Arctic Culture)*, 7, 81-96.
15. (1952) 「Nökür 考——「チンギス・ハン国家」形成期における——」 『史学雑誌』 61(8), 1-27. (1952). ‘Cengiz Han Hükümetinin’ Oluşum Döneminde Nökür Üzerine Bir Değerlendirme. *Shaku Zasshi*, 61(8), 1-27.
16. (1952) 「Nökör 考序説——主として、主従関係成立の事情について——」 『東方学』 5, 56-68. (1952). On the Relation between Noyan and Nökör. *Tohogaku (Eastern Studies)*, 5, 56-68.
17. 河野広道, 護雅夫 (1952) 「カムイコタンのストーン・サークル」 『考古学雑誌』 38(5,6), 35-40. Kono, H., & Mori, M. (1952). Kamuykotan'daki Dikili Taş Çember. *Kokogaku Zasshi (Journal of the Archaeological Society of Nippon)*, 38(5,6), 35-40.

18. (1952)「北海道と旧大陸文化（一） 北アジア史から見た北海道のいわゆる「古代文字」」『北方研究』（北海道郷土研究会）1, 5-8. (1952). Hokkaido ve Eski Dünya Kültürü 1: Kuzey Asya Üzerinden Hokkadi'daki Sözde 'Antik Yazma Karakteri.' *Hoppo Kenkyu*, 1, 5-8.
19. (1953)「古代—トルコ民族（「高車」）の始祖説話について——イオマンテの研究によせて——」『北方文化研究報告』8, 143-175. (1953). İomante Çalışmaları Üzerinden Eski Bir Türk Boyunun (Gaoche) Ata Efsanesi Hakkında. *Hoppo Bunka Kenkyu Hokoku*, 8, 143-175.
20. (1954)「シベリア岩壁画とフゴッペ洞窟彫刻——タールグレン「内陸アジア・シベリアの岩壁画」の紹介によせて——」『北方文化研究報告』9, 91-125. (1954). Sibirya Kaya Duvar Resimleri ve Fugoppe Mağarası Heykel Sanatları: A. M. Tallgren, Orta Asya ve Sibirya'daki Kaya Duvar Resimleri Makalesinin Tanıtması Üzerinden. *Hoppo Bunka Kenkyu Hokoku*, 9, 91-125.
21. (1954)「「手宮古代文字戯作説」について」『歴史家』4, 63-65. (1954). "Temiya Antik Yazma Karakterinin Uydurulmasına Dair Teori" Hakkında. *Rekishika*, 4, 63-65.
22. (1954)「東突厥官称号考序説——「突厥第一帝国」に於ける可汗——」『東洋学報』37(3), 1-51. (1954). An Introduction to the Studies of the Official Titles of the Eastern Türküt: On "Qaghan" of the "First Türküt Empire". *Toyo Gakuho (The Journal of the Research Department of the Toyo Bunko)*, 37(3), 1-51.
23. 児玉作左衛門, 大場利夫, 護雅夫 (1955)「北大遺跡について」『北方文化研究報告』10, 1-26. Kodama, S., Oba, T., & Mori, M. (1955). Hokkaido Üniversitesi Kampüs İçindeki Ören Yeri Üzerine. *Hoppo Bunka Kenkyu Hokoku*, 10, 1-26.
24. (1955)「南シベリヤにおける漢代の建築址」『北方文化研究報告』10, 149-172. (1955). Güney Sibirya'da Han Hanedanlığı'na Ait İnşaat Kalıntıları. *Hoppo Bunka Kenkyu Hokoku*, 10, 149-172.
25. (1955)「「度斤旧鎮」小考——北魏の北辺——」『北大史学』3, 1-24. (1955). Kuzey Wei'nin Kuzey Bölgesi Du Jin Jiu Zhen Hakkında Bir İnceleme. *Hokudai Shigaku*, 3, 1-24.
26. (1955)「遊牧国家の発展について」『歴史教育』3(7), 42-51. (1955). Konar Göçer Devletlerin Gelişimi Üzerine. *Rekishi Kyoiku*, 3(7), 42-51.

27. (1955) 「元朝秘史における<oboq>の語義について」 ユーラシア学会編『内陸アジアの研究——ヘディン博士記念号——』 (pp.43-83) ユーラシア学会. (1955). Moğolların Gizli Tarihi'nde 'oboq' Sözcüğünün Anlamı Üzerine. *Orta Asya Çalışmaları: Dr. S. A. Hedin'in Anısına Özel Sayı*, (Yurashia Gakkai, Ed.) içinde (ss. 43-83). Tokyo: Yurashia Gakkai.
28. (1956) 「南シベリアイェニセイ河流域の原住民——ソ連学界の通説について——」 『北方文化研究報告』 11, 147-185. (1956). Güney Sibirya'da Yenisey Nehri Havzasındaki Yerli Halk: Sovyetler Akademik Dünyasındaki Ortak Görüş Hakkında. *Hoppo Bunka Kenkyu Hokoku*, 11, 147-185.
29. (1956) 「突厥初期可汗の系譜——伊瀬仙太郎氏に答ふ——」 『東洋学報』 39(1), 44-75. (1956). The Genealogy of the Early Qaghans of T'u-ch'üeh. *Toyo Gakuho*, 39(1), 44-75.
30. (1956) 「アジア史における遊牧社会（一）」 『世界史の研究』 9, 1-4. (1956). Asya Tarihinde Konar Göçer Toplum 1. *Sekaishi no Kenkyu*, 9, 1-4.
31. (1957) 「アジア史における遊牧社会（二）」 『世界史の研究』 10, 1-5. (1957). Asya Tarihinde Konar Göçer Toplum 2. *Sekaishi no Kenkyu*, 10, 1-5.
32. (1957) 「アジア史における遊牧社会（三）」 『世界史の研究』 11, 15-19. (1957). Asya Tarihinde Konar Göçer Toplum 3. *Sekaishi no Kenkyu*, 11, 15-19.
33. (1957) 「丁令に関する魏略西戎伝の記事について」 『東洋学報』 40(1), 82-109. (1957). The Account of Ting-ling in the Hsi-jung-chuan of the Wei-liao. *Toyo Gakuho*, 40(1), 82-109.
34. (1957) 「アジア史における遊牧社会（四）」 『世界史の研究』 12, 19-23. (1957). Asya Tarihinde Konar Göçer Toplum 4. *Sekaishi no Kenkyu*, 12, 19-23.
35. (1957) 「いわゆる「北丁令」「西丁令」について」 『滝川博士還暦記念論文集（一）東洋史篇』 (pp.57-71) 中沢印刷. (1957). Sözde 'Kuzey Tingling' ve 'Batı Tingling' Hakkında. *Dr. Takigawa'nın Altmışınca Yaşı Hatırasına Makaleler I: Asya Tarihi*, içinde (ss. 57-71). Ueda: Nakazawa İnsatsu.
36. (1958) 「東アジアにおける遊牧社会（五）——明・清時代のモンゴリア——」 『世界史の研究』 14, 20-24. (1958). Doğu Asyada Konar Göçer Toplum 5: Ming ve Çing Hanedanlıklarında Moğolistan. *Sekaishi no Kenkyu*, 14, 20-24.

37. (1958) 「イェニセイ・チュルクの il~äl について」 『古代学』 7(2), 115-139.
(1958). Yenisey Türk Yazıtlarında il-äl Üzerine. *Kodaigaku*, 7(2), 115-139.
38. (1960) 「ウイグル葡萄園売渡文書」 『東洋学報』 42(4), 22-50. (1960). A Contract Note about a Vineyard in Uyghur Language. *Toyo Gakuho*, 42(4), 22-50.
39. (1961). A Study on Uygur Documents of Loans for Consumption. *Memories of the Reserach Department of the Toyo Bunko*, 20, 111-148. EN
40. (1961) 「東突厥官称号考 (一) —— 「突厥第一帝国」 における Šad——」 『史学雑誌』 70(1), 1-33. (1961). Doğu Köktürk'te Resmî Unvanlar Üzerine 1: Birinci Köktürk Devleti'nde Šad. *Shigaku Zasshi*, 70(1), 1-33.
41. (1961) 「東突厥官称号考 (二) —— 「突厥第一帝国」 における Šad——」 『史学雑誌』 70(2), 29-58. (1961). Doğu Köktürk'te Resmî Unvanlar Üzerine 2: Birinci Köktürk Devleti'nde Šad. *Shigaku Zasshi*, 70(2), 29-58.
42. (1961) 「sïçi と四至」 『和田博士古稀記念東洋史論叢』 (pp.959-970) 講談社.
(1961). Sïçi ve Ssü-chih. *Dr. Wada'nın Yetmişinci Yaş Hatırasına Asya Tarihi Makaleleri Derlemesi*, içinde (ss. 959-970). Tokyo: Kodansha.
43. (1961) 「ウイグル文売買文書——とくに、その売主と買主とについて——」 『遊牧社会史探究』 9, 1-18. (1961). Alım Satıma Dair Uygur Belgesi: Satıcısı ve Alıcısı Üzerine. *Yuboku Shakaishi Tankyu*, 9, 1-18.
44. (1961) 「ウイグル文消費賃借文書」 西域文化研究会編 『西域文化研究第四 中央アジア古代語文献』 (pp.221-254) 法蔵館. (1961). Tüketim Borcuna Dair Uygur Belgesi. *Batı Bölgeleri Kültürü Araştırmaları 4: Orta Asya Eski Dili Kaynaklar*, (Seiki Bunka Kenkyukai, Ed.) içinde (ss. 221-254). Kyoto: Hozokan.
45. (1961) 「ナスレディン・ホジャ物語」 『史学雑誌』 71(10), 61-73. (1961). Nasreddin Hoca Hikâyeleri. *Shigaku Zasshi*, 71(10), 61-73.
46. (1961) 「ナスレディン・ホジャ物語——ホジャとティムール——」 『遊牧社会史探究』 14, 1-18. (1961). Nasreddin Hoca Hikâyeleri: Hoca ve Timur. *Yuboku Shakaishi Tankyu*, 14, 1-18.
47. (1961) 「ウイグル文売買文書に於る売買担保文言」 『東洋学報』 44(2), 1-23. (1961). The Clause of Warrant in the Uigur Documents of Sale and Purchase. *Toyo Gakuho*, 44(2), 1-23.

48. (1962) 「最近東洋文庫において蒐集せる西アジア地域の諸文献—トルコ語文献」 『東洋学報』 44(3), 142-151. (1962). Books on West Asia recently accepted by the Toyo Bunko. *Toyo Gakuho*, 44(3), 142-151.
49. (1962) 「ナスレッディン・ホジャとその語物」 『オリエント』 5(1), 33-45. (1962). Nasreddin Hoca ve Hikâyeleri. *Orient*, 5(1), 33-45.
50. (1962) 「イエニセイ碑文に見える qu(o?)y, öz 両語について」 『東洋学報』 45(1), 1-32. (1962). On the Meanings of the Words "qu(o?)y", and "öz" in the Yenisey Inscriptions. *Toyo Gakuho*, 45(1), 1-32.
51. (1962) 「ウイグル語訳金光明最勝王経」 『史学雑誌』 79(1), 66-81. (1962). Uygurca Çevirisi Suvarṇaprabhāsa Sūtra (Altun Yaruk). *Shigaku Zasshi*, 79(1), 66-81.
52. (1963) 「ウチュケン山と古代遊牧国家」 『遊牧社会史探究』 20, 29-32. (1963). Ötüken Dağı ve Eski Konar Göçer Devletler. *Yuboku Shakaishi Tankyu*, 20, 29-32.
53. (1963) 「元代ウイグル文土地売買文書一通」 『岩井博士古稀記念典籍論集』 (pp.712-727) 岩井博士古稀記念事業会. (1963). Yuan Hanedanlığı'nda Arsa Alım Satımına Dair Bir Uygur Belgesi. *İwai'nin Yetmişinci Yaş Hatırasına Makaleler*, içinde (ss. 712-727). Tokyo: İwai Hakushi Koki Kinen Jigyokai.
54. (1963) 「東突厥官称号考——鉄勒諸部の俟利發と俟斤——」 『東洋学報』 46(3), 1-36. (1963). On the Ssü-li-fa (İltäbär) and the Ssü-chin (İrkin) Titles of the T'ieh-lê Tribes. *Toyo Gakuho*, 46(3), 1-36.
55. (1964) 「トルコにおけるナスレッディン・ホジャ研究——特にその生存年代について——」 『アジア・アフリカ文献調査報告』 24 (西アジア 8) 1-22. (1964). Türkiye'de Nasreddin Hoca Hakkında Araştırmalar: Özellikle Yaşadığı Dönem Üzerine. *Ajia Afurika Bunken Chosa Hokoku*, 24, 1-22.
56. (1964) 「ウチュケン山と古代遊牧国家」 内陸アジア史学会編 İç Asya Tarihi Makaleleri 『内陸アジア史論集』 (pp. 37-40). 大安. (1964). Ötüken Dağı ve Eski Konar Göçer Devletler. *İç Asya Tarihi Makaleleri*, (Nairiku Ajiashigakukai, Ed.) içinde (ss. 37-40). Tokyo: Daian.

57. (1964) 「ウイグル文売買文書——とくに、その売主と買主とについて——」 内陸アジア史学会編『内陸アジア史論集』(pp. 122-139). 大安. (1964). Alım Satıma Dair Uygur Belgesi: Satıcısı ve Alıcısı Üzerine. *İç Asya Tarihi Makaleleri*, (Nairiku Ajiashigakukai, Ed.) içinde (ss. 122-139). Tokyo: Daian.
58. (1964) 「ナスレッディン・ホジャ物語——ホジャとティムール——」 『内陸アジア史論集』(pp. 182-199) 大安. (1964). Nasreddin Hoca Hikâyeleri: Hoca ve Timur. *İç Asya Tarihi Makaleleri*, (Nairiku Ajiashigakukai, Ed.) içinde (ss. 182-199). Tokyo: Daian.
59. (1965) 「東突厥国家内部の胡人」 『古代学』 12(1), 1-20. (1965). Doğu Köktürk Devleti'nde Soğdlar. *Kodaigaku*, 12(1), 1-20.
60. (1965) 「突厥の啓民可汗の上表文の文章——読「突厥碑文」割記(二)——」 『東洋学報』 48(1), 49-79. (1965). On Some Passages in a Memorial Presented to Yang-ti of the Sui Dynasty by Ch'i-min-qayan. *Toyo Gakuho*, 48(1), 49-79.
61. (1965). On Chi-li-fa (Eltäbär/Eltäbir) and Chi-chin (Irkin) of the T'ieh-lê Tribes. *Acta Asiatica (Bulletin of the Institute of Eastern Culture)*, 9, 31-56. **EN**
62. (1965) 「「契丹」の語源について——読「突厥碑文」割記(1)——」 『ユーラシア文化研究』 1, 37-47. (1965). 'Kıtay' Boyunun Etimolojisi Üzerine. *Yurashia Bunka Kenkyu (Bulletin of the Institute of Eurasian Cultural Studies, Hokkaido University)*, 1, 37-47.
63. (1966). Ch'i-min Hakan'ın Bir Çin İmparatoruna Gönderdiği Mektubun Üslûbu Üzerine. *Reşid Rahmeti Arat için*, içinde (ss. 363-371). Ankara: Ankara Üniversitesi. **TR**
64. (1967) 「突厥の国家構造」 『歴史教育』 15(5-6), 12-17. (1967). Köktürklerin Siyasal Teşkilatı. *Rekishu Kyoiku*, 15(5-6), 12-17.
65. (1967) 「ふたたびウイグル文消費賃借文書について」 『前近代アジアの法と社会』 (仁井田陞博士追悼論文集第一巻) (pp.235-266) 勁草書房. (1967). Tekrar Tüketim Borcuna Dair Uygur Belgesi Üzerine. *Çağdaş Öncesi Asya'da Hukuk ve Toplum (Dr. Noboru Niida'nın Ölüm Anısına Makaleler 1. Cilt)*, içinde (ss. 235-266). Tokyo: Keiso Shobo.

66. (1969) 「Tonyuquq 碑文に見える böğü-, бүгү-qayan について」 『東洋学報』 52(1), 62-89. (1969). On böğü-, бүгү-qayan in the Tonyuquq Inscription. *Toyo Gakuho*, 52(1), 62-89.
67. (1969) 「漢代における文化交流の一例」 『東洋学術研究』 8(3)., 21-33. (1969). Han Hanedanlığı'nda Kültür Etkileşiminin Bir Örneği. *Toyo Gakujutsu Kenkyu*, 8(3)., 21-33.
68. (1969) 「böğü (bügü) qayan と匍俱」 『鎌田博士還暦記念歴史学論叢』 (pp.213-223)鎌田博士還暦記念歴史学論叢刊行会. (1969). Böğü (Bügü) qayan ve Fu-chü. *Dr. Kamata'nın Altmışınca Yaş Hatırasına Tarih Araştırmaları Makaleleri Derlemesi*, içinde (ss. 213-223). Tokyo: Kamata Hakushi Kanreki Kinen Rekishigaku Ronso Kankokai.
69. (1970) 「長安を中心とする東西文化の交流」 『東洋学術研究』 8(4), 24-43. (1970). Cahng'an Üzerinden Doğu-Batı Kültürlerinin Etkileşimi. *Toyo Gakujutsu Kenkyu*, 8(4), 24-43.
70. (1971) 「プリツァク「二四大臣——匈奴国家の統治機構史の研究——」について」 『史学雑誌』 80(1), 43-60. (1971). On Prof. O. Pritsak's "Die 24 Ta-ch'en; Studie zur Geschichte des Verwaltungsaufbaus der Hsiung-nu Reiche (The 24 Ta-ch'en: A Historical Study of the Administrative Structure of the Hsiung-nu Empires)." *Shigaku Zasshi*, 80(1), 43-60.
71. (1972). Siçi ve SŞÜ-CHIH. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6(1968), 217-223. **TR**
72. (1972) 「突厥帝国内部におけるソグド人の役割に関する一資料——ブグト碑文——」 『史学雑誌』 81(2), 77-86. (1972). Köktürk Kağanlığında Soğdların Rollerine Dair Bir Materyal: Bugut Yazıtı. *Shigaku Zasshi*, 81(2), 77-86.
73. (1972) 「ソグド人の東方発展に関する考古学的一資料」 『遊牧社会史探究』 45, 1-9. (1972). Soğdların Doğu Yayılışına Dair Bir Arkeolojik Materyal. *Yuboku Shakaishi Tankyu*, 45, 1-9.
74. (1972) 「付論 ブリヤートとクリカンとの種族名について」 『遊牧社会史探究』 45, 9-11. (1972). Özet: Buryatlar ile Kurikanların Boy Adları. *Yuboku Shakaishi Tankyu*, 45, 9-11.
75. (1972) 「阿史徳元珍と Tonyuquq」 『山本博士還暦記念東洋史論叢』 (pp.457-468) 山川出版社. (1972). A-shih-tê Yüan-chên ve Tonyuquq. *Dr.*

- Yamamoto'nun Altmışınca Yaş Hatırasına Asya Tarihi Araştırmaları Makaleleri Derlemesi*, içinde (ss. 457-468). Tokyo: Yamakawa Shuppansha.
76. (1973). A-shih-tê Yüan-chên ve Tonyuquq. *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 5(1-4), 87-93. **TR**
77. (1973). Political Structure of the Ancient Nomadic State in Mongolia. *XIII Международный Конгресс Исторических Наук Москва, 16-23 августа 1970 года Доктресса*, Том 1, 268-275. **EN**
78. (1973). Reconsideration of the Hsiung-nu State: A response to Professor O. Pritsak's Criticism. *Acta Asiatica*, 24, 20-34. **EN**
79. (1974) 「モンゴリア出土五銖錢の突厥文字銘文考」 『考古学ジャーナル』 92, 2-5. (1974). Moğolistan'dan Çıkan Wu-chu Sikkesindeki Köktürk Alfabeli Yazılar Üzerine Bir İnceleme. *Kokogaku Janaru (The Archaeological Journal)*, 92, 2-5.
80. (1975) 「スーヅ碑文の一解釈——とくに最初の三行について——」 『榎博士還暦記念東洋史論叢』 (pp.445-463) 山川出版社. (1975). Sudzi Yazıtı Üzerine Bir Açıklama: İlk Üç Satırı Hakkında. *Dr. Enoki'nin Altmışınca Yaş Hatırasına Asya Tarihi Makaleleri Derlemesi*, içinde (ss. 445-463). Tokyo: Yamakawa Shuppansha.
81. (1975) 「いわゆるチュルギシュ銅錢の銘文について」 『三笠宮殿下還暦記念オリエント学論集』 (pp.322-329) 講談社. (1975). Türgiş Bakır Sikkesindeki Yazılar Üzerine. *Prens Mikasa'nın Altmışınca Yaş Hatırasına Oryent Çalışmaları Makaleler Derlemesi*, içinde (ss. 322-329). Tokyo: Kodansha.
82. (1975) 「北アジアからみた騎馬民族説——とくに「立石・石人」「バルバル」について——」 『歴史と人物』 5(11), 64-73. (1975). Kuzey Asya Gözüyle Atlı Konar Göçerler Teorisi: Özellikle 'Dikili Taş' ve 'Balbal' Üzerine. *Rekishu to Jimbutsu*, 5(11), 64-73.
83. (1976) 「突厥碑文割記——突厥第二可汗国における「ナショナルリズム」——」 『東洋史研究』 34(4), 1-31. (1976). The Khosho-Tsaidam Inscriptions: Turkish (Tu-jue) "Nationalism" under the Second Turkic Khanate. *Toyoshi Kenkyu (The Journal of Oriental Researches)*, 34(4), 1-31.
84. (1976). Бёгю-каган н Поцзюй. *Turcologica*, Ленинград, 284-290. **RS**

85. (1976)「遊牧国家と渡来人」『全歴研紀要』12, 2-9. (1976). Konar Göçer Devletler ve Göçmenler. *Zenrekiken Kiyō*, 12, 2-9.
86. (1977)「いわゆる bökli について——民族学と歴史学との間——」『江上波夫教授古稀記念論集』民族・文化篇 (pp.299-324) 山川出版社. (1977). Sözde Bökli Hakkında: Etnoloji ve Tarih Çalışmalarının Arasında. *Dr. Namio Egami'nin Yetmişinci Yaş Hatırasına Makaleler (Etnik ve Kültür Bölümü)*, içinde (ss. 299-324). Tokyo: Yamakawa Shuppansha.
87. (1978)「ソグド人と中央アジア史——間野英二氏の見解について——」『月刊シルクロード』4(2), 57-62. (1978). Soğdlar ve Orta Asya Tarihi: Eiji Mano'nun Görüşü Üzerine. *Shiruku Rodo*, 4(2), 57-62.
88. (1978)「アトスズと現代トルコのトゥラニズム——「灰色の狼たち」を中心に——」『足利博士喜寿記念オリエント学インド学論集』(pp.331-343) 国書刊行会. (1978). 'Bozkurt' Üzerinden H. N. Atsız ve Bugünkü Türkiye'de Turanizm. *Dr. Ashikaga'nın Yetmiş Yedinci Yaş Hatırasına Orient Çalışmaları ve Hint Çalışmaları Makaleler Derlemesi*, içinde (ss. 331-343). Tokyo: Kokusho Kankokai.
89. (1979)「シルクロードとソグド人」『東洋学術研究』18(2), 21-50. (1979). İpek Yolu ve Soğdlar. *Toyo Gakujutsu Kenkyū (The Journal of Oriental Science)*, 18(2), 21-50.
90. (1979)「スージ碑文の一解釈——とくに最初の三行について——」*Proceedings The Vith International Symposium Sep. 5-9, 1978*, National Academy of Sciences Republic of Korea, (pp. 91-106) Seoul: National Academy of Sciences Republic of Korea. (1979). Sudzi Yazıtı Üzerine Bir Açıklama: İlk Üç Satırı Hakkında. *Proceedings The Vith International Symposium Sep. 5-9, 1978*, içinde (ss. 91-106). Seoul: National Academy of Sciences Republic of Korea.
91. (1979)「ソグド人の東方発展に関する考古学的一資料」内陸アジア史学会編『内陸アジア史論集』(pp.49-57) 第二国書刊行会. (1979). Soğdların Doğu Yayılışına Dair Bir Arkeolojik Materyal. *İç Asya Tarihi Makaleler Derlemesi*, (Nairiku Ajiashigakukai, Ed.) içinde (ss. 49-57). Tokyo: Daini Kokusho Kankokai.
92. (1979)「付論ブリヤートとクリカンとの種族名について」内陸アジア史学会編『内陸アジア史論集』(pp. 57-59) 第二国書刊行会. (1979). Özet:

- Buryatlar ile Kurikanların Boy Adları. *İç Asya Tarihi Makaleler Derlemesi*, (Nairiku Ajiashigakukai, Ed.) içinde (ss. 57-59). Tokyo: Daini Kokusho Kankokai.
93. (1981). “Bökli” veya “Bükli” Şekillerinde Transkripsiyon Edilen Bir Kelime Üzerine. *VIII. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Ekim 1976, Ankara*, c. 2, içinde (ss.579-582). Ankara: Türk Tarih Kurumu. **TR**
94. (1981) 「トルコにおける右翼と左翼」 『イスラム経済研究会報告書』 (pp.23-27) 日本貿易振興会海外経済情報センター. (1981). Türkiye’de Sağcılar ve Solcular. *İslam Ekonomi Araştırmaları Merkezi Raporu*, içinde (ss. 23-27). Tokyo: Nihon Boeki Shinkokai Kaigai Keizai Joho Center.
95. (1981) 「トルコ——革新と伝統」 『世界の経済秩序と地域秩序シンポジウム報告書 昭和 55 年度』 (pp.83-88) 世界経済情報サービス. (1981). Türkiye: Yenilik ve Gelenek. *Dünya Ekonomik ve Bölgesel Düzeni Sempozyumu Raporu, 1980*, içinde (ss. 83-88). Tokyo: World Economic Information Services.
96. (1981). The T’u-chüeh Concept of Sovereign. *Acta Asiatica*, 41, 47-51. **EN**
97. (1981) 「「蒼き狼」神話をめぐって」 『学叢』 31, 92-98. (1981). ‘Mavi Kurt’ Destanı Üzerine. *Gakuso*, 31, 92-98.
98. (1983). On the Meaning of the Word ‘qut’ in the Orkhon Inscriptions. *Proceedings of the Sixth East Asian Altaistic Conference*, (Jie Xian Chen, Ed.) in (pp. 39-47). Taipei: National Taiwan University. **EN**
99. (1984). How should bökli or bükli transcribe and interpreted? *Memories of the Research Department of the Toyo Bunko*, 42, 139-144. **EN**
100. (1985) 「突厥の即位儀礼」 『史叢』 34, 1-17. (1985). Köktürklerin Tahta Geçme Töreni. *Shiso*, 34, 1-17.
101. (1985) 「突厥の信仰——とくにシャーマニズムについて——」 三上次男博士喜寿記念論文集編集委員会編 『三上次男博士喜寿記念論文集』 歴史編 (pp.304-319) 平凡社. (1985). Köktürklerin İnançları: Şamanizm Üzerine. *Dr. Tsugio Mikami'nin Yetmişinci Yaş Hatırasına Makaleler (Tarih Bölümü)*, (Mikami Tsugio Hakushi Kiju Kinen Ronbunshu Henshu İinkai, Ed.) içinde (ss. 304-319). Tokyo: Heibonsha.

102. (1985) 「トルコ民族とイスラム——イスラム世界の拡大と統一——」 『中東研究』 303, 1-7. (1985). Türkler ve İslam: İslam Dünyasının Yayılışı ve Birleşimi. *Chuto Kenkyu (Journal of Middle Eastern Studies)*, 303, 1-7.
103. (1986) 「イェニセイ銘文に見える"säkiz adaqlır barım"について」 『日本大学人文科学研究所研究紀要』 32, 29-56. (1986). Yeniey Yazıtlarında "säkiz adaqlır barım" Üzerine. *Nihon Daigaku Jinbun Kagaku Kenkyujo Kenkyu Kiyō (Studies in Humanities and Social Sciences)*, 32, 29-56.
104. (1986) 「カザーフ人の遊牧形態そのほか」 『内陸アジア史研究』 3, 1-10. (1986). Kazakların Göçer Tipi vs. *Nairiku Ajiashi Kenkyu (Inner Asian Studies)*, 3, 1-10.
105. (1986) 「アルトゥン・キョル第一碑文考釈」 『東方学』 72, 1-17. (1986). An Interpretation of the First Altın-Köl Inscription. *Tohogaku*, 72, 1-17.
106. (1987). Yenisey Yazıtlarındaki "Sekiz Adaklıg Barım" Üzerine. *Erdem*, 3(8), 349-356, 357-365. **TR**
107. (1988) 「トルコ共和国における日本研究」 『東方学』 75, 165-172. (1988). Japanese Studies in the Turkish Republic. *Tohogaku*, 75, 165-172.
108. (1988) 「突厥の即位儀礼補論」 榎博士頌寿記念東洋史論叢編纂委員会編 『榎博士頌寿記念東洋史論叢』 (pp.369-393) 汲古書院. (1988). Köktürklerin Tahta Geçme Töreni: Ek Bölüm. *Dr. Enoki'nin Uzun Yaşamının Hatırasına Asya Tarihi Makaleleri Derlemesi*, (Enoki Hakushi Shōju Kinen Toyoshi Ronso Hensan Iinkai, Ed.) içinde (ss. 369-393). Tokyo: Kyūko Shoin.
109. (1988) 「メヴレヴィー教団の旋舞について」 『上智アジア学』 6, 1-9. (1988). On the Whirling of the Mevlevi Dervishes. *Jochi Ajiagaku (The Journal of Sophia Asian Studies)*, 6, 1-9.
110. 護雅夫, 大村幸弘 (1989) 「アナトリアにおける発掘調査の沿革概要」 『東方学』 78, 173-178. Mori, M., & Omura, S. (1991). On the Problem of Chronology at the Beginning of the First Millenium B. C. in Anatolian Archaeology. *Tohogaku*, 78, 173-178.
111. (1990) 「突厥文字の起源に関する二研究」 『東方学』 79, 111-120. (1990). Two Studies on the Origin of Turkish "Runic" Scripts. *Tohogaku*, 79, 111-120.

112. 護雅夫, 大村幸弘 (1991) 「アナトリア考古学における紀元前一千年紀初頭の一問題」 『東方学』 81, 162-165. Mori, M., & Omura, S. (1991). On the Problem of Chronology at the Beginning of the First Millenium B. C. in Anatolian Archaeology. *Tohogaku*, 81, 162-165.
113. Mori, M., & Omura, S. (1993). A Preliminary Report on the Third Excavation at Kaman-Kalehöyük in Turkey (1988). *Essays on Anatolian Archaeology (Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan, 7)*, (H. I. H. Prince Takahito Mikasa, Ed.), in (pp. 43-74). Wiesbaden: Otto Harrassowitz. EN
114. (1994) 「アナトリア考古学研究の諸問題点」 『アナトリア考古学研究』 3, (カマン・カレホユック 3) 1-4. (1994). Anadolu Arkeoloji Çalışmalarının Bazı Meseleleri. *Anatoria Kokogaku Kenkyu*, 3, 1-4.

EDİTÖRLÜKLER

1. 井上幸治, 村瀬興雄, 護雅夫監修 (1964) 『世界史小事典』 三省堂. Inoue, K., Murase, O., & Mori, M. (Eds.). (1964). *Dünya Tarihi Ansiklopedisi*. Tokyo: Sanseido.
2. 護雅夫編 (1966) 『日土会話練習帖』 大学書林. Mori, M. (Ed.). (1966). *Pratik Japonca-Türkçe ve Türkçe-Japonca Konuşma Rehberi*. Tokyo: Daigaku Shorin.
3. 青山吉信, 荒松雄, 市古宙三, 江上波夫, 神田信夫, 柴田三千雄...護雅夫編 (1968) 『世界史小辞典』 山川出版社. Aoyama, Y., Ara, M., Ichiko, C., Egami, N., Kanda, N., Shibata, M., ...Mori, M. (Eds.). (1968). *Dünya Tarihi Sözlüğü*. Tokyo: Yamakawa Shuppansha.
4. 護雅夫編 (1970) 『漢とローマ』 (東西文明の交流 I) 平凡社. Mori, M. (Ed.). (1970). *Han Hanedanlığı ve Roma İmparatorluğu (Doğu-Batı Kültürlerinin Etkileşimi I)*. Tokyo: Heibonsha.
5. 護雅夫編 (1971) 『トルコの社会と経済』 (研究参考資料 179) アジア経済研究所. Mori, M. (Ed.). (1971). *Türk Toplumunu ve Ekonomisi*. Tokyo: JETRO Institute of Developing Economies.

6. 護雅夫監修 (1973) 旺文社編『世界史問題集——基礎演習——』（基礎演習シリーズ）旺文社. Mori, M. (Ed.). (1973). *Dünya Tarihi Çalışma Kitabı: Temel Sorular*. Tokyo: Obunsha.
7. 日野強 (1973) 護雅夫, 岡田英弘監『伊犁紀行』（西域名著シリーズ）芙蓉書房. Hino, T. (1973). *Yili Seyahatnamesi* (Masao Mori, & Hidehiro Okada, Eds.). Tokyo: Fuyo Shobo.
8. 井上幸治, 村瀬興雄, 護雅夫監 (1974) 『世界史小事典 第2版』三省堂. Inoue, K., Murase, K., & Mori, M. (Eds.). (1974). *Dünya Tarihi Ansiklopedisi, 2. baskı*. Tokyo: Sanseido.
9. 護雅夫, 中山正民監 (1974) 『中学社会科事典』旺文社. Mori, M., & Nakayama, M. (Eds.). (1974). *Orta Okul Sosyal Bilgiler Ansiklopedisi*. Tokyo: Obunsha.
10. 護雅夫監 (1976) 旺文社編『中学歴史』（中学ばらシリーズ）旺文社. Mori, M. (Ed.). (1976). *Orta Okul Tarih Dersleri*. Tokyo: Obunsha.
11. 西嶋定生, 護雅夫, 木村尚三郎, 猿谷要編 (1977) 『世界史の基礎知識』1, 2（有斐閣ブックス 603 604）有斐閣. Nishijima, S., Mori, M., Kimura, S., & Saruya, K. (Eds.). (1977). *Dünya Tarihinin Temel Bilgileri. c. 1,2*. Tokyo: Yuhikaku.
12. 護雅夫監 (1978) 旺文社編『ハイトップ中学歴史』（カラー版 6）旺文社. Mori, M. (Ed.). (1978). *High-Top Orta Okul Tarih Ders Kitabı*. Tokyo: Obunsha.
13. 護雅夫監 (1980) 『トプカプ宮殿博物館』全5巻別冊1巻トプカプ宮殿博物館全集刊行会. Mori, M. (Ed.). (1980). *Topkapı Müzesi. 5 cilt & 1 ek cilti*, Tokyo: Topkapı Kyuden Hakubutsukan Zenshu Kankokai.
14. 護雅夫, 神田信夫編 (1981) 『北アジア史（新版）』（世界各国史 12）山川出版社. Mori, M., & Kanda, N. (Eds.). (1981). *Kuzey Asya Tarihi (Yeni Baskı)*. Tokyo: Yamakawa Shuppansha.
15. 護雅夫編 (1983) 『内陸アジア・西アジアの社会と文化』山川出版社. Mori, M. (Ed.). (1983). *Orta Asya ve Batı Asya'nın Toplum ve Kültürleri*. Tokyo: Yamakawa Shuppansha.

16. Mori, M., & UNESCO. Centre for East Asian Cultural Studies. (Eds.). (1983). *Research Institutes of Social Sciences and Humanities in the Republic of Korea, 1982-1983*. Tokyo: Centre for East Asian Cultural Studies. EN
17. 三上次男, 東山健吾, 護雅夫, 西田龍雄監 (1988) 『敦煌・西夏王国展図録 : シルクロードの美と神秘』 静岡県立美術館. Mikami, T., Higashiyama, K., Mor, M., & Nishida, T. (Eds.). (1988). *Dunhuang ve Batı Xia Hanedanlığı Sergisi Resimli Kitabı: İpek Yolu'nun Güzelliği ve Gizemi*. Shizuoka: Shizuoka Prefectural Museum of Art.
18. 護雅夫, 岡田英弘編 (1990) 『中央ユーラシアの世界』 山川出版社. Mori, M., & Okada, H. (Eds.). (1990). *Orta Avrasya Dünyası*. Tokyo: Yamakawa Shuppansha.
19. Mori, M., Ogawa, H., & Yoshikawa, M. (Eds.). (1991). Near Eastern Studies: Dedicated to H.I.H. Prince Takahito Mikasa on the Occasion of his Seventy-Fifth Birthday. *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan*, 5, Wiesbaden: Otto Harrassowitz. EN

ÇEVİRİLER

1. ラージ・テミゼル (1960) 「ヒッタイトのリリーフ (浮彫) について」 護雅夫訳 『日本オリエント学会月報』 3(6), 1-13. Temizer, R. (1960). Aspects on the Hittite Reliefs (M. Mori, Çev.). *Bulletin of the Society for Near Eastern Studies in Japan*, 3(6), 1-13.
2. ケマル・チュー (1962) 「トルコの表紙装釘について」 護雅夫訳 『東洋学報』 44(3), 89-103. Çiğ, K. (1962). Turkish Skill in Bookbinding (M. Mori, Çev.). *Toyo Gakuho*, 44(3), 89-103.
3. ファルク・スメル (1962) 護雅夫訳 「アナトリア移住前後のチュルク-オグズ族」 『遊牧社会史探究』 17, 1-26. Sümer, F. (1962). Anadolu'ya Yerleşim Zamanında Türk-Oğuz Boyu (M. Mori, Çev.). *Yoboku Shakaishi Tankyu*, 7, 1-26.
4. アンネマリー・フォン・ガベン講 (1962) 護雅夫訳 「ウイグル王国における品位ある姿勢」 『東洋学報』 45(3), 94-104. von Gabain, A. (1962). The

- Dignified Attitude of the Royal Uigurs (M. Mori, Çev.). *Toyo Gakuho*, 45(3), 94-104.
5. ファルク・スメル (1964) 護雅夫訳「アナトリア移住前後のチュルク-オグズ族」内陸アジア史学会編『内陸アジア史論集』 (pp. 156-181). 大安. Sümer, F. (1964). Anadolu'ya Yerleşim Zamanında Türk-Oğuz Boyu (M. Mori, Çev.). *İç Asya Tarihi Makaleleri*, (Nairiku Ajiashigakukai, Ed.) içinde (ss. 156-181). Tokyo: Daian.
  6. 護雅夫訳 (1965) 『ナスレッディン・ホジャ物語 トルコの知恵ばなし』 (東洋文庫 38) 平凡社. Mori, M. (Çev.) (1965). *Nasreddin Hoca: Türk Fıkralar*. Tokyo: Heibonsha.
  7. 護雅夫訳 (1965) 『中央アジア蒙古旅行記 カルピニ・ルブルク』 (東西交渉旅行記全集 1) 桃源社. Mori, M. (Çev.) (1965). *Orta Asya ve Moğolistan Seyahatnameleri: Plano Carpini, & Ruysbroeckli Williem*. Tokyo: Togensha.
  8. アブデュルカディル・イナン (1965) 「チュルク諸族のシャーマニズムにおける結婚と出産」護雅夫訳『北アジア民族学論集』 1, 74-86. İnan, A. (1965). Türklerin Şamanizmde Evliliği ve Doğumu (M. Mori, Çev.). *Kita Ajia Minzokugaku Ronshu*, 1, 74-86.
  9. ランシマン (1969) 護雅夫訳『コンスタンティノーブル陥落す』みすず書房. Runciman, S. (1969). *Konstantinopolis Düştü* (M. Mori, Çev.). Tokyo: Misuzu Shobo.
  10. ジョルジュ・ハザイ講 (1969) 「ハンガリーの東洋学研究」護雅夫訳『東洋学報』 52(3). 54-78. Hazai, G. (1969). Macaristan'da Doğu Araştırmaları (M. Mori, Çev.). *Toyo Gakuho*, 52(3). 54-78.
  11. 内田吟風, 田村実造, 佐口透, 山田信夫, 護雅夫, 羽田明, 佐藤長訳注 (1971) 『騎馬民族史 1 正史北狄伝』 (東洋文庫 197) 平凡社. Uchida, G., Tamura, J., Saguchi, T., Yamada, N., Mori, M., Haneda, A., & Sato, H. (Çev.) (1971). *Atlı Konar Göçerler Tarihi 1: Çin Resmi Tarihinden (Yirmi Dört Tarih'ten) Beidiler Biyografileri*. Tokyo: Heibonsha.
  12. 佐口透, 山田信夫, 護雅夫訳註 (1972) 『騎馬民族史 2 正史北狄伝』 (東洋文庫 223) 平凡社. Saguchi, T., Yamada, N., & Mori, M. (Çev.) (1972). *Atlı Konar*

Göçerler Tarihi 2: Çin Resmi Tarihinden (Yirmi Dört Tarih'ten) Beidiler Biyografileri. Tokyo: Heibonsha.

13. A. D. グラーチ (1972) 護雅夫訳「古代チュルク時代の編年的および種族—文化的範囲」『季刊ユーラシア』7, 100-106. Gratch, A. D. (1972). Eski Türk Döneminde Kronik ve Boy-Kültürel Kapsamı (M. Mori, Çev.). *Kikan Yurashia*, 7, 100-106.
14. L. R. クイズラソフ (1972) 護雅夫訳「古代チュルク語碑文に見える「(バルバル balbal)」なる述語の意義について」『季刊ユーラシア』7, 107-109. Kyzlasov, L. R. (1972). Eski Türk Dili Yazıtlarında 'balbal' Sözcüğünün Anlamı (M. Mori, Çev.). *Kikan Yurashia*, 7, 107-109.
15. ケマル・チュー (1973) 「イスタンブール」護雅夫訳 並河萬里 (写真) 他 『トルコの至宝』 (pp.335-349) 毎日新聞社. Çığ, K. (1973). İstanbul (M. Mori, Çev.). *Türkiye'nin Hazinesi*, içinde (ss. 335-349). Tokyo: Mainichi Shinbunsha.
16. ケマル・チュー (1974) 「トプカプ・サライ博物館とその財宝」護雅夫訳 三上次男・ケマル・チュー文 並河萬里写真 『中国陶磁 トプカプ・サライ・コレクション』 (pp.139-152) 平凡社. Çığ, K. (1974). Topkapı Sarayı Müzesi ve Hazinesi (M. Mori, Çev.). *Çin Çinileri, Topkapı Sarayı Koleksiyonu*, içinde (ss. 139-152). Tokyo: Heibonsha.
17. ラージ・テミゼル (1975) 護雅夫訳「アナトリアの美術——先史・ハッティ・フリュギア——」『古代西アジア美術』 (大系世界の美術2) (pp.288-298) 学習研究社. Temizer, R. (1975). Anadolu'nun Sanatları: Tarih Öncesi, Hatti, Frigya (M. Mori, Çev.). *Eski Batı Asya Sanatları*, içinde (ss. 288-298). Tokyo: Gakushu Kenkyusha.
18. デイヴィッド・ホサム (1978) 「トルコ人 1——トルコ人とヨーロッパ——」小池都, 清水敏江, 護雅夫訳 『みすず』20(11), 38-46. Hotham, D. (1978). Türkler 1: Türkler ve Avrupa (M. Koike, T. Shimizu, & M. Mori, Çev.). *Misuzu*, 20(11), 38-46.
19. デイヴィッド・ホサム (1979) 「トルコ人 2——宗教問題——」小池都・清水敏江・護雅夫訳 『みすず』21(2), 25-35. Hotham, D. (1979). Türkler 2: Din Meselesi (M. Koike, T. Shimizu, & M. Mori, Çev.). *Misuzu*, 21(2), 25-35.

20. ディヴィッド・ホサム (1979) 「トルコ人 3——ケマリズム (ケマル主義) と反動——」 小池都・清水敏江・護雅夫訳 『みすず』 21(4), 23-34. Hotham, D. (1979). *Türkler 3: Kemalizm ve Tepkileri* (M. Koike, T. Shimizu, & M. Mori, Çev.). *Misuzu*, 21(4), 23-34.
21. ディヴィッド・ホサム (1979) 「トルコ人 4——一九六〇年のクーデター——」 小池都・清水敏江・護雅夫訳 『みすず』 21(7), 24-33. Hotham, D. (1979) *Türkler 4: 1960 Darbesi* (M. Koike, T. Shimizu, & M. Mori, Çev.). *Misuzu*, 21(7), 24-33.
22. D. ホサム (1983)護雅夫訳 『トルコ人』 みすず書房. Hotham, D. (1983). *Türkler* (M. Mori, Çev.). Tokyo: Misuzu Shobo.
23. 胡振華 (1988) 護雅夫訳 「中華人民共和国におけるキルギス語・文学研究」 『東方学』 75, 145-149. Hu, C. (1988). *The Study of Kirghiz Language and Letters in People's Republic of China.* (M. Mori, Çev.). *Tohogaku*, 75, 145-149.
24. 護雅夫訳 (1989) 『カルピニ／ルブルク 中央アジア・蒙古旅行記 遊牧民族の実情の記録』 (光風社選書) 光風社. Mori, M. (Çev.) (1989). *Plano Carpini & Ruysbroeckli Williem: Orta Asya ve Moğolistan Seyahatnameleri, Konar Göçerler Gerçeğinin Kayıtları.* Tokyo: Kofusha.
25. アズイズ・ネスイン (2013) 護雅夫訳 『口で鳥をつかまえる男：アズイズ・ネスイン短篇集』 藤原書店. Nesin, A. (2013). *Short Stories of Aziz Nesin.* (M. Mori, Çev.). Tokyo: Fujiwara Shoten. (Ölümünden sonra yayımlanmıştır.)

BİLDİRİLER, RAPORLAR, SEMPOZYUM ÖZETLERİ, KARŞILIKLI KONUŞMALAR VS.

1. 護雅夫, 池田温 (1960) 「東洋文庫春期東洋学講座」 『史学雑誌』 69(10), 89-92. Mori, M., & Ikeda, O. (1960). *Toyo Bunko Bahar Dönemi Asya Araştırmaları Semineri.* *Shigaku Zasshi*, 69(10), 89-92.
2. [座談会] 板倉勝正, 嶋田襄平, 護雅夫 (1961) 「イスラム国家における君主の問題」 『世界の歴史 7 イスラム文化の発展』 (pp.291-309) 筑摩書房. Itakura, K., Shimada, J., & Mori, M. (1961). *İslam Devletlerinde Hükümdarlar*

- Meselesi. *Dünya Tarihi 7: İslam Kültürünün Gelişimi*, içinde (ss. 291-309). Tokyo: Chikuma Shobo.
3. (1963). 史学会第六十二回大会記事 東洋史・日本史合同シンポジウム 2、隋・唐と北・西諸国との関係. Japon Tarih Topluluğu 62. Toplantı Makalesi: Asya Tarihi ve Japon Tarihi Ortak Sempozyumu 2, Sui ve Tang Hanedanlıkları ile Kuzey ve Batı Ülkelerinin İlişkileri. *Shigaku Zasshi*, 72(12), 86.
  4. [対談] 護雅夫, 別枝達夫 (1968) 「著者との十分間」 『大世界史 9 絹の道と香料の島』 付録 (pp.6-7) 文藝春秋. Mori, M., & Besshi, T. (1968). Yazarı ile 10 Dakika. *Büyük Dünya Tarihi 9: İpek Yolu ve Baharat Adası*, (ss. 6-7). Tokyo: Bungei Shunju.
  5. 護雅夫 (1969) 「İslâm 帝国としての Osman 朝国家」 『「イスラム化」にかんする共同研究報告』 続 (pp.79-96) 東京外国語大学アジア・アフリカ言語文化研究所. Mori, M. (1969). İslam Devleti Olarak Osmanlı İmparatorluğu. *İslamlaşma' Üzerine Ortak Çalışmalar Raporu*, içinde (ss.79-96). Tokyo: Tokyo University of Foreign Studies The Research Institute for Languages and Cultures of Asia and Africa.
  6. [シンポジウム] 甘粕健, 井上光貞, 藪田香融, 護雅夫, 吉井巖, 直木考次郎 司会 (1971) 『シンポジウム日本歴史 2 日本国家の形成』 学生社. Amakasu, K., Inoue, M., Sonoda, K., Mori, M., Yoshii, İ., & Naoki, K. (1971). *Sempozyum Japon Tarihi 2: Japon Devleti'nin Oluşumu*. Tokyo: Gakuseisha.
  7. (1972). The Role of the Sogdians in the Nomadic States of Mongolia; Introduction of Newly-Found Material. *Proceedings of the Fourth East Asian Altaistic Conference December 26-30 1971 Taipei, China*, içinde (pp. 196-200). Tainan. EN
  8. (1975) 「(史学会第七十三回大会記事 シンポジウムについて) 討論要旨 (文責)」 『史学雑誌』 84(12), 74-76. (1975). Tartışma Özeti. (Japon Tarih Topluluğu 73. Toplantı Makalesi: sempozyum Hakkında). *Shigaku Zasshi*, 84(12), 74-76.
  9. [座談会] 前嶋信次, 矢島文夫, 護雅夫, 林武 (1975) 「アラブを語る」 『アジア文化』 12(1), 15-74, 75-76. Maejima, S., Yajima, F., Mori, M., & Hayashi, T. (1975). Araplar. *Asya Kültürü*, 12(1), 15-74, 75-76.

10. 護雅夫, 山田信夫, 長沢和俊 (1978) 「シルクロードの今昔をもとめて」 『歴史公論』 4(12), 29-44. Mori, M., Yamada, N., & Nagasawa, K. (1978). İpek Yolu'nun Geçmiş ve Bugününü Aramak. *Rekishi Koron*, 4(12), 29-44.
11. (1978) 「史学会第七十六回大会記事 公開講演 新疆の遺跡を訪れて」 『史学雑誌』 87(12), 73-74. (1978). Japon Tarih Topluluğu 76. Toplantı Makalesi: Konferans, Sincan'daki Kalıntıları Ziyareti. *Shigaku Zasshi*, 87(12), 73-74.
12. (1979) 「遊牧民とシルクロード」 『上智史学』 24, 104-106. (1979). Konar Göçerler ve İpek Yolu (Summarised Report of Papers read at the 28th Annual Meeting of the Historical Society of Sophia University). *Jochi Shigaku (Sophia historical studies)*, 24, 104-106.
13. [座談会] 護雅夫, 木村尚三郎, 芳賀登 (1979) 「これからの歴史教育を考える」 『月刊歴史教育』 1(1), 10-29. Mori, M., Kimura, S., & Haga, N. (1979). Bundan Sonraki Tarih Eğitimi Düşünmek. *Gekkan Rekishi Kyoiku*, 1(1), 10-29.
14. [対談] 佐口透, 護雅夫 (1981) 「シルクロードの人びととその生活」 『月刊歴史教育』 3(5), 27-49. Saguchi, T., & Mori, M. (1981). İpek Yolundaki İnsanlar ve Hayatları. *Gekkan Rekishi Kyoiku*, 3(5), 27-49.
15. [座談会] 小川秀雄, 鎌田茂雄, 松本清張, 森浩一, 護雅夫, 杉山二郎司会 (1981) 「正倉院への視点」 松本清張編『正倉院への道』 (pp.15-134) 日本放送出版協会. Ogawa, H., Kamata, S., Matsumoto, S., Mori, K., Mori, M., & Sugiyama, J. (1981). Shosoin'e Bakış Açısı. *Shosoin'e Doğru Yol*, (S. Matsumoto, Ed.) içinde (ss. 15-134). Tokyo: Nihon Hoso Shuppan Kyokai.
16. (1982) 「バルカン諸民族史研究の調査」 『日本学術振興会特定国派遣研究者研究報告集』 (pp.32-40) 日本学術振興会. (1982). Balkan Ulusları Tarihi Araştırmaları Hakkında İnceleme. *Japan Society for the Promotion of Science, Research Reports of Bilateral Programs*, içinde (ss. 32-40). Tokyo: Nihon Gakujutsu Shinkokai (JSPS).
17. (1982) 「ブルガリア・ルーマニア」 『日本学術振興会特定国派遣研究者研究報告集』 (pp.164-168) 日本学術振興会. (1982). Bulgaristan ve Romanya.

- Japan Society for the Promotion of Science, Research Reports of Bilateral Programs*, içinde (ss. 164-168). Tokyo: Nihon Gakujutsu Shinkokai (JSPS).
18. (1988) 「開会の辞」川床睦夫編『シンポジウム「十字軍」』(pp.1-2) 中近東文化センター. (1988). Açılış Sözü. *Sempozyum 'Haçlı Seferleri'*, (Mutsuo Kawadoko, Ed.) içinde (ss. 1-2). Tokyo: The Middle Eastern Culture Center in Japan.
  19. (1989) 「まえがき」川床睦夫編『シンポジウム「イスラームとモンゴル」』(p.v) 中近東文化センター. (1989). Önsöz. *Sempozyum 'İslam ve Moğolistan'*, (M. Kawadoko, Ed.) içinde (s. v). Tokyo: The Middle Eastern Culture Center in Japan.
  20. (1989) 「シルクロードの成立とその役割」『平成元年度日本大学文理学部公開講座要旨集 統一テーマ「歴史と文学」その 2』7. (1989). İpek Yolu'nun Oluşumu ve Rolü. *1989 Yılı Nihon Üniversitesi Edebiyat ve Beşerî Bilimler Fakültesi Konferans Özeti: Ortak Konu 'Tarih ve Edebiyat' 2*, içinde (s. 7). Tokyo: Nihon Daigaku.
  21. (1990?) 「日本・トルコの文化関係——日本側の展望」『日本・トルコ友好百周年記念講演会』(pp.8-12, 13-16) 日本・トルコ友好百周年記念行事委員会. (1990?). Cultural Relations between Japan and Turkey from a Japanese Viewpoint. *Türk-Japon Dostluğunun 100. Yılı Konferansı*, içinde (ss. 8-16). Tokyo: Nihon Toruko Yuko Hyakushunen Kinen Gyoji İinkai.
  22. 〔座談会〕護雅夫, 清水廣一郎, 板垣雄三, 日野舜也司会 (1982) 「ムスリム商業の展開とその影響 (1) モンゴル・ティムール帝国——内陸貿易——」川床睦夫編『シンポジウム「東西交渉史におけるムスリム商業」』出光美術館三鷹分館. Mori, M., Shimizu, K., İtagaki, Y., & Hino, S. (1982). Müslüman Tüccarların Yayılımı ve Etkileri 1: Moğol, Timur İmparatorluğu, İç Ticaret. *Sempozyum 'Doğu-Batı Etkileşim Tarihinde Müslüman Tüccarlar'*, (M. Kawadoko, Ed.) içinde (ss. 149-161, 184-217, 251-256). Tokyo: Idemitsu Bijutsukan Mitaka Bunkan.
  23. 〔座談会〕井上靖, 司馬遼太郎, 陳舜臣, 榎一雄, 樋口隆康, 護雅夫, 加藤九祚, 岡崎敬, 長澤和俊, 鈴木肇司会 (1984) 「座談会——シルクロードを考える」『すべての道はローマに通ず イスタンブール・ギリシャ・イタリア』

- (シルクロードローマへの道 第十二巻) (pp.5-137). 日本放送出版協会.
 Inoue, Y., Shiba, R., Shunshin, C., Enoki, K., Higuchi, T., Mori, M., ...Suzuki, H.
 (1984). İpek Yolu'nu Düşünmek. *Bütün Yollar Roma'ya Çıkar: İstanbul, Yunanistan, İtalya (İpek Yolu'nun Roma'ya Doğru Yolu, 12. Cilt)*, içinde (ss. 5-137).
 Tokyo: Nihon Hoso Shuppan Kyokai.
24. (1985? 1986?) 「質疑応答」 『昭和 60 年度日本大学付属高等学校夏季教科研
 修会「社会科」報告書』 (pp. 17-19) 日本大学学務部付属課. (1985? 1986?).
 Soru-Cevap. *1985 Yılı Nihon Üniversitesi Liseleri Yaz Dönemi Ders Semineri, 'Toplum Bilimleri' Raporu*, içinde (ss. 17-19). Tokyo: Nihon Daigaku Gakumu-bu
 Fuzoku-ka.
25. (1986) 「イスラムとトルコ民族」 NHK 編 『NHK 文化講演会』 13 (pp.183-
 201) 日本放送出版協会. (1986). İslam ve Türkler. *NHK Kültür Konferansı*, c. 13,
 (NHK, Ed.) içinde (ss. 183-201). Tokyo: Nihon Hoso Shuppan Kyokai.
26. (1986) 「第 32 回 ICANAS 全体報告」 『東方学会報』 51, 2-6. (1986). 32.
 ICANAS Genel Rapor. *Toho Gakkai-ho*, 51, 2-6.
27. (1986) 「第十三部会 トルコ学」 『東方学会報』 51, 32-34. (1986). 13. Grup
 Toplantısı: Türkoloji. *Toho Gakkai-ho*, 51, 32-34.
28. (1994) 「日本・トルコ友好の未来像」 日本トルコ文化協会編 『フォーラム
 ユーラシアの新しい架け橋を求めて——21 世紀の日本とトルコ—— (報
 告集) 』 (pp.7-56) 日本トルコ文化協会. (1994). Türk-Japon Dostluğunun
 Gelecek İmajı. *Forum: Avrasya'nın Yeni Köprüsü, 21. Yüzyılda Japonya ve Türkiye (Bildiriler)*, (Japan-Turkey Culture Society, Ed.) içinde (ss. 7-56). Tokyo: Japan-
 Turkey Culture Society.
29. [座談会] 護雅夫, 粕谷元, 林佳世子, 林徹, 江川ひかり, 護道子 (1994) 「わ
 たしのテュルク (トルコ) 学事始め」 『トルコ文化研究』 7, 1-35. Mori, M.,
 Kasuya, G., Hayashi, K., Hayashi, T., Egawa, H., & Mori, M. (1994). Benim
 Türkoloji Araştırmalarına Başlangıcım. *Türk Kültürü Araştırmaları*, 7, 1-35.

TANITMALAR, ELEŞTİRİLER

1. (1949) 「ルーディエンコ・グルホフ氏共著「(七世紀頃の)アルタイ古墳墓」」 『東洋学報』 32(2), 121-125. (1949). S. I. Rudenko, i A. N. Gluxov. Mogil'nik Kudyrge na Altae (Old Tombs at Altai). *Toyo Gakuho*, 32(2), 121-125.
2. (1952) 「島田正郎著「遼代社会史研究」」 『史学雑誌』 61(7), 77-82. (1952). Masao Shimada. Liao Hanıdanlığı Hakkında Sosyal Tarih Çalışmaları. *Shigaku Zasshi*, 61(7), 77-82.
3. (1953) 「知里真志保著「分類アイヌ語辞典」第一巻 植物篇」 『歴史家』 1, 78-79. (1953). Mashihō Chiri. Sınıflandırılmış Ainu Dili Sözlüğü, 1. Cilt: Bitkiler. *Rekishika*, 1, 78-79.
4. (1956) 「ラームステット遺稿集」 『史学雑誌』 65(10), 79-85. (1956). G. J. Ramstedt'in Basılmamış Eserleri. *Shigaku Zasshi*, 65(10), 79-85.
5. (1957) 「サンジェエフ編・ルミヤンツェフ註『ドルジ・バンザロフ著作集』」 『東洋学報』 39(4), 115-124. (1957). G. D. Sanzeev. (Ed.); G. N. Romyancev. (Not.). Dorži Banzarov, Sobranie Soçinenij (Dorzi Banzarov, Eserler Derlemesi). *Toyo Gakuho*, 39(4), 115-124.
6. (1958) 「C. E. マーロフ「イェニセイ突厥碑文」」 『東洋学報』 41(1), 128-140. (1958). S. E. Malov. Енисейская Письменность Тюрков (Yenisey Köktürk Yazıtları). *Toyo Gakuho*, 41(1), 128-140.
7. (1961) 「エシン著 トルキスタン旅行記」 『東洋学報』 43(3), 112-115. (1961). E. Esin. Türkistan Seyahatnamesi. *Toyo Gakuho*, 43(3), 112-115.
8. (1961) 「トルコ歴史協会「ベレテン」第二四卷九六号」 『東洋学報』 44(1), 146-152. (1961). Türk Tarihi Kurumu. (Ed.). Belleten, cilt. XXIV, sayı. 96. *Toyo Gakuho*, 44(1), 146-152.
9. (1962) 「イナン著 歴史上の、及び現在のシャマニズム——資料と研究——」 『東洋学報』 44(4), 156-160. (1962). A. İnan. Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar. *Toyo Gakuho*, 44(4), 156-160.
10. (1962) 「ラウデ・ツィルタウタス著 チュルク諸方言に於る色彩呼称の用法」 『東洋学報』 45(2), 137-145. (1962). I. Laude-Cirtautas. Der Gebrauch der

- Farbbezeichnungen in den Türkdialekten (Türk Dillerinde Renk Adları). *Toyo Gakuho*, 45(2), 137-145.
11. (1963) 「Liu Mau-Tsai (劉茂才) : Die chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe)」 『史学雑誌』 72(3), 71-82. (1963). M. Liu. Die chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe). *Shigaku Zasshi*, 72(3), 71-82.
  12. (1963) 「コルクマズ著 チュルク語の後置詞 uçun~üçün~için そのほかの語源について」 『東洋学報』 45(4), 134-143. (1963). Z. Korkmaz. uçun-üçün-için v.b. Çekim Edatlarının Yapısı Üzerine. *Toyo Gakuho*, 45(4), 134-143.
  13. (1963) 「フォン・ガベン著 高昌のウイグル王国 (八五〇—一二五〇年)」 『東洋学報』 45(4), 143-148. (1963). A. von Gabain. Das uigurische Königreich von Chotscho, 850-1250 (Karahoca Uygur Krallığı, 850-1250). *Toyo Gakuho*, 45(4), 143-148.
  14. (1963) 「B. オゲル著 古代チュルク語の šad (sü-başı)号について」 『東洋学報』 46(2), 111-122. (1963). B. オゲル著 古代チュルク語の šad (sü-başı)号について. B. Ögel. Über die alttürkische Schad (Sü-başı)-Würde (Eski Türk Dilinde šad Üzerine). *Toyo Gakuho*, 46(2), 111-122.
  15. (1963) 「チュルク文化研究会編「チュルク文化」」 『東洋学報』 46(2), 141-142. (1963). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü. (Ed.). Türk Kültürü. *Toyo Gakuho*, 46(2), 141-142.
  16. (1964) 「田村実造編『明代満蒙史研究』」 『史学雑誌』 73(3), 91-92. (1964). J. Tamura. (Ed.). Ming Hanedanlığı'nda Mançurya ve İç Moğolistan Hakkında Araştırmaları. *Shigaku Zasshi*, 73(3), 91-92.
  17. (1964) 「ハンガリー科学学士院発行 L.リゲティ編輯 アクタ・オリエンタリア 一六卷一号、一九六三年」 『東洋学報』 46(4), 128-132. (1964). L. Ligeti. (Ed.). Acta Orientalia. XVI-1, Academiae Scientiarum Hungaricae (Macar Bilimler Akademisi), 1963. *Toyo Gakuho*, 46(4), 128-132.
  18. (1964) 「アー・レフィク・ギェル著 ナスレッディン・ホジャの機智のプリズムを通して来る光<物語の教訓> その生涯、逸話に関する思想的・哲学的一研究」 『東洋学報』 47(1), 124-129. (1964). A. R. Gür. Nasreddin

- Hoca'nın Nükte Menşurundan Işıklar: Hayatı, Fıkraları Üzerine Fikri, Felsefî Bir İnceleme. *Toyo Gakuho*, 47(1), 124-129.
19. (1964) 「ベ・オゲル著 シノ-トゥルキカ」 『東洋学報』 47(3), 140-144. (1964). B. Ögel. Sino-Turcica. *Toyo Gakuho*, 47(3), 140-144.
  20. (1965) 「テュテングル著『ズイヤ・ギョカルプに関する覚書』」 『イスラム世界』 4, 65-77. (1965). C. O. Tütengil. Ziya Gökalp Üzerine Notlar. *İslam Sekai*, 4, 65-77.
  21. (1965) 「エス・ゲー・クリヤシュトルヌイ著『古代チュルクのルーン文字諸碑文』」 『史学雑誌』 74(11), 76-88. (1965). S. G. Klyashtorny. Eski Türk Runik Yazları. *Shigaku Zasshi*, 74(11), 76-88.
  22. (1965.11.15) 「旗田巍著 元寇 蒙古帝国の内部事情」 『週刊読書人』 4. (1965). T. Hatada. Moğolların Japonya Seferleri, Moğol İmparatorluğunun İç İşleri. *Shukan Dokushojin*, 15 Kasım, 4.
  23. (1965) 「トルコ言語協会編「言語における『純粹化』の限界」」 『東洋学報』 48(3), 121-124. (1965). Türk Dil Kurumu. (Ed.). Dile Özleşmenin Sınırı Ne Olmalıdır? *Toyo Gakuho*, 48(3), 121-124.
  24. (1966) 「モスタールト著 オルドス口碑集 磯野富士子訳」 『読売新聞』 夕刊 7. (1966). A. Mostaert. Ordos Sözlü Metinleri. (F. İsono, Çev.). *Yomiuri Shimbun*, 17 Mart, 7.
  25. (1967) 「これこそ「千夜一夜」そのもの」 『本邦初の原典完訳！アラビアン・ナイト 前嶋信次訳』 (第 1 巻～第 4 巻既刊パンフレット) 平凡社. (1967) İşte Bu 'Binbir Gece Masalları'dır. *Arabian Nights*, (S. Maejima, Çev.) içinde (1-4. Cilt Brosürü). Tokyo: Heibonsha.
  26. (1967.4.17) 「西田竜雄著『西夏文字』」 『東京大学新聞』 3. (1967). T. Nishida. Batı Xia (Tangut) Alfabeti. *Tokyo Daigaku Shimbun*, 17 Nisan, 3.
  27. (1967.12.7) 「江上波夫著「騎馬民族国家——日本古代史へのアプローチ——」」 『サンケイ新聞』 8. (1967). E. Namio. Atlı Konar Göçerler Devletler: Eski Japon Tarihine Yaklaşımlar. *Sankei Shimbun*, 7 Aralık, 8.

28. (1968.1.29) 「小林行雄著 女王国の出現 国民の歴史 1」 『週刊読書人』 5. (1968). Y. Kobayashi. Kraliçe Ülkesinin Ortaya Çıkışı, Millet'in Tarihi 1. *Shukan Dokushojin*, 29 Ocak, 5.
29. (1968.2.4) 「分化の果ての総合への示唆 江上波夫『騎馬民族国家』」 『朝日ジャーナル』 10(5), 77-79. (1968). Ayırımın Sonucundaki Birleşime Önerim. E. Namio. Atlı Konar Göçer Devletler. *Asahi Janaru (Asahi Journal)*, 10(5), 4 Şubat, 77-79.
30. (1968.5.13) 「松本清張著 古代史疑」 『東京大学新聞』 4. (1968). Seicho Matsumoto. Kodai Shigi (Eski Tarihe Şüphelerim). *Tokyo Daigaku Shimbun*, 13 Mayıs, 4.
31. (1968) 「オスマン朝史編纂委員会編『詳説オスマン朝史』」 『東洋学報』 51(3), 106-108. (1968). Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi, 1957~1963. *Toyo Gakuho*, 51(3), 106-108.
32. (1969.3.2) 「一つののろし 安本美典『神武東遷』」 『朝日ジャーナル』 11(9), 66-68. (1969). Bir İşaret Işığı: B. Yasumoto. Jimmu Tosen. *Asahi Janaru*, 11(9), 2 Mart, 66-68.
33. (1970.3.17) 「ロマン・ギルシュマン著『イランの古代文化』」 『朝日新聞』 21. (1970). R. Ghirshman. Iran: From The Earliest Times to The Islamic Conquest. *Asahi Shimbun*, 17 Mart, 21.
34. (1970.4.27) 「香山陽坪著 騎馬民族の遺産 沈黙の世界史」 『サンケイ新聞』 夕刊 3. (1970). Y. Kayama. Atlıların Mirasları, Sessizliğin Dünya Tarihi. *Sankei Shimbun Yukan (Akşam Baskısı)*, 17 Nisan, 3.
35. (1970.5.4) 「白鳥庫吉博士の業績の全容<白鳥庫吉全集・全 10 巻>」 『東京大学新聞』 3. (1970). Dr. Kurakichi Shiratori'nin Akademik Çalışmaları; Kurakichi Shiratori Külliyyatı 10 Cilt. *Tokyo Daigaku Shimbun*, 4 Mayıs, 3.
36. (1970.5.11) 「山崎宏, 兼岩正夫編 評論社世界史事典」 『週刊読書人』 6. (1970). H. Yamazaki, & M. Kaneiwa. (Eds.). Hyoron-sha Dünya Tarihi Ansiklopedisi. *Shukan Dokushojin*, 11 Mayıs, 6.
37. (1970.7.28) 「崑崙の玉 井上靖著」 『日本経済新聞』 23. (1970). Y. Inoue. Kunlun'un Nefridi. *Nihon Keizai Shimbun*, 28 Temmuz, 23.

38. (1970) 「S. G. クリヤシュトルヌイ, Yu. A. ペトロシヤン, S. S. ツェリニケル 編『アンドレイ・ニコラエヴィッチ・コノノフ教授満六〇歳記念チュルク学論文集』」 『東洋学報』 53(2), 106-119. (1970). S. G. Klyashtorny, Yu. A. Petrosyan, & S. S. Tselniker. (Eds.). Tyurkologiceskij Sbornik k sestidesyatiletiju Andrey Nikolaevica Kononova (Dr. Andrey Nikolayeviç Kononov'un Altmışınıc Yaş Hatırasına Türkoloji Makaleleri Derlemesi). *Toyo Gakuho*, 53(2), 106-119.
39. (1971.1.11) 「岩村忍著「東洋史の散歩」」 『北海道新聞』 6. (1971). S. İwamura. Asya Tarihini Gezmek. *Hokkaido Shimbun*, 11 Ocak, 6.
40. (1971.2.14) 「岩村忍著 東洋史の散歩」 『今週の日本』 10. (1971). S. İwamura. Asya Tarihini Gezmek. *Konshu no Nihon (The Japan Chronicles)*, 14 Şubat, 10.
41. (1971) 「岩村忍著『モンゴル社会経済史の研究』」 『法制史研究』 20, 225-227. (1971). S. İwamura. Moğol Toplum ve Ekonomi Tarihi Üzerine Araştırmalar. *Hoseishi-kenkyu (Legal History Review)*, 20, 225-227.
42. (1971.5.31) 「論集日本文化の起源 1 考古学 小林行雄編」 『東京大学新聞』 3. (1971). Y. Kobayashi. (Ed.). Makaleler: Japon Kültürünün Kökeni 1, Arkeoloji. *Tokyo Daigaku Shimbun*, 31 Mayıs, 3.
43. (1972.5.13) 「シンポジウム・アイヌ 埴原和郎ほか著」 『北海道新聞』 11. (1972). K. Haniwara, et al. Sempozyum: Ainu. *Hokkaido Shimbun*, 13 Mayıs, 11.
44. (1972.5.19) 「前嶋信次著 シルクロードの秘密国——ブハラ」 『読売新聞』 17. (1972). S. Maejima. İpek Yolu'nun Gizli Ülkesi: Buhara. *Yomiuri Shimbun*, 19 Mayıs, 17.
45. (1972) 「V.S. タスキン訳註 匈奴関係資料」 『東洋学報』 55(1), 105-111. (1972). V.S. Taskin. (Çev.). Materialy po istorii Syunnu (po kitajskim istočnikam) (Hsiung-nu Tarihine Dair Materyaller). *Toyo Gakuho*, 55(1), 105-111.
46. (1972.10.8) 「深田久弥著 シルク・ロード」 『今週の日本』 12. (1972). K. Fukata. İpek Yolu. *Konshu no Nihon*, 8 Ekim, 12.
47. (1973) 「クリヤシュトルヌイ、リフシツ共著 セヴレイ石碑」 『東洋学報』 55(4), 109-120. (1973). S. G. Klyashtorny, & V.A. Livshic. Sevreskij Kamen (Sevrey Yazıtı). *Toyo Gakuho*, 55(4), 109-120.

48. (1973) 「P. K. ヒッティ著 小玉新次郎訳『レバノンの歴史』」 『史学雑誌』 82(6), 85-86. (1973). P. K. Hitti. Lübnan'ın Tarihi (S. Kodama, Çev.). *Shigaku Zasshi*, 82(6), 85-86.
49. (1973.10.22) 「日野強著 伊犁紀行」 『東京大学新聞』 2. (1973). T. Hino. Yili Seyahatnamesi. *Tokyo Daigaku Shimbun*, 22 Ekim, 2.
50. (1974) 「石橋秀雄著『アジア史の流れ——アジア史構成への試論——』」 『史学雑誌』 83(4), 96-97. (1974). H. Ishibashi. Asya Tarihinin Akımı: Asya Tarihinin Yapılanmasına Bir Deneme. *Shigaku Zasshi*, 83(4), 96-97.
51. (1974.12.2) 「森浩一編 馬 日本古代文化の探究」 『東京新聞』 6. (1974). K. Mori. (Ed.). Atlar, Eski Japon Tarihi Hakkında Çalışmalar. *Tokyo Shimbun*, 2 Aralık, 6.
52. (1975.9.1) 「江上波夫編 騎馬民族とは何か」 『週刊読書人』 4. (1975). N. Egami. (Ed.). Atlı Konar Göçerler Kimdir? *Shukan Dokushojin*, 1 Eylül, 4.
53. (1976) 「白石静『中国の神話』 「隠された神話」 の発掘」 『中央公論』 91(1), 276-277. (1976). 'Gizlenen Mitoloji'nin Keşfi: S. Shiraishi. Çin Mitolojisi. *Chuo Koron*, 91(1), 276-277.
54. (1976) 「エス・ゲー・クリヤシュトルヌイ著 東ゴビのルーン文字銘文」 『東洋学報』 57(1,2), 217-222. (1976). S. G. Klyashtorny. Runičeskaja nadpis' iz Vostočnoj Gobi (Doğu Gobi'deki Runik Harfli Yazılar). *Toyo Gakuho*, 57(1,2), 217-222.
55. (1976) 「宮崎一定『アジア史論考』上・中・下 京都史学の金字塔」 『中央公論』 91(12), 278-279. (1976). İ. Miyazaki. Asya Tarihi Üzerine Değerlendirmeler, 1-3. *Chuo Koron*, 91(12), 278-279.
56. (1976) 「エス・ゲー・クリヤシュトルヌイ、イ・ウ・サンブ ウルグ・ヘム地域における新発見のルーン体文字銘文」 『東洋学報』 58(1,2), 205-209. (1976). S. G. Klyashtorny, & I. U. Sambu. Novaja runičeskaja nadpis' v Ulug-Xemskom rajone (Ulug-Hem Bölgesinde Keşfedilen Runik Harfli Yazılar). *Toyo Gakuho*, 58(1,2), 205-209.

57. (1977) 「エロル・ギュンギョルその他編 アトスズ献呈論文集」 『東洋学報』 58(3,4), 151-157. (1977). E. Güngöl, M. N. Hacıeminoğlu, M. Kafalı, & O. F. Sertkaya. (Eds.). *Atsız Armağanı. Toyo Gakuho*, 58(3,4), 151-157.
58. (1978) 「トルコ民族世界ハンドブック」 『東洋学報』 59(3,4), 109-113. (1978). *Türk Dünyası El Kitabı. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*, 1976. *Toyo Gakuho*, 59(3,4), 109-113.
59. (1979.5.28) 「石嘉福著 絲綢之路千里」 『東京大学新聞』 4. (1979). F. İshika. *Shichu-no-michi Senri (İpek Yolu). Tokyo Daigaku Shimbun*, 28 Mayıs, 4.
60. (1979.6.9) 「榎一雄著 シルクロードの歴史から」 『図書新聞』 4. (1979). K. Enoki. *İpek Yolunun Tarihinden. Tosho Shimbun*, 9 Haziran, 4.
61. (1979). 「榎一雄著 『シルクロードの歴史から』」 『月刊シルクロード』 5(6), 32. (1979). K. Enoki. *İpek Yolunun Tarihinden. Shiruku Rodo*, 5(6), 32.
62. (1979) 「サドヴァカソフ、ホジャエヴァ、イスハコフ編 ウイグル民族の歴史・文化に関する資料」 『東洋学報』 61(1,2), 185-194. (1979). G. S. Sadvakasov, R. D. Hodžaeva, & G. M. Ishakov. (Eds.). *Materialy po istorii i kyl'ture ujugurskogo naroda (Uygurların Tarihi ve Kültürü Hakkında Materyaller). Toyo Gakuho*, 61(1,2), 185-194.
63. (1980.5.5) 「岡田英弘著 康熙帝の手紙」 『週刊読書人』 6. (1980). H. Okada. *İmparator Kangxi'nin Muktubu. Shukan Dokushojin*, 5 Mayıs, 6.
64. (1980) 「榎一雄編『敦煌の自然と現状』 (『講座敦煌』第一巻) 『月刊シルクロード』 6(6), 34-35. (1980). K. Enoki. (Ed.). *Dunhuang'ın Doğası ve Durumu. Shiruku Rodo*, 6(6), 34-35.
65. (1982) 「いながらにして理解できる中国の歴史及び文化」 『中国歴史・文化地理図冊 陳正祥著 1982年3月20日発売』 (予告パンフレットすいせんの言葉) (三つ折内側1ページ) 原書房. (1982). *Çin Tarihi ve Kültürü. Çin Tarihi ve Kültürü Atlası, (Chen Cheng-siang, Ed.) içinde* (1s.). Tokyo: Hara Shobo.
66. (1983) 「(編書を語る) 護雅夫編『内陸アジアの社会と文化』」 『季刊東西交渉』 2(3), 36. (1983). M. Mori. (Ed.). *Orta Asya'nın Toplum ve Kültürü. Tozai Kosho*, 2(3), 36.

67. (1984)「ホルヘ・ブランコ・ヴィヤルタ著 (ウィリアム・キャンベル英訳) アタテュルク」『東洋学報』65(1,2), 151-156. (1984). J. B. Villalta. Atatürk. (W. Campbell, Çev.). *Toyo Gakuho*, 65(1-2), 151-156.
68. (1985)「A. N. コノノフ総編輯, S. G. クリヤシュトールヌイ責任編輯, I. G. ドブロドモフ, E. R. テェニシェフ監修, D. D. ワシリエフ著 イェニセイ川流域テュルク・ルーン文字記念物集成」『東洋学報』67(1,2), 01-07. (1985). D. D. Vasiliev.: A. N. Kononov, S. G. Klyashtorny, I. G. Dobrodomov, & E. R. Tenishev. (Eds.). Korpus tjurkskih runičeskikh pamjatnikov bassejna Eniseja (Codex of Türkic Runic Monuments in the Basin of Yenisei). *Toyo Gakuho*, 67(1-2), 01-07.
69. (1989)「A. ローナ・タス「東テュルク『ルーン』文字の発展と起源とについて」」『東洋学報』71(1,2), 163-172. (1989). A. Róna-Tas. On the Development and Origin of the East Turkic “Runic” Script. *Toyo Gakuho*, 71(1-2), 163-172.
70. (1990)「S. G. クリヤシュトールヌイ「古代チュルク語資料に見られる神話体系の主題」」『東洋学報』71(3,4), 212-225. (1990). S. G. Klyashtorny. Mifologičeskie sjužety v drevnetjurkskih pamjatnikah (Mythological Plots in Aciert Turkic Inscriptions). *Toyo Gakuho*, 71(3-4), 212-225.
71. (1990.11.22)「アジア史の中の政治家を追求したスケールの大きい研究『聖徳太子の正体 英雄は海を渡ってやってきた』小林恵子」『週刊文春』32(44), 170-171. (1990). Asya Tarihindeki Siyasetçileri İnceleyen Büyük Çaplı Çalışma: K. Kobayashi. Prens Shotoku'nun İçyüzü. *Shukan Bunshun*, 32(44), 22 Kasım, 170-171.
72. (1994.9.12)「木村重信著 失われた文明を求めて 世界の遺跡を多方面から探る」『公明新聞』5. (1994). Y. Kimura. Survey of Vanished Civilization. *Komei Shimbun*, 12 Eylül, 5.
73. (1994.10.24)「ジョン・パーリン著 安田喜憲・鶴見精二訳 森と文明破壊し尽くす現代人への警鐘」『公明新聞』5. (1994). J. Perlin. A Forest Journey: The Story of Wood And Civilization (Y. Yasuda, & S. Tsurumi, Çev.). *Komei Shimbun*, 24 Ekim, 5.

KİTAP VE MAKALE ÖZLERİ

1. (1960). On the Research Activities on the History of the Turks in the pre-Islamic Period in the Republic of Turkey. *Toyo Gakuho*, 42(4), 06-07. EN
2. (1960) 「トルコ共和国におけるチュルク民族史研究——イスラーム化以前——」 『東洋文庫年報』 昭和三十四年度 62-63. (1960). Türkiye’de Türklerin Tarihi Araştırmaları: İslam Öncesi. *Toyo Bunko Nenpo (Toyo Bunko Yearbook) 1959*, 62-63.
3. (1961) 「ウイグル文契約文書、特に消費賃借文書について」 『東洋文庫年報』 昭和三十五年度 74-75. (1961). Uygur Sözleşme Belgesi: Özellikle Tüketim Borcuna Dair Belge Üzerine. *Toyo Bunko Nenpo 1960*, 74-75.
4. (1963) 「トルコと日本」 『歴史』 11, 50-51. (1963). Türkiye ve Japonya. *Rekishi*, 11, 50-51.
5. (1964) 「東突厥国家内部の胡人」 『史学研究』 90, 73-74. (1964). Doğu Köktürk Devletinde Soğdlar. *Shigaku Kenkyu*, 90, 73-74.
6. (1965) 「ウイグル法律文書の若干について」 『法制史研究』 15, 262-263. (1965). Uygur Hukuk Belgesinin Bir Kısmı. *Hoseishi-kenkyu*, 15, 262-263.
7. (1970) 「昭和 45 年度日本学士院賞受賞者の研究の概要〔日本学士院賞〕 古代トルコ民族史研究」 『学術月報』 23(5), 12-14. (1970). 1970 Yılı Japon Akademi Ödülü Takdim Edilenlerin Araştırma Özetleri: Eski Türk Tarihi Araştırmaları. *Gakujutsu Geppo (Japanese Scientific Monthly)*, 23(5), 12-14.
8. (1976) 「遊牧国家とソグド人」 『東洋文庫書報』 7, 114-118. (1976). Konar Göçer Devletler ve Soğdlar. *Toyo Bunko Shoho (Philological Report from the Toyo Bunko)*, 7, 114-118.
9. (1978) 「イスラム史におけるイクター制の諸問題 4. 「オスマン朝」」 『オリエント』 20(2), 119-120. (1978). İslam’da İktâ Sisteminin Meseleleri 4: ‘Osmanlı İmparatorluğu’. *Orient*, 20(2), 119-120.
10. (1978) 「ヒュセイン・ニハール・アトスズと今日のトルコにおけるトゥラニズム運動」 『オリエント』 20(2), 126-127. (1978). Hüseyin Nihal Atsız ve Bugünkü Türkiye’de Turanizm Eylemleri. *Orient*, 20(2), 126-127.

11. (1981) 「北アジア史上におけるウイグル帝国時代」 『東洋文庫書報』 12, 95-98. (1981). Kuzey Asya Tarihinde Uygur Devletleri Dönemi. *Toyo Bunko Shoho*, 12, 95-98.
12. (1981) 「遊牧民族における英雄文学の発生序論」 『史叢』 28, 58-59. (1981). Konar Göçerlerde Kahramanlık Edebiyatının Ortaya Çıkışına Dair Giriş. *Shiso*, 28, 58-59.

DIĞER YAZILAR (KİTAP, GAZETE, DERGİ VE BÜLTEN YAZILARI)

1. (1940) 「「孤独」と「共生」——一年生の人々に——」 『自由寮報』 24, 8. (1940). ‘Yalnızlık’ ve ‘Ortak Yaşam’: Birinci Sınıf Öğrencilerine. *Jiyu Ryoho*, 24, 8.
2. (1940) 「小さい研究——陶淵明に於ける儒教的なるもの——」 『自由寮報』 26, 4-5. (1940). Küçük Bir Çalışma: Tao Yuanming’in Konfüçyüsçülük Yönleri. *Jiyu Ryoho*, 26, 4-5.
3. (1953) 「「文化変容論」私見」 『歴史家』 2, 23-25. (1953). “Kültürleşme Teorisine” Dair Görüşlerim. *Rekishika*, 2, 23-25.
4. (1953) 「加盟団体の動き 北海道郷土研究会」 『歴史家』 2, 110. (1953). Üye Kuruluşlarının Hareketleri Hokkaido Yerel Araştırmaları Derneği. *Rekishika*, 2, 110.
5. (1954) 「会報 北海道郷土研究会」 『歴史家』 3, 113. (1954). Bülten: Hokkaido Yerel Araştırmaları Topluluğu. *Rekishika*, 3, 113.
6. (1956) 「北高歴史部の活動によせて」 『歴史』 (長浜北高校生徒会歴史部) 4, 7-9. (1956). Kita-ko Tarih Klübünün Etkinliği Üzerinden. *Rekishika (Nagahama Kita Lisesi Öğrenci Konseyi Tarih Klübü)*, 4, 7-9.
7. (1957) 「迷信について」 『歴史』 5, 7-9. (1957). Batıl İnanç Üzerine. *Rekishika*, 5, 7-9.
8. (1958) 「親日の国、トルコ——トルコ通信 (一)」 『世界史の研究』 16, 8-12. (1958). Japon Dostu Türkiye: Türkiye’den Haberler 1. *Sekaishi no Kenkyu*, 16, 8-12.

9. (1958)「旅で拾った話から——トルコ通信（二）」『世界史の研究』17, 8-10. (1958). Seyahat Ederken Yaşadıklarım: Türkiye'den Haberler 2. *Sekaishi no Kenkyu*, 17, 8-10.
10. (1959)「親日の国、トルコ」『歴史』7, 3-7. (1959). Japon Dostu Türkiye. *Rekishi*, 7, 3-7.
11. (1962.7.8)「湖国に寄せる 遠くにありて思うもの」『滋賀日日新聞』1. (1962). Memleketime: Memleket Kalbin Attığı Yerdir. *Shiga Nichi-nichi Shimbun*, 8 Temmuz, 1.
12. (1963)「ケマル・パシャの逸話」『世界史の研究』35, 27-31. (1963). Mustafa Kemal Paşa'nın Hikâyeleri. *Sekaishi no Kenkyu*, 35, 27-31.
13. (1963)「コンスタンティノープル攻略前後そのほか」『世界史の研究』36, 23-27. (1963). Konstantinopolis'in Fethi vs. *Sekaishi no Kenkyu*, 36, 23-27.
14. (1963)「アンカラの決戦」『世界史の研究』37, 20-24. (1963). Ankara'daki Son Savaş. *Sekaishi no Kenkyu*, 37, 20-24.
15. (1963)「トルコの「皇后」に会った話」『世界』211, 208. (1963). Türkiye'nin 'İmparatoriçesi' ile Görüşmem Hakkında. *Sekai*, 211, 208.
16. (1964)「ハレム見物記」『世界史の研究』38, 20-24, 48. (1964). Harem Gezisi Yazısı. *Sekaishi no Kenkyu*, 38, 20-24, 48.
17. (1964.7.5)「異国のまちかど イスタンブール」『日本経済新聞』夕刊 2. (1964). Yabancı Ülkenin Sokak Köşesinde: İstanbul. *Nihon Keizai Shimbun Yukan (Akşam Baskısı)*, 5 Temmuz, 2.
18. (1964.10.4)「もっと知ってよい国 トルコ 西欧化の矛盾」『朝日ジャーナル』6(40), 42-46. (1964). Daha Fazla Bilinmesi Gereken Ülke Türkiye, Batılaştırmanın Çelişkisi. *Asahi Janaru*, 4 Ekim, 6(40), 42-46.
19. (1964)「東西文明の十字路を知るために 中央アジアの歴史と物語」『太陽』11, 168-169. (1964). Doğu-Batı Medeniyetlerinin Kavşağını Öğrenmek İçin: Orta Asya'nın Tarih ve Hikâyeleri. *Taiyo*, 11, 168-169.
20. (1965)「トルコの文字革命と言語革命」『民主教育協会 IDE』46, 25-32. (1965). Türkiye'nin Harf Devrimi ve Dil Devrimi. *Minshu Kyoiku Kyokai IDE*, 46, 25-32.

21. (1965.8.10) 「白鳥庫吉と内藤湖南」 『朝日新聞』 夕刊 5. (1965). Kurakichi Shiratori ve Konan Naito. *Asahi Shimbun Yukan (Akşam Baskısı)*, 10 Ağustos, 5.
22. (1966) 「猫は何故逃げたのか? (1)」 『赤れんが』 (東洋文庫親睦会) 21, 14-16. (1966). Kedi Neden Kaçtı? 1. *Akarenga (Toyo Bunko Shinboku)*, 21, 14-16.
23. (1966.5.21) 「盛んなソ連の日本研究 日ソ交換学者第一号として」 『朝日新聞』 夕刊 9. (1966). Sovyetlerde Hareketli Japonoloji Araştırmaları: Birinci Japon-Sovyetler Değişim Araştırmacısı Olarak. *Asahi Shimbun Yukan*, 21 Mayıs, 9.
24. (1966.7.8) 「中央アジアのイスラム教」 『朝日新聞』 夕刊 9. (1966). Orta Asya'da İslam. *Asahi Shimbun Osaka Honshaban Yukan*, 30 Haziran, 5.
25. (1966.7.8). 「中央アジアのイスラム教」 『朝日新聞』 大阪本社版 夕刊 5. (1966) Orta Asya'da İslam. *Asahi Shimbun Yukan*, 8 Temmuz, 9.
26. (1966) 「ソ連の大学生」 『東大仏青ニュース』 9, 1-3. (1966). Sovyetlerdeki Üniversite Öğrencileri. *Today Bussei News*, 9, 1-3.
27. (1966) 「ソ連の東洋学について——レニングラード大学東洋学部を中心に——」 『思想』 507, 77-86. (1966). Leningrad Devlet Üniversitesi Doğu Araştırmaları Fakültesi Üzerinden Sovyetlerde Doğu Araştırmaları Hakkında. *Shiso*, 507, 77-86.
28. (1966) 「レニングラードの東洋学の印象」 『ソビエト科学アカデミー版世界史 現代 7』 付録月報 No.32 (pp.7-9) 東京図書(1966). Leningrad'da Doğu Araştırmaları. *Sobieto Kagaku Akademi-ban Sekaishi Gendai 7: Furoku Geppo No. 32 (Sovyet Bilimler Akademisi tarafından Dünya Tarihi: Çağdaş 7, Ek Bülten No. 32)*, içinde (ss. 7-9). Tokyo: Tokyo Tosho.
29. (1966) 「ソヴィエト連邦科学アカデミーアジア諸民族研究所 (レニングラード支所) における東洋学研究」 『東洋学報』 49(2), 76-90. (1966). Sovyet Bilimler Akademisi Asya Halkları Enstitüsü'nde (Leningrad Şubesi) Doğu Araştırmaları (Oriental Studies at the Institute of Asian Peoples (Leningrad Branch), Academy of Sciences, U.S.S.R.). *Toyo Gakuho*, 49(2), 76-90.

30. (1966) 「ソ連科学アカデミー-アジア諸民族研究所レニングラード支所の「東洋学者アルヒーフ」」 『史学雑誌』 75(12), 54-62. (1966). Sovyet Bilimler Akademisi Asya Halkları Enstitüsü Leningrad Şubesi'nde Doğu Araştırmacı Arşivi. *Shigaku Zasshi*, 75(12), 54-62.
31. (1967) 「コズロフの探検の背景とその功績」 『西域探検紀行全集』 第11巻 付録月報 6, (pp.1-3) 白水社(1967). Kozlov Keşif Seferlerinin Arka Planı ve Başarıları. *Seiki Tanken Kiko Zenshu: Dai 11-kan Furoku Geppo 6 (Batı Bölgeleri Keşif Seyahatnamesi Külliyatı 11. Cilti Ek Bülteni 6)*, içinde (ss. 1-3). Tokyo: Hakusuisha.
32. (1967) 「ソ連の宗教、とくにイスラム教について 無神論と宗教融和政策について」 『大法輪』 34(5), 155-161. (1967). Sovyetlerde Din, Özellikle İslam: Ateizm ve Din Yatıştırma Politikası. *Daihorin*, 34(5), 155-161.
33. (1967.7.5) 「この本この人 天照大神は霊媒だった? 『遊牧騎馬民族国家 “蒼き狼”の子孫たち』の護雅夫氏」 『東京新聞』 夕刊 8. (1967). Bu Kitap Bu Kişi: Amaterasu Omikami Medyum Muydu? “Atlı Konar Göçerler Devleti: ‘Bozkurtların’ Oğulları” Yazarı Masao Mori. *Tokyo Shimbun Yukan (Akşam Baskısı)*, 5 Temmuz, 8.
34. (1967.7.5) 「著書と著者 遊牧騎馬民族国家 護雅夫」 『中日新聞』 夕刊 9. (1967). Eser ve Yazarı: “Atlı Konar Göçerler Devleti” Masao Mori. *Chunichi Shimbun Yukan (Akşam Baskısı)*, 5 Temmuz, 9.
35. (1967. 7.21) 「著書と著者 遊牧騎馬民族国家 護雅夫」 『中日新聞』 関西版 19. (1967). Eser ve Yazarı: “Atlı Konar Göçerler Devleti” Masao Mori. *Chunichi Shimbun Kansai-ban*, 21 Temmuz, 19.
36. (1967.10.5) 「他山の石 宗教は民衆の願い」 『東京本願寺報』 76, p.1. (1967). İbret: Din Halkın Arzusudur. *Tokyo Honganji-ho*, 76, 5 Ekim, 1.
37. (1967) 「レニングラードにおけるアルタイ学」 『歴史教育』 15(9-10), 103-109. (1967). Leningrad'da Altay Araştırmaları. *Rekisho Kyoiku*, 15(9-10), 103-109.
38. (1968.1.16) 「毛利元就・チンギス汗・吐谷渾」 『朝日新聞』 夕刊 7. (1968). Motonari Mouri, Cengiz Han ve Tuyuhunlar. *Asahi Shimbun Yukan*, 16 Ocak, 7.

39. (1968.4.23)「邪馬台国論争の背景——『日本のあけぼの展』から」『東京新聞』夕刊 8. (1968). ‘Japon Akebono Sergisi’ Üzerinden Yamatai Devleti Hakkında Tartışmaların Arka Planı. *Tokyo Shimbun Yukan*, 23 Nisan, 8.
40. (1968.9.29)「スチューデントパワー (15) トルコ 教授の腐敗と学生の占拠」『朝日ジャーナル』10(40), 31-33, 35-38. (1968). Öğrenci Güçleri 15: Türkiye, Profesörlerin Yozlaşması ve Öğrencilerin Kuşatması. *Asahi Janaru*, 10(40), 29 Eylül, 31-33, 35-38.
41. (1969)「遊牧民について」『学燈』66(7), 18-21. (1969). Konar Göçerler Üzerine. *Gakuto*, 66(7), 18-21.
42. (1969.5.1)「草原とオアシスの遺宝 スキタイ・シルクロード展を見て」『東京新聞』夕刊 8. (1969). İskitler ve İpek Yolu Sergisi Üzerinden Bozkır ve Vaha Hazineleri. *Tokyo Shimbun Yukan*, 1 Mayıs, 8.
43. (1969)「オスマン帝国の性格」『歴史と地理』164, 18-30. (1969). Osmanlı İmparatorluğu’nun Karakteri. *Rekishi to Chiri*, 164, 18-30.
44. (1969)「アラブの一湖水——八〜一世紀の地中海世界——」『高校教育』21(6), 1-4. (1969). Arapların Bir Gölü: 8-11. Yüzyılda Akdeniz Dünyası. *Koko Kyoiku*, 21(6), 1-4.
45. (1969.7.13)「世界の歴史 第六章 アラブの拡大 イスラム教とトルコ民族」『東京新聞』7. (1969). Dünya Tarihi 6. Bölüm: Arapların Yayılması, İslam ve Türkler. *Tokyo Shimbun*, 13 Temmuz, 7.
46. (1969.7.20)「世界の歴史 第七章 アジア文化の発展 「三国志」の主役たち」『東京新聞』17. (1969). Dünya Tarihi 7. Bölüm: Asya Kültürlerinin Gelişimi, “Üç Krallığın Kayıtlarındaki” Kahramanları. *Tokyo Shimbun*, 20 Temmuz, 17.
47. (1969.8.17)「世界の歴史 第七章 アジア文化の発展 ジングスカンと元」『東京新聞』17. (1969). Dünya Tarihi 7. Bölüm: Asya Kültürlerinin Gelişimi, Cengiz Han ve Yuan Hadedanlığı. *Tokyo Shimbun*, 17 Ağustos, 17.
48. (1969.11.30)「世界の歴史 第十一章 アジアの変容 チムール帝国」『東京新聞』17. (1969). Dünya Tarihi 11. Bölüm: Asya’nın Dönüşümü, Timur İmparatorluğu. *Tokyo Shimbun*, 30 Kasım, 17.

49. (1970) 「ゾロアスター教」 山崎正一, 市川浩編『現代哲学事典』 (現代新書 225) (pp.412-414) 講談社. (1970). Zerdüştlük. *Çağdaş Felsefe Ansiklopedisi*, (Masakazu Yamazaki & Hiroshi Ichikawa, Eds.) içinde (ss. 412-414). Tokyo: Kodansha.
50. (1970) 「丁零・鉄勒・突厥」 『歴史と地理』 176, 35-36. (1970). Tinglingler, T'ieh-leler ve Köktürkler. *Rekishi to Chiri*, 176, 35-36.
51. (1970) 「コズロフの業績」 香山陽坪『騎馬民族の遺産』 (沈黙の世界史 6 北ユーラシア) 付録月報 6 (pp.4-6) 新潮社. (1970). Kozlov'un Akademik Çalışmaları. *Atlıların Mirasları. Sessizliğin Dünya Tarihi 6, Kuzey Avrasya, Ek Bülteni 6* (Y. Kayama) içinde (ss. 4-6). Tokyo: Shinchosha.
52. (1970.3.20) 「学士院賞受賞に想ふこと」 『東京大学新聞』 15. (1970). Tarafıma Japon Akademi Ödülünün Takdim Edilmesine Dair Düşüncelerim. *Tokyo Daigaku Shimbun*, 20 Mart, 15.
53. (1970.6.22) 「70年代日本への提言 経済的「小国」との文化交流の促進を」 『東京大学新聞』 6. (1970). 70'li Yıllardaki Japonya'ya Önerim, Ekonomisi 'Güçsüz' Ülkeler ile Kültür Değişimi Desteklenmeli. *Tokyo Daigaku Shimbun*, 22 Haziran, 6.
54. (1970.7.26) 「お盆は仏教渡来前からあった」 『サンデー毎日』 49(35), p.152. (1970). Bom Festivali Budizm gelmeden Önce de Vardı. *Sunday Mainichi*, 49(35), 26 Temmuz, 152.
55. (1970). 白鳥先生と「言語学」. Shiratori Hoca ile 'Dilbilim.' *Kurakichi Shiratori Külliyyatı 5. Cilti Ek Bülteni 6*, içinde (ss. 2-4). Tokyo: Iwanami Shoten.
56. (1970) 「白鳥先生と「言語学」」 『白鳥庫吉全集』 第五卷付録月報 6 (pp.2-4) 岩波書店(1970). Türkiye ile Biz Japonlar. *Torahime Koko Shimbun*, 23 Aralık, 3.
57. (1971) 「チムール帝国の世界史的役割」 『中央公論』 86(5), (臨時増刊歴史と人物 2) 24-42. (1971). Timur İmparatorluğu'nun Dünya Tarihindeki Rolü. *Chuo Koron*, 86(5), (*Rekishi to Jimbutsu Özel Sayısı*, 2), 24-42.
58. (1971) 「ビザンティン帝国最後の日」 『歴史と人物』 1(1), 178-187. (1971). Bizans İmparatorluğu'nun Son Günü. *Rekishi to Jimbutsu*, 1(1), 178-187.

59. (1971) § 「セルジューク朝—オスマン朝 1 概観」 『イスラム世界』 8, 39-41. (1971). Selçuklu Devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu 1: Genel Bakış. *İslam Sekai (The world of Islam)*, 8, 39-41.
60. (1970.12.23) 「トルコとわれわれ」 『虎姫高校新聞』 p.3. (1970) Türkiye ve Japonlar. *Torahime Koko Shimbun*, 23 Aralık, 3.
61. (1971.11.29) 「大学の窓 言葉の改革」 『東京大学新聞』 p.1. (1971). Üniversitenin Penceresi: Dil Devrimi. *Tokyo Daigaku Shimbun*, 29 Kasım, 1.
62. (1972) 「古代遊牧国家—帝国の成立——突厥の場合——」 『高校教育』 24(3), 16-21. (1972). Eski Konar Göçerler Devleti- Bir Kağanlığının Oluşumu: Köktürkler. *Koko Kyoiku*, 24(3), 16-21.
63. (1972) 「モンゴル軍、ヴェトナムに敗る」 『歴史と人物』 2(4), 109-121. (1972). Moğol Ordusu Vietnam'a Yenildi. *Rekishi to Jimbutsu*, 2(4), 109-121.
64. (1972) 「いわゆる「騎馬民族説」をめぐって」 『歴史と人物』 2(6), 66-67. (1972). Sözde 'Atlı Konar Göçerler Teorisi' Üzerine. *Rekishi to Jimbutsu*, 2(6), 66-67.
65. (1972) 「ヘロドトス・メナンドロス・『元朝秘史』」 『日本モンゴル学会会報』 3, 2-3. (1972). Herodotus, Menandros ve “Moğolların Gizli Tarihi”. *Japonya Moğol Araştırmaları Derneği Bülteni*, 3, 2-3.
66. (1973) 「李陵」 『歴史と人物』 3(1), 30-42. (1973). Li Ling. *Rekishi to Jimbutsu*, 3(1), 30-42.
67. (1973) 「李陵出軍す——李陵連作 2」 『歴史と人物』 3(2), 38-49. (1973). Li Ling'in Sevki: Li Ling Serisi 2. *Rekishi to Jimbutsu*, 3(2), 38-49.
68. (1973) 「李陵と司馬遷——李陵連作 3」 『歴史と人物』 3(3), 42-57. (1973). Li Ling ve Sima Qian: Li Ling Serisi 3. *Rekishi to Jimbutsu*, 3(3), 42-57.
69. (1973) 「李陵をめぐる漢人群像——李陵連作 4」 『歴史と人物』 3(4), 150-166. (1973). Li Ling Üzerinden Hanlar Figürü: Li Ling Serisi 4. *Rekishi to Jimbutsu*, 3(4), 150-166.
70. (1973) 「「李陵の宮殿」——李陵連作 5 伝承と史実」 『歴史と人物』 3(5), 82-99. (1973) Li Ling'in Sarayı: Li Ling Serisi 5, Sözlü Gelenek ve Tarihi Gerçek. *Rekishi to Jimbutsu*, 3(5), 82-99.

71. (1973) 「遊牧騎馬民族国家内部の漢人たち——李陵連作（完）」 『歴史と人物』 3(6), 62-80. (1973). Atlı Konar Göçerler Devletindeki Hanlar: Li Ling Serisi 6. *Rekishu to Jimbutsu*, 3(6), 62-80.
72. (1973.6.15) 「シルクロード文化と現代(8) ソグド人の活動」 『日本とソビエト』 3. (1973). İpek Yolu Kültürü ve Çağdaş 8: Soğdların Faaliyetleri. *Nihon to Sobiet*, 15 Haziran, 3.
73. (1974) 「推薦のことば」 滋賀県高等学校歴史散歩研究 『滋賀県の歴史散歩』 (全国歴史散歩シリーズ 25) (pp.3-4) 山川出版社. (1974). Tavsiye Sözlerim, *Shiga'da Tarihi Gezmek*, (Shiga-ken Koto Gakko Rekishu Sanpo Kenkyukai, Ed.), içinde (ss. 3-4). Tokyo: Yamakawa Shuppansha.
74. (1974) 「小アジア史とトルコ民族史」 『岩波講座世界歴史』 6 (古代 6) 第二次発行付録月報 6 (p.10) 岩波書店. (1974). Küçük Asya Tarihi ve Türklerin Tarihi. *İwanami Semineri: Dünya Tarihi*, c. 6. 2. Baskısı için Ek Bülteni 6, içinde (s. 10). Tokyo: İwanami Shoten.
75. (1974.2.1) 「せまる日ソ協会全国総会 日ソ親善へ各界の期待」 『日本とソビエト』 1. (1974). Japon-Sovyetler Derneği Genel Toplantısı Yaklaşıyor, Japon-Sovyetler Dostluğuna Çeşitli Alanlardan Beklentiler Var. *Nihon to Sobiet*, 1 Şubat, 1.
76. (1974.2.25) 「わたしの新刊 護雅夫「李陵」」 『毎日新聞』 7. (1974). Yeni Eserim: Masao Mori, “Li Ling.” *Mainichi Shimbun*, 25 Şubat, 7.
77. (1974.3.3) 「社と寺 大通寺」 『読売新聞』 22-23. (1974). Shinto ve Budist Tapınakları: Daitso Tapnağı. *Yomiuri Shimbun*, 3 Mart, 22-23.
78. (1974.4.2) 「私の東洋史観」 『朝日新聞』 夕刊 3. (1974). Asya Tarihine Görüşlerim. *Asahi Shimbun Yukan*, 2 Nisan, 3.
79. (1974) 「中近東の旅——統一性と多様性——」 『一枚の絵』 32, 10-11. (1974). Orta ve Yakın Doğu'ya Yolculuk: Bütünlük ve Çeşitlilik. *İchimai no E*, 32, 10-11.
80. (1974) 「——絵入りずいひつ——わが「別荘」」 『オール読物』 29(11), 190-191. (1974). Resimli Yazılar; Bemin Yazlığım. *Ooru Yomimono*, 29(11), 190-191.

81. (1975.3.16)「西アジア研究の一課題」『今週の日本』12. (1975). Batı Asya Araştırmalarının Bir Meselesi. *Konshu no Nihon*, 16 Mart, 12.
82. (1975)「ラージ・テミゼル先生のことども」『古代西アジア美術』（大系世界の美術 2）付録月報 (pp.4-6) 学習研究社. (1975). Raci Temizer Hoca Hakkında. *Eski Batı Asya Sanatları (Dünya Sanatları 2) Ek Bülteni*, içinde (ss. 4-6). Tokyo: Gakushu Kenkyusha.
83. (1975)「「考古学」と突厥史研究」『考古ジャーナル』109, 1. (1975). ‘Arkeoloji’ ve Köktürk Tarihi Çalışmaları. *Kokogaku Janaru*, 109, 1.
84. (1975)「幻の名馬を求めて 汗血馬からサラブレッドまで」『文藝春秋デラックス』2(9), 85-89. (1975). Efsanevi Atı Aramak, Fergana Atından Safkan Ata Kadar. *Bungei Shunju Derakkusu*, 2(9), 85-89.
85. (1975)「チムールの美妃 ビビ・ハヌム寺院の廢墟にて」『月刊シルクロード』1(3), 75-78. (1975). Timur’un Güzel Prensesi, Bibi Hanım Camii’nin Kalıntısında. *Shiruku Rodo*, 1(3), 75-78.
86. (1975)「学びの出発 ディオニソスのさけび」『中央公論』90(11), 46-47. (1975). Çalışmanın Başlangıcı, Dionysos’un Haykırısı. *Chuo Koron*, 90(11), 46-47.
87. (1976)「騎馬民族——その起源と文化」『別冊週刊読売』3(2), 89-94. (1976). Atlı Konar Göçerler: Kökeni ve Kültürü. *Bessatsu Shukan Yomiuri*, 3(2), 89-94.
88. (1976)「天山の草原に散った細君の涙——政略結婚の犠牲となった悲劇の王妃——」『月刊シルクロード』2(1), 35-39. (1976). T’ien-shan’ın Bozkırına Dökülen Hatunun Gözyaşları: Siyasi Evliliğin Trajik Kurbanı Kraliçe. *Shiruku Rodo*, 2(1), 35-39.
89. (1976)「アマとプロ」『中等教育資料』25(5), 26-27. (1976). Amatör ve Profesyonel. *Chuto Kyoiku Shiryo*, 25(5), 26-27.
90. (1976)「「李陵」とわたし」『中島敦全集』第二巻月報 (pp.5-7) 筑摩書房. (1976). ‘Li Ling’ ve Ben. *Atsushi Nakajima Külliyatı 2. Cilt Bülteni*, içinde (ss. 5-7). Tokyo: Chikuma Shobo.
91. (1976)「ナスレディン・ホジャとその物語」『野生時代』3(6), 154-155. (1976). Nasreddin Hoca ve Hikâyeleri. *Yasei Jidai*, 3(6), 154-155.

92. (1976)「編集後記」『イスラム世界』11, 81. (1976). Editör Notu. *İslam Sekai*, 11, 81.
93. (1976)「私の書齋 120 護雅夫」『中央公論』91(8), 4. (1976). Çalışma Odam 120: Masao Mori. *Chuo Koron*, 91(8), 4.
94. (1976)「会員通信」『東方学会報』30, 9. (1976). Akademik Üyelerden Notlar. *Toho Gakkai-ho*, 30, 9.
95. (1977)「護雅夫 若さの悲劇は、それが若さであることを知らぬところにある」鶴岡正夫編『青少年の座右銘 現代滋賀の百人』(pp.130-131) 育英出版社. (1977). Masao Mori: Gençliğin Talihsizliği Onun Gençliğinden Kaynaklandığını Bilmemesidir. *Gençlerin İlkesözü: Shiga'lı 100 Ünlü İsim*, (Tsuruoka Masao, Ed.) (ss. 130-131). Tokyo: İkuiei Shuppansha.
96. (1977)「編集後記」『イスラム世界』12, 103. (1977). Editör Notu. *İslam Sekai*, 12, 103.
97. (1977.4.27)「貧困な日本の対外文化政策」『朝日新聞』5. (1977). Japonya'nın Zayıf Dış Kültür Politikası. *Asahi Shimbun*, 24 Nisan, 5.
98. (1977.6.20)「トルコでトルコ民族史を講義」『毎日新聞』夕刊 5. (1977). Türkiye'de Türklerin Tarihi Dersini Vermek. *Mainichi Shimbun Yukan (Akşam Baskısı)*, 20 Haziran, 5.
99. (1977)「トルコでトルコ史を教えた私」『中央公論』92(11), 148-158. (1977). Türkiye'de Türk Tarihini Öğretmek. *Chuo Koron*, 92(11), 148-158.
100. (1977)「トルコの言語問題」『月刊シルクロード』3(9), 26-27. (1977). Türkiye'nin Dil Meselesi. *Shiruku Rodo (Silkroad)*, 3(9), 26-27.
101. (1977)「トルコの「右翼」政党と「極右」思想とその源流」『月刊シルクロード』3(10), 21-25. (1977). Türkiye'de 'Sağcı' Parti, 'Aşırı Sağ' Düşünceler ve Kaynağı. *Shiruku Rodo*, 3(10), 21-25.
102. (1977)「古代トルコ民族と仏教」『現代思想』5(14), 114-124. (1977). Eski Türk Tarihi ve Budizm. *Gendai Shiso*, 5(14), 114-124.
103. (1978)「イスタンブール大学中央図書館」『図書館の窓』17(2), 11-13. (1978). İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi. *Toshokan no Mado*, 17(2), 11-13.

104. (1978) 「トルコの「ユーモア」」 『月刊シルクロード』 4(5), 65. (1978). Türkiye'nin 'Mizahı.' *Shiruku Rodo*, 4(5), 65.
105. (1978) 「シルクロードの言語」 『言語』 7(7), 2-13. (1978). İpek Yolu'nun Dili. *Gengo*, 7(7), 2-13.
106. (1978). Japon Kadınları. *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, 8, 59-64. **TR**
107. (1978). Japon Kadınları 2. *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, 9, 78-81. **TR**
108. (1978) 「騎馬民族説を再検討する」 『歴史公論』 4(9), 77-80. (1978). Atlı Konar Göçerler Teorisini Yeniden Değerlendirmek. *Rekisho Koron*, 4(9), 77-80.
109. (1978) 「遊牧騎馬民族文化と日本神話」 『国文学』 23(14), 54-60. (1978). Atlı Konar Göçerler Kültürü ve Japon Mitolojisi. *Kokubungaku*, 23(14), 54-60.
110. (1978) 「遊牧民族とシルクロード」 『歴史公論』 4(12), 54-65. (1978). Konar Göçerler ve İpek Yolu. *Rekisho Koron*, 4(12), 54-65.
111. (1978.2.13) 「ソ連の東洋学（上）」 『東京新聞』 夕刊 3. (1978). Sovyetlerde Doğu Araştırmaları 1. *Tokyo Shimbun Yukan*, 13 Şubat, 3.
112. (1978.2.14) 「ソ連の東洋学（下）」 『東京新聞』 夕刊 3. (1978). Sovyetlerde Doğu Araştırmaları 2. *Tokyo Shimbun Yukan*, 14 Şubat, 3.
113. (1978) 「トルコ人の親日感——遠くの太鼓はこころよくひびく——」 『文化庁月報』 115, 13-15. (1978). Türklerin Japon Dostu Hisleri. *Bunkacho Geppo*, 115, 13-15.
114. (1978) 「編集後記」 『イスラム世界』 14, 97. (1978). Editör Notu. *İslam Sekai*, 14, 97.
115. (1978.7.28) 「ことばの小径 トルコ語ことはじめ」 『朝日ジャーナル』 20(30), 59. (1978). Sözlerin Sokağı: Türkçe'ye Başlarken. *Asahi Janaru*, 20(30), 28 Temmuz, 59.
116. (1978.7.28) 「トプカプ・サライ博物館」 『サンケイ新聞』 夕刊 5. (1978). Topkapı Sarayı Müzesi. *Sankei Shimbun Yukan*, 28 Temmuz, 5.
117. (1978) 「トルコの政局・経済・社会情勢——うちつづく混迷のなかで——」 『高校通信東書（日本史世界史）』 38, 6-7. (1978). Türkiye'nin Siyaseti, Ekonomisi, Toplumsal Durumu. *Koko Tsushin Tosho (Nihon-shi Sekai-shi)*, 38, 6-7.

118. (1978) 「トゥルファンで考えたこと」 『日中文化交流』 262, 13. (1978). Turfan'da Düşündüklerim. *Nicchu Bunka Koryu*, 262, 13.
119. (1979) 「新版にあたって」 『中央アジア・蒙古旅行記』 (新版) (p.1) 桃源社. (1979). Yeni Basım Üzerine. *Orta Asya ve Moğolistan Seyahatnamesi*, içinde (s. 1). Tokyo: Togensha.
120. (1979.1.1) 「羊と人間 群居動物の典型、牧畜生活のシンボル」 『週刊読売』 38(1), 130-131. (1979). Koyunlar ve İnsanlar: Sürücül Hayvanların Tipi, Çiftçilik Hayatının Sembolü. *Shukan Yomiuri*, 38(1), 1 Ocak, 130-131.
121. (1979) 「東京六大学教授リーグ戦 ちょっといい話 学界余滴」 『文藝春秋』 57(1), 302. (1979). Tokyo 6 Üniversite Profesörler Ligi: Bir Güzel Hikâyeler. *Bungei Shunju*, 57(1), 302.
122. (1979) 「西トルキスタン特集概説 I イスラム化以前」 『月刊シルクロード』 5(2), 11. (1979). Batı Türkistan Konulu Özel Sayı: 1, İslam Öncesi. *Shiruku Rodo*, 5(2), 11.
123. (1979) 「西トルキスタン特集概説 II イスラム化からロシアの領有まで」 『月刊シルクロード』 5(2), 11. (1979). Batı Türkistan Konulu Özel Sayı: 2, İslamlaşmadan Rus İşgaline. *Shiruku Rodo*, 5(2), 39.
124. (1979) 「西トルキスタン特集概説 III ロシアの領有と社会主義国家の成立」 『月刊シルクロード』 5(2), 70. (1979). Batı Türkistan Konulu Özel Sayı: 3, Rus İşgalinden Sosyalizm Devletinin Ortaya Çıkışı. *Shiruku Rodo*, 5(2), 70.
125. (1979) 「戈壁灘のまっただなかに」 『ヘディン探検紀行全集』 第二巻付録 月報 第6号 (pp.1-3) 白水社(1979). Govi Çölünün Ortasında. *S. A. Hedin Keşif Seyahatnamesi Külliyatı 2. Cilti Ek Bülteni 6*, içinde (ss. 1-3). Tokyo: Hakusuisha.
126. (1979.3.3) 「ミハイロフスキー 韋編三たび絶つ」 『図書新聞』 3. (1979). Mikhailovsky. *Tosho Shimbun*, 3 Mart, 3.
127. (1979.4) 「シルクロード文物展の開催を喜ぶ」 『日中文化交流』 268, 20. (1979). İpek Yolu Kültürel Varlıkları Sergisinin Açılışına. *Nicchu Bunka Koryu*, 268, 20.

128. (1979.4.28) 「シルクロードとソグド人——講演「シルクロードと仏教文化」から（上）」『聖教新聞』9. (1979). İpek Yolu ve Soğdlar: Konferans ‘İpek Yolu ve Budizm Kültürü’ 1. *Seikyo Shimbun*, 28 Nisan, 9.
129. (1979.5.2) 「シルクロードと南北関係　シルクロード文物展によせて」『読売新聞』夕刊 9. (1979). İpek Yolu ve Kuzey-Güney İlişkileri: İpek Yolu Kültürel Varlıkları Sergisi İçin. *Yomiuri Shimbun Yukan (Akşam Baskısı)*, 2 Mayıs, 9.
130. (1979.5.8) 「シルクロードとソグド人——講演「シルクロードと仏教文化」から（下）」『聖教新聞』9. (1979). İpek Yolu ve Soğdlar: Konferans ‘İpek Yolu ve Budizm Kültürü’ 2. *Seikyo Shimbun*, 8 Mayıs, 9.
131. (1979) 「ムスリムにとっての近代」『中央公論』94(6), 125-135. (1979). Müslümanlar İçin Çağdaş Dönem. *Chuo Koron*, 94(6), 125-135.
132. (1979) 「(Q 騎馬民族というのは、どのあたりに分布していたのでしょうか。) A」『月刊歴史教育』1(3), 110-111. (1979). Atlı Konar Göçerler Hangi Bölgede Bulunurdu Sorusuna Yanıt. *Gekkan Rekishi Kyoiku*, 1(3), 110-111.
133. (1979) 「通訳あれこれ」『山紫水明』93, 16-19. (1979). Tercüman İşleri. *Sanshi Suimei*, 93, 16-19.
134. (1979) 「編集後記」『イスラム世界』16, 80. (1979). Editör Notu. *İslam Sekai*, 16, 80.
135. (1979) 「聖ソフィア聖堂」『月刊歴史教育』1(7), 50-51. (1979). Ayasofya. *Gekkan Rekishi Kyoiku*, 1(7), 50-51.
136. (1979) 「シルクロードの旅——その夢と現実——」『東方』9, 2-5. (1979). İpek Yolu Yolculuğu: Hayali ve Gerçeği. *Toho*, 9, 2-5.
137. (1979). Preface. *East Asian Cultural Studies*, 18(1-4), 1p. EN
138. (1980). Preface. *East Asian Cultural Studies*, 19(1-4), 1p. EN
139. (1980) 「トルコの後宮」『国文学』25(13), 199-204. (1980). Türk Harem. *Kokubungaku*, 25(13), 199-204.
140. (1980) 「ブルガリアの学術機関を訪ねる」『月刊シルクロード』6(1), 15-16. (1980). Bulgaristan’daki Akademik Kuruma Ziyaretim. *Shiruku Rodo*, 6(1), 15-16.

141. (1980) 「ふたたび征服王朝について」 『月刊シルクロード』 6(2), 11-15.
(1980). Yeniden Fethedilen Hanedanlıklar Üzerine. *Shiruku Rodo*, 6(2), 11-15.
142. (1980.3.2) 「督促におびえる」 『朝日新聞』 13. (1980). İhtarnameden Korkmak. *Asahi Shimbun*, 2 Mart, 13.
143. (1980) 「天山超えのみち」 『月刊歴史教育』 2(8), 22-23. (1980). T'ien-shan'ın Ötesine Giden Yol. *Gekkan Rekishi Kyoiku*, 2(8), 22-23.
144. (1981) 「このごろ思うこと」 『湖国と文化』 (滋賀県文化体育振興事業団) 14, 4. (1981). Bu Zamanlar Düşündüklerim. *Kokoku to Bunka*, 14, 4.
145. (1981) 「日本オリエント学会第二二回大会に出席して」 『月刊歴史教育』 3(3), 22-25. (1981). Yakın Doğu Araştırmaları Derneği'nin (The Society for Near Eastern Studies in Japan) 22. Toplantısına Katıldığıma Dair. *Gekkan Rekishi Kyoiku*, 3(3), 22-25.
146. (1981) 「『眩人』随想 「脱シルクロード論」と『眩人』」 『中央公論』 96(3), 330-331. (1981). “Genjin” Hakkında Yazılarım: ‘Datsu-Silk Road Ron ‘İpek Yolu Odaklı Orta Asya Tarihi Teorisine Eleştiriler’ ve “Genjin.” *Chuo Koron*, 96(3), 330-331.
147. (1981.3.2) 「北アジア史・「トルコ学」・西アジア史 「日暮れて道遠し」」 『東京大学新聞』 3. (1981). Kuzey Asya Tarihi, ‘Türkoloji’ ve Batı Asya Tarihi. *Tokyo Daigaku Shimbun*, 2 Mart, 3.
148. (1981) 「編集後記」 『イスラム世界』 18, 80. (1981). Editör Notu. *İslam Sekai*, 18, 80.
149. (1981.4.7) 「中原の遊牧風国家 幻の中山国」 『読売新聞』 夕刊 7. (1981). Zhongyuan'da Konar Göçerler Devlet: Efsanevi Zhongshan Devleti. *Yomiuri Shimbun Yukan*, 7 Nisan, 7.
150. (1981) 「歴史を学ぶということ——若き学徒への手紙」 『中央公論』 96(5), 116-129. (1981). Tarihi Öğrenmek: Genç Öğrencilere Mektup. *Chuo Koron*, 96(5), 116-129.
151. (1981) 「ソグド人の商業活動」 『現代のエスプリ』 167, 50-56. (1981). Soğdların Ticari Hareketleri. *Gendai no Esupuri*, 167, 50-56.
152. (1981) 「シルクロードの夢と現実」 『TBS 調査情報』 269, 24-25. (1981). İpek Yolunun Hayali ve Gerçeği. *TBS Chosa Joho*, 269, 24-25.

153. (1981)「蒼き狼・狗・「灰色の狼」」『井上靖歴史小説集』第4巻付録月報4 (pp.1-7) 岩波書店(1981). Mavi Kurt, Köpek ve 'Bozkurt.' *Yasushi Inoue Tarihi Romanlar Derlemesi 4. Cilti Ek Bülteni 4*, içinde (ss. 1-7). Tokyo: İwanami Shoten.
154. (1981)「第1回「国際ブルガリア学会」に出席して」『月刊歴史教育』3(9), 15-19. (1981). 1. Uluslararası Bulgar Topluluğu Toplantısına Katıldığımıza Dair. *Gekkan Rekishi Kyoiku*, 3(9), 15-19.
155. (1981.9.7-12,16-19,21,22,24,26)「都市物語 イスタンブル」1-14『読売新聞』夕刊. (1981). Şehir Hikâyesi: İstanbul. 1-14, *Yomiuri Shimbun Yukan*, 7-12, 16-19, 21, 22, 24, 26 Eylül.
156. (1981)「トルコ民族の移動」『学士会会報』753, 29-33. (1981). Türklerin Göçü. *Gakushikai Kaiho*, 753, 29-33.
157. (1982)「一休ばなしとナスレディン・ホジャ物語」『季刊東西交渉』1(3), 9. (1982). İkyu Hikâyeleri ve Nasreddin Hoca Hikâyeleri. *Tozai Kosho*, 1(3), 9.
158. (1982)「モンゴル帝国のヨーロッパ人」『別冊歴史読本』7(1), 176-182. (1982). Moğol İmparatorluğu'nda Avrupalılar. *Bessatsu Rekishi Dokuhon*, 7(1), 176-182.
159. (1982)「シルクロード人物事典」『別冊歴史読本』7(1), 202, 206, 211. (1982). İpek Yolu Adamlar Ansiklopedisi. *Bessatsu Rekishi Dokuhon*, 7(1), 202, 206, 211.
160. (1982)「トルコ語の「白」と「黒」」『流行色』(日本流行色協会)300, 44. (1982). Türkçede 'Ak' ve 'Kara.' *Ryuko-shoku*, 300, 44.
161. (1982.7.9)「トルコの日本研究 育ち始めた芽を大樹に 早く文化協定結び援助を」『読売新聞』夕刊7. (1982). Türkiye'de Japonoloji Araştırmaları: Derhal Kültüre İlişkin Anlaşma Yapılarak Araştırmalara Destek Verilmeli. *Yomiuri Shimbun Yukan*, 9 Temmuz, 7.
162. (1982)「トルコの作家アジズ・ネシンのこと」『中央公論』97(10), 299-309. (1982). Türk Yazar Aziz Nesin Hakkında. *Chuo Koron*, 97(10), 299-309.

163. (1982)「オスマン・トルコとヨーロッパ——オスマン帝国の形成」『高校通信東書（日本史世界史）』84, 1-5. (1982). Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa: Osmanlı İmparatorluğu'nun Oluşumu. *Koko Tsushin Tosho (Nihon-shi Sekai-shi)*, 84, 1-5.
164. (1983)「オルホン碑文の成立」『東方学会報』43, 4. (1983). Orhon Yazıtlarının Oluşumu. *Toho Gakkai-ho*, 43, 4.
165. (1983)「第三十一回国際アジア・北アフリカ人文科学会議への積極的参加を切望する」『東方学会報』43, 14-15. (1983). 31. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Beşerî Bilimler Konferansı'na Aktif Katılımlar Beklenmektedir. *Toho Gakkai-ho*, 43, 14-15.
166. (1983)「トルコの政情とアジア研究の現況一端」『学術月報』35(10), 36-40. (1983). Türkiye'nin Siyasi Durumu ve Asya Çalışmalarında Mevcut Durum. *Gakujutsu Geppo*, 35(10), 686-690,
167. (1983.8.25)「第31回国際東洋学会議と日本 東アジアでの初の開催 活発な意見交換を期待」『高知新聞』13. (1983). 31. Uluslararası Doğu Araştırmaları Konferansı ve Japonya: Toplantıda Canlı Düşünce Alışverişleri Beklenmektedir. *Kochi Shimbun*, 25 Ağustos, 13.
168. (1983.9.13)「総合と比較と 第三十一回国際アジア・北アフリカ人文科学会議を終えて」『毎日新聞』夕刊 4. (1983). Sentez ve Kıyaslama: 31. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Beşerî Bilimler Konferansının Bitişine. *Mainichi Shimbun Yukan*, 13 Eylül, 4.
169. (1983.9.21)「シルクロード研究 二つの立場 国際東洋学会議から」『読売新聞』夕刊 7. (1983). İpek Yolu Araştırmalarında İki Görüş, Uluslararası Doğu Araştırmaları Konferansından. *Yomiuri Shimbun Yukan*, 21 Eylül, 7.
170. (1983)「中国内モンゴ・北方騎馬民族文物展に期待する」『日中文化交流』351, 6. (1983). İç Moğolistan ve Kuzey Bölgelerdeki Atlı Konar Göçerler Kültürel Varlıklar Sergisine Beklentilerim. *Nicchu Bunka Koryu*, 351, 6.
171. (1983)「黒海への船旅そのほか」『青淵』415, 38-40. (1983). Karadenize Gemi Seyahati. *Seien*, 415, 38-40.

172. (1984) 「『新西域記』の復刊に思う」 『季刊東西交渉』 3(3), 23. (1984). “Shin Saiiki-ki”nin Yeniden Basımına. *Tozai Kosho*, 3(3), 23.
173. (1984) 「歌は世につれ」 『柿の葉』 47, 28-29. (1984). Uta wa Yo ni Tsure. *Kakinoha*, 47, 28-29.
174. (1984) 「文明の十字路 その歴史と文化のひろがり——ガンダーラを中心として——」 福岡ユネスコ協会他主催 『ユネスコ後援会——シルクロードを舞台に——』 2-6. (1984). Medeniyetlerin Kavşağı: Gandhara Üzerinden Medeniyetlerin Tarihi ve Kültürünün Yayılımı. *UNESCO Koenkai: Sirukurodo wo Butai ni*, 2-6.
175. (1984) 「オスマン帝国・スルタンの衣装」 『染織の美』 28, 103-110. (1984). Osmanlı İmparatorluğu, Padişah Kıyafetleri. *Senshoku no Bi*, 28, 103-110.
176. (1984) 「文明の十字路 その歴史と文化のひろがり——ガンダーラを中心として——」 『Fukuoka UNESCO』 19, 90-100. (1984). Medeniyetlerin Kavşağı: Gandhara Üzerinden Medeniyetlerin Tarihi ve Kültürünün Yayılımı. *Fukuoka UNESCO*, 19, 90-100.
177. (1984) 「トルコ民族の歴史」 『桜門春秋』 (日本大学広報部) 20, 40-41. (1984). Türklerin Tarihi. *Omon Shunju*, 20, 40-41.
178. (1984) 「トルコ語と日本語」 『銀行倶楽部』 316, 18-19. (1984). Türkçe ve Japonca. *Ginko Kurabu*, 316, 18-19.
179. (1984) 「シルクロードの旅」 『三省堂ぶっくれっと』 53, 2-3. (1984). İpek Yolu Seyahati. *Sanseido Bukkuretto*, 53, 2-3.
180. (1985) 「宮川先生のこと」 『日中文化交流』 380, 34-35. (1985). Miyagawa Hoca Hakkında. *Nicchu Bunka Koryu*, 380, 34-35.
181. (1985) 「『中央公論』と私——「李陵」そのほか——」 『中央公論』 100(2), 68-69. (1985). “Chuo Koron” ve Ben: ‘Li Ling’ Vb. *Chuo Koron*, 100(2), 68-69.
182. (1985) 「トルコ民族史に魅せられて 1 『草原とオアシスの人々』の周辺(1)」 『季刊東西交渉』 4(1), 23-26. (1985). Aklımı Türklerin Tarihi Aldı 1: “Bozkır ve Vahadaki İnsanların” Çevresi 1. *Tozai Kosho*, 4(1), 23-26.

183. (1985)「日本初公開 トルコの秘宝 東西文明の架橋」『太陽』23(5), 157-164. (1985). Japonya'da İlk Defa Gösterilecek Türk Hazinesi, Doğu-Batı Medeniyetlerinin Köprüsü. *Taiyo*, 23(5), 157-164.
184. (1985)「トルコ民族史に魅せられて 2『草原とオアシスの人々』の周辺(2)」『季刊東西交渉』4(2), 14-18. (1985). Aklımı Türklerin Tarihi Aldı 2: “Bozkır ve Vahadaki İnsanların” Çevresi 2. *Tozai Kosho*, 4(2), 14-18.
185. (1985)「トルコ民族史に魅せられて 3『草原とオアシスの人々』の周辺(3)」『季刊東西交渉』4(3), 20-24. (1985). Aklımı Türklerin Tarihi Aldı 3: “Bozkır ve Vahadaki İnsanların” Çevresi 3. *Tozai Kosho*, 4(3), 20-24.
186. (1985)「死者と馬とシャーマニズム」『馬術』9(1), 2-5. (1985). Ölü, At ve Şamanizm. *Hami*, 9(1), 2-5.
187. (1986)「編輯後記」『東方学』71, 212. (1986). Editör Notu. *Tohogaku*, 71, 212.
188. (1986)「中国少数民族の人びと」『日中文化交流』396, 2-3. (1986). Çin'deki Azınlık Halkları. *Nicchu Bunka Koryu*, 396, 2-3.
189. (1986)「トルコ民族史に魅せられて 4『草原とオアシスの人々』の周辺(4)」『季刊東西交渉』5(1), 21-29. (1986). Aklımı Türklerin Tarihi Aldı 4: “Bozkır ve Vahadaki İnsanların” Çevresi 4. *Tozai Kosho*, 5(1), 21-29.
- 190.** (1987). Japonya'da Nasreddin Hoca'ya olan ilgi, *Yeşil Akşehir*, 1(12), 8-9. **TR**
191. (1987)「編輯後記」『東方学』73, 249. (1987). Editör Notu. *Tohogaku*, 73, 249.
192. (1987.10.29)「古代トルコ文化と日本」『毎日新聞』13. (1987). Eski Türk Kültürü ve Japonya. *Mainichi Shimbun*, 29 Ekim, 13.
193. (1987.11.19)「トルコの熱いまなざし 日本学講座開設から帰って」『朝日新聞』夕刊 5. (1987). Türkiye'nin Sıcak Bakışı: Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Açılışından Dönüşü. *Asahi Shimbun Yukan*, 19 Kasım, 5.
194. (1988)「イスタンブル雑記」『学叢』44, 表紙, 扉, 74-85. (1988). İstanbul Üzerine Yazılarım. *Gakusou*, 44, 74-85.
195. (1989)「三笠宮崇仁親王殿下の「アタテュルク国際平和賞」御授章をお慶び申し上げる」『オリエン特』32(1), i-v. (1989). Prens Takahito Mikasa'ya 'Atatürk Uluslararası Barış Ödülü' Verilmesine Tebriklerimi Sunarım. *Orient*, 32(1), i-v.

196. (1989) 「トルコで見つけた一冊の本」 『かんだ』 117, 14-16. (1989).
Türkiye’de Bulduğum Bir Kitap. Kanda, 117, 14-16.
197. (1991) 「会員通信」 『東方学会報』 61, 22. (1991). Akademik Üyelerden Notlar.
Toho Gakkai-ho, 61, 22.
198. (1992) 「会員通信」 『東方学会報』 63, 16. (1992). Akademik Üyelerden Notlar.
Toho Gakkai-ho, 63, 16.
199. (1992) 「「アナトリア考古学研究」 発刊にあたって」 『アナトリア考古学研究』 I (カマン・カレホユック 1) v. (1992). Anadolu Arkeoloji Çalışmaları Dergisi’nin Yayımına. *Anatoria Kokogaku Kenkyu (Anatolian Archaeological Studies), 1, v.*
200. (1993) 「会員通信」 『東方学会報』 64, 31. (1993). Akademik Üyelerden Notlar.
Toho Gakkai-ho, 64, 31.
201. (1993) 「会員通信」 『東方学会報』 65, 56. (1993). Akademik Üyelerden Notlar.
Toho Gakkai-ho, 65, 56.
202. (1994) 「会員通信」 『東方学会報』 66, 30. (1994). Akademik Üyelerden Notlar.
Toho Gakkai-ho, 66, 30.
203. (1994) 「会員通信」 『東方学会報』 67, 17. (1994). Akademik Üyelerden Notlar.
Toho Gakkai-ho, 67, 17.
204. (1995) 「会員通信」 『東方学会報』 68, 38. (1995). Akademik Üyelerden Notlar.
Toho Gakkai-ho, 68, 38.
205. (1996) 「会員通信」 『東方学会報』 70, 30. (1996). Akademik Üyelerden Notlar.
Toho Gakkai-ho, 70, 30.
206. (1996) 「会員通信」 『東方学会報』 71, 18. (1996). Akademik Üyelerden Notlar.
Toho Gakkai-ho, 71, 18.

**ARAŞTIRMA EĞİLİMLERİ, VEFAT EDENLER HAKKINDA ANMA
YAZLARI, ANILAR**

1. (1957) 「1956年の歴史学界——回顧と展望——蒙古・中央アジア」 『史学雑誌』 66(5), 134-138. (1957). Mongolia and Central Asia (Historical Study in Japan, 1956). *Shigaku Zasshi*, 66(5), 134-138.
2. (1960) 「1959年の歴史学界——回顧と展望——東洋史総説」 『史学雑誌』 69(5), 104-107. (1960). Oriental History General (Historical Study in Japan, 1959). *Shigaku Zasshi*, 69(5), 104-107.
3. (1963) 「1962年の歴史学界——回顧と展望——満州・モンゴリア・シベリア」 『史学雑誌』 72(5), 250-255. (1963). Manchuria, Mongolia and Siberia (Historical Study in Japan, 1962). *Shigaku Zasshi*, 72(5), 250-255.
4. (1967) 「1966年の歴史学界——回顧と展望——東洋史総説」 『史学雑誌』 76(5), 184-189. (1967). Oriental History General (Historical Study in Japan, 1966). *Shigaku Zasshi*, 76(5), 184-189.
5. (1981) 「1980年の歴史学界——回顧と展望——総説」 『史学雑誌』 90(5), 1-4. (1981). General (Historical Study in Japan, 1980). *Shigaku Zasshi*, 90(5), 1-4.
6. (1987) 「(貝塚茂樹博士追悼録) 弔辞」 『東方学』 74, 175-176. (1987) In Memoriam Dr. Kaizuka Shigeki. *Tohogaku*, 74, 175-176.
7. (1988) 「山田信夫君を想う」 『東方学』 75, 222-223. (1988). In Memoriam Dr. Yamada Nobuo. *Tohogaku*, 75, 222-223.
8. (1989) 「(弔電・弔文)」 『人と人 山田信夫先生追悼文集』 (p.13) 山田信夫教授追悼記念事業会. (1989). Başsağlığı Sözü. *İnsan ve İnsan, Nobuo Yamada Hoca'yı Anma Yazları*, içinde (s. 13). Tokyo: Yamada Nobuo Kyoju Tsuito Kinen Jigyokai.
9. (1989) 「山田信夫君を想う」 『人と人 山田信夫先生追悼文集』 (pp.86-90) 山田信夫教授追悼記念事業会. (1989). Nobuo Yamada'nın Anısına. *İnsan ve İnsan, Nobuo Yamada Hoca'yı Anma Yazları*, içinde (s. 86-90). Tokyo: Yamada Nobuo Kyoju Tsuito Kinen Jigyokai.
10. [座] 上原淳道, 宇都木章, 佐久間重男, 武田幸男, 田村晃一, 長谷部楽爾, 護雅夫, 吉田章一郎司会 (1990) 「先学を語る——三上次男博士——」 『東方

- 学』 79, 139-160. Uehara, T., Utsuki, A., Sakuma, S., Takeda, Y., Tamura, K., Hasebe, G., Mori, M., & Yoshida, S. (1990). Reminiscences of the Late Dr. Mikami Tsugio (1907-1987): His Scholarship and Personality as A Savant of Asian History and Archaeology. *Tohogaku*, 79, 139-160.
11. (1990). Dr. Enoki Kazuo. An Obituary Notice. *Memories of the Research Department of the Toyo Bunko*, 48, 103-128. EN
  12. (1990) 「榎一雄先生を想う」 『東方学』 80, 218-220. (1990). In Memoriam Dr. Enoki Kazuo. *Tohogaku*, 80, 218-220.
  13. (1990) 「榎一雄博士の御逝去を悼む」 『東洋学報』 72(1,2), 133-159. (1990). Dr. Enoki, Kazuo. An Obituary Notice. *Toyo Gakuho*, 72(1,2), 133-159.
  14. (1991) 「嶋田襄平君を偲ぶ」 『東方学』 81, 221-223. (1991). In Memoriam Prof. Shimada Johei. *Tohogaku*, 81, 221-223.
  15. 〔座〕 江上波夫, 山本達郎, 護雅夫, 増田精一, 加藤九祚, 林俊雄司会 (1991) 「学問の思い出——江上波夫先生を囲んで——」 『東方学』 82, 179-209. Egami, N., Yamamoto, T., Mori, M., Masuda, S., Kato, K., & Hayashi, T. (1991). Prof. Egami Namio Reminisces of His Long Life Devoted to The Study of Asian Archaeology. *Tohogaku*, 82, 179-209.
  16. 〔座〕 三笠宮崇仁, 神直道, 露木冴子, 中根千枝, 森岡妙子, 護雅夫司会 (1993) 「学問の思い出——三笠宮殿下を囲んで——」 『東方学』 85, 187-203. Prens Mikasa, Jin, N., Tsuyuki S., Nakane, C., Morioka, T., & Mori, M. (1993). H. I. H. Prince Mikasa Reminisces of His Life and Study of Ancient Orient. *Tohogaku*, 85, 187-203.
  17. (1995) 「榎一雄先生を想う」 『誄艸——故榎一雄博士の逝去を悼んで——』 (pp.50-52, 63-89) 榎一雄博士著作集編集委員会. (1995). Dr. Enoki Kazuo. An Obituary Notice. *Dr. Kazuo Enoki'nin Anisina*, içinde (ss. 50-52, 63-89). Tokyo: Enoki Kazuo Hakushi Chosakushu Henshu İinkai.
  18. (1995) 「榎一雄博士の御逝去を悼む」 『誄艸——故榎一雄博士の逝去を悼んで——』 (pp. 01-026) 榎一雄博士著作集編集委員会. (1995) Dr. Enoki Kazuo. An Obituary Notice. *Dr. Kazuo Enoki'nin Anisina*, içinde (ss. 01-026). Tokyo: Enoki Kazuo Hakushi Chosakushu Henshu İinkai.

19. 〔座〕河野六郎, 村上正二, 護雅夫 (紙上参加), 後藤明, 森安孝夫, 柳瀬廣, 松村潤司会 (1996) 「先学を語る——榎一雄博士——」 『東方学』 92, 161-185. Kono, R., Murakami, M., Mori, M., Goto, A., Moriyasu, T., Yanase, H., & Matsumura, J. (1996). Reminiscences of the Late Prof. Dr. Enoki Kazuo (1913-1989): His Scholarship and Personality as a Savant of Central Asian History. *Tohogaku*, 92, 161-185.

EK 2

MASAO MORI'NİN RESİMLERİ

Tokyo İmparatorluk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Asya Tarihi Bölümü sınıf arkadaşları ile. En önde ve soldaki Masao Mori. (Çekim tarihi ve yeri: 18 Eylül 1941, Tokyo)

Bu fotoğraf, aşağıdaki kaynaktan alınmıştır:

Kanda, N. & Yamane, Y. (1984). *Savaş Sırasında ve Savaş Sonrasında Gençliği Yaşamak: Tokyo Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü Sınıf Arkadaşlarının Kayıtları*. Tokyo: Yamakawa Shuppansha.¹²⁴

¹²⁴ 神田信夫・山根幸夫編『戦中戦後に青春を生きて 東大東洋史同期生の記録』山川出版社。

Mezuniyet fotoğrafı. Arka sırada sağdan beşinci Masao Mori. (Çekim tarihi ve yeri: Eylül 1943, Tokyo)

Bu fotoğraf, aşağıdaki kaynaktan alınmıştır:

Kanda, N. & Yamane, Y. (1984). *Savaş Sırasında ve Savaş Sonrasında Gençliği Yaşamak: Tokyo Üniversitesi Asya Tarihi Bölümü Sınıf Arkadaşlarının Kayıtları*. Tokyo: Yamakawa Shuppansha.

Japon İmparatorluk Deniz Kuvvetleri askeriye çekilmiştir. Ortadaki Masao Mori.

Bu fotoğraf, aşağıdaki kaynaktan alınmıştır:

Mori, M. (1985). Aklımı Türklerin Tarihi Aldı 2. *Tozai Kosho*, 4(2), 14-18.¹²⁵

¹²⁵ 護雅夫 (1985) 「トルコ民族史に魅せられて 2」 『東西交渉』 4(1), 14-18.

Masao Mori 67 yaşındayken evinde çekilmiştir. (Çekim tarihi: Aralık 1988)

Bu fotoğraf, aşağıdaki kaynaktan alınmıştır:

Sato, T., Katayama, A., Moriyasu, T., Shimo, H., Koyama, K., Matsumura, J., & Yanasa, H. (2004). Reminiscences of the late Prof. Dr. Mori Masao (1921-1996): His Scholarship and Personality as a Savant of History of Northern and Central Asia. *Tohogaku*, 108, 122-149.¹²⁶

---

¹²⁶ 佐藤次高・片山章雄・森安孝夫・志茂碩敏・小山皓一郎・松村潤・柳瀬廣「先学を語る——護雅夫博士——」『東方学』108, 122-149.

1970年5月29日 49歳
第60回日本學士院賞授賞式に臨まれる
先生と道子夫人

↑1976年 55歳
土肥義和さん祝賀會
で挨拶をする先生
右は故田中正俊先生
駒込、魚源にて

1984年1月 63歳
護先生宅（小田急善
行）での新年の集い

1984年1月 新年の集いで
張承志さんと談笑する先生

1986年8月30日 65歳
ドイツハンブルク市で開催された第32回
國際アジア・北アフリカ研究會議 (ICANAS) の
閉會式で挨拶をする先生 (右の演壇)
左端レダローゼ會長、次、ヴェッラー書記長

1. Yukarıda soldaki fotoğraf: Japon Akademi Ödülü Takdim Törenine katılırken Prof. Dr. Masao Mori ve eşi Michiko. (Çekim tarihi ve yeri: 29 Mayıs 1970, Tokyo)
2. Yukarıda sağdaki fotoğraf: soldaki Prof. Dr. Masao Mori. (Çekim tarihi ve yeri: 1976, Tokyo)

3. Ortadaki fotoğraf: Prof. Dr. Masao Mori'nin evinde yılbaşı yemeği düzenlenirken çekilmiştir. (Çekim tarihi: Ocak, 1984)
4. Aşağıda soldaki fotoğraf: Evinde yılbaşı yemeği düzenlenirken çekilmiştir. Sağdaki Prof. Dr. Masao Mori. (Çekim tarihi: Ocak, 1984)
5. Aşağıda sağdaki fotoğraf: 32. ICANAS'ta kapanış konuşması yaparken çekilmiştir. Sağdaki Prof. Dr. Masao Mori. (Çekim tarihi ve yeri: 30 Ağustos 1986, Hamburg)

Bu fotoğraflar, aşağıdaki kaynaktan alınmıştır:

Sato, T., Katayama, A., Moriyasu, T., Shimo, H., Koyama, K., Matsumura, J., & Yanasa, H. (2004). Reminiscences of the late Prof. Dr. Mori Masao (1921-1996): His Scholarship and Personality as a Savant of History of Northern and Central Asia. *Tohogaku*, 108, 122-149.

Toyo Bunko üyeleriyle birlikte. En önde soldan ikinci Prof. Dr. Masao Mori.

Bu fotoğraf, aşağıdaki kaynaktan alınmıştır:

Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu. (2018). 15 Temmuz 2019 tarihinde <http://www.gulcincandarlioglu.com/fotograf/#!> adresinden erişildi.

Masao Mori, Gülçin Çandarlıoğlu, Bahaddin Ögel ve eşi Nurten Ögel.

Bu fotoğraflar, aşiğıdaki kaynaktan alınmıştır:

Tarz-1 Siyaset. (2009). 15 Mayıs 2019 tarihinde
<http://deliduman.blogspot.com/2009/03/zeki-velidi-togan.html> adresinden erişildi.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi arka bahçe kapısı önünde
Prof. Dr. Masao Mori ve Doç. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu

Abdülkadir Donuk, Masao Mori,
ünlü İslam Öncesi Türk Tarihi uzmanlarından İbrahim Kafesoğlu ve
Gülçin Çandarlıoğlu

Bu fotoğraflar, aşağıdaki kaynaktan alınmıştır:

Çandarlıoğlu, G. (2019). *Prof. Dr. Masao Mori'nin Köktürkler Ders Notları*. İstanbul:
Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Bayan Mori, Prof. Dr. Masao Mori ve Doç. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu

Kızı Kazuko Mori, Anna Maria Von Gabain ve Gülçin Çandarlıoğlu,
Almanya'da hocanın evi

Bu fotoğraflar, aşağıdaki kaynaktan alınmıştır:

Çandarlıoğlu, G. (2019). *Prof. Dr. Masao Mori'nin Köktürkler Ders Notları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 25/07/2019

Tez Başlığı / Konusu: Bir Japon Türkolog Prof. Dr. Masao Mori: Hayatı ve Türkolojiye Etkisi

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Yu YASUI
Öğrenci No: N16126827
Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları
Programı: Türkiyat Araştırmaları
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

25.07.2019
安井悠

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

(Doç. Dr. Bülent GÜL)

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 25/7/2019

Tez Başlığı / Konusu: Bir Japon Türkolog Prof.Dr. Masao Mori: Hayatı ve Türkolojiye Etkisi

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 199 sayfalık kısmına ilişkin, 25/7/2019 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 3 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: Yu Yasui
Öğrenci No: N16126827
Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları
Programı: Türkiyat Araştırmaları
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

25.07.2019

安井 悠

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR

Doç.Dr. Bülent GÜL

BİR JAPON TÜRKOLOG PROF. DR. MASAO MORİ: HAYATI VE TÜRKOLOJİYE ETKİSİ

ORIJINALLIK RAPORU

%**3**

BENZERLİK ENDEKSİ

%**2**

İNTERNET
KAYNAKLARI

%**2**

YAYINLAR

%**1**

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1

www.okivran.ru

İnternet Kaynağı

<%**1**

2

www.ayk.gov.tr

İnternet Kaynağı

<%**1**

3

www.tankonyvtar.hu

İnternet Kaynağı

<%**1**

4

kaynakca.hacettepe.edu.tr

İnternet Kaynağı

<%**1**

5

deliduman.blogspot.com

İnternet Kaynağı

<%**1**

6

Submitted to Miami University of Ohio

Öğrenci Ödevi

<%**1**

7

ebooks.cambridge.org

İnternet Kaynağı

<%**1**

8

kyouindb.iimc.kyoto-u.ac.jp

İnternet Kaynağı

<%**1**